TUDOREL BUTOI

DAN VOINEA
ALEXANDRU BUTOI
MANUELA CRISTINA PRODAN
VALENTIN IFTENE
CONSTANTIN ZĂRNESCU
IOANA TEODORA BUTOI
LUMINIȚA GEORGETA NICOLAE

VICTIMOLOGIE

CURS UNIVERSITAR

perspectiva psihologiei victimale asupra cuplului penal victimă - agresor

III 277.066

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAȘI
III 277. 066

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

63

Tudorel Badea BUTOI
Dan VOINEA
Valentin IFTENIE
Alexandru BUTOI
Luminița Georgeta NICOLAE
Constantin ZĂRNESCU
Ioana Teodora BUTOI
Manuela Cristina PRODAN

VICTIMOLOGIE

(curs universitar)

(perspectiva juridică, socio-psihologică şi medico-legală asupra cuplului penal victimă-agresor)

BCU IASI / CENTRUL UNIVERSITY LIBRARY

Coperta: DEIMOS IMAGE
Redactor: Sorin Chifulescu
Tehnoredactare: Garbur Daniela
Corectură: Ruxandra Burlibaşa

Toate drepturile rezervate Editurii **PINGUIN BOOK.**
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată fără permisiunea
scrisă a Editurii **PINGUIN BOOK.**
Drepturile de distribuţie în străinătate aparţin
în exclusivitate Editurii **PINGUIN BOOK.**

Editura **PINGUIN BOOK** Bd. Iuliu Maniu nr. 152A
bl. K, sc. A, ap. 10, sector 6

Departament difuzare: ☎ (021) 769.68.72; 0724.56.98.99
🖷 (021) 769.68.72;

Cartea prin poştă: editura_pinguinbook@yahoo.com
distributiepinguinbook@yahoo.com
C.P. 104 – O.P. 76 Sector 6 Bucureşti

ISBN 973-86722-0-1

Copyright© 2004 **PINGUIN BOOK**

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

conf.univ.dr. Tudorel Badea BUTOI – psiholog criminalist
dr. Dan VOINEA – magistrat
conf.univ.dr. Valentin IFTENIE – medic legist
asist.univ. Alexandru BUTOI – medic
drd. Luminița Georgeta NICOLAE – avocat
drd. Constantin ZĂRNESCU – avocat
asist.univ. Ioana Teodora BUTOI – avocat
Manuela Cristina PRODAN – judecător

364156

VICTIMOLOGIE

(curs universitar)

(perspectiva juridică, socio-psihologică și medico-legală asupra cuplului penal victimă-agresor)

(cursul se adresează predilect studenților în drept, medicină legală, psihologie, sociopsihologie, științe polițienești și detectivilor privați)

366661
B.C.U. IASI

PINGUIN BOOK
PUBLISHING HOUSE
WORD KEEPER

București, 2004

ALE

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

28. MAI. 2004

CUPRINS

Introducere 9

PARTEA I

Cap. 1 – Victimologia – O provocare exigentă în algoritmul înfăptuirii actului de justiţie

1.1. Scurt istoric 11
1.2. Noţiuni introductive, puncte de vedere, accepţiuni 15
1.3. Definiţii şi comentarii – clarificări conceptuale şi terminologice 18

Cap. 2 – Noţiuni strict juridice din perspectiva cuplului penal agresor – victimă

2.1. Infracţiunea – trăsături constitutive 25
2.2. Fapta să prezinte pericol social 25
2.3. Fapta să fie săvârşită cu vinovăţie 26
2.4. Fapta să fie prevăzută de legea penală 28

PARTEA a II-a

Cap. 3 – Infractorul (psihologie, comportament, personalitate)

3.1. Infractorul ca „personalitate" – perspectiva psihologiei judiciare asupra personalităţii criminale 29
3.2. Particularităţi psihice şi disfuncţii criminogene ale „personalităţii infractorului" 30
3.3. Personalitate – personalitate criminală (comentarii, interpretări, definiţii, puncte de vedere, accepţiuni) 37
3.4. Disfuncţii criminogene ale personalităţii (Discernământul vis-à–vis de responsabilitatea penală) 44
3.5. Perspectiva etiologică asupra comportamentului infracţional (trecerea la act). Paradoxul criminal – H.J. Eysenck; Ecuaţia personală a trecerii la act (pragul delincvenţial); Legea secvenţei temporale – O.H. Mawrer; Nucleul posibilităţii criminale – Jean Pinatel etc. 48

Cap. 4 – Psihologia infractorului din perspectiva declanşării şi consumării actului infracţional (fazele actului infracţional, mecanisme conflictuale, împrejurări favorizante, implicaţiile factorului emoţional-afectiv)

Secţiunea A

4.1. Personalitatea în situaţie conflictuală concretă (act, situaţie, personalitate – conformism, devianţă, aberanţă) 55
4.2. Comportament versus norme 56
4.3. Reprobarea morală sau coerciţia 57
4.4. Ereditate – mediu – criminogeneză 57
4.4.1. Concepţia modernă asupra eredităţii 57
4.4.2. Concepţia modernă asupra mediului 59

4.4.3. Învăţarea 61
4.4.3.1 – Învăţarea reflex condiţionată – clasică 61
4.4.3.2 – Învăţarea reflex condiţionată skinneriană 61
4.4.3.3 – Invăţarea prin imitaţie 62
4.4.3.4 – Efectul premial şi de întărire prin învăţare 62
4.4.3.5 – Fixarea anormală 62
4.4.3.6 – Conduita morală impusă pe cale reflex – condiţionată 62
4.4.3.7 – Imitaţia ierarhică 63
4.4.3.8 – Fazele actului infracţional 63
4.4.3.9 – Consideraţii etiologice asupra mecanismului conflictual explicaţii asupra ponderii împrejurărilor favorizante şi a factorului emoţional-afectiv în declanşarea infracţiunilor 66
4.4.3.10 – Clasificarea principalelor tipuri de procese cauzale 70

Secţiunea B

4.4.4. Tipologizare şi portretizare a infractorului 71
4.4.5. Psihologia infractorului după comiterea faptei (aspecte comportamental-atitudinale) 76
4.4.5.1 – Tendinţa de a se sustrage identificării, învinuirii şi sancţiunii – derutarea cercetărilor 76
4.4.5.2 – Psihologia alibiului 77
4.4.5.3 – Distrugerea probelor. Înscenarea altor infracţiuni 77
4.4.5.4 – Remuşcări (mustrările de conştiinţă) 78
4.4.5.5 – Alte disfuncţii şi contradicţii în tacticile de apărare ale infractorului 78
4.4.5.6 – Psihologia unor moduri de operare distincte 79

PARTEA A III-A

Cap. 5 – Victima (victima şi victimologia din perspectivă etiologică şi juridică)

5.1. Subiecţii pasivi ai infracţiunii 80
5.2. Victima, agresiunea, agresorul 82
5.3. Efecte şi implicaţii psihologice ale actului agresional privind victima 88

Cap. 6 – Demers cauzal – etiologic pe terenul victimizării (cauze, efecte şi consecinţe – implicaţii psihologice ale actului agresional privind victima)

Secţiunea A

6.1. Problematica „situaţiei conflictuale" în algoritmul victimă – agresor 89
6.2. Cauze individuale 90
6.3. Cauze sociale 93
6.4. Cauze de mediu 95
6.5. Cauze culturale 97

Secţiunea B

6.6. Efectele şi consecinţele psihologice ale victimizării 98
6.6.1. – Efecte individuale 98
6.6.2. – Efecte sociale 100

Secţiunea C

6.7. Consecinţe strict psihologice ale victimizării 101
6.7.1. Consecinţe individuale 101
6.7.2. Consecinţe sociale 107

Cap. 7 – Victima din perspectiva tratamentelor penale

7.1. Victimele infracţiunilor de drept comun. Scurt istoric. Actualitatea în materie 108
7.2. Victima şi urmărirea penală 113
7.3. Perspectiva exploratorie asupra psihologiei victimei (victima, sursă de informaţii – versiuni – ipoteze şi piste de lucru în direcţia identificării agresorilor) 114
7.4. Tratamentul psihologic al victimei în cursul urmăririi penale 116
7.5. Victima şi judecata 119
7.6. Tratamentul psihologic al victimei în cursul judecăţii 120
7.7. Victima ulterior judecăţii 123
7.8. Tratamentul psihologic al victimei ulterior rezolvării judiciare a urmărilor victimizării ... 124
7.9. Exemplificări în materia aplicativ – pragmatică a victimologiei pe terenul răspunderii penale ... 125
7.9.1. Victimele accidentelor de muncă 125
7.9.2. Victimele accidentelor de circulaţie 130

Cap. 8 – Tipologia victimală (comportamente definitorii, conotaţii specifice)

8.1. Sistematizări – definiri tipologice – categorii de victime 134
8.2. Categorii de victime: particularităţi specifice 138
A – victimizarea femeii 138
B – victimizarea copilului 145
C – victimizarea persoanelor în vârstă 153
D – victimizarea străinilor 154
E – victimizarea specifică conflictelor militare, etnice şi stării de război 156

Cap. 9 – Victima din perspectiva gestului suicidar (propriovictimizarea) – agresivitatea introproiectată

9.1. Definiri, puncte de vedere, clasificări conceptual-terminologice 160
9.2. Teorii explicativ-etiologice – demers cauzal – tipologii suicidare 161

Cap. 10 – Victima în dinamica infracţională (cuplul penal victimă-agresor)

10.1. Potenţialul de receptivitate victimală 167
10.2. Cuplul penal victimă- agresor (victima după comiterea infracţiunii) 169

PARTEA A IV-A

Cap. 11 – Victima din perspectivă preventiv-protectivă

11.1. Victimele societăţii 173
11.2. Asistenţa victimiară 174
11.3. Victima din perspectivă preventiv-protectivă 177
11.4. Psihologia şi prevenirea efectelor victimizante ale acţiunilor omeneşti 180
11.5. Abordarea preventiv-protectivă individuală 181
11.6. Abordarea preventiv-protectivă colectivă 184
11.7. Potenţialul justiţiei restaurative în sistemul penitenciar 188

Bibliografie 214

Motto:

„La început ambii ochi au râs, probabil de bucuria inocentă a descoperirii ineditului acestei lumi,

Apoi, amara deziluzie a realității, constatată în jungla socială, l-a făcut pe unul să plângă,

La victime ambii ochi plâng încontinuu."

„Actul de justiție începe o dată cu strigătul celui vătămat în dreptul său, de care apoi se îndepărtează precum ecoul, lăsându-l în indiferență, uitare și nedreptate..."

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

Introducere
(curs universitar de victimologie)

Victimă, victimaj, victimologie, subiect, situaţie şi ştiinţă, sintagme căzute fără voia lor în prăpastia indiferenţei semenilor, (dar amintite undeva la periferia justiţiei, ori a unor discipline cu pretenţii umaniste, a căror atenţie este însă concentrată asupra „cuplului" infractor – infracţiune), în actuala societate îşi reclamă cu îndreptăţită motivaţie, drepturile călcate cu picioarele nepăsării, placidităţii, indolenţei. Strigătele disperate ce solicită înţelegere, compasiune şi chiar ajutor nu pot fi percepute, deşi sunt auzite de cei care fugitiv încearcă să se strecoare prin viaţă. Responsabilitatea indusă de procesul juridic, penal sau civil, şi mai ales de persoana făptuitorului, de cele mai multe ori condamnat, ne fac să trecem într-un con nemeritat de umbră VICTIMA – persoană pe umerii căreia se clădeşte întregul eşafodaj juridic, tocmai atunci când are mai multă nevoie de NOI. Egoismul supravieţuirii în singurătate îşi spune cuvântul şi conştient sau nu demonstrăm că viaţa socială, comunitară, ce ar presupune întrajutorarea necondiţionată, există numai în literatură, doctrină sau în iluziile deşarte ale ultimilor samariteni.

Iată de ce, demersul nostru încearcă să ofere nu numai nişte noţiuni considerate mai mult sau mai puţin utile în pregătirea juridică şi cu aplicativitate sperăm nu îndoielnică, ci să se constituie şi într-un amplificator al strigătului disperării ce caută alinare, care să spargă timpanele celor care, deşi au urechi, refuză să audă, şi care deşi au ochi nu vor să vadă şi victima.

*

* *

Pentru magistraţi – judecători şi procurori, ca de altfel pentru toţi profesioniştii dreptului, implicaţi în complexul exerciţiu al combaterii şi reprimării infracţionalităţii, lupta pentru aflarea adevărului trebuie să se circumscrie unor eforturi reale, lipsite de umbra precedentului judiciar şi a stereotipurilor, în care toate elementele mediului infracţional trebuiesc analizate cu aceeaşi maximă importanţa. Aceasta implică şi acordarea unei atenţii egale sau echilibrate tuturor participanţilor din procesul penal şi, cu precădere, atenţie egală victimei şi

infractorului. În dorinţa justificată de a aplica principiile dreptului penal şi procesual penal, acelea de identificare şi tragere la răspundere penală a infractorilor, de cele mai multe ori personajul victimă ocupă un loc subsidiar, ea fiind, de obicei tratată ca simpla persoană ce a declanşat procedura judiciară penală într-un anume caz penal. De altfel justiţia s-a născut odată cu strigătul victimei lezată într-un drept al său; deferind însă instituţiilor statului problema dreptului lezat, nu înseamnă însă că victima trebuie înlăturată din raporturile de reciprocitate juridică în care se află faţă de autor. Este suficient că există deja, în legislaţia în vigoare, aşa consideratele abuzuri împotriva victimei, respectiv excluderea totală a acestora din procedura de acordare a amnistiei şi graţierii. Este evident aşadar că politica penală a unui stat nu trebuie să se orienteze prioritar asupra infractorilor, dar în mod egal ar trebui să o facă şi faţă de victimele unui raport binom – infracţiunea.

În acest context, victimologia devine deosebit de importantă în ansamblul procesului investigativ şi aceasta nu numai pentru că ne spune cine sunt victimele, care este istoria lor personală, obiceiurile sociale sau personalitatea acestora, dar ne furnizează de asemenea răspunsuri la întrebarea „de ce au fost alese ca victime?" În multe situaţii infractorul va amâna alegerea unei victime, până atunci când o va întâlni pe aceea care întruneşte toate aşteptările lui, şi care îi va da posibilitatea să-şi satisfacă anumite fantezii sau dorinţe. Din această cauză, modalitatea în care victima este aleasă este important şi oferă o perspectivă asupra modului de gândire şi de operare a infractorului. Dacă suntem capabili să stabilim modalitatea în care infractorul acţionează, atunci vom fi cu atât mai capabili să determinăm comportamentul lui viitor, ceea ce va conduce, cu siguranţă, la un succes al investigaţiei şi cercetării penale.

Foarte strâns legate de conceptul de victimologie sunt conceptele de metodă de abordare, metodă de atac şi evaluarea riscurilor. Dacă vom cunoaşte detalii despre personalitatea victimei, atunci vom putea stabili, în corelaţie cu analizarea locului faptei, cum aceste victime au fost abordate iniţial de către infractor, cum au fost atacate şi puse sub stăpânire. Dacă această examinare se face împreună cu aceea a riscurilor pe care făptuitorul, el însuşi, şi le-a asumat când a vizat o anume victimă, atunci vom avea o imagine de ansamblu asupra acesteia din urmă şi a raţiunii pentru care a fost aleasă ca victimă, ceea ce va conduce la o mai bună individualizare a măsurilor ce vor fi luate ulterior împotriva infractorilor şi la evitarea – în unele situaţii – a erorii judiciare.

Suntem încrediţaţi că lectura acestui curs universitar va deschide noi orizonturi şi pentru implementarea în ţara noastră a conceptului de justiţie restaurativă, concept ce plasează victima în centrul negocierii post-infracţionale.

În consens cu autorii
ddr. avocat Luminiţa Gergeta Nicolae
(ex)director al Institutului Naţional de Magistratură

Victimologia – o provocare exigentă în algoritmul înfăptuirii actului de justiţie

1.1. SCURT ISTORIC

Consideraţiile de ordin victimologic care „cercetează relaţiile dintre criminal şi victima sa" aparţin avocatului român **Beniamin Mendelsohn.**

B. Mendelsohn supune analizei raportul infractor – victimă începând din anul 1937 şi apreciază că reacţia victimei la actul agresional este dependentă de potenţialul de receptivitate al victimei, diferit de la individ la individ, fiind condiţionat de vârstă, sex, grad de cultură şi inteligenţă, aspect bio-psihic, grad de obişnuinţă faţă de pornirile agresive, stabilitate sau instabilitate.

Clasifică victimele astfel: victimă total nevinovată (pruncuciderea), victimă mai puţin vinovată decât criminalul (ignoranţa, imprudenţa), victimă tot atât de vinovată ca şi criminalul (provocatoare), victimă total vinovată (stimulatoare, agresoare), victimă înnăscută.

Observaţia şi măsurarea comportamentului concret al victimei, întrepătrunderea raporturilor cu infractorul şi cu mediul social reprezintă adevăratul obiect de cercetare al victimologiei.

Profesorul german de drept penal **Hans von Hentig** (1887-1974), în volumul *„The criminal and his victim"*, apărut în 1984, a analizat fenomenul concret stabilind prenoţiuni şi concepte utilizate în victimologie, evidenţiind posibilităţile de interacţiune dintre infractor şi victimă, precum şi rolul victimei în desfăşurarea activităţii infracţionale.

Hans von Hentig propune următoarea clasificare a victimelor: victime izolate de ansamblul organizării vieţii şi activităţii sociale: străinii, marginalizaţii social, persoanele abandonate, inadaptaţii psiho-biologic la un anumit regim de viaţă (solitarii şi melancolicii), victime generate de neliniştea vitală individuală (caracterizate printr-o necesitate internă de acţiune şi stabilitate psiho-socială), victime fără rezistenţă acţională (de regulă, în perioada pubertăţii sau a senilităţii).

Sintetizând rolul factorilor fiziologici în producerea victimizării, **Hans von Hentig** stabileşte următoarea structură a victimelor: victime predestinate ereditar, victime recidiviste, victime neputincioase, victime false, victime imune, victime care devin infractori, disperaţii, tinerii, femeile, handicapaţii mintali, emigranţii, minorităţile, oamenii fără cultură, oprimaţii, iresponsabilii, turmentaţii.

Punând în evidenţă rolul unor elemente situaţionale, **Hans von Hentig** elaborează o nouă clasificare a victimelor:

- victime nevârstnice (posibilitatea victimizării prin reducerea reacţiilor şi conduitelor de apărare, sub forma abuzului şi hărţuielii sexuale, a răpirii, a cerşetoriei);
- victime femei (se crează o dependenţă între determinarea biologică a femeii lipsită de posibilitatea unei apărări dinamice şi agresivitatea criminalilor motivată sexual sau material);
- victime vârstnice, dependenţii de alcool şi stupefiante (neadaptarea comportamentului la solicitările ce-i sunt adresate de realitatea ambientală);
- imigranţii (rolul adaptiv al psihicului este redus prin lipsa unei adecvări reale de ordin comunicaţional care să asigure obţinerea unui echilibru optim al personalităţii);
- etnicii (dificultatea formării unor comportamente care să corespundă unui grad de solicitări sociale);
- indivizii normali, dar cu o inteligenţă redusă (sunt lipsiţi de capacitatea de a anticipa rezultatele acţiunilor desfăşurate, în raport cu influenţele mediului);
- indivizii temporar deprimaţi (prezenţa scopului în plan mental este redusă datorită lipsei de voinţă şi a sentimentului de inferioritate);
- indivizii achizitivi (starea de relaţionare cu mediul este determinată de modul în care individul realizează venituri substanţiale, prin absolutizarea nevoii de a realiza profituri în funcţie de contextul în care apare orice posibilitate);
- desfrânaţii şi destrăbălaţii (rămân inerţi la regulile sociale şi morale, prezentând tulburări legate de structura sistemului comportamental şi chiar nervos);
- singuraticii (modificarea comportamentului prin absolutizarea izolării în interpretarea tuturor proceselor psihice);
- chinuitorii (depăşirea limitelor unei comportări normale, prin participarea la un flux de fapte psihice prin care denaturează regulile şi raporturile interindividuale);
- indivizii „blocaţi şi cei nesupuşi" (îşi elaborează un anumit model comportamental individual şi, în momentul apariţiei unor contradicţii acceptă soluţiile unor infractori sau datorită psihicului lor nu se vor lăsa victimizaţi).

În perioada 1947-1961, Şcoala de la Mainz dezvoltă caracteristicile victimale, conţinutul specific al individualităţii victimale, esenţa etică a conflictului agresional deprins din acţiunile comunităţii, necesitatea reintegrării sociale a victimei, cercetarea caracteristicilor infractorilor.

În anul 1961, **Filippo Gramatica**, în volumul „Principi di Difesa Sociale", elaborează profilaxia victimală după gradul de victimizare şi capacitatea de recuperare individuală, restabilirea unor relaţii sociale şi a interacţiunii stabilite cu comunitatea.

În anul 1966, **E.A. Fatah**, în studiul „Quelques problemes poses a la justice penale par la victimologie", evidenţiază modul în care actul agresional exercită o presiune constantă şi puternică asupra victimei, obligând-o să participe în orice mod la derularea actului agresional, devenind: victimă participantă, victimă latentă, victimă predispusă, victimă provocatoare, victimă neparticipantă.

În 1970, **Thorsten Sellin** şi **Marvia Wolfgang** în volumul „The Resurement of Delinquency", consideră că există următoarele tipuri de victimizare:

- victimizarea primară (reprezintă urmarea oricărei agresiuni îndreptată împotriva unei victime);
- victimizarea secundară (are în vedere situaţiile de păgubire a unor societăţi comerciale);
- victimizarea terţiară (priveşte delictele care au ca obiect convieţuirea socială sau administraţia publică);
- participarea mutuală (vizează adoptarea de către victimă fie a unei maniere relativ pasive, fie a unei atitudini de păstrare „a secretului victimizării");
- victimizarea juvenilă (este condiţionată de caracteristicile reflectării factorilor perturbatori din mediul înconjurător, relaţia dintre victima minor şi mediu fiind instabilă şi situaţională).

În 1973, în Israel, a avut loc primul Colocviu Internaţional de Victimologie, subliniindu-se influenţele criminologiei, psihologiei, psihanalizei privind comportamentul victimei, investigat şi descris sub aspectul conceptelor de conştiinţă, trăire psihică, drepturi şi obligaţii.

În anul 1976, în S.U.A., a fost organizat al doilea Simpozion Internaţional de Victimologie, stabilindu-se obiectul şi direcţiile de dezvoltare a victimologiei, fiind definită structura ştiinţei victimologiei, ca obiect distinct de criminologie.

De asemenea, s-a propus înfiinţarea unor centre de cură pentru unele categorii de victime supuse agresării sexuale, atacului armat, unor violenţe grave, acordarea unui sprijin social şi adoptarea unor măsuri preventive pentru o anumită tipologie de victime. Ca urmare a simpozionului a fost înfiinţată revista „Jurnalul internaţional de victimologie".

În 1977, criminologul american **Stephen Schafer** clasifică victimele după gradul de participare şi de răspundere la producerea infracţiunii în:

- victime fără relaţii anterioare cu criminalul;
- victime provocatoare (gradul de responsabilitate este apreciat în funcţie de provocarea conştientă sau inconştientă manifestată de victimă);
- victime incitative (victima iniţiază şi participă la declanşarea actului agresional);
- victime slabe sub aspect biologic (prin neputinţa biologică de a se împotrivi constrângerii agresorului);
- victime slabe sub aspect social (prin neasumarea responsabilităţilor sociale pentru a schimba ordinea acţiunilor sociale);
- victime politice;
- alte victime.

În cadrul celui de-al treilea Simpozion Internaţional de Victimologie au fost precizate şi definite conceptele de condiţie şi motivaţie existenţială a victimei, metodele de cercetare în victimologie, tratamentul juridic, social, aplicat victimei, adoptarea unor măsuri adecvate pentru reintegrarea socială a victimei.

În anul 1985, criminologul **Vasile V. Stanciu** publică la Paris vol. „Les droites de la victime", iar în vol. „Criminalitatea Parisului", apărută în 1987, prezintă condiţiile în care victima poate fi implicată în conflictul agresional.

Consideră că există victime prin definiţie: săracii, bolnavii, bătrânii, imigranţii, persoanele cu un instinct slab de conservare.

În 1988, **Wolf Moddendorf** prezintă gradul de implicare a victimei în activitatea economică şi afectivă, clasificând victimele astfel:

- victima generoasă (infractorul pune accent pe naivitatea şi disponibilitatea materială a victimei);
- victima „ocaziei bune" (infractorul oferă spre comercializare, la preţuri modice bunuri şi valori sustrase sau devalorizate);
- victima afectivităţii şi devoţiunii (apare în cadrul procesului afectiv şi emoţional datorită tendinţei de a crede că psihicul său se află în relaţie cu puterile supranaturale, astfel încât procedează la efectuarea de donaţii pentru purificare).

În anul 1988, psihologul român **Tiberiu Bogdan** editează, în colaborare, volumul „Analiza psihologică a victimei. Rolul ei în procesul judiciar". Elaborează o viziune dinamică asupra conceptelor de victimă, victimizare, riscuri victimale.

În 1993, profesorul **Aurel Dincu** consideră în volumul „Bazele criminologiei", că victimele pot iniţia acte criminogene „care se integrează în concret, în procesul socio-uman cauzal la capătul căruia se comit şi infracţiuni intenţionale cu violenţă".

În anul 1993, **Ion Gheorghiu-Brădet** publică volumul intitulat „Criminologia generală românească", în care relevă cerinţa imperioasă a cunoaşterii victimologiei, ca parte integrantă a criminalităţii.

Clasifică victimele astfel: victime care din naştere achiziţionează maladii şi traume care fac parte din zestrea ereditară; victime ale părinţilor şi mediului familial; victime ale societăţii şi organizării sale politice şi juridice; victimele legii şi puterii judecătoreşti; victimele terorismului şi genocidului; victimele tehnicii avansate; victimele propriilor fapte dorite şi nedorite.

În anul 1994, **Iancu Tănăsescu** publică volumul „Victima şi agresorul", în care prezintă comportamentul şi raportul dintre victimă şi criminal.

Tot în 1994, **Nicolae Mitrofan** şi colab.[1] relevă particularităţile specifice ale următoarelor categorii de victime: femei, copii, persoane în vârstă, sinucigaşi. Cercetările efectuate au scos în evidenţă rolul victimei în descoperirea infractorilor prin evidenţierea datelor referitoare la încadrarea juridică a faptei, la circumstanţele producerii acesteia, definirea personalităţii victimei.

În acelaşi an, psihologul **C-tin Păunescu** consideră că „atât momentul trecerii la act, cât şi cel al declanşării sistemului de apărare sunt rezultatul unei ridicări a tensiunii agresivităţii, cauzalităţii acestora de la natura afectivă, actul agresional realizându-se în prezenţa factorilor de risc intrapersonali, conjuncturali şi de mediu".

În 1995, **Gheorghe Nistorescu** şi **Costică Păun** evidenţiază că până în prezent a fost neglijat aproape total studiul victimologiei, deşi între făptuitor şi victimă există relaţii

[1] Nicolae Mitrofan, Tudorel Butoi, Voicu Zdrenghea, (operă comună) **Psihologia Judiciară**, Editura Şansa, Bucureşti, 1992, citate selective din contribuţia distinsului profesor, pg. 69-103.

complexe în producerea actului infracţional, neputând fi exclusă contribuţia victimei din sfera unui model cauzal complex, precum şi de la identificarea dimensiunii criminalităţii reale.[2]

1.2. NOŢIUNI INTRODUCTIVE, PUNCTE DE VEDERE, ACCEPŢIUNI

Conceptul de victimologie derivă din latină – „victima" şi „logos" – şi reprezintă ştiinţa victimei. În antichitate victima era considerată fiinţa vie sacrificată unei zeităţi. Astăzi, prin victimă înţelegem orice persoană umană care suferă direct sau indirect consecinţele fizice, materiale sau morale ale unei acţiuni sau inacţiuni criminale".

Noţiunea de victimă cuprinde unitatea sintetică a stării psiho-fizice şi sociale a persoanei care, suferind o violenţă (psiho-fizică), va fi obligată să suporte regulile practice ale acesteia, după cum voinţa victimei va fi determinată sau influenţată de actul de agresiune.

În literatura de specialitate s-au desfăşurat o serie de dezbateri teoretice, în aşa fel încât să poată fi precis conturată aria pe care o acoperă conceptul de „victimă". Victima înseamnă întotdeauna fiinţa umană.

Astfel, dacă este evident că nu pot fi considerate drept victime obiecte distruse de răufăcători sau instituţiile prejudiciate de activităţile acestora, în ceea ce priveşte victima propriu-zisă, trebuie să o diferenţiem de alte cazuri de persoane care, de asemenea, pot fi lezate în urma unor acţiuni infracţionale sau de altă natură.

Victima este persoana care „fără să-şi fi asumat conştient riscul, deci fără să vrea, ajunge să fie jertfită în urma unei acţiuni sau inacţiuni criminale". De aceea, nu pot fi considerate victime cazuri precum:

- poliţişti care, în îndeplinirea misiunilor, sunt răniţi sau îşi pierd viaţa;
- luptători în confruntări militare;
- iniţiatorul acţiunii criminale care îşi pierde viaţa în cazul legitimei apărări.

Încă în cadrul culturilor antice se întâlnesc preocupări faţă de victimă, atunci când exista un sistem de compensaţii şi răscumpărări care acţionau pentru revenirea la starea de echilibru a balanţei dreptăţii. În cadrul evoluţiei sociale justiţia va părăsi însă aceste forme incipiente pe măsura perfecţionării ei, figura centrală devenind infractorul, victima trecând la marginea preocupărilor.

Tot mai mult forţele legii sunt îndreptate pentru depistarea şi pedepsirea infractorului, victima având doar dreptul să se constituie parte civilă, situaţia sa fiind despărţită de cea a infractorului.

În perioada deceniului IV a secolului trecut se constată o serie de preocupări pentru readucerea victimei la locul pe care îl merită în preocupările justiţiei. S-a considerat că victimele sunt elemente valoroase de studiu, deoarece ele apar ca jumătate a „diadei" infractor – victimă.

---

[2] Se sesizează din ce în ce mai frecvent materializarea unei extrem de interesante observaţii în studii şi cercetări ale unor autori de formaţie poliţişti, ex **Studiu victomologic**, comisar şef Nicolae Pescaru, S.C. Cuget liber Poligraf, S.A. Constanţa 2003 – dezvoltând extrem de interesant algoritmul risc victimal – situaţie conflictuală; protecţia multidimensională a victimei (terapeutică, psihologică, psihiatrică, juridică) etc.

Printre primii oameni de ştiinţă care s-au considerat ei înşişi „victimologi", se numără **B. Mendelsohn** (1940), care a examinat în lucrarea sa rezistenţa oferită de victimele violului; Hans von Hentig (1948), care în „The criminal and his victim" s-a ocupat de vulnerabilitatea presupusă a unor categorii de indivizi, cum ar fi: cei foarte tineri, cei foarte bătrâni, imigranţii recenţi, membrii unor grupuri minoritare, cei cu tulburări mentale; **Wolfgang** (1958) care a studiat unele categorii de indivizi, luând în atenţie factori precum: vârsta, sexul, rasa etc., ale căror acţiuni au contribuit la moartea lor violentă.

În perioada anilor 1960 şi 1970, criminologii şi reformatorii au argumentat că înşişi infractorii au fost victime ale sărăciei, pregătirii şcolare insuficiente, lipsei locurilor de muncă, discriminării, relaţiilor familiale dezorganizate şi altor injustiţii sociale.

Treptat a avut loc delimitarea conţinutului victimologiei ca ştiinţă autonomă (subsumată ştiinţei criminologiei), cu un obiect specific: comportarea victimei în procesul agresional.

Victimologia este ştiinţa despre activitatea şi comportamentul specific prin care este relevată trăirea victimei în cadrul raportului cu agresorul, respectiv ştiinţa despre etapele procesului agresional pornind de la geneza, structura şi finalitatea acestuia.

Victimologia elaborează categoriile şi conceptele care definesc relaţia victimă – agresor şi raportul agresiune – finalitate. Această relaţie poate fi cercetată din punct de vedere metodologic în cadrul procesului agresional integral sau poate fi abordată pe activităţi independente, în contextul acestui proces. Ambele aspecte vor trebui însă cercetate simultan.

Opţiunile victimologilor privind definirea victimologiei sunt diversificate. Astfel unii dintre aceştia consideră că victimologia reprezintă ştiinţa comportamentului şi personalităţii victimei raportată la conceperea, realizarea şi consecinţele directe ale actului agresional asupra victimei. Victimologia relevă cauzalitatea şi efectele agresiunii asupra victimei, ordinea în care se produc actele agresionale şi limita reducerii acestora, respectiv toate actele agresionale cu un conţinut clar: lezarea intereselor unei victime identificată sau care se va individualiza în perioada producerii actului agresional, existând o legătură clară de cauzalitate între actul agresional şi efectul victimal.

Modul în care victima percepe, înţelege, acceptă sau respinge violenţa actului agresiv are valoare pentru stabilirea lanţului cauzelor şi efectelor fenomenului victimal.

Guglielmo Gulotta precizează că orice act agresional produce multiple efecte victimogene, astfel că prin victimologie se asigură „studiul victimei unui delict, al personalităţii sale, al caracteristicilor sale biologice, psihologice, morale şi socio-culturale, al relaţiilor sale cu delincventul şi al relaţiilor pe care le-a jucat geneza delictului".

E.A. Fatah în volumul „Victima este vinovată", consideră că victimologia are ca obiect „elaborarea – printr-un studiu aprofundat al victimei – a unui ansamblu de reguli generale, de principii comune şi de un alt tip de cunoştinţe, putând contribui la dezvoltarea, evoluţia şi progresul fenomenului criminal, al procesului criminogen, a personalităţii şi caracterului periculos al delincventului". Conform acestuia, agresiunea este reprezentarea unui comportament particular, care, în realizarea unui interes individual, determină agresorul să justifice folosirea agresiunii (fizice sau psihice), ca fenomen al voinţei proprii, al culturii sau al întâmplării.

Victimologia prezintă condiţia victimei situată în mediul social, starea psiho-fizică generală de vătămare agresională (proporţională cu intensitatea actului agresional), interacţiunea dintre victimă – agresor şi social. Sintetic, obiectul victimologiei îl reprezintă în concepţia lui E.A. Fatah, tulburările psiho-fizice (cu excepţia celor de tip maladiv), efecte ale actului agresiv care afectează în mod direct echilibrul dinamic (biologic şi psihologic) al victimei.

I. **Gheorghiu-Brădet** consideră că obiectul victimologiei, ca parte a domeniului criminalităţii, „care cuprinde consecinţele de orice fel produse de criminalitate şi suportate de societate, populaţie şi victimele infracţiunilor" poate fi completat şi cu interferenţele raportului dintre agresor şi victimă, precum şi cu intervenţia socială pentru restabilirea ordinii sociale.

În volumul „Criminologia generală românească", defineşte victimologia ca „parte a criminologiei generale şi speciale care constă în totalitatea de idei, concepţii, explicaţii criminologice teoretice şi metodologice, despre realitatea social-umană a victimizării societăţii, populaţiei şi indivizilor, prin producerea faptelor fenomenului criminalităţii".

Acesta subliniază faptul că nu pot fi percepute separat conceptele de agresologie şi victimologie, întrucât cauzele agresionale şi efectele victimale sunt inseparabile, ordinea şi înlăturarea acestora fiind dependente de variabilitatea actelor individuale exercitate de participanţi, precum şi de afectivitatea trăirii acestora.

J.A.R. Calderon defineşte victimologia ca disciplină care, prin explicarea cauzelor, studiază victima fără a planifica şi realiza o politică a victimei. El consideră că obiectul victimologiei va trebui să se refere la „relaţiile dintre victimă – criminal, profilul victimei, relaţia victimei cu societatea, acţiunea de a deveni victimă şi victimitatea, comportarea victimelor, prevenirea victimală, criminalul în calitate de victimă, despăgubirea victimei, victimele delictelor determinate (cu caracter sexual, împotriva persoanelor, împotriva bunurilor)".

Victimologia trebuie să reprezinte un sistem de concepte, de principii, de reguli, constituit pentru a se apăra drepturile victimei – din care să decurgă măsurile de natură social-morală şi juridică pentru a restabili situaţia anterioară producerii agresivităţii.

Orice agresiune este negativă, în sensul că destabilizează o relaţie socială; trebuie să aibă un scop precis (chiar dacă nu va fi declarat), care urmăreşte schimbarea unor atitudini (comportamente) faţă de persoana agresorului sau a victimei. Obiectul victimologiei apare astfel ca fiind reprezentat de actul obiectiv care constituie fenomenul de apărare şi ripostă la agresiune, consecinţele psiho-fizic-obiective suportate de victimă, acţiunea de recuperare socială a victimei, precum şi acţiunea de prevenţie a victimizării.

J.A.R. Calderon porneşte de la premisa că victimologia studiază starea persoanelor care au suferit „un comportament antisocial" şi centrează cercetările sale asupra profilurilor victimelor, participarea la actul criminal, intenţionalitatea lor mai mică sau mai mare, responsabilitatea, necesitatea de a le despăgubi şi trata, relaţia victimă – agresor şi societate – victime.

Comportamentul victimei, ca obiect al victimologiei va trebui să fie raportat exclusiv la raportul agresor – victimă – societate sau prin prezentarea în două variante:

- agresor – victimă, urmărindu-se conduita individuală a acestor factori (acţiunile – inacţiunile exercitate în urma procesului psihic individual privind agresivitatea, cât şi victimizarea);
- victimă – societate, punându-se accent pe manifestările de apărare – recuperare socială, despăgubirea legală a victimei şi adaptarea măsurilor de prevenţie generală şi specială a victimei.

Latura bio-psihică a raportului victimal în ambele cazuri are caracter social.

Dacă agresologia are drept obiectiv fundamental identificarea, transformarea şi educarea agresorului, victimologia va evalua intercondiţionarea şi interdependenţa relaţiilor agresor – victimă – societate, în cadrul raporturilor interumane generale.

Comportamentul complex al victimei, tipurile de acţiuni, acte, situaţii care au produs efectul victimal, particularităţile acestuia dependente de cauze psiho-sociale multiple, vor fi esenţialmente informative privitor la specificul agresiunii, la atributele moral-volitive ale victimei, la regulile de comportare (de un anumit tip) ale victimei, la consecinţele directe sau doar intenţionate ale victimizării.

1.3. DEFINIŢII ŞI COMENTARII – CLARIFICĂRI CONCEPTUALE ŞI TERMINOLOGICE

Rezultat al îmbinării binevenite a noţiunilor „victima" şi „logos", conceptul de victimologie îşi reclamă, cu tot mai multă insistenţă, un loc individualizat în cadrul preocupărilor sociologice, juridice, psihologice etc. Dacă această „ştiinţă" a victimei, iniţial a fost inclusă în cadrul criminologiei, în prezent necesitatea abordării victimei în întreaga sa complexitate, impune victimologia ca o disciplină de sine stătătoare, şi asta, cu atât mai mult cu cât nici C.pen. şi nici C.pr.pen. nu acordă o atenţie deosebită „jumătăţii albe" a diadei criminogene: victimă – agresor.

Conform dicţionarului de psihologie (**Ursula Şchiopu**), victimologia este considerată o ramură a patologiei judiciare şi a criminologiei, care se ocupă cu studiul caracteristicilor psihologice ale victimelor înainte şi în timpul actului criminal, şi după actul criminal, dacă supravieţuiesc. În Dicţionarul enciclopedic de psihiatrie (**C-tin Gorgos**), se apreciază că victimologia este o disciplină ştiinţifică reprezentând „reversul criminologiei" în înţelegerea raporturilor care se stabilesc între victimă şi agresor în cadrul „complexului criminogen".

În opinia noastră, victimologia ar putea fi definită drept o disciplină ce face parte din categoria ştiinţelor socio-juridice ce se ocupă cu studiul, în dinamică, al victimei, cu rolul acesteia în geneza actului traumatizant – victimizant şi relaţiile ce se stabilesc în cadrul trinomului victimă – agresor – societate pe parcursul desfăşurării, evoluţiei (etapelor) procesului criminal.

Definiţia menţionată situează victimologia în cadrul ştiinţelor socio-juridice şi accentuează faptul că studiul victimei trebuie să se facă în dinamică, în special în etapa anterioară agresiunii.

Procedând aşa vor putea fi surprinse elementele care contribuie la declanşarea mecanismului patologic-agresional la agresor, astfel încât să se poată elabora o prevenţie adecvată. Dacă în cazul ***victimelor pasive***, care nu stimulează în nici un fel comportamentul agresorului, ele devenind victime în mod întâmplător, prevenţia este în mai mică măsură operantă, în cazul ***victimelor active***, prevenţia capătă un rol major putând contribui uneori chiar la salvarea acestora.

Prin victime active sau victime activante (**Hans von Hentig**) trebuie înţelese acele victime care, prin modul lor de comportament, stimulează, activează, declanşează ancestralele dispozitive violente, crude, inumane aflate în cripticul psihic uman. Se cunoaşte faptul că o serie de ciminali au relatat că pornirile criminale le-au fost determinate de îmbrăcămintea victimelor, de mersul acestora, de felul în care vorbeau etc.

Pe cât de adevărat este faptul că numai un psihic patologic poate recurge la violenţă pentru a-şi satisface instinctele ori convingerile mai mult sau mai puţin aberante, tot atât de reală este şi situaţia în care atitudinea, ţinuta, comportamentul unei persoane devin hotărâtoare în manifestarea agresivă pe care o provoacă, în mod intenţionat sau nu.

Ne punem întrebarea cum ar reacţiona un bărbat adult, considerat normal, în faţa unei tinere femei, sumar îmbrăcate, cu un comportament provocator, aflată într-o zonă mai puţin frecventată şi pe lângă care trece întâmplător? În răspunsul la această întrebare, trebuie avut în vedere faptul că fiinţa umană, cel puţin încă, nu s-a transformat într-o maşinărie, într-un robot insensibil care are de îndeplinit numai activităţi utile pentru deservirea altora!

Iată deci, că hormismul, conform căruia impulsurile instinctuale au rol hotărâtor în activitatea psihică şi în comportamentul uman, este o concepţie psihologică care nu a apărut întâmplător.

Fără a încerca să luăm apărarea de circumstanţă a infractorului, nu putem totuşi să nu atragem şi noi atenţia asupra posibilităţii inducţiei pornirilor violente, agresive chiar de către victimă.

Dacă din punct de vedere gramatical, substantivul comun de genul feminin ***victimă***, sinonim cu jertfă, nu se deosebeşte de alte substantive, din punct de vedere al rezonanţei socio-juridice atât pentru specialiştii din diverse domenii de activitate, cum ar fi: psihologi, medici, sociologi, jurişti, criminalişti etc., cât şi pentru profanii inteligenţi, are o semnificaţie particulară şi un înţeles diferit care, nu de puţine ori a iscat controverse. Vom porni pe drumul descifrării semanticii şi a impactului pe care noţiunea de victimă o are asupra noastră, a tuturor, menţionând pentru început unele dintre definiţiile care încearcă să redea semnificaţia acestei sintagme. Astfel, în Dicţionarul Enciclopedic Român, victima este definită drept „persoana care a fost prejudiciată ca urmare a săvârşirii unor fapte culpabile şi păgubitoare", în timp ce D.E.X. îi atribuie trei înţelesuri: 1 – „de persoană care suferă chinuri fizice sau morale din partea oamenilor, a societăţii, din cauza propriilor greşeli"; 2 – „de persoană care

suferă de pe urma unei întâmplări nenorocite (boli, accident, jaf, crimă etc.); 3 – „de animal sau de om care era sacrificat unui zeu".

Psihologul român **T. Bogdan** consideră că prin victimă trebuie să se înţeleagă „orice persoană umană care suferă direct sau indirect consecinţele fizice, materiale sau morale ale unei acţiuni sau inacţiuni criminale", precum şi „orice persoană care fără să-şi fi asumat conştient riscul, deci fără să vrea, ajunge să fie jertfită în urma unei acţiuni sau inacţiuni criminale".

Aceste câteva definiţii menţionate, deşi încearcă să explice sensul noţiunii de victimă, considerăm că suportă unele anunţări, astfel încât să poată surprindă toate aspectele ridicate de conceptul supus analizei. Din aceste considerente, iniţial, dorim să precizăm că sintagma *victimă* este un termen generic, aplicabil tuturor fiinţelor vii, deci tuturor formelor sub care este cunoscută, în prezent, viaţa. Din această perspectivă se pot deosebi următoarele varietăţi de victime:

- victime umane sau victime persoane;
- victime animale sau zoovictime;
- victime plante sau fitovictime.

Fără a considera că zoo- sau fitovictimele sunt mai puţin importante şi lăsând aspectele mai mult decât interesante, ridicate de aceste tipuri de victime, deocamdată, în seama ecologilor, în continuare ne vom îndrepta atenţia asupra victimelor umane care, în această lucrare vor fi denumite simplu, **VICTIME**.

Sperăm să nu fim prea aspru criticaţi dacă avansăm ipoteză că noţiunea de victimă ar putea deriva de la numele zeului arhaic vedic *Vikrita* – „divinitate fenomenologică a bolilor şi schilodirilor monstruoase" –, având în vedere că în sanscrită, viktra înseamnă bolnav, schilod. De asemenea, şi termenul de jertfă ar putea avea rădăcini în *Jlia* (Jelea) ce personifică în mitologia slavă actul jelirii, nenorocirea şi care era întotdeauna însoţită de *Karna*, ce personifica bocetul, simbolizând plânsul.

Prin victimă (umană) considerăm că trebuie să se înţeleagă orice fiinţă umană vie care suportă în mod real consecinţele neplăcute ale unor traume, auto- sau heteroprovocate ori determinate de evenimente.

Deşi simplă la o primă evaluare, totuşi, această definiţie reuşeşte, în opinia noastră, să reliefeze următoarele:

- victima nu poate fi decât un om viu, deci o persoană;
- persoana respectivă trebuie să sufere cu adevărat, autentic, veritabil, deci să existe posibilitatea dovedirii acestei suferinţe, fapt ce exclude din categoria victimelor pe simulanţi;
- consecinţele neplăcute, dezagreabile, supărătoare pot fi urmarea atât a unor traume produse de o altă persoană, prin acţiune sau inacţiune, cu vinovăţie, din culpă sau cu praeterintenţie, ori chiar de victimă, cât şi ca urmare a unui eveniment ce survine independent de voinţa omului (cutremure de pământ, avalanşe, uragane etc.).

Precizăm faptul că suferinţele pot fi resimţite de:

– **victima primară**, adică de persoana asupra căreia se exercită în mod direct trauma victimizantă;

– **victima secundară**, reprezentată prin familia, anturajul, colectivitatea etc., din care face parte persoana traumatizantă; victima secundară suportă în mod indirect (prin intermediul suferinţei victimei primare) consecinţele nefaste;

– **victima terţiară sau generală**, care este reprezentată de întreaga societate umană.

În funcţie de natura agresiunii exercitate (hetero- sau autoprovocată), precum şi de modul în care consecinţele nefaste sunt dorite sau nedorite şi acceptate sau neacceptate de persoana respectivă, în opinia noastră, pot fi deosebite trei categorii de victime, şi anume:

• victima reală;

• semivictima;

• pseudovictima.

Aceste trei categorii victimale, incluse în termenul general de victime umane, au atât elemente comune, cât şi diferite, care ne-au permis să le individualizăm.

Victima reală ar putea fi definită drept **orice fiinţă umană care suportă în mod autentic consecinţele neplăcute ale unor traume heteroprovocate pe care nu le acceptă, dar de care nu se poate apăra, ori pe care este obligată să le îndure împotriva voinţei sale liber exprimate.**

Definiţia menţionată impune câteva precizări menite să contureze esenţa victimajului real şi prin aceasta să reliefeze particularităţile termenilor folosiţi.

Astfel, referitor la subiectele participante, considerăm că acestea sunt reprezentate prin subiectul pasiv şi subiectul activ:

• ***subiectul pasiv***, care suferă consecinţele nefaste şi asupra căruia ne îndreptăm atenţia prin demersul nostru, poate fi:

– *subiectul pasiv imediat şi individualizat/determinat*, şi anume victima, indiferent dacă este unică sau multiplă: asupra acesteia se exercită în mod direct trauma, fără a avea nici o importanţă naţionalitatea, vârsta, sexul, convingerile politice sau religioase, statutul social etc., elemente ce pot contribui la explicarea opţiunii criminalului asupra unui anumit tip de victimă, dar care nu influenţează calitatea acesteia de victimă reală primară;

– *subiectul pasiv mediat*, care suferă în mod indirect urmările nefericite; apreciem că acesta poate fi *intim*, şi anume familia (sub toate aspectele sub care se poate prezenta: tradiţională – extinsă, modernă – nucleară, restructurată – concubinajul, căsătoria deschisă, familiile reconstituite sau cele reorganizate, simulacrele familiale: semi-căsnicia, pseudo-căsnicia, uniunile homosexuale etc.), *apropiat*, respectiv grupul, anturajul, comunitatea căreia îi aparţine şi *general*, adică societatea umană în ansamblul ei. Subiectul pasiv mediat intim şi cel apropiat constituie victima secundară, în timp ce societatea, la modul general, poate fi denumită şi victimă terţiară;

• ***subiectul activ***, cel care exercită trauma asupra victimei poate fi reprezentat fie printr-o persoană, fie de un animal sau de un eveniment care, aşa cum se cunoaşte, se produce independent de voinţa omului: inundaţii, cutremure de pământ, uragane, avalanşe etc. Subiectul activ uman, unic sau multiplu poate acţiona cu intenţie (directă sau indirectă) din culpă sau cu praeterintenţie, printr-o activitate pozitivă sau comisivă, prin acţiune ori negativă sau omisivă, prin inacţiune. Activitatea traumatizantă asupra victimei poate fi exercitată în mod direct, nemijlocit sau indirect, prin intermediul altor fiinţe, persoane sau animale, ori fapte de natură să producă rezultatul neplăcut.

Victima reală, ca subiect pasiv imediat nemijlocit şi individualizat, poate fi, aşa cum am ecizat, orice fiinţă umană dacă îndeplineşte următoarele două condiţii:

– fiinţa umană trebuie să fie în viaţă, deci acţiunea traumatizantă este exercitată asupra unei persoane şi nu asupra cadavrului (în acest caz se poate constitui infracţiunea de profanare care este prevăzută şi pedepsită de C.pen.); de asemenea se subînţelege faptul că subiectul pasiv imediat nu poate fi un lucru material, un obiect sau un bun (mobil sau imobil) indiferent de valoarea lui morală ori materială, chiar dacă prin distrugerea acestuia se provoacă indirect o traumă unei persoane de natură să o transforme în victimă;

– persoana – victimă reală nu trebuie să accepte, să fie de acord cu exercitarea traumei asupra sa; se conturează astfel două posibilităţi:

• victima nu se poate apăra de acţiunea traumatizantă datorită fie unei infirmităţi, unei boli psihice sau organice, ori a imposibilităţii de a conştientiza pericolul şi de a aprecia în mod critic realitatea (hipnoza, starea de comă, somnul profund etc.), situaţii care o fac incapabilă de a opune rezistenţă fizică agresiunii, fie datorită unor împrejurări grave, de mare amplitudine, ce survin în mod natural şi cărora nu le poate face faţă (inundaţii, cutremure, tornade etc.);

• victima, deşi se poate apăra, este obligată să suporte acţiunea traumatizantă prin constrângere psihică sau fizică. Constrângerea, prin ea însăşi victimizantă, poate fi de natură:

– fizică: bătaie, arsuri, schingiuire etc., sau

– psihică, fie prin ameninţarea cu producerea unui rău mai mare decât cel urmărit iniţial de agresor (spre exemplu: agresorul care urmăreşte să producă victimei un prejudiciu estetic temporar o ameninţată că în situaţia în care nu acceptă să-i taie părul îi va rupe un deget), fie ameninţând victima cu cauzarea unui prejudiciu major altei persoane, apropiate acesteia (spre exemplu: agresorul ameninţă victima că în situaţia în care nu consimte raportul sexual îi va viola fiica minoră) sau cu distrugerea, degradarea unui bun cu mare valoare morală sau materială pentru victimă (spre exemplu, agresorul ameninţă victima cu distrugerea autoturismului dacă nu-i dă o anumită informaţie).

Din cele prezentate se poate înţelege că sunt excluse din categoria victimelor reale, persoanele care consimt în mod explicit sau implicit, având libertatea de a-şi exprima voinţa, să se expună acţiunii cu potenţial victimizant în scopul îndeplinirii unor sarcini de serviciu, în scop hedonic, din curiozitate sau din necesitate, cum ar fi spre exemplu:

- medicii în general şi în mod special medicii infecţionişti, parazitologi, dermatologi etc., care, în activitatea lor, se pot contamina cu produse patogene şi să dezvolte diverse boli: SIDA, TBC etc.; o atenţie deosebită trebuie acordată medicilor anatomo-patologi şi mai ales medicilor legişti care fiind cvasi-permanent în prezenţa cadavrelor, uneori în stare de putrefacţie sunt supuşi riscului îmbolnăvirilor într-un grad ridicat;
- poliţiştii, procurorii etc., adică persoanele a căror activitate constă în probarea infracţiunilor şi descoperirea făptuitorilor şi care, nu de puţine ori, sunt ameninţate sau chiar suportă răzbunarea elementelor antisociale cu care se confruntă;
- personalul armatei, în confruntările militare;
- infractorii care sunt răniţi sau chiar omorâţi de victima care ripostează agresiunii lor;
- sportivii practicanţi ai unor jocuri sportive cu risc vătămător: boxeri, luptători, rugbişti, alpinişti etc.;
- turiştii care se expun riscului acceptând sau chiar solicitând diferite moduri (extreme) de distracţie: caruselul, montagnes russes-ul, tiribomba etc.;
- prostituatele, demimondele a căror activitate presupune un anumit risc materializat uneori în vătămări corporale sau crimă.

Am menţionat numai câteva din multiplele situaţii în care, existând acordul prealabil al părţii vătămate, acestea nu pot fi incluse în categoria victimelor reale, indiferent de natura prejudiciului suferit, pentru a se înţelege că elementul care particularizează condiţia de victimă veritabilă este lipsa consimţământului liber exprimat, necondiţionat asupra situaţiei traumatizante de care aceasta nu se poate apăra sau pe care este obligată să o îndure.

Totuşi, având în vedere necesitatea de a acorda nu numai atenţie dar şi compensaţie persoanelor din categoriile menţionate, care suferă la modul real în urma traumelor la care au fost supuse, considerăm că le putem încadra în categoria generală a victimelor, denumindu-le semivictime sau demivictime.

Astfel, prin **semivictimă**, în opinia noastră, s-ar putea înţelege *orice fiinţă umană care având capacitatea psihică de a înţelege realitatea faptică suportă în mod real, autentic, consecinţele neplăcute ale unor traume heteroprovocate, pe care le acceptă, în mod explicit sau implicit, şi faţă de care nu se poate apăra, ori pe care este obligată să le îndure împotriva voinţei sale liber exprimate.*

Comparând definiţiile pe care le-am propus pentru victimă şi respectiv pentru semivictimă, se poate observa că elementele ce diferenţiază cele două categorii sunt:

- acceptarea, admiterea, recunoaşterea posibilităţii de a suferi acţiunea traumei în cazul semivictimelor, fără a avea importanţă dacă acordul a fost exprimat în mod explicit sau implicit (tacit) – se are în vedere faptul că exercitarea unor meserii, practicarea unor

sporturi (dure, extreme) etc. de bună voie, presupune asumarea riscurilor posibile şi, în consecinţă, semnifică acordul (prezumat) de voinţă al persoanei respective;

– în cazul semivictimelor trebuie să existe capacitatea psihică necesară, prin care aceasta să conştientizeze riscurile la care se expune şi pe care şi le asumă, deci să existe discernământ. Din punct de vedere juridic existenţa discernământului se traduce prin responsabilitate, deci, semivictima este responsabilă de acţiunile sau inacţiunile sale prin care s-a expus traumei victimizante, condiţie care nu trebuie îndeplinită în cazul victimei reale.

Un aspect asupra căruia merită să ne îndreptăm atenţia este acela că, în situaţia victimei reale şi a semivictimei, acţiunea traumatizantă este *heteroprovocată* şi constă într-o acţiune, directă sau indirectă sau inacţiune umană sau este urmarea unui eveniment ori acţiunii unui animal.

Elementul heteroprovocator, heteroagresiv generator al suferinţelor neplăcute particularizează condiţia de victimă sau de semivictimă, diferenţiindu-le totodată de o a treia categorie de victime, respectiv de pseudovictime la care consecinţele neplăcute sunt autoprovocate.

Astfel, apreciem că **pseudovictimă** poate fi considerată *orice fiinţă umană care suportă în mod real consecinţele neplăcute ale unor traume pe care şi le provoacă singură fără a fi obligată de o altă persoană.*

Deci, în situaţia pseudovictimei se remarcă faptul că trauma este autoprovocată fiind rezultatul propriei decizii, ceea ce traduce liberul acord de voinţă al persoanei ce-şi îndreaptă astfel împotriva propriului corp procesul victimizării.

Consecinţele nefaste sunt şi în cazul pseudovictimei, autentice, reale şi pot fi rezultatul unor acţiuni, directe sau indirecte, ori inacţiuni ale persoanei respective. Urmările propriei agresivităţi pot fi de gravitate diferită, mergând de la câteva leziuni traumatice elementare, la masochism sau chiar până la forma extremă a sinuciderii.

Spre deosebire de semivictimă la care există discernământ, în cazul pseudovictimei acesta poate exista sau nu, ori poate fi diminuat, deci nu are nici o importanţă dacă persoana respectivă este responsabilă sau nu din punct de vedere juridic.

Elementul caracteristic şi comun celor trei categorii de victime (victima reală, semivictima sau pseudovoctima) este aşadar suferinţa autentică, reală, care poate fi demonstrată în mod obiectiv, inclusiv prin expertiză medico-legală şi care le deosebeşte, aşa cum am menţionat, de simulant, al cărui scop este de a obţine unele avantaje, indiferent de natura lor, sau de a se sustrage de la îndeplinirea unor obligaţii sociale.

Prin prisma noţiunilor prezentate se poate concluziona că termenul generic de victimă, circumscrie categoriile:

- **victima reală** – care nici nu doreşte şi nici nu acceptă trauma victimizantă;
- **semivictima (demivictima)** – care nu doreşte, dar acceptă (acord prezumat);
- **pseudovictima** – care şi doreşte şi acceptă.

Noţiuni strict juridice din perspectiva cuplului penal agresor – victimă

2.1. INFRACŢIUNEA – TRĂSĂTURI CONSTITUTIVE

Codul Penal prevede în **art. 17**: *„Infracţiunea este fapta care prezintă pericol social*[1], *săvârşită cu vinovăţie şi prevăzută de legea penală. Infracţiunea este singurul temei al răspunderii penale"*.

Săvârşirea unei fapte – Din definiţia noţiunii de infracţiune rezultă că aceasta este, în primul rând, o faptă a omului, un act de conduită exterioară a acestuia, având o existenţă materială obiectivă. Cerinţa existenţei unei fapte periculoase are o semnificaţie politico-penală specifică. Numai actele de conduită exterioară ale persoanei pot constitui infracţiuni, nu şi simplele procese psihice care au loc în forul interior al acesteia. **Simplul gând** (*nuda cogitatio*) nu poate constitui infracţiune, nefiind faptă.

Fapta poate consta într-o acţiune sau într-o inacţiune. În ambele sale forme, ea reprezintă exteriorizarea unor procese psihice caracteristice activităţii conştiente a omului. Fapta trebuie să aparţină omului, să-i fie imputabilă, astfel nu există infracţiune, ci o simplă manifestare de energie fizică, fără relevanţă juridico-penală. Fapta cuprinde şi urmarea produsă, deci şi modificările produse în mod conştient ori care se puteau produce prin săvârşirea acţiunii sau inacţiunii respective. Fiind o faptă a omului, din sfera infracţiunii sunt excluse fenomenele naturii şi reacţiile animalelor, afară de cazul când omul se serveşte, în săvârşirea faptelor sale de forţe ale naturii sau de energii animale.

Trăsăturile esenţiale ale infracţiunii rezultă din cuprinsul art. 17 C.pen.:

1. Fapta să prezinte pericol social;
2. Fapta să fie săvârşită cu vinovăţie;
3. Fapta să fie prevăzută de legea penală.

2.2. FAPTA SĂ PREZINTE PERICOL SOCIAL

Pentru a constitui infracţiune, fapta unei persoane trebuie să prezinte pericol social, adică să fie periculoasă pentru societate.

Conform **art. 18 C.pen.**: *„Fapta care prezintă pericol social în înţelesul legii penale este orice acţiune sau inacţiune prin care se aduce atingere uneia dintre valorile arătate în art.1 şi pentru sancţionarea căreia este necesară aplicarea unei pedepse"*.

---

[1] Daca o serie de sisteme penale sunt tentate să renunţe la conotaţia „pericol social" din componenţa trăsăturilor constitutive ale infracţiunii, mai ales din perspectiva argumentelor naive care vizează „arbitrariul aprecierii pericolului", nu acelaşi lucru şi-l poate permite victimologia pentru care pericolul social este definitoriu în aprecierea gravităţii şi întinderii dreptului lezat şi a prejudiciului suferit – fără a mai vorbi de faptul că pericolul oglindeşte fidel (obiectivează juridic) comportamentul făptuitorului (personalitatea sa).

Fapta aduce atingere valorilor sociale atunci când vatămă efectiv sau când pune în pericol aceste valori, creând posibilitatea producerii unor urmări dăunătoare pentru ele. Pericolul social se exprimă, de asemenea, în starea de neliniște și insecuritate socială pe care fapta o creează, în caracterul său de violență, de fraudă sau de indisciplină socială. De asemenea, ca trăsătură a infracțiunii, pericolul social trebuie să aibă caracter penal, adică să prezinte un anumit grad, o anumită gravitate specifică infracțiunii ca ilicit penal, care o distinge de alte forme de ilicit juridic (administrativ, disciplinar, civil) și să justifice incriminarea faptei sub sancțiunea penală.

Fiind dependent de însemnătatea valorilor sociale, de ierarhia acestora, pericolul social este variabil de la o infracțiune la alta. De asemenea, este posibil ca pericolul social al aceleiași infracțiuni să fie variabil de la o etapă a dezvoltării sociale la alta. De aceea, o faptă care nu avea în trecut caracter socialmente periculos îl poate dobândi ulterior, tot așa cum o faptă care a avut caracter socialmente periculos îl poate pierde ca urmare a evoluției sociatății.

În legislație și știința dreptului penal se face distincție între pericolul social:

- ***generic*** (se referă la un anumit tip de infracțiune: furt, omor, spionaj);
- ***concret*** (este pericolul pe care îl prezintă fapta săvârșită).

Pericolul social concret diferă, în cadrul aceluiași tip de infracțiune, de la o faptă concretă la alta. Evaluarea lui este importantă, pe de o parte pentru că lipsa în concret a gradului de pericol social specific infracțiunii duce, potrivit legii în vigoare, la inexistența infracțiunii (art. 18 C.pen.).

2.3. FAPTA SĂ FIE SĂVÂRȘITĂ CU VINOVĂȚIE

Pentru existența infracțiunii nu este suficientă săvârșirea unei fapte care prezintă pericol social, în înțelesul arătat, chiar dacă s-a stabilit că aceasta este imputabilă unei anumite persoane (*imputatio facti*).

Pentru ca fapta săvârșită să constituie infracțiune este necesar să se constate existența unei legături de cauzalitate psihică între făptuitor și fapta socialmente periculoasă săvârșită de el. Este nevoie deci să se constate că această faptă îi este imputabilă nu numai fizic, dar și psihic.

Această legătură subiectivă dintre făptuitor și fapta periculoasă pe care el a săvârșit-o, care reflectă în fond atitudinea conștiinței și voinței lui în raport cu fapta săvârșită și cu urmările ei, stă la baza vinovăției ca trăsătură esențială a infracțiunii.

Dacă fapta nu este voită de persoana care a săvârșit-o, în sensul că aceasta a acționat nu în mod liber, ci sub imperiul unei forțe străine, sub presiunea unei constrângeri, nu poate exista vinovăție. Voința de săvârșire a actului de conduită este o condiție esențială pentru existența vinovăției ca trăsătură a infracțiunii.

Definiția vinovăției o găsim în C. pen., art. 19: *„Vinovăția există când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă"*.

Din însăși definiția dată vinovăției în legea penală, rezultă că această trăsătură esențială a infracțiunii se prezintă sub două forme sau configurații specifice. Este posibil ca, în momentul săvârșirii faptei, subiectul să-și reprezinte clar rezultatul acesteia, să și-l reprezinte greșit sau să nu și-l reprezinte deloc, deși avea îndatorirea și posibilitatea să și-l reprezinte, în condițiile în care a acționat. În raport cu aceste variațiuni, vinovăția îmbracă forma intenției, atunci când persoana a avut reprezentarea corectă a rezultatului faptei sale, sau forma culpei, atunci când și-a reprezentat greșit sau nu și-a reprezentat deloc acest rezultat. Este ceea ce

rezultă şi din dispoziţia art. 19 alin. 1 C.pen., în care se prevede că există vinovăţie atunci când fapta este săvârşită cu intenţie sau din culpă.

Tot din definiţia dată rezultă că cele două forme ale vinovăţiei sunt susceptibile, fiecare în parte de modalităţi diferite în raport cu atitudinea făptuitorului faţă de producerea rezultatului socialmente periculos. Atât intenţia, cât şi culpa se realizează, în mod obligatoriu în una dintre modalităţile prevăzute de lege, în funcţie de atitudinea făptuitorului în cazul dat, în oricare dintre ele forma de vinovăţie respectivă având aceeaşi valoare.

Caracteristic **intenţiei** este deci prevederea de către făptuitor a rezultatului faptei, reprezentarea în mintea sa a acestui rezultat şi nu doar posibilitatea reprezentării lui.

Dacă făptuitorul nu a avut reprezentarea rezultatului faptei sale, datorită unei erori de fapt sau unei întâmplări imprevizibile (caz fortuit), nu există intenţie, ci eventual culpă. Intenţia prezintă două modalităţi, în funcţie de atitudinea făptuitorului faţă de producerea rezultatului socialmente periculos: ***intenţia directă*** şi ***intenţia indirectă (eventuală)***.

a) **Intenţia directă**. Există această modalitate a intenţiei atunci când făptuitorul îşi reprezintă acţiunea sau inacţiunea sa, modul de înfăptuire, rezultatul socialmente periculos la care conduce fapta şi în aceste condiţii el urmăreşte producerea acelui rezultat.

b) **Intenţia indirectă sau eventuală** există atunci când făptuitorul, care prevede rezultatul socialmente periculos al faptei sale, deşi nu urmăreşte producerea acelui rezultat, săvârşeşte totuşi fapta, acceptând eventualitatea producerii lui. Existenţa acestei modalităţi a intenţiei presupune săvârşirea unei fapte susceptibile să producă cel puţin două rezultate, din care unul (care poate fi socialmente periculos) este urmărit de făptuitor, iar altul care este socialmente periculos şi care nu este urmărit, dar este acceptat de făptuitorul care se hotărăşte să săvârşească fapta chiar cu riscul producerii şi a acestui rezultat posibil.

Modalităţile intenţiei examinate mai sus sunt modalităţi normative, deoarece sunt explicit prevăzute de lege.

c) **Alte modalităţi ale intenţiei.** Pe lângă modalităţile normative, în ştiinţa dreptului penal sunt cunoscute şi alte modalităţi ale intenţiei. Se face astfel distincţie între:

1. *Intenţie simplă şi intenţie calificată* – Există intenţie simplă atunci când făptuitorul prevede şi urmăreşte producerea rezultatului (intenţie directă obişnuită), iar intenţie calificată atunci când făptuitorul urmăreşte producerea rezultatului în vederea realizării unui scop prevăzut în norma incriminatoare.
2. *Intenţie iniţială şi intenţie supravenită* – Prima există atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale de la început, adică din momentul trecerii la săvârşirea faptei. A doua există atunci când prevederea rezultatului intervine ulterior unei hotărâri iniţiale şi determină hotărârea ulterioară de a-l produce.
3. *Intenţie unică şi intenţie complexă* – Prima există atunci când făptuitorul a hotărât să săvârşească o singură faptă, a doua se realizează atunci când făptuitorul a hotărât să săvârşească mai multe fapte sau a urmărit să producă mai multe rezultate socialmente periculoase.
4. *Intenţie spontană şi intenţie premeditată* – Există intenţie spontană atunci când trecerea la săvârşirea faptei s-a făcut imediat după adoptarea rezoluţiei infracţionale şi intenţie premeditată atunci când rezoluţia infracţională a precedat la un interval oarecare de timp săvârşirea faptei, interval în care făptuitorul a

reflectat asupra modului şi mijloacelor de săvârşire a faptei. Intenţia premeditată atrage, în general, o răspundere penală mai mare.

Există **culpă** ca formă a vinovăţiei atunci când făptuitorul, săvârşind o faptă care prezintă pericol social, a prevăzut rezultatul socialmente periculos al faptei sale, dar nu a urmărit şi nu a acceptat eventualitatea producerii lui, însă a acţionat socotind fără temei că acel rezultat nu se va produce sau nu a prevăzut rezultatul deşi trebuia şi putea să-l prevadă. Din această definiţie rezultă că şi culpa prezintă la rândul ei, două modalităţi importante: culpa cu prevedere (uşurinţa) şi culpa simplă (greşeala).

a) Culpa cu prevedere (uşurinţă, temeritate) există când făptuitorul a prevăzut rezultatul posibil al faptei sale, nu a acceptat însă acest rezultat, ci a sperat în mod uşuratic, neîntemeiat, că el nu se va produce.

b) Culpa simplă (greşeala) există atunci când făptuitorul nu a prevăzut rezultatul faptei sale, deşi trebuia şi putea să-l prevadă.

Culpa în cele două modalităţi ale sale este şi ea, alături de intenţie, prevăzută şi definită în dispoziţiile din art. 19 C.pen.

c) Alte modalităţi ale culpei. Pe lângă modalităţile normative examinate, în teoria dreptului penal sunt cunoscute şi alte modalităţi ale culpei, a căror cunoaştere serveşte la mai exacta caracterizare a vinovăţiei şi la individualizarea pedepsei. Astfel, în raport cu cauza ce a determinat atitudinea culpabilă se face distincţie între: imprudenţă sau nesocotinţă (comportare nechibzuită) şi nebăgare de seamă (neatenţie), neglijenţa (comportare fără grija necesară), nepricepere (lipsa cunoştinţelor necesare efectuării activităţii), nedibăcie (lipsa aptitudinilor sau deprinderilor necesare) etc. De asemenea, în raport cu natura comportării în cadrul căreia s-a manifestat, se face distincţie între culpă „in agendo" şi culpă „in omitendo", după cum aceasta s-a manifestat în cadrul unei acţiuni sau al unei omisiuni; între culpă directă şi culpă indirectă, după cum se referă la acţiunea săvârşită de infractor sau la cea săvârşită de o altă persoană etc.

Pe lângă vinovăţia sub forma intenţiei şi culpei atât teoria cât şi practica zăbovesc asupra unei **forme mixte a vinovăţiei – praeterintenţia – care obiectivează intenţia şi culpa reunite**, constând în săvârşirea unei fapte cu intenţie şi producerea unui rezultat mai grav decât cel urmărit şi acceptat iniţial de făptuitor prin săvârşirea faptei, rezultat ce i se impută acestuia sub forma culpei, deoarece nu l-a prevăzut, deşi putea şi trebuia să-l prevadă. Esenţială este împrejurarea că făptuitorul săvârşeşte o faptă urmărind un anumit rezultat, dar care se amplifică devenind mai grav, realizând conţinutul unei alte infracţiuni (ex. lovituri cauzatoare de moarte art.183 C.pen.), ori o variantă agresivă a infracţiunii iniţiale (ex. tâlhăria cu moartea victimei art.211 C.pen.).

2.4. FAPTA SĂ FIE PREVĂZUTĂ DE LEGEA PENALĂ

Această cerinţă esenţială arată că pentru existenţa infracţiunii nu este suficient să existe o faptă care prezintă pericol social şi e săvârşită cu vinovăţie, ci mai trebuie ca această faptă să fie prevăzută de legea penală ca infracţiune şi sancţionată ca atare. Cerinţa este îndeplinită atunci când legiuitorul descrie fapta respectivă şi o interzice, sub sancţiunea penală, într-o anumită dispoziţie incriminatoare. Numai din momentul prevederii în lege a faptei care prezintă pericol social şi, deci, de la intrarea în vigoare a legii respective, acea faptă devine o categorie juridică, acea faptă prevăzută de legea penală susceptibilă să devină infracţiune, dacă se constată în fapt şi vinovăţia.

Infractorul (psihologie, comportament, personalitate)

3.1. INFRACTORUL CA „PERSONALITATE" – PERSPECTIVA PSIHOLOGIEI JUDICIARE ASUPRA PERSONALITĂŢII CRIMINALE

Personalitatea infractorului[1] este studiată de o serie întreagă de discipline nejudiciare (de ex. sociologia, psihologia şi psihiatria) sau judiciare (de ex. dreptul penal şi ştiinţa dreptului penal). Nici una dintre acestea nu îşi propune însă studierea completă din toate punctele de vedere a **personalităţii criminale**. Astfel, psihologia şi psihiatria studiază ansamblul trăsăturilor psihice, precum şi anomaliile şi bolile psihice. În acelaşi timp, dreptul penal şi ştiinţa dreptului penal se preocupă, în special de unele aspecte ale personalităţii individului infractor, cum ar fi: sexul, starea de responsabilitate sau de iresponsabilitate, îndeplinirea condiţiilor necesare pentru a putea fi considerat subiect special al unei infracţiuni etc.

Nici una dintre disciplinele amintite nu studiază toate aspectele personalităţii la un loc şi, mai ales, nu studiază totalitatea trăsăturilor de natură socială ale individului, formarea acestora şi implicaţiile pe care le au în general, şi evoluţia comportamentului infracţional, în special.

Psihologia juridică se caracterizează şi prin faptul că, spre deosebire de celelalte ştiinţe şi discipline, naturale şi sociale, juridice sau nejuridice, îşi propune studierea şi cunoaşterea multilaterală, cât mai completă a personalităţii criminale. Acest studiu se referă atât la procesul de formare a personalităţii şi la trăsăturile care o caracterizează în momentul în care a demonstrat, prin fapte că este o personalitate marcată de un comportament infracţional, cât şi la căile şi mijloacele cele mai adecvate, prin care individul respectiv poate fi reeducat şi reintegrat în rândul tinerilor oneşti.

Importanţa deosebită care o are pentru psihologie studierea personalităţii criminale, abordarea şi studierea acesteia din toate unghiurile de vedere posibile, constituie una din particularităţile de bază ale acestei discipline, fapt care rezultă, printre altele, din următoarele:

a) Criminalitatea ca fenomen social negativ de masă, deosebit de dăunător şi de periculos, este alcătuită din totalitatea infracţiunilor săvârşite într-o perioadă de timp şi într-o arie geografică determinată. Fiecare infracţiune este rezultatul concret al unei fapte umane. În consecinţă, pentru a cunoaşte cauzele, condiţiile şi particularităţile fiecărei infracţiuni concrete şi pornind de la aceasta – prin abstractizări şi generalizări, cauzele, condiţiile şi

[1] Duşan Cătălina Roxana, **Personalitatea infractorului** – teză de licenţă – 1998 – selectiv sub coord. T. Butoi.

particularitățile fenomenului infracțional în ansamblu – ca fenomen distinct de suma aritmetică a infracțiunilor pe care le include – este absolut necesar să se cunoască sub toate aspectele sale „agentul" (individul uman) care o provoacă în mod direct.

Studierea personalității criminale, activitate care include întregul complex de factori care au contribuit la formarea personalității individului în cauză, permite să se facă unele distincții nu numai între individul neinfractor și cel infractor, ci și între diferitele categorii de infractori.

b) Cunoașterea cauzelor și condițiilor infracțiunii concrete ca și a infracționalității în ansamblu, și deci cunoașterea și a personalității infractorului este absolut indispensabilă, pentru a putea alege căile și mijloacele cele mai potrivite de combatere a acestui fenomen, atât în unele cazuri izolate – în cazul infracțiunilor concrete – cât și în ansamblu la nivelul întregii societăți, al întregii infracționalități. Acțiunea socială împotriva criminalității, activitate ce se desfășoară printr-o foarte largă gamă de mijloace de ordin economico-social general, cultural-educativ, organizatorico-administrativ, juridic, medical etc. – este și va rămâne întotdeauna și o acțiune asupra omului în general, asupra personalității infractorului, devenit sau potențial, în special.

c) Nici o predicție, evaluare și intervenție corectivă, nu devine serioasă fără ca algoritmul infracțional să nu cuprindă (așa cum vom încerca să demonstrăm) și victima.

3.2. PARTICULARITĂȚI PSIHICE ȘI DISFUNCȚII CRIMINOGENE ALE „PERSONALITĂȚII INFRACTORULUI"

Psihicul constituie ansamblul emoțiilor, stărilor, fenomenelor și proceselor de natură subiectivă (senzoriale, intelective, afective etc.) ale individului, determinate de mecanismele cerebrale. Fiind un produs al materiei superior organizate, o funcție a ei, psihicul este inseparabil de aceasta, dar totodată neidentificabil cu ea. Datorită însușirilor sale, psihicul îndeplinește o serie de funcții, fiind principala modalitate a vieții de relație și de adaptare la lume.

Psihicul sau viața psihică cum i se mai spune constituie o latură dintre cele mai importante a personalității în general, a personalității infractorului în special. Iată deci, studierea psihologiei, în general, și nu numai a psihologiei judiciare, constituie pentru fiecare jurist una din cele mai înalte îndatoriri profesionale și morale.

Cunoașterea temeinică a particularităților psihice ale indivizilor care vin în conflict cu legea penală, are o importanță deosebită pentru asigurarea succesului umanității în lupta împotriva infracționalității.

Într-adevăr cunoașterea în întregime a cauzelor fiecărei infracțiuni și organizarea concretă a luptei împotriva acesteia – a infracționalității în general – poate fi realizată, nu numai prin studierea aspectelor obiective ale fiecărei infracțiuni și prin luarea în considerare a împrejurărilor concrete de viață în care aceasta a germinat și a fost săvârșită, ci prin luarea în considerare a tuturor însușirilor și particularităților psihice ale individului și prin individualizarea măsurilor legale de sancționare, în funcție de aceste particularități.

Pentru caracterizarea personalităţii pot fi luate în considerare un număr mare de trăsături psihice ale individului.

În psihologie, sunt luate în calcul şi studiate mai ales, temperamentul, aptitudinile şi caracterul, deoarece acestea fiind considerate ca adevărate unităţi de bază ale personalităţii unui infractor sau presupus infractor, pot astfel contribui în cea mai mare măsură la explicarea şi înţelegerea faptei concrete săvârşite şi prin aceasta la stabilirea celor mai adecvate măsuri de corectare ce vor fi luate faţă de persoana în cauză.

Temperamentul este ansamblul de particularităţi ale psihicului, determinate şi condiţionate, în concepţia pavloviană, de tipul de activitate nervoasă superioară a individului în cauză. Printre particularităţile care contribuie şi caracterizează temperamentul figurează şi cele care determină ceea ce, sintetic, constituie aşa numita fire a individului, felul în care acesta răspunde sau rezistă la stimulii exteriori, capacitatea de încordare sau concentrare nervoasă, susceptibilitate şi impulsivitate, calm sau stăpânire de sine etc.

Se consideră temperamentul (având o proveniență în mare măsură ereditară) „latura dinamico-energetică" a activităţii nervoase şi a comportamentului, fundamentul psihico-fiziologic al aptitudinilor şi caracterului şi, în consecinţă, una dintre particularităţile distinctive ale fiecărui individ.

Cea mai veche clasificare a tipurilor de temperament este cea a lui **Hipocrat**, „părintele medicinii" (sec. IV î.e.n.) în: coleric (puternic excitabil, exploziv, nestăpânit), sangvin (vioi, mobil, dar şi echilibrat), flegmatic (lent, rezistent, capabil de multă stăpânire) şi melancolic (sensibil). Psihologia modernă a completat această clasificare, prea generală şi îngustă, iar din îmbinarea tipurilor amintite, a tuturor tipurilor de emotivitate şi afectivitate umană, a dedus existenţa mai multor tipuri de comportament: amorf, nervos, sangvin, coleric, apatic, sentimental, flegmatic, pasionat.

Pentru psihologie este important să se sublinieze că temperamentul nu constituie decât o particularitate de formă şi nu de conţinut a personalităţii, fapt demonstrat de împrejurarea că, sub influenţa unor factori exteriori diferiţi, pe baza aceluiaşi tip de temperament se pot dezvolta caractere şi, în consecinţă, atitudini şi comportamente cu totul diferite.

Este, de asemenea, important de reţinut că după părerea specialiştilor, temperamentul exprimă un complex de proprietăţi funcţionale, toate generale, nespecifice şi nesistematizate care se manifestă în activitatea reflexă, fără a fi determinantă pentru conţinutul şi performanţele bio-psihice sau sociale ale individului. Cu toate acestea, fiind o expresie psiho-comportamentală a particularităţilor nervoase constitutive ale omului, variantele temperamentale ale acestuia – dacă nu sunt frânate sau stimulate de caracter – pot influenţa negativ comportamentul, pot determina anumite conduite deviante.

Aptitudinile, în general, reprezintă acele însuşiri ale individului care condiţionează reuşita sau a căror lipsă poate explica nereuşita, în efectuarea unor activităţi fizice sau intelectuale. Aptitudinile se formează sub influenţa condiţiilor de mediu. Cu toate acestea, în formarea lor factorul ereditar este, ca şi în cazul temperamentului, puternic implicat, de la antecesorii săi individul putând „moşteni" anumite particularităţi sau mai puţin favorabile dezvoltării unor aptitudini.

Pentru psihologie, chestiunea aptitudinilor prezintă interes, deoarece reluarea în considerare a lipsei sau a slabei dezvoltări a unor aptitudini ale unui individ, în cazul alegerii unei profesiuni sau autorizării acesteia (de ex. în cazul profesiei de medic chirurg, de conducător auto) poate avea consecinţe din cele mai grave, putând duce la săvârşirea, prin acţiune sau inacţiune, a unor fapte de pericol social extrem de dăunătoare.

Prin **caracter** se înţelege ansamblul însuşirilor psihice şi morale ale individului, manifestate în comportamentul şi acţiunile sale, în atitudinile şi poziţia sa faţă de sine, faţă de alţii, faţă de societate şi de valorile unanim recunoscute ale acesteia.

Datorită importanţei sale, caracterul este considerat un adevărat **„nucleu"** al personalităţii, o categorie sintetică, în care se concentrează întreaga activitate publică şi morală a persoanei.

După modul în care trăsăturile de caracter se manifestă sau nu în exterior, se face distincţie între caracterul extrovertit (exteriorizat) şi cel introvertit (interiorizat).

Personalitatea extrovertitului se caracterizează prin aceea că este „orientată precumpănitor spre lume, ataşată de obiecte şi de oameni, deschisă pentru o cât mai activă comunicare cu cei din jur, de unde şi o mai facilă adaptare la mediu", în timp ce personalitatea introvertitului se conturează prin „orientarea tipică a conştiinţei către propriul eu" cu tendinţa „de a se închide în sine, neglijând lumea exterioară".

Nu se poate spune cu certitudine că unul sau celălalt dintre aceste tipuri de caractere este mai înclinat sau, dimpotrivă, mai puţin înclinat să săvârşească fapte antisociale. Situaţiile extreme pot fi însă dătătoare de seamă în ceea ce priveşte sănătatea psihică a persoanei (de ex. formele exagerate de extrovertire sunt specifice bolnavilor maniacali, în timp ce introvertirea exagerată ne face să ne gândim la antismul schizofrenic). Analizarea personalităţii individului – şi sub aceste aspecte – ne poate ajuta la găsirea explicaţiei unor atitudini comportamentale.

Importanţa şi implicaţiile de natură morală şi socială ale caracterului în general, sunt sugerate de împrejurarea că, în mod obişnuit, despre individul imoral se spune că este lipsit de caracter.

Trebuie arătat că numai acele trăsături psihico-morale ale individului devin adevărate trăsături de caracter care, nu numai că includ aspecte ale vieţii psihice în general (cognitive, afective), dar deţin un loc dominant în structura lui psihică, în sensul că exercită o influenţă puternică şi constantă – îşi pun pecetea în mod vizibil – asupra modului de a gândi, de a simţi şi de a acţiona al acestuia.

Caracterul, în general, este influenţat de temperament şi aptitudini – în formarea cărora ereditatea îşi are locul ei – dar este determinant, în mod decisiv, de condiţiile şi factorii de mediu în care trăieşte şi se formează individul. Dintre aceşti factori, un loc important în formarea caracterului îl ocupă, ca de altfel în determinarea conţinutului întregii vieţi psihice a omului, familia, şcoala, aşa-numita educaţie spontană, locul de muncă, societatea în general.

Concluziile privitoare la corelaţia temperament – aptitudini – caracter este că între aceste coordonate psiho-morale fundamentale ale personalităţii, există, din foarte multe puncte de vedere, o strânsă şi permanentă interacţiune şi intercondiţionare.

Din punct de vedere al psihologiei juridice este necesar ca dintre multiplele aspecte ale acestei conexiuni să se reţină faptul că, deşi este adevărat că o personalitate armonios dezvoltată – şi în consecinţă, prezentând mai multe garanţii de respectare a legalităţii – va fi aceea de a poseda un grad adecvat de dezvoltare a tuturor acestor coordonate, latura dominantă, hotărâtoare a personalităţii o constituie caracterul. Acest lucru este cu totul vizibil şi demonstrabil. Într-adevăr, experienţa, viaţa, ne arată că dacă există indivizi, având acelaşi caracter, vor acţiona în anumite condiţii concret identice în mod diferit, în funcţie de temperament sau chiar de aptitudini, este mai adevărat – aceasta constituind regula – că indivizi având caracter în care domină trăsăturile pozitive vor acţiona corect, legal şi moral, în orice împrejurare, indiferent de temperament sau aptitudini, în timp ce aceia care au un „caracter rău" vor acţiona, în general, în mod incorect în situaţii identice, indiferent de temperament sau aptitudini. Mai mult decât atât, un anumit tip de temperament (chiar dintre cele mai favorabile) sau o aptitudine (fizică sau intelectuală) va fi utilizată de către cei „fără caracter" ca instrument pentru realizarea unor scopuri antisociale.

Orice investigaţie vom face, la nivelul actual al cunoştinţelor noastre ştiinţifice, cu orice metode vom încerca să abordăm problema, nu vom reuşi să descoperim între delincvenţi, diferenţe de „specie", aşa cum credea pe vremuri **Lombroso**. Nici cei ce merg pe linie biologizantă ca şi **Lombroso**, ca de pildă, **Kretschmer** sau **Hooton** şi mai ales **Sheldon**, nu reuşesc să deceleze diferenţe hotărâtoare constituţionale anatomo-morfologice sau fiziologice.

În mod vizibil, diferenţa constă mai ales în comportament, în modul de a acţiona şi reacţiona în spaţiul psihologic, în modul de a rezolva situaţiile conflictuale care apar mereu în acest spaţiu. Delincventul nu este deci un astfel de om, ci un om altfel educat, adică altfel condiţionat, fără a ţine seama de condiţionabilitatea lui, care se prezintă ca o personalitate deformată – am putea spune caricatural formată – ceea ce îi permite comiterea unor acţiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

Studiind diferitele categorii de infractori sub aspectul particularităţilor lor psihologice, vom reuşi să stabilim unele caracteristici care se regăsesc la majoritatea celor ce încalcă în mod frecvent legea.

a) Una din cele mai frecvente particularităţi psihice ale delincvenţilor – şi în special a delincvenţilor minori – este **instabilitatea emotiv-acţională**.

Datele observative şi experimentale confirmă pe deplin acest fapt, dar în privinţa definiţiei fenomenului constatăm o mare diversitate de opinii. Însăşi accepţia termenului de instabilitate este foarte eterogenă.

Dificultatea definirii apare pregnant când opunem instabilitatea (emotiv-activă) delincventului, „stabilităţii" (emotiv-active) a omului obişnuit, nedelincvent. Devine clar numaidecât că nici la nedelincvenţi nu avem de-a face cu o „stabilitate" în sensul etimologic al cuvântului, cu o fixitate a atitudinilor emotive şi a reacţiilor afective, căci acestea ar contrazice principiul adaptării continue la solicitările foarte variate ale ambianţei.

Trebuie să susţinem, deci, că la omul normal reacţiile emotiv-active sunt **relativ stabilite**, în sensul că aceste reacţii sunt rezultante determinate în parte de ambianţă şi în parte

de sistemul de valori etico-sociale. „Stabilitatea" omului normal (nedelincvent) se realizează prin durata reacţiilor sale reglate voit şi conştient, prin continuitatea acestor reacţii, prin lipsa de oscilaţii excesive şi prin constanţa acestor reacţii care rămân, calitativ şi cantitativ, relativ identice în raport cu stimulii declanşatori.

În opoziţie cu aceasta, datorită experienţei negative a educaţiei deficiente, deprinderilor şi practicilor antisociale, delincventul este un instabil emotiv-activ, un element care în reacţiile lui trădează discontinuitate, salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanţă în reacţii faţă de stimuli, inconstanţă de origine endogenă specifică.

Considerăm că această instabilitate este o trăsătură esenţială a personalităţii deformate a delincventului adult sau minor, ca fiind o latură unde traumatizarea personalităţii se evidenţiază mai bine decât pe planul competenţei ei cognitive.

b) Legat de cele precedente este evident că orice infractor în fond este un **inadaptat** din punct de vedere social. Am utilizat acest termen intenţionat, deoarece o parte a literaturii occidentale vorbeşte adesea de **inadaptabili**, adică presupune existenţa unor fiinţe umane refractare oricărei influenţări social-educative. Abstracţie făcând alienaţii congenitali sau cei ce în urma unor traumatisme mecanice sau autointoxicări au suferit o lezare a sistemului nervos; **oameni indaptabili nu există**, există doar greu educabili.

Inadaptaţii, cei greu educabili, de unde se recrutează întotdeauna devianţii, sunt elemente a căror educaţie s-a efectuat în condiţii neprielnice, în mod nesatisfăcător. De aceea, anamnezele făcute la infractori arată că, în majoritatea cazurilor, infractorii sunt proveniţi din familii dezorganizate (orfani, semi-orfani, părinţi divorţaţi, părinţi infractori, părinţi alcoolici etc.) unde nu există condiţii, pricepere sau preocupare corespunzătoare pentru educaţia copiilor.

Acţiunea de educare are ca urmare – pe lângă altele – canalizarea în sens social şi a instinctelor omului. Educarea proceselor de cunoaştere la copil, concomitentă cu elaborarea unor forme de conduită adecvate convieţuirii sociale, presupune în orice moment formarea unor deprinderi utile şi trainice care să-i permită încadrarea în viaţa socială. De aceea, nu întâmplător unii cercetători consideră că devianţa începe acolo unde copilul greşeşte voit împotriva regulilor igienei elementare. Reglementarea urinării şi a defecării în primii ani ai copilăriei, pe lângă semnificaţia ei de imediată utilitate igienică, mai are şi una psihologică. Ele reprezintă primele activităţi de exersare a formelor superioare de inhibiţie condiţionată.

Acolo unde nivelul părinţilor nu este suficient de ridicat, unde nu se dă atenţia cuvenită normelor regimului zilnic, acolo se pun pe nesimţite bazele unei inadaptări.

Formele de nutriţie organizată, care impun o ritmicitate vieţii copilului, educându-l spre stăpânirea nevoii de hrană, pe de o parte, iar pe de alta, sistemul de deprinderi în scopul realizării normei regimului zilnic, sunt primele elemente necesare adaptării sociale.

Alături de aceasta, într-o etapă mai avansată, când copilul depăşeşte faza exclusivă a necesităţilor imediate biologice şi se directivează spre mediul nemijlocit, raporturile ce se stabilesc între el şi anturaj (format de părinţi, fraţi, vecini etc.) devin de asemenea, manete importante în comanda adaptării. Însăşi existenţa acestor relaţii comportă germenele unor situaţii conflictuale, care trebuie rezolvate de la început în direcţie socială.

Nu vom insista aici asupra amănuntelor, căci ele sunt în primul rând de ordin pedagogic. Trebuie să reţinem însă categoric că rezultatul adaptării la un regim alimentar adecvat, la dresaj sfincterial corespunzător şi la raporturi echilibrate cu mediul social mai restrâns din primii ani ai copilăriei, îl plasează pe copil înăuntrul sau în afara barierelor colectivităţii. Deprinderea de a merge timpuriu pe linia socială sau de a nu merge alături de ea este, în mare măsură decisivă, deoarece în această perioadă (chiar antepreşcolară) se stabilesc legăturile temporale de bază.

Atitudinile antisociale rezultate din greşita influenţă în această perioadă (sub forma unor atitudini egoiste exagerate), dacă nu sunt combătute de forţa unei educaţii nuanţate, duc la înrădăcinarea acelor deprinderi negative care, pe urmă, actualizate de condiţii social-economice şi ocazii nefavorabile, pot duce la devianţă şi apoi la infracţiune.

Considerentele acestea sunt departe de a fi numai de ordin teoretic. Ele se confirmă ori de câte ori situaţia permite psihologului de a face o anamneză amănunţită a infractorului.

Lipsa influenţării educative se mai manifestă şi prin neasigurarea stabilităţii şi continuităţii în îndrumare. Dacă în perioada preşcolară şi cea şcolară copilul are libertatea să vagabondeze sau chiar să devină vagabond, atunci prin natura lucrurilor i se oferă posibilitatea de a parcurge evoluţia infracţională aproape banală care merge de la micile hoţii necesare susţinerii acestei vieţi şi până la crime violente, agresive. Vagabondajul este terenul propice al evoluţiei criminale individuale, ea este o formă concretă a inadaptării şi o cale, un mijloc sigur de adâncire şi de fixare a deprinderilor legate de inadaptare. Lipsa domiciliului permanent înseamnă sustragerea tânărului de influenţarea pozitivă susţinută a mediului familial, precum şi o raliere necesară la forme organizate de bande de infractori.

c) **Căutarea satisfacţiei materiale sau morale prin infracţiune**. Acţiunea infracţională, pe lângă faptul că e nocivă societăţii, şi pe lângă faptul că, etiologic, reprezintă un simptom de inadaptare, iar psihologic o reacţie atipică, se mai caracterizează şi prin aceea că, sub toate formele ei, aduce un anumit folos infractorului, îl favorizează într-o anumită măsură pe linie materială sau morală. În practica judiciară, încă din timpul romanilor, este cunoscut adagiul *„is fecit cui prodest"*, adică orice fapt are drept autor prezumtiv pe acela care este mai interesat în actul respectiv. Şi, de fapt, de la mica pungăşie până la marile escrocherii, delapidări, se pot vedea mobilele de interes imediat sau îndepărtat, tot aşa de bine ca şi în crimele de mare violenţă (asasinatele din gelozie şi răzbunare). Rezultatul nu trebuie să fie numaidecât un beneficiu material şi imediat, el poate fi un folos de ordin moral şi cu efecte mai îndepărtate în timp.

În această regulă – caracteristică pentru orice infractor normal – putem include unele caracteristici psihice ale infractorilor. Anume că diferiţi excitanţi din mediul ambiant exercită asupra lor o stimulare spre acţiune cu mult mai mare ca asupra omului obişnuit, ceea ce dă **caracterul atipic al reacţiunilor**.

Această **stimulare excesivă** provine atât din sensibilitatea deosebită a infractorului, cât şi din puterea specifică a stimulentului şi, în special, din lipsa existenţei unor forme de conduită adecvată, în ultimă instanţă, unui sistem de inhibiţii elaborate pe linie socială. De

aceea, lipsa de frâu („Haltlosigkeit") este considerată de mulţi cercetători o caracteristică a infractorului. Trebuie să înţelegem că lipsa de inhibiţie este rezultatul formării intereselor, a elaborării lor în direcţie antisocială.

Înspre atingerea acestui interes – indiferent de consecinţe – sau în pofida eventualelor consecinţe, infractorul îşi mobilizează toate resursele psihice care, de cele mai multe ori, pot fi şi sunt considerabile.

d) O altă caracteristică a comportamentului infractorului este **duplicitatea lui**. Conştient de caracterul socialmente destructiv al actului, infractorul lucrează în taină, observă, plănuieşte şi execută totul ferit de ochii oamenilor, în genere, şi a autorităţilor, în special. Poziţia de „en garde" în care se află infractorul în acţiune, formează în activitatea lui psihică o dominantă extrem de puternică.

Strădania obsesivă a evitării de a fi descoperit, prin puterea ei deosebită, face ca în orice caz infracţional să existe sau un hiat în plan sau o greşeală trădătoare în executare. Acest fapt este bine cunoscut nu numai de criminalişti, ci, în special, de criminali din proprie practică. Şi cunoaşterea acestui fapt măreşte tensiunea **dominantei defensive** care, în felul acesta acţionează în mod inhibitor în momentele cele mai decisive ale infracţiunii. Frica dominantă inhibă deci parţial instanţa superioară corticală în funcţionarea căreia se vor ivi lacune şi greşeli care dau posibilitatea organelor juridice să-l identifice şi să-l depisteze pe infractor.

Duplicitatea infractorului este a doua lui natură. El nu se maschează numai în perioada în care comite fapta infracţională, ci tot timpul. El joacă rolul omului cinstit, al omului cu preocupări cu totul deosebite decât cele ale specialităţii infracţionale. Acest joc dă o **artificialitate întregului comportament** al infractorului, îi denaturează chiar şi actele şi faptele obişnuite, cotidiene, ceea ce îl face uşor depistabil pentru un bun observator.

e) **Reîntoarcerea la locul infracţiunii** ni se pare că se explică prin fenomenul de amnezie postinfracţională. Având în vedere solicitarea deosebită a instanţei subcorticale din timpul infracţiunii, aceasta cauzează probabil lacunele memoriale din perioada postinfracţională. Dominanta defensivă puternică, acţionând acum din plin după consumarea faptului, provoacă nelinişte generală din cauza lacunelor memoriale. Infractorul nu se simte în siguranţă, nu-şi poate aminti bine dacă totul a fost pus la punct, dacă nu cumva a comis greşeala fatală trădătoare. Din acest motiv, cu greu poate rezista impulsului imperativ de a se reîntoarce la locul infracţiunii, întoarcere care îi este fatală în cele mai multe cazuri.

Puterea dominantei defensive este aşa de mare încât uneori infractorul ajunge chiar să se automutileze spre a se asigura de impunitate.

Necesitatea tăinuirii, a vieţii duble, îi formează infractorului deprinderi care sapă o şi mai mare prăpastie între el şi societate. Începând cu utilizarea timpului – care este în mod firesc deosebit de cel al omului obişnuit – şi până la limbaj, infractorul are o sumedenie de caracteristici specifice.

f) Problema aceasta a **limbajului infractorilor** este cunoscută; se ştie de existenţa unui jargon specific infracţional care dă un pitoresc literar deosebit al vieţii lor. Poetul vagabond şi infractor François Villon (1431-1463) a ridicat la rangul de artă acest limbaj, pe care unii scriitori moderni îl imită cu mai puţin succes.

Limbajul infractorului a fost studiat din punct de vedere lingvistic. Nu s-a studiat încă problema gândirii infractorului, aşa cum ea se oglindeşte în acest limbaj[2]. Un asemenea studiu ar putea să aducă o lumină nouă în problema psihologiei infractorilor. În treacăt, amintim numai că aşa cum reiese din cărţile lui **Damon Runyon**, gangsterii profesionişti, în limbajul lor, nu folosesc alt timp decât cel prezent. Tot atât de caracteristic găsim că este faptul că în argoul infractorilor noştri (şi al celor din Paris), pluralul este mereu înlocuit cu singularul.

Interesant este de remarcat că în sfera cunoştinţelor de ordin moral, delincvenţii examinaţi de noi cu ocazia unei cercetări au prezentat unele particularităţi care merită a fi subliniate[3].

„Am cerut unui grup de delincvenţi minori şi unui grup echivalent de elevi nedelincvenţi să definească noţiunea de minciună şi apoi să indice condiţiile în care minciuna poate fi considerată ca admisibilă. Rezultatele obţinute cu ocazia acestei anchete pot părea surprinzătoare: ele demonstrează superioritatea netă a grupului de delincvenţi. Exactitatea definiţiilor, condiţiile enumerate în care minciuna poate fi scuzată etc. erau surprinzătoare la delincvenţi, am putea spune, citind răspunsurile lor, fără a cunoaşte autorii, că lucrările delincvenţilor au avut o „ţinută morală" superioară. Noi am explicat acest fapt prin aceea că în viaţa lor, nedelincvenţii îşi pun mai puţin asemenea probleme, câtă vreme rezolvarea prin minciună a unor situaţii este o chestiune curentă în viaţa oricărui delincvent. Concluzia la care trebuie să ajungem aici este că delincvenţii nu au o altă etică, ci o altă practică, şi că încălcările continue a normelor de conduită morală provin în cea mai mare măsură din nesocotirea acestor norme, din necunoaşterea valabilităţii lor aplicate la propria persoană".

Precum am arătat în cele precedente, pentru a înţelege actul infracţional, şi de acolo, spre a înţelege autorul acestui act, trebuie să avem în vedere câteva elemente psihologice de mare importanţă, şi anume:

– istoria sau antecedentele infractorului, unde vom stabili elementele native (condiţionabilitatea), precum şi cele mai importante elemente achiziţionate (condiţionarea socială, educaţia spontană şi instituţională);
– starea de spirit de moment;
– situaţia declanşatoare (obiectivă);
– perceperea subiectivă a situaţiei din spaţiul psihologic.

3.3. PERSONALITATE – PERSONALITATE CRIMINALĂ (COMENTARII, INTERPRETĂRI, DEFINIŢII, PUNCTE DE VEDERE, ACCEPŢIUNI)

Prin **personalitate** înţelegem, în general, **individul uman considerat în ansamblul trăsăturilor sale bio-psiho-sociale caracterizate prin sincretism şi printr-o stabilitate relativă.**

[2] Traian Tandin – **Limbajul infractorilor**, Editura Paco, Bucureşti, 1993, – veritabil tezaur în materie, identificat în activitatea practică de reputatul criminalist şi romancier.
[3] T. Bogdan – **Probleme de psihologie juridică**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1994.

Numărul trăsăturilor biologice, psihologice şi sociale posibile ale unei persoane este extrem de mare, iar gradul de dezvoltare, ca posibilitate de îmbinare ale fiecărei dintre acestea, de asemenea, aşa încât fiecărui individ uman îi corespunde o personalitate distinctă, o personalitate care se deosebeşte, mai mult sau mai puţin, de oricare alta.

Una dintre preocupările celor care au încercat să descifreze tainele personalităţii umane a fost aceea de a-i dezvălui esenţa, adică a stabili care este elementul fundamental, determinant, cel mai caracteristic al acesteia. De-a lungul istoriei, din antichitate şi până în zilele noastre, răspunsurile care s-au dat acestei întrebări au fost foarte diferite, astfel filozoful grec Aristotel a considerat că esenţa umană constă în capacitatea individului de a-şi produce mijloace de trai (de a fi un homo-economicus). Dualistul francez **Descartes** a socotit că esenţa umană constă în conştiinţa individului. Gânditorul iluminist american **Benjamin Franklin** a văzut esenţa umană în capacitatea omului de a fabrica şi utiliza unelte (homo-faber). Au mai considerat, pe rând, ca reprezentând esenţa personalităţii umane o serie de însuşiri cum sunt: capacitatea individului de a avea un limbaj, aceea de a utiliza simboluri sau aceea de a avea istorie, de a fi dotat cu cultură.

Datorită faptului că formarea personalităţii, în general, este un proces îndelungat şi deosebit de complex şi a faptului că personalitatea fiecărui individ constituie o sinteză originală a unei mari varietăţi de trăsături bio-psihice şi sociale (printre care şi cele care au contribuit la săvârşirea faptelor infracţionale), nu se poate afirma că personalitatea infractorului ar reprezenta un nou tip sau o nouă varietate de personalitate umană, o nouă varietate a lui homo-sapiens, ci o personalitate obişnuită, care într-o mai mică sau mai mare măsură, pentru un timp mai îndelungat sau mai scurt, se particularizează prin unele trăsături comportamentale specifice.

Dacă s-ar admite ideea că personalitatea infractorului constituie un tip sau o varietate aparte de personalitate umană, s-ar admite implicit ideea caracterului înnăscut şi iremediabil al comportamentului infracţional.

În consecinţă, şi în psihologia judiciară prin expresia „personalitate criminală" se înţelege nu un tip aparte de personalitate (personalitate infracţională), ci individul infractor cu toate particularităţile sale bio-psihice şi, mai ales sociale, general umane şi cu toate caracteristicile care au putut determina sau influenţa într-un fel oarecare intrarea temporară a acestuia sub incidenţa legii penale.

Dacă în procesul de formare a omului, a personalităţii sale, elementul natural (biologic) este necesar şi primordial, elementul mediu social este necesar şi decisiv, într-adevăr, indiferent de mărimea şi valoarea „zestrei ereditare" cu care vine omul pe lume, adică indiferent de dotarea naturală primordială, acesta va deveni om, în adevăratul înţeles al cuvântului, numai ca urmare a influenţei formative concentrice concomitente ori succesive, dar în tot cazul, multilaterale şi îndelungate, pe care o va exercita asupra lui mediul social, cu deosebire condiţiile vieţii materiale în care se va dezvolta, respectiv educaţia pe care o va primi în familie, în şcoală, în practica efectivă a vieţii sociale, în ansamblul său şi, mai cu seamă, în cadrul relaţiilor de muncă, de inter-comunicare umană şi de consum.

Există mai multe păreri cu privire la momentul în care se poate considera că personalitatea individului este formată pe deplin. Toţi specialiştii par de acord cu ideea că

procesul de formare a personalităţii începe odată cu primele clipe ale vieţii, că este deosebit de complicat şi că, practic, durează toată viaţa. Nu este însă mai puţin adevărat că anumite etape (copilăria, adolescenţa, tinereţea) trebuie să fie considerate cu totul hotărâtoare în acest sens, în timp ce altele (maturitatea, vârsta a III-a) au în această privinţă un rol secundar, fiind mai degrabă perioade de afirmare deplină şi echilibrată a unei personalităţi deja formate.

În formarea personalităţii o contribuţie esenţială o au educaţia în familie, educaţia şcolară şi educaţia primită în activitatea şcolară practică, micromediul specific fiecărui individ, precum şi o întreagă societate în ansamblul ei, care, prin mii şi mii de căi directe sau indirecte, exercită asupra individului o influenţă formativă neîntreruptă, covârşitoare, de-a lungul întregii sale vieţi. Se poate spune că nu numai prin structura sa bio-psihică, dar mai ales prin trăsăturile sale sociale, omul este produsul cel mai complex, cel mai sofisticat şi mai valoros în acelaşi timp al evoluţiei întregii lumi materiale cunoscute până în prezent.

Descifrarea „tainelor" formării personalităţii umane şi găsirea căilor şi mijloacelor celor mai eficente de influenţare pozitivă a acestui proces constituie o preocupare multi-milenară şi universală a societăţii omeneşti.

Există un consens aproape unanim al specialiştilor cu privire la faptul că formarea personalităţii umane este rezultatul îmbinării optime a unei multitudini de factori pozitivi şi negativi, de natură bio-psihică şi socială care acţionează asupra individului de la naşterea sa şi în tot cursul vieţii acestuia. Nu există însă formule precise în această privinţă şi oricare încercare de a alcătui şi recomanda reţete cu valoare universală pentru desfăşurarea acestui „proces tehnologic", este cu totul hazardată.

Personalitatea infractorului este produsul unei îmbinări relative neizbutite, necesare sau întâmplătoare, permanente sau temporare a factorilor care concură la formarea sa, îmbinare care dă naştere unei personalităţi temporar imperfecte, dizarmonice, care întâmpină dificultăţi de diferite grade în procesul de adaptare la cerinţele vieţii în societate. Nici în această privinţă nu există reţete precise, formule de dezadaptare, de deviere de la regulile de comportare în societate, putând să nu apară, în prezenţa oricăror deficienţe şi dificultăţi întâmpinate de individ în societate (sau de îmbinări de astfel de deficienţe şi dificultăţi), după cum este posibil să apară în situaţiile în care, cel puţin în aparenţă nici unul dintre factorii sociali de influenţare nu prezintă nici un fel de carenţe.

Corecta apreciere a personalităţii criminale, în general a fiecărui individ infractor, nu poate fi realizată decât prin luarea în considerare a caracterului complex bio-psiho-social al individului uman, pe de o parte, a îmbinării şi întrepătrunderii strânse între aceşti factori şi a preponderenţei, a rolului decisiv pe care îl au, în acest ansamblu, elementele de natură socială, pe de altă parte.

Iată de ce, în studierea acestor factori, care se analizează în tot atâtea coordonate orientative, nu se poate recurge de la divizarea şi analiza lor mecanică, şcolastică, în factori biologici, factori psihici (sau mai corect spus, factori bio-psihici) şi respectiv, factori sociali, fiind absolut necesar – ca fără a se pierde din vedere ordinea naturală, firească de mai sus – să se ia în considerare toţi principalii parametri bio-psiho-sociali care caracterizează individul uman în general, precum şi pe fiecare individ în parte, dar nu izolat ci într-o strânsă îmbinare

şi prin aprecierea corectă a ponderii reale pe care îl are sau poate să îl aibe fiecare dintre aceştia şi mai ales a rolului decisiv pe care îl au, asupra formării lor, influenţele mediului exterior, social, în ansamblu.

Astfel, pentru a da câteva exemple, dacă se analizează individul uman din punct de vedere al vârstei sale (a vârstei biologice, dar şi a vârstei „de dezvoltare") se va ţine cont de faptul, cel puţin tot atât de important că vârsta determină în mare măsură poziţia şi rolul individului în societate (în familie, în producţie, în viaţa citadină) şi, că la rândul său, dezvoltarea bio-psihică şi socială a individului nu este determinată numai de vârsta în sine – ca determinantă biologică – ci şi de mediul extern social, în felul acesta element aparent pur biologic, ni se înfăţişează şi ca un element de natură socială, o coordondată socială a individului. Tot astfel, starea de sănătate mintală a individului nu este determinată numai de elemente de natură biologică, ci şi de factori de mediu extern social, cum sunt condiţiile igienico-sanitare în care trăieşte acesta, modul în care se hrăneşte şi locuieşte, activităţile pe care le desfăşoară micro-mediul natural şi social în care vieţuieşte, „accidentele" de tot felul pe care i le oferă viaţa etc.

În sfârşit, despre locul pe care îl ocupă un individ în societate – stare iniţială, profesie, funcţie etc., nu se poate spune că nu este influenţat de dezvoltarea bio-psihică generală a acesteia, dar în acelaşi timp este mai mult decât evident că el este decis, în ultimă instanţă ca şi dezvoltarea bio-psihică generală de altfel, de factori de mediu social, respectiv de condiţiile materiale de existenţă, de educaţie, de natura şi particularităţile micromediului social, a orânduirii sociale, în general etc.

Aspectele semnalate mai sus, respectiv rolul real al factorilor biologici, psihici şi sociali, întrepătrunderea dintre aceştia, dar mai ales preponderenţa factorilor sociali, trebuie luate în considerare, cu ajutorul cărora se determină corect în scopuri criminologice profilactice – fizionomia personalităţii criminale a infractorului în general, ca şi a infractorului individual, concret.

Se impune în mod imperios o prezentare a principalelor coordonate bio-psiho-sociale ale personalităţii infractorului:

• **Vârsta infractorului** – constituie una din trăsăturile individuale ale personalităţii care, în principiu, ne poate indica nivelul de dezvoltare bio-psiho-socială a individului.

Spre pildă, vârsta individului ne indică în mare măsură gradul dezvoltării sale fizice (ex. forţa fizică, dezvoltarea instinctului sexual), nivelul dezvoltării psihice (de ex. nivelul de dezvoltare posibilă a intelectului, voinţei, afectivităţii etc.), precum şi poziţiei în familie – starea civilă – şi în societate, în general, (experienţa de viaţă, sfera necesităţilor şi a intereselor etc.) care toate la un loc ne pot da indicii preţioase privitoare la explicarea eventualelor abateri comportamentale ale celui în cauză.

Prin urmare, luarea în considerare a vârstei infractorului atât a celei criminologice, cât şi a celei mentale, poate contribui nu numai la explicarea unui anumit comportament (în cazul nostru, cel infracţional), ci şi la găsirea celor mai potrivite căi şi mijloace de corectare şi dirijare a acestuia în viitor, în conformitate cu cerinţele vieţii sociale, precum şi cu interesele persoanei în cauză.

În criminologie, ca de altfel şi în multe alte ştiinţe, interesul pentru această particularitate (generatoare de particularităţi) a personalităţii individului, a individului în special, este cu mult mai larg decât în dreptul penal.

Astfel, în dreptul penal se face distincţie între persoanele care n-au împlinit 14 ani (care nu răspund penal), pe de o parte şi cele care au împlinit această vârstă (vârsta responsabilităţii penale) care răspund din punct de vedere penal. Se mai distinge, de asemenea, între persoanele între 14 şi 16 ani care răspund numai prin excepţie – dacă au lucrat cu discernământ – şi cele între 16 şi 18 ani care răspund ca regulă generală, dar nu răspund în cazurile în care se dovedeşte că nu au acţionat cu discernământ.

Din punct de vedere al dezvoltării bio-psiho-sociale în general, în psihologia juridică, pe baza datelor furnizate de psihologie, se face distincţie între:

– persoanele aflate la vârsta copilăriei (0-12 ani);
– persoanele adolescente (12-15 ani), preadolescente (15-18 ani) – adolescenţa propriu-zisă, (18-22 ani) – perioada post-adolescenţei;
– persoane tinere (între 20-35 ani);
– persoane de vârstă adultă (între 35-60 ani);
– persoane în vârstă (peste 60-65 ani).

Precizăm că diviziunea de mai sus, în cinci categorii de vârstă, nu este decât una dintre periodizările mai frecvent utilizate de către specialişti şi că cifrele indicate în cadrul acesteia au doar valoare de limită aproximativă care variază sensibil de la un individ la altul.

Din punct de vedere al psihologiei juridice, luarea în considerare a vârstei indivizilor este importantă, deoarece dinamica comportamentului infracţional urmează, în general, o curbă specifică în raport cu aceasta şi deoarece şi structura – specificul – infracţiunilor, prezintă adeseori, unele particularităţi în raport cu vârsta celor în cauză. Astfel, cele mai numeroase infracţiuni sunt săvârşite de către persoanele aflate la vârsta adolescenţei şi a tinereţii. Numărul infracţiunilor se reduce întrucâtva în cazul persoanelor de vârsta matură (vârsta realizării depline pe plan bio-psiho-social considerată vârsta marilor responsabilităţi) şi scade simţitor odată cu înaintarea spre vârsta bătrâneţii, ani caracterizaţi printre altele şi prin unele procese firești de involuţie, nu numai la nivelul aptitudinilor bio-psihice, dar şi acela al participării sociale. Rezultă deci că, această curbă a activităţii infracţionale are o traiectorie specific-ascendentă, staţionară, descendentă – în raport cu vârsta indivizilor antrenaţi în această activitate.

În ceea ce priveşte structura calitativă a criminalităţii se constată că primelor perioade ale vieţii (adolescenţei, tinereţii) sunt specifice infracţiunile a căror săvârşire presupune mai multă forţă fizică şi temeritate – sau chiar nesăbuinţă – în timp ce vârstei adulte şi vârstei înaintate le este specifică săvârşirea de infracţiuni care cer mai mult rafinament, calcul, prudenţă şi experienţă de viaţă. Vârstei înaintate îi sunt specifice, de asemenea, infracţiuni care îşi găsesc în mare parte explicaţia în procesele firești de involuţie fizică şi psihică ale individului uman, în dereglările şi bolile somato-psihice care însoţesc această perioadă de viaţă (de ex. infracţiuni împotriva demnităţii persoanei, contra bunelor moravuri, împotriva vieţii sexuale).

Pentru psihologia juridică, prezintă un interes cu totul aparte infracţiunile săvârşite de minori (delincvenţa juvenilă) a cărei periculozitate socială – manifestă şi potenţială – este cu totul deosebită şi a cărei prevenire trebuie să constituie unul dintre punctele centrale a activităţii tuturor factorilor educaţionali, a politicii oricărui stat.

Infracţionalitatea persoanelor de vârstă înaintată sau foarte înaintată prezintă interes, mai ales datorită contiguităţii acesteia cu problematica medicinii, îndeosebi a psihiatriei, cu profilaxia şi terapeutica tulburărilor somato-psihice, inerente senectuţii.

Un aspect care scoate în evidenţă sfera mai largă – medico-psihiatrică, sociologică etc. – pe care o are psihologia juridică în raport cu dreptul penal şi cu ştiinţa dreptului penal, îl constituie preocupările acesteia şi pentru geneza comportamentului deviant al persoanelor sub 14 ani (persoane neresponsabile din punct de vedere penal), respectiv pentru comportamentul preinfracţional. Acest interes se explică desigur prin împrejurarea că mecanismele bio-psihice şi sociale care determină şi explică comportamentul acestei categorii de persoane – al copiilor, sunt în mare măsură aceleaşi ca şi în cazul persoanelor responsabile din punct de vedere penal, deficienţele instructiv-educative înregistrate în raporturile cu copii ca şi reuşitele, resimţindu-se în comportamentul lor de mai târziu, uneori până la sfârşitul vieţii.

• **Sexul infractorului.** Sexul reprezintă ansamblul trăsăturilor morfo-biologice, psihice şi sociale care diferenţiază indivizii în bărbaţi şi femei. Diferenţele dintre sexe (în special, cele de natură psihică şi socială) se explică nu numai prin factorii de natură biologică înnăscuţi, ci mai ales prin influenţa unor factori de natură socio-culturală. Această realitate se manifestă nu numai în deosebirile pe care bărbaţii, pe de o parte, şi femeile, pe de altă parte, le prezintă din punct de vedere anatomo-morfologic, fiziologic, psihic şi social, ci şi prin manifestările de ordin comportamental al acestora.

Cu toate că, de regulă, cauzele generale ale comportamentului infracţional, ca şi condiţiile ce pot influenţa acest comportament sunt aceleaşi atât în cazul bărbaţilor, cât şi cel al femeilor, infracţiunile săvârşite de către femei prezintă o serie de particularităţi, de ordin calitativ şi cantitativ, care fac posibilă şi necesară tratarea lor separată, ca un capitol oarecum distinct al infracţionalităţii, acel al infracţionabilităţii sau delincvenţei juvenile.

Aspectele cele mai importante ale criminalităţii feminine în general, îl constituie ponderea cu mult mai scăzută a infracţiunilor săvârşite de către femei, în raport cu cele săvârşite de către bărbaţi şi explicaţiile acestui fenomen, precum şi o anumită specificitate a infracţiunilor săvârşite de către femei, atât în ce priveşte felul infracţiunilor (unele dintre ele fiind legate direct de sexul acestora, iar altele de unele particularităţi bio-psihice şi sociale generale), cât şi în ceea ce priveşte modalităţile de săvârşire.

• **Infirmităţile şi bolile somatice ale infractorului.** Deficienţele de ordin fizic – infirmităţile – ca şi bolile somatice, fie ele congenitale, fie dobândite în cursul vieţii sau nu, constituie, de regulă, prin ele însele cauze ale comportamentului criminal şi deci, nu pot explica decât în foarte rare cazuri, săvârşirea unor infracţiuni de către persoanele aflate în asemenea situaţii.

Infirmităţile şi bolile, în special cele grave, de durată, ireversibile, se pot însă repercuta în mod negativ asupra stării psihice generale a celor în cauză, şi, în consecinţă asupra atitudinii acestora faţă de cei din jur, faţă de societate şi de valorile unanim recunoscute ale acesteia, asupra comportamentului.

Astfel, o persoană handicapată din punct de vedere fizic din naştere sau datorită unei boli sau accident, poate avea dificultăţi sau poate fi împiedicată în mare măsură să se afirme în societate, în general în şcoală, în sport, în practicarea unei meserii sau profesii, în viaţă, în familie etc., fiind nevoită ca din această cauză să ducă o viaţă restrânsă, diminuată. În asemenea situaţii, ea poate suferi importante transformări pe planul vieţii psihice, poate deveni irascibilă şi egoistă sau chiar violentă, ori poate dobândi alte transformări şi deprinderi negative, datorită cărora, în anumite împrejurări poate ajunge cu multă uşurinţă în conflict cu regulile de convieţuire socială în general sau chiar cu legea penală. Explicaţia principală a unei asemenea stări psihice sau a unor conduite negative subsecvente a persoanelor suferinde de anumite infirmităţi sau boli constituie, în realitate nu infirmitate sau boală în sine, cât factori de natură externă socială, adică factori ţinând de mediul în care trăieşte o asemenea persoană şi de condiţiile concrete de existenţă ale acesteia, de atitudinea celor din jur, al societăţii în ansamblu.

Această realitate este demonstrată în împrejurarea că, în general, dacă unor astfel de persoane li se acordă atenţia cuvenită, în ceea ce priveşte îngrijirile şi sprijinul de care au nevoie, instrucţie şi educaţie, crearea condiţiilor de afirmare în viaţă, în muncă şi activităţile recreative pe măsura posibilităţilor şi a nevoilor pe care le are în mod efectiv, dacă sunt tratate în mod uman, în aşa fel încât să nu li se mărească suferinţele, să nu li se agraveze complexele de inferioritate etc., ele pot avea un comportament corespunzător, pot fi împiedicate să comită abateri sau să vină în conflict cu legea.

• **Particularităţi etnice şi rasiale ale infractorului.** Înţelegem acele trăsături socio-tipologice pe care individul le dobândeşte ca urmare a apartenenţei sale la un grup etnic sau rasă, adică la o anumită formă de comunitate umană, caracterizată printr-o comunitate de descendenţă biologică, de viaţă economică, de teritoriu, de limbă, de viaţă spirituală şi tradiţii.

Grupurile etnice şi rasiale nu sunt subdiviziuni biologice ale speciei umane, ci sunt rezultatul evoluţiei social-istorice în condiţii specifice. Astfel spus, nu sunt realităţi natural biologice, ci realităţi istorice, dinamice cu o determinare genetică soci-culturală.

Particularităţile etnice şi rasiale, trasăturile care indică apartenenţa unei persoane la un asemenea grup (de ex. culoarea pielii sau a ochilor, statura, fizionomia în general, ori alte particularităţi bio-fizice, cultura, limba, tradiţiile, obiceiurile) nu constituie elemente care ar putea explica prin ele însele, aspectele cantitative sau calitative ale fenomenului infracţional dintr-o anumită epocă sau zonă geografică şi nici particularităţile infracţiunilor concrete care, după cum se ştie, îşi au adevăratele cauze în condiţiile efective de viaţă, în mediul social în general.

Unele curente ale psihologiei juridice contemporane de nuanţă neolombrosiană caută să abordeze chestiunea etimologiei criminalităţii din anumite ţări pornind de la afirmarea ideii existenţei unui determinism etnic, rasial, naţional etc.

Pentru a se ilustra „justeţea" unor astfel de explicaţii se fac referiri la criminalitatea (procentual mai ridicată, e drept) care există în ţările capitaliste avansate (conform statisticilor întocmite în aceste ţări), în mediul indivizilor de culoare, al imigranţilor în general, al persoanelor aparţinând naţionalităţilor minoritare etc. Se arată de pildă, că în S.U.A. numărul infractorilor este cu mult mai mare în rândul negrilor, al portoricanilor, al imigranţilor, al unor naţionalităţi mai reduse ca număr. De asemenea, pentru a mai da un exemplu, se arată că în

Franţa numărul infracţiunilor săvârşite de către francezii de origine algeriană şi nord-africană în general, sau de către imigranţii italieni este incomparabil mai mare decât acela al infracţiunilor comise de francezii indigeni.

Explicaţiile reale ale acestor stări de lucruri nu constau nicidecum în particularităţile etnice, rasiale sau naţionale ale indivizilor în cauză, ci în inegalitatea socială, incultură, mizeria şi şomajul la care aceasta dă naştere (şi care sunt mai răspândite în rândul populaţiilor amintite), în lipsa condiţiilor corespunzătoare de locuit, în instrucţia şi educaţia precară etc. şi chiar în „atenţia" sporită pe care organele de ordine, în special cele cu caracter represiv, cum sunt poliţia, procuratura şi justiţia (precum şi unii indivizi băştinaşi educaţi în spiritul rasismului şi xenofobiei, exemplele lumii contemporane sunt elocvente) o acordă din principiu, acestor indivizi consideraţi „de categoria a doua" (teoria etichetării sociale a lui Shuterland) şi potenţiali suspecţi şi „periculoşi".

Un criminolog american a arătat „că există multe fapte care, numai rareori sau chiar niciodată nu sunt considerate infracţiuni, decât dacă sunt săvârşite de negri".

3.4. DISFUNCŢII CRIMINOGENE ALE PERSONALITĂŢII (DISCERNĂMÂNTUL VIS-À-VIS DE RESPONSABILITATEA PENALĂ)

Orice deficienţă, tulburare sau boală psihică se poate repercuta, în funcţie de gravitatea ei, asupra comportamentului individului în cauză, determinând devieri de la normele de conduită normală ale acestuia, devieri care pot merge de la simple „ciudăţenii" lipsite de urmări, până la cele mai grave încălcări ale legii penale, până la crimă.

Necunoaşterea sau neluarea în seamă a deficienţelor de ordin psihic, de care eventual suferă persoana care a intrat în conflict cu legea penală, constituie o eroare dintre cele mai grave care poate transforma actul de administrare al justiţiei într-o activitate pur mecanică, nu numai ineficientă, dar şi inumană. De aceea, se impune ca o obligaţie legală cunoaşterea şi luarea în considerare a deficienţelor psihice ale persoanelor care încalcă legea penală; prevederile art. 48 C.pen. referitoare la iresponsabilitate, în conformitate cu care „nu constituie infracţiune fapta prevăzută de legea penală, dacă făptuitorul în momentul săvârşirii faptei, fie din cauza unei alienaţii mintale, fie din alte cauze nu putea să-şi dea seama de acţiunile sau inacţiunile sale, ori nu putea fi stăpân pe ele".

Desigur că pentru evitarea unor grave erori pe care ar constitui-o trimiterea în judecată şi condamnarea unei persoane iresponsabile din punct de vedere penal, judecătorul ar trebui să posede cunoştinţe minime de criminologie şi de psihologie şi psihiatrie judiciară care să-i permită să-şi dea seama, să bănuiască cel puţin, că persoana aflată în faţa sa, învinuitul sau inculpatul, se află în situaţia prevăzută de art. 48 C.pen., respectiv să cunoască semnificaţia expresiei de „alienaţie mintală" (sau a celorlalte împrejurări – care ar putea fi cuprinse în expresia „alte cauze" – care conform textului amintit, înlătură caracterul penal al faptei) în sensul de a putea lua măsurile legale care se impun în asemenea situaţii, respectiv de a solicita părerile unor specialişti sau de a recurge la expertize medico-legale psihiatrice etc.

În legătură cu aceasta, vom aminti faptul că în domeniul dreptului penal, expresia de „alienaţie mintală" este utilizată ca o categorie generică prin care se desemnează „orice boală mintală". „Alienaţia mintală" cuprinde atât psihozele cu halucinaţii şi delir etc. (ceea ce în mod curent numim „nebunie"), cât şi idioţenia, cretinismul, infantilismul, nevroze şi alte tulburări ale intelectului. Alienaţia mintală se datorează unor anomalii care fac imposibilă dezvoltarea facultăţilor psihice, a unor maladii ale sistemului nervos. Poate fi de lungă durată şi chiar permanentă (incurabil), alteori trecătoare sau intermitentă (cu intervale lucide) în raport cu natura cauzei, alienaţia mintală poate fi înăscută (congenitală) sau survenită în măsura în care exclude capacitatea psihică a unei persoane, adică capacitatea de a înţelege sau capacitatea de a se autodetermina, alienaţia mintală înlătură răspunderea penală.

Specialiştii psihiatri au – pe bună dreptate – obiecţii serioase faţă de modul de definire de mai sus a noţiunii de alienaţie mintală, care, în psihiatrie, aproape că nu se mai foloseşte.

Atât timp, însă, cât specialiştii psihiatri nu ne pun la dispoziţie o altă expresie unanim acceptată, şi cel puţin tot atât de (sau chiar mai) potrivită – pentru a desemna deficienţa, tulburarea sau boala psihică care are drept consecinţă crearea stării de iresponsabilitate penală a unei persoane, expresia „alienaţie mintală" cu semnificaţia generală amintită, poate fi utilizată atât în dreptul penal, cât şi în psihologia judiciară, indiferent de discuţiile la care poate da naştere felul în care este definită de către jurişti.

Art. 3 C.pen. prevede că „în desfăşurarea procesului penal trebuie să se asigure aflarea adevărului cu privire la persoana făptuitorului". Este evident că cercetările faptei săvârşite, a împrejurărilor cauzei şi, mai ales cunoaşterea persoanei făptuitorului implică investigarea atentă şi a stării psihice a persoanei făptuitorului, stare care poate fi oglindită, desigur, în fapta săvârşită, în împrejurările cauzei, dar mai ales, în comportamentul şi manifestările acestuia, în general, (înaintea comiterii faptei, în timpul comiterii şi după comiterea faptei) în toate datele privitoare la particularităţile sale bio-psiho-sociale.

La rândul său, art. 16 C.pen. prevede „când pentru lămurirea unor fapte sau împrejurări ale cauzei în vederea stabilirii adevărului, sunt necesare cunoştinţele unui expert, organul de urmărire penală sau instanţa de judecată dispune la cerere sau din oficiu efectuarea expertizei". Efectuarea expertizei psihiatrice este obligatorie, prevede art. 117 C.pr.pen. „în cazul infracţiunii de omor deosebit de grav, precum şi atunci când instanţa sau organul de urmărire penală are îndoieli asupra sănătăţii mintale a învinuitului sau a inculpatului".

Punerea în aplicare a părţii finale din textul de mai sus poate fi asigurată, datorită marii varietăţi a deficienţelor, tulburărilor şi bolilor psihice şi a modurilor de manifestare eventuale ale persoanelor în cauză, decât în situaţiile în care are cel puţin cunoştinţe minime de psihologie sau de psihiatrie pe care le poate pune la dispoziţia sa disciplina psihologiei.

Se impune a prezenta câteva date informative elementare privitoare la deficienţele, tulburările şi bolile psihice.

O clasificare simplă a acestora este împărţirea în **nevroze, psihopatii şi psihoze.**

• **Nevrozele** constituie un grup de tulburări, reacţii foarte variate cu caracter funcţional, relativ uşoare şi reversibile, determinate predominant psihogen, manifestate prin suferinţe şi conflicte intrapsihice (uneori şi somatice) despre a căror existenţă bolnavul este perfect conştient şi la care participă cu intensitate. Principalele forme de nevroză sunt: nevroze

astenice (neurastenie), nevroză obsesivo-bahică (psihoastenie), nevroză isterică (isteria) şi nevrozele mixte şi motorii, manifestate prin ticuri, balbisme etc.

În general, nevrozele sunt însoţite şi de stări de anexietate de diferite grade de intensitate şi pot duce la inhibarea unor conduite sociale ale celui în cauză.

Ca urmare a faptului că personalitatea nevroticilor este mai puţin afectată (în raport cu suferinzii de psihoză), iar bolnavii sunt cu totul conştienţi de boala care le tulbură mai rău echilibrul interior decât relaţiile cu cei din jur, cu societatea, nevrozele, cu toate că uneori pot da naştere la anumite conduite agresive, prezintă, pentru studiul psihogenezei, o semnificaţie cu totul redusă (nevroticii putând fi consideraţi, în aproape toate cazurile responsabili) aceste suferinţe rămânând însă, una dintre marile şi permanentele preocupări ale medicinei psihiatrice.

• **Psihopatiile** (de la grecesul „psyche" – suflet, „pothos" – bolnav) sunt deficienţe psihice care prin conţinutul lor, se analizează în adevărate „stări limită", deoarece depăşesc perimetrul unui psihic normal, fără însă a avea – susţin unii specialişti – un caracter evolutiv şi mai ales fără a atinge gravitatea psihozelor.

Psihopaţii se caracterizează prin faptul că-şi păstrează în întregime capacitatea de cunoaştere (uneori şi în unele domenii, inteligenţa lor chiar depăşind limitele normalului), dar prezintă o serie de aptitudini structurate anormal, motiv pentru care, în conduita acestora, se constată frecvent comportamente antisociale de o deosebit de mare varietate ca formă şi intensitate, întrucât psihopaţii se caracterizează şi prin lipsa a ceea ce unii specialişti denumesc simţul moral (psihopatiile mai fiind numite şi „anomalii caracteriale" sau „caracteropatii") ei se află, de regulă, într-un permanent conflict cu cei din jur (adeseori aceasta pentru ei constituind o sursă de „satisfacţie") fiind incapabili de o adaptare perfectă şi de durată la mediul familial, la cerinţele locului de muncă, la exigenţele mediului social în general.

Prin manifestările negative mai frecvente ale psihopaţilor se remarcă, în special, instabilitatea şi nestatornicia exagerată (afectivă faţă de muncă etc.), impulsivitate, reacţii anormale faţă de exigenţele şi împrejurările obişnuite ale vieţii sociale, încăpăţânare, înclinaţii spre acte de perversiune, toxicomanie, mitomanie, comportări absurde, fapte cu caracter infracţional (furturi, vagabondaj, parazitism, escrocherii – inclusiv sentimentale – infracţiuni împotriva demnităţii, a integrităţii corporale şi a vieţii persoanelor etc.).

În general, psihopaţii nu fac parte dintre persoanele pe care lumea le consideră nebune.

Specialiştii apreciază că psihopaţii sunt o „entitate mezografică", limitrofă normalului, în care trăsătura cea mai caracteristică o formează tulburările de adaptare la mediul social.

Psihopatul, spre deosebire de neurotic, nu cunoaşte şi nu-şi recunoaşte boala şi nu suferă din cauza acesteia, făcând însă (cu mare plăcere) să sufere pe toţi cei din jurul său.

Faptele pe care le săvârşesc psihopaţii sunt comise cu luciditate şi discernământ, motiv pentru care din punct de vedere juridic trebuie şi sunt consideraţi perfect responsabili (cu rare excepţii).

Pentru psihologie este important de ştiut faptul că în general, psihopaţii sunt cu totul refractari la observaţiile, sfaturile şi îndemnurile celor din jur şi nu „învaţă" din propria experienţă (ex. din condamnările avute anterior), motiv pentru care ei se numără adesea printre recidivişti.

Psihopatia poate fi astenică, cicloidă, eliptoidă, impulsivă, isterică, paranoică, perversă, psihostenică, schizoidă, timopată.

• **Psihozele** sunt categorii de afecţiuni psihice foarte variate, de natură andogenă, de regulă ireversibilă, a căror caracteristică principală o constituie alterarea profundă a vieţii psihice a celui în cauză (stări de nebunie propriu-zisă), cu simptomologie deosebit de variată şi cu consecinţa pierderii de către bolnav a conştiinţei, a raporturilor cu sine şi cu cei din jur şi cu lumea reală în general.

Spre deosebire de bolnavul nevrotic, psihoticul, la care se înregistrează cele mai grave tulburări cognitive şi de conştiinţă, nu îşi poate aprecia starea în care se află, nu poate stabili relaţii colective cu mediul, comportamentul său fiind, în mare parte, total destructurat. Datorită marii gravităţi a bolilor psihice din această categorie, a gradului de pericol pe care îl reprezintă – pentru el şi pentru alţii – aceşti bolnavi, ca şi a greutăţilor pe care le ridică profilaxia, diagnosticul şi tratamentul, psihozele constituie subiectul central al psihiatriei.

Printre cele mai grave şi mai răspândite forme de psihoză figurează: psihoze discordante (schizofrenie), epilepsie, psihozele maniaco-represive, psihoze acute (datorate intoxicaţiilor profesionale sau autointoxicaţiilor ca de exemplu în cazul alcoolicilor, narcomanilor), delirurile sistematizate, psihozele post-traumatice, psihoze infecţioase, psihoze de lactaţie, psihoze de involuţie etc.

Bolnavii suferind de psihoze, săvârşesc în mod frecvent fapte antisociale, penale, dintre cele mai grave (exemplu: omorurile sadice săvârşite de schizofrenici şi epileptici), aşa încât această categorie de indivizi, de bolnavi, trebuie să constituie o preocupare permanentă pentru familiile din care fac parte, pentru medicii psihiatrii, psihologi, pedagogi, jurişti, pentru întreaga societate.

Aprecierea stării de responsabilitate a bolnavilor psihotici – care nu întotdeauna este complet abolită – pune pentru expertiza medico-legală psihiatrică probleme de o extremă complexitate.

Un alt factor important în formarea personalităţii individului, în general, şi a personalităţii criminale în special, îl reprezintă **nivelul de instrucţie şi de educaţie.**

Prima etapă a acestui proces de formare o constituie familia care are o influenţă formativă asupra individului (considerată ca prima şcoală a omenirii) – acţionând cu toate energiile sale pozitive şi negative, înaintea tuturor celorlalte surse de influenţă a meidului social. Această influenţă se exercită nu numai în perioada copilăriei, ci până la vârste destul de înaintate (adolescenţă, tinereţe etc.).

Influenţele negative ale mediului familial pot duce la formarea unui comportament deviat (nu în toate cazurile) care de cele mai multe ori intră în conflict cu legea penală.

Influenţele negative din mediul familial sunt: cazurile de dezorganizare familială (ca urmare a divorţurilor părinţilor, a deceselor, a despărţirilor în fapt a părinţilor), exemple negative oferite de unii părinţi, lipsa afecţiunii reciproce dintre părinţi şi copii – aşa numitul abandon moral – jocul de noroc, parazitismul, neînţelegerile (certurile, scandalurile, bătăile etc.) şi, în general, orice formă de manifestare a lipsei de respect faţă de lege sau faţă de alte norme de conduită, utilizarea unor metode de educaţie greşite (indiferenţa, indulgenţa sau severitatea exagerată, inocularea unor concepţii greşite de viaţă etc.), lipsa de măsură sau,

dimpotrivă ignorarea trebuinţelor materiale şi spirituale fireşti ale copiilor, neurmărirea în permanenţă şi cu competenţă a rezultatelor activităţii şcolare, neorganizarea sau greşita organizare a timpului liber, lipsa de supraveghere în general.

Cea de-a doua etapă a acestui proces de formare îl reprezintă instrucţia şi educaţia primită în şcoală care, dacă nu este eficientă şi prezintă o serie de carenţe de ordin educativ pot duce la influenţarea în mod negativ a comportamentului celor în cauză.

Astfel de carenţe de ordin educaţional sunt:

– insuficienta şcolarizare a unor copii;
– slaba calitate a conţinutului activităţii instructiv-educative din şcoală, în special sub aspectul culturii generale;
– toleranţa cazurilor de indisciplină, cum sunt absenţele repetate, comportamente necorespunzătoare faţă de ceilalţi elevi;
– săvârşirea unor greşeli de apreciere a activităţii sau modului de comportare, în general, al unor elevi, de către cadrele didactice (aprecierea prea severă sau dimpotrivă prea indulgentă);
– nemenţinerea unor legături permanente şi cu adevărat eficiente între şcoală şi familiile elevilor, mai ales în cazul elevilor indisciplinaţi, slabi la învăţătură şi care pun, în general, probleme pentru şcoală, pentru familie şi pentru societate.

La rândul lor, aceste lipsuri se datorează slabei pregătiri profesionale a unor cadre didactice sau a persoanelor investite cu funcţii de conducere, control şi îndrumare în reţeaua de învăţământ: nivelul de pregătire psihopedagogică sau chiar inexistentă al unor asemenea cadre.

Multe din aspectele negative semnalate mai sus au fost relevate de rezultatele unor cercetări sociologice.

Efectele negative directe – sub aspect psihic – ale unor asemenea deficienţe sunt evidente, ele fiind demonstrate de către datele statisticii judiciare penale şi de conţinutul dosarelor de cauza penală, din care rezultă că majoritatea delincvenţilor minori (vagabonzi, hoţi, bătăuşi etc.), a infractorilor în general, deci şi a celor majori, sunt persoane care au avut sau au o activitate şcolară slabă – note mici, acte de indisciplină etc. – şi care au un nivel de pregătire şcolară redusă.

3.5. PERSPECTIVA ETIOLOGICĂ ASUPRA COMPORTAMENTULUI INFRACŢIONAL (TRECEREA LA ACT) PARADOXUL CRIMINAL – H.J. EYSENCK; ECUAŢIA PERSONALĂ A TRECERII LA ACT (PRAGUL DELINCVENŢIAL); LEGEA SECVENŢEI TEMPORARE – O.H. MAWRER; NUCLEUL PERSONALITĂŢII CRIMINALE – JEAN PINATEL

Psihologic, omul poate fi considerat ca o fiinţă care învaţă, în sensul că achiziţionează mereu noi deprinderi şi cunoştinţe, achiziţii care îi modifică atitudinile şi comportamentul.

Majoritatea zdrobitoare a devianţilor şi infractorilor provin din rândurile celor greu condiţionabili, categorie care în psihologia actuală este adesea denumită de „extravertit".

Ne vom opri acum asupra lucrărilor profesorului londonez **H.J. Eysenck**, care a efectuat cercetări fundamentale în acest domeniu.

În centrul preocupărilor lui **H.J. Eysenck** stă problema personalității. De un sfert de secol, la Maudsely Hospital, ajutat de o echipă mare de cercetători, el își continuă investigațiile în acest domeniu, adâncind mereu diferitele aspecte ale acestei probleme atât de complexe. În teoria sa, **H.J. Eysenck** utilizează terminologia hipocratică-pavloviană, ca și pe cea a lui **C.G. Jung**, dar viziunea lui sintetică (dimensionalistă, așa cum o numește el) are puțină legătură cu **Hipocrat** sau **Jung**, în schimb se bazează masiv pe teoria pavloviană.

În esență, el considera omul ca o ființă care învață, în sensul că achiziționează mereu deprinderi noi și cunoștințe care-i modifică atitudinile și comportamentul.

Baza observabilă (și deci, experimental constatabilă) a comportamentului uman este condiționabilitatea, capacitatea de a forma mai greu sau mai ușor reflexe condiționate (învățare), care la **H.J. Eysenck**, ca și la **Pavlov**, constituie un dat nativ. În funcție de această condiționabilitate, individul se amplasează apoi de-a lungul continuului dimensional introvertit – extrovertit, două extreme opuse și suficient de îndepărtate ca să permită individului să ocupe o poziție specială, unică.

Condiționabilitatea este un dat nativ, potențial, a cărei actualitate va fi în funcție de condiționarea reală, deci de influențele sociale care se exercită neîntrerupt asupra individului. Din acest motiv, **H.J. Eysenck** consideră că, teoretic măcar, situația individului de introvertit sau extrovertit nu constituie un fapt fatal, ci arată necesitatea de a cunoaște cuantumul și durata influențării minime necesare pentru a obține un rezultat educativ oarecare.

După constatările lui **H.J. Eysenck**, infractorii, în covârșitoarea lor majoritate, se recrutează din rândurile extravertiților, a căror caracteristică fundamentală – pe plan psihofiziologic – este dificultatea de a fi condiționați, cu alte cuvinte, dificultatea de a fi educați și, bineînțeles, și reeducați.

Dar care sunt caracteristicile personalității extravertitului tipic? În baza cercetărilor a mii de cazuri, **H.J. Eysenck** stabilește că extravertitul tipic este un element sociabil, îi plac petrecerile, are mulți prieteni, simte mereu nevoia de a avea în jur pe cineva căruia să i se adreseze, îi displace lectura solitară sau studiul de unul singur. El caută mereu senzaționalul, e gata să-și asume riscuri, acționează sub impresia momentului și, în genere, este impulsiv. E amator de farse, oricând e gata de replică și caută mereu variație, schimbare. Îl caracterizează apoi lipsa de griji, optimismul, agresivitatea, ușurința cu care-și pierde firea, lipsa de control asupra propriilor acte și vorbe.

Citind această caracterizare, urmărind aceste trăsături ale extravertiților, este greu să nu fim de acord cu **H.J. Eysenck**, deoarece ele reflectă în linii mari imaginea oarecum convențională a celor mai mulți indivizi care intră în conflict cu legea.

Această teorie a formării personalității dezvoltată de **H.J. Eysenck** pune în lumină nouă o serie de fapte adânc înrădăcinate în concepția noastră. Astfel, de pildă, este ideea unanim acceptată a proveniență infractorilor din mediul viciat. Această idee însă este simplistă, deoarece este contrazisă adesea de infractori care provin din mediu perfect sănătos moralmente, sau că din mediu familial extrem de viciat pot proveni persoane care niciodată nu ajung în conflict cu normele moral-legale.

Într-adevăr, teoria lui **H.J. Eysenck** ne atrage atenţia asupra faptului că în aprecierea unor cazuri particulare este nevoie să studiem interacţiunea individ – mediu în perfectă cunoştinţă a particularităţilor celor două elemente. Astfel, chiar şi o educaţie considerată bună, în cazul extravertit (deci greu condiţionabil) excesiv nu va avea efectele dorite. Faţă de aceste cazuri este necesar să se utilizeze mijloace educative mult mai complexe şi mai eficiente decât cele obişnuite.

Interesantă ni se pare constatarea lui **H.J. Eysenck** cu privire la infractorii care au toate caracteristicile introvertiţilor. Aceştia, de obicei, provin din familii viciate, ale căror influenţă se exercită cu atât mai uşor, cu cât caracteristica principală a introvertiţilor este tocmai uşoara condiţionabilitate, deci marea facilitate de a însuşi deprinderile rele, concepţiile imorale etc., care domină în mediul respectiv.

Evident, teoria lui **H.J. Eysenck** se referă şi la fenomenul de recidivă. Dacă acceptăm valabilitatea universală a legii condiţionării, ar urma de aici ca o pedeapsă suferită (stimul negativ condiţionat) să oprească pe infractor de la comiterea de noi infracţiuni. **H.J. Eysenck** însă ne atrage atenţia evitării unor asemenea concluzii superficiale. Lăsând la o parte categoria extravertiţilor greu condiţionabili sau extremă de necondiţionabili (intimidabili, cum se spune în unele lucrări occidentale), trebuie să avem în vedere că formarea reflexelor condiţionate, îndeosebi a celor mai complexe la om, este un proces care se efectuează în condiţii foarte specializate. Încă Pavlov atrage atenţia asupra importanţei factorului timp în formarea reflexelor şi insistă asupra necesităţii coincidenţei (sau proximităţii) în timp a stimulului condiţionat cu cel necondiţionat. În cazul concret al infractorului, ar trebui ca pedeapsa să urmeze imediat după actul infracţional pentru ca să aibă loc condiţionarea, ceea ce în practică nu se întâmplă niciodată.

Problema psihologică pe care **H.J. Eysenck** vrea s-o lămurească pe acest plan este cea a „paradoxului criminal". De ce infractorul – şi mai cu seamă recidivistul – comite actele sale când ştie că în cele din urmă va fi pedepsit? Întrebarea este cu atât mai justificată cu cât **H.J. Eysenck**, alături de mulţi psihologi consideră omul ca o **fiinţă eminamente orientată spre hedonism** şi cu toate acestea nu evită faptele care îl duc în ultima analiză la cele mai mari neplăceri.

În explicarea acestui paradox, **H.J. Eysenck** se referă la **„legea secvenţei temporare"**, stabilită de psihologul american O.H. Mawrer, **după care un anumit act uman este determinat nu numai de consecinţele lui, ci şi de apariţia în timp a respectivelor consecinţe. Cu alte cuvinte, când o acţiune are două consecinţe, una premială (pozitivă) şi alta de sancţiune (negativă), ambele consecinţe fiind (teoretic) egale ca pondere (echiprobabile), atunci situaţia (conflictuală) se rezolvă în funcţie de consecinţa probabilă cea mai apropiată. În cazul unui act infracţional, consecinţa imediată este premial-pozitivă, în sensul că dă o satisfacţie imediată morală sau materială, câtă vreme sancţiunea legală este mai îndepărtată în timp şi comportă şi un grad de incertitudine.**

Cu toate că această „lege" nu este altceva decât o generalizare a unei observaţii de natură empirică, şi cu toate că în fond, ea nu explică fenomenul, ci doar îl descrie în formă generalizată, totuşi practic această constatare este greu de contrazis, cu atât mai mult cu cât pe un plan şi mai general această „lege" face parte integrantă din teoria învăţării (legea efectului).

Pe de altă parte, dată fiind greaua condiţionabilitate a infractorilor aparţinând în majoritate tipului extravertit, este puţin probabil că pedeapsa cu închisoarea (evident **H.J. Eysenck** vorbeşte despre practicile penologice burgheze) să-l poată reeduca eficient pe infractor.

Merită atenţie faptul că **H.J. Eysenck** nu exclude din categoria infractorilor nici pe contravenienţii la legea circulaţiei, deşi de obicei aceştia – spune el – sunt consideraţi ca oameni perfect respectabili şi care produc accidentele datorită neşansei lor sau cel mult unor mici neglijenţe. Bazându-se pe cercetările recente ale lui **T. Willett, W.A. Tilman** şi **G.E. Hobbs, H.J. Eysenck** afirma că în majoritate cei care produc accidente au şi cazier judiciar pentru diferite alte încălcări de lege şi că, deci, uşurinţa cu care se nesocoteşte legea circulaţiei reflectă de fapt trăsătura de personalitate, de „uşuratic, caracteristic extravertiţilor şi deci a infractorilor în genere.

Infractorul şi habitatul conjunctural – viaţa de relaţie – Condiţionabilitatea şi condiţionarea reală se manifestă şi în modul în care individul este în stare să amâne o acţiune, s-o consume pe plan verbal sau s-o suspende. Comutarea pe plan verbal a acţiunii, consumarea ei în vorbe, amânarea sau chiar suspendarea ei, cu sau fără derivare (sublimare) sunt, de asemenea, caracteristici ale activităţii umane. Ele se manifestă în mod curent în viaţa cotidiană în condiţii excepţionale, deci în cadrul unor schimbări radicale în spaţiul psihologic, doar în măsura în care educaţia (condiţionarea) a fost suficient de puternică, în sensul de a se declanşa acţiunea numai în direcţia socială.

Infractorul, după cum am văzut, provine din categoria celor greu condiţionabili şi insuficient condiţionaţi, de aceea el percepe altfel fenomenele din spaţiul lui psihologic şi reacţiile lui – antisociale – vor fi conforme acestei percepţii.

Spaţiul psihologic uman în fond este un spaţiu social. Oamenii cu care suntem în contact direct formează elementele cele mai importante ale acestui spaţiu. Relaţiile umane ale individului cu ceilalţi oameni, relaţii de atracţie, respingere sau de neutralitate determină şi acţiunea desfăşurată de individ.

Studiul infractorilor ne arată că tocmai în această direcţie, pe planul relaţiilor cu ceilalţi oameni găsim cele mai mari deficienţe la cei care încalcă legea morală şi cea legală. Dacă definim caracterul ca atitudinea individului faţă de alţi oameni, faţă de muncă şi faţă de sine însuşi, vom vedea că aici găsim lacunele majore ale personalităţii infractorilor. Într-adevăr, aceste trei atitudini sunt pe de-a-ntregul învăţate, achiziţionate de-a lungul vieţii în contactele sociale cu oamenii, iar infractorul, fiind greu condiţionabil, extravertit este în cel mai înalt grad deficitar tocmai în acest punct.

Personalitatea infractorului după J. Pinatel; nucleul personalităţii criminale, pragul delincvenţial – ecuaţia personală a trecerii la act – Dacă **H.J. Eysenck** porneşte de la analiza psihofiziologică pentru înţelegerea infractorului, Jean Pinatel merge pe analiza psiho-socială, cu precădere.

Pinatel este de părere că în capitalism originea creşterii fără precedent a criminalităţii trebuie să fie căutată în dezvoltarea accelerată a societăţii şi a tehnicii, faţă de care cultura, adică moravurile, ideile şi credinţele rămân în urmă. Omul societăţii capitaliste se găseşte

neadaptat, amplasat într-o situaţie de dezorganizare socială unde nimic nu e stabil, nimic nu e permanent, totul este în mişcare şi în schimbare. Mobilitatea, accelerarea ritmului de viaţă, mecanizarea stilului de viaţă fac să dispară valorile fundamentale, acele valori care răspund naturii omului, naturii sale fizice, intelectuale şi spirituale. Într-o asemenea societate, peste tot apare oraşul cu zgârie-norii săi implacabili, cu bulevardele îmbâcsite de automobile, cu larma metropolitanelor, cu înghesuiala de nesuferit a orelor de vârf, şi peste tot, omul este surmenat, obosit, anxios.

Pornind de la acest cadru prea puţin reconfortant şi prea puţin optimist, Pinatel vede criminalitatea de azi ca o maladie morală a progresului. Dar cel ce vorbeşte de maladia morală vorbeşte de maladia omului, de aceea Pinatel porneşte de la individul uman atins mai grav de această maladie şi constituie existenţa a ceea ce numeşte el **personalitatea criminală**. În accepţiunea lui Pinatel, însă, personalitatea criminală nu este un tip antropologic, o variantă a speciei umane, ea nu are nimic comun cu tipul lombrozian şi nici cu teoriile mult depăşite ale frenologiei. Persoanlitatea criminală „este pur şi simplu un model pe care analiza criminologică îl utilizează în cercetările sale; ea este un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operaţional. Ea ne permite să ne descurcăm în studiul criminalilor, să apreciem gradul lor de periculozitate socială. Conceptul este deci un sistem de referinţă, o construcţie abstractă care constituie realitatea subiectivă". Acest model ne permite să sesizăm de ce anume delincvenţi pe care îi studiem sunt oameni cu infinite variaţii, dar care au ceva totuşi în comun, ceea ce îi aseamănă.

Mergând până la ultimele consecinţe ale analizei sale, Pinatel constată că este inutil să separăm oamenii în buni şi răi, căci în circumstanţe speciale orice om poate să devină delincvent. Dar dacă nu există diferenţe de natură între oameni în ceea ce priveşte criminalitatea, în schimb există diferenţe de grad în privinţa **pragului delincvenţial**. Pentru unii sunt suficiente puţine incitaţii exterioare pentru a trece la act imediat, câtă vreme la alţii trecerea la act nu intervine decât în cazul unor incitaţii deosebit de puternice. În aceste condiţii, ceea ce permite să distingem delincventul de nedelincvent şi chiar pe delincvenţi între ei este aptitudinea lor mai mult sau mai puţin pronunţată de **trecere la act**. Din această cauză, arată Pinatel, criminologia fundamentală nu este altceva decât ştiinţa care studiază trecerea la actul delictual, atât şi nimic altceva. Capital pentru criminologie este studiul personalităţii în situaţia dată. **Situaţia** însă trebuie să fie şi ea analizată din mai multe puncte de vedere. Există situaţii specifice sau periculoase, care se caracterizează prin faptul că **ocazia nu are nevoie să fie căutată. Actul criminal** care rezultă dintr-o situaţie specifică constituie reacţia personalităţii la situaţia dată.

Alături de aceasta, arată Pinatel, există şi situaţii nespecifice sau amorfe, adică acele situaţii unde **ocazia urmează să fie căutată**. În aceste cazuri, personalitatea domină situaţia, iar actul criminal este consecinţa directă a acţiunii acestei personalităţi.

Din această scurtă analiză rezultă că factorii de mediu influenţează formarea personalităţii şi a situaţiilor. Cu alte cuvinte, **mediul poate să fie criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor criminale, ci totodată prin facilitarea structurării personalităţilor criminale.**

Rezumând cercetările clinice efectuate asupra personalității criminale, Pinatel arată că la zdrobitoarea majoritate a marilor delincvenți se poate descoperi existența unui nucleu ale cărui elemente componente sunt: **egocentrismul, labilitatea, agresivitatea și indiferența afectivă**. După constatările lui Pinatel, această constelație a personalității criminale este o structură dinamică. Ea este reunirea și asocierea componentelor sale, dintre care nici unul nu e anormal în sine, ci doar în acțiunea și interacțiunea lor. De aceea, personalitatea criminală trebuie să fie considerată ca un rezultat și nu ca un dat. Toate celelalte componente psihologice care pot fi găsite la criminalii de fapt nu sunt în nici un fel de relații cu trecerea la act, ci numai cu modalitățile de execuție a crimei. Astfel, de pildă, componentele privind activitatea — **aptitudinile fizice** (există delincvenți robuști și delincvenți debili) sau **aptitudinile intelectuale** (există delincvenți inteligenți și delincvenți suficient de inteligenți), **aptitudinile profesionale și sociale** (există delincvenți foarte capabili în meseria lor „civilă", câtă vreme alții sunt extrem de stângaci), **necesitățile nutritive și sexuale** (unii delincvenți au instincte foarte puternice, câtă vreme alții sunt mai slabi din acest punct de vedere) – toate sunt considerate neutre în raport cu trecerea la acțiune.

Revenind la nucleul personalității criminale, Pinatel analizează pe rând cele patru elemente fundamentale și demonstrează cu o logică impecabilă că ele sunt de fapt rezultate ale vieții sociale (citește: ale societății capitaliste). Astfel, de pildă, egocentrismul este un produs al unei societăți care se bazează pe o competiție nemiloasă și care favorizează toate formele care exaltă trăsăturile achizitive ale individului. La aceasta se adaugă, spune Pinatel, o **inflație nemaipomenită a normelor legislative** care la ora actuală, de pildă, în Franța, au depășit orice fel de limită rezonabilă. Aceasta creează o **stare de anomie**, căci totul fiind hiperreglementat, individul nu se mai descurcă în acest haos și se ghidează după propriile interese. De aici, egocentrismul generat de societate și care conjugat cu celelalte trăsături formează nucleul personalității criminale. **Labilitatea** – a doua caracteristică a personalității criminale – în esență este o lipsă de inhibiție, impreviziune, abandon la impresiile momentului, o absență a cugetării asupra consecințelor pe care le aduce după sine un act.

După părerea lui Pinatel, societatea care e dominată de știință și tehnică, care abundă de invenții mecanice a reușit de fapt să învingă timpul. Omul jonglează cu perspectiva, vede totul pe termen lung, iar economiștii îi organizează ziua de mâine, îl feresc de neprevăzut, iar asigurările sociale îl pun la adăpost de maladii, de accidente, de necazurile bătrâneții etc. Această stare aduce după sine o ancorare foarte adâncă în prezent a omului de pe stradă și un oarecare grad de **labilitate și iresponsabilitate individuală**. Societatea deci ne obligă să gândim scurt, să trăim fugitiv, mobil și instabil. Aceste stimulări ale societății globale **îndeamnă spre imprudență, la actul subit și negândit**, duc la incapacitatea de a utiliza experiența trecută și la **antrenarea în acțiuni efemere**, care nu o dată pot fi însă fatale. Toate acestea sunt forme ale labilității care și ea intră în structura nucleului personalității criminale.

La rândul ei, agresivitatea este o altă caracteristică a personalității criminale și care, de asemenea, emană din stimuli sociali. Astăzi, toată lumea este unanimă în a recunoaște că agresivitatea sub toate formele ei de ostilitate mai mult sau mai puțin violentă este de fapt fiica bună a frustrărilor. Ori, societatea modernă nu face altceva decât multiplică frustrațiile.

Necesităţile artificiale create de societate cu ritmul de viaţă, de muncă extrem de rapidă, constituie tot atâtea frustrări biologice, căci omul este silit astăzi să trăiască în condiţii care contrazic adesea natura sa. La toate acestea trebuie adăugat alcoolismul, care este un factor ce măreşte sensibil tendinţele agresive.

Şi nu în fine, indiferenţa afectivă sau absenţa emoţiilor şi a înclinaţiilor altruiste şi simpatetice este cea de-a patra caracteristică a personalităţii criminale. Indiferenţa afectivă este, de asemenea, un rezultat al actualei forme de viaţă ce caracterizează omul occidental. În lupta dură care se dă pentru a se menţine şi a se realiza, orice fel de sentimentalism nu numai că este de prisos, dar constituie o piedică în calea realizării. Pe plan criminologic, aceasta este una din condiţiile de bază ale posibilităţii de perpetuare a unei crime, căci în momentul în care infractorul ajunge să-şi execute acţiunea sa antisocială, el nu trebuie să fie reţinut de caracterul odios al realizării şi nici nu trebuie să fie reţinut de sentimentul că a cauzat rău aproapelui sau cauzând rău, atacând fie persoana, fie bunurile. De aceea, indiferenţa afectivă este o ultimă condiţie, de trecere la act.

Sunt deosebit de afective pasajele care se referă la analiza criminalităţii de tip american, unde Jean Pinatel – bazat pe datele unor autorităţi de specialitate – arată că modul de viaţă american este generator de violenţă şi crimă. El afirma explicit: „Se poate observa un raport strâns între sistemul economic de concurenţă şi de competiţie dus la extrem şi agresivitate. Lupta pentru viaţă favorizează ostilitatea, din acest moment toate mijloacele susceptibile de a doborî concurenţa sunt învederate". Crima „gulerelor albe" este expresia antisocială a unei societăţi fondată pe concurenţă şi competiţie. Dar concurenţa nu generează numai agresivitatea întreprinzătoare, ea antrenează în egală măsură, prin frustrare, agresivitatea şocului. Ori, eşecul e cert prin lipsa de posibilităţi la pornire pentru persoanele care aparţin straturilor socio-economice inferioare. O subcultură de violenţă se dezvoltă astfel la păturile defavorizate şi, în special, la negri. Interiorizată de membrii grupei, devenit un element al personalităţii lor, violenţa se confundă cu îndrăzneala şi curajul. Ea devine un model obişnuit de soluţii a problemelor cotidiene.

BCU IAŞI / CEL

Psihologia infractorului din perspectiva declanşării şi consumării actului infracţional

(Fazele actului infracţional, mecanisme conflictuale, împrejurări favorizante, implicaţiile factorului emoţional-afectiv)

SECŢIUNEA A

4.1. PERSONALITATEA ÎN SITUAŢIA CONFLICTUALĂ CONCRETĂ (ACT, SITUAŢIE, PERSONALITATE, CONFORMISM, DEVIANŢĂ, ABERANŢĂ)

La modul cel mai general, reacţia unui individ se poate exprima printr-o ecuaţie unde actul de răspuns este egal cu o funcţie de relaţie între situaţie şi personalitate (**R.B. Cattell**): R = f(S*P).

În problematica ce ne interesează după această ecuaţie, actul deviant (infracţional) este determinat de situaţia de moment şi de relaţia acestei situaţii cu personalitatea formată. Din punctul de vedere al psihologiei judiciare, această perspectivă are cea mai mare însemnătate, deoarece ea ne indică faptul că nu vom putea înţelege fapta infracţională făcând abstracţie de situaţie sau de personalitate. În practica judiciară, cele două elemente, actul ca atare, precum şi situaţia de moment, pot fi investigate cu mai multă uşurinţă, dar rămâne de fiecare dată să se descopere legătura intimă ce există între situaţie, act şi personalitatea celui care a comis actul.

Dacă ne situăm pe o poziţie juridică, nu suntem interesaţi decât de actul infracţional, adică de acea acţiune sau inacţiune care este precizată în Codul penal. Punctul de vedere psihologic, dar mai ales punctul de vedere psiho-social implică însă cunoaşterea mai largă a actului, geneza acestuia, indiferent dacă actul respectiv deviant cade sau nu sub incidenţa legii penale.

Orice act este în fond o componentă a unui comportament, comportament al unui individ care trăieşte în condiţii social-istorice determinate.

Orice comportament însă, mai ales în formele sale invariate, este înainte de toate comportament social, în sensul că este în funcţie de o seamă de prescripţii sau oprelişti ce caracterizează cadrul cultural în care se produce[1]. Opreliştile şi prescripţiile de ordin normativ constituie un continuum unde la o extremă se amplasează normele minimale (norme legale, juridice), fără respectarea cărora convieţuirea socială devine imposibilă, iar la extrema cealaltă, amplasându-se normele maximale (morale), configurând tipul ideal de comportament în respectivul grup social.

---

[1] T. Bogdan – **Probleme de psihologie judiciară**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1994 – citate şi prelucrări selective

4.2. COMPORTAMENT VERSUS NORME

În raport cu exigenţele normelor existente în grupa socială respectivă, individul uman poate avea un comportament conformist, deviant sau aberant. Dacă am încerca să reprezentăm grafic diversele tipuri de comportament posibile faţă de sistemul de norme date, reprezentând pe abscisă continuumul legal-ilegal, iar pe ordonată continuumul moral-imoral, atunci vom obţine patru cadrane unde comportamentele faţă de normă vor apărea precum urmează[2]:

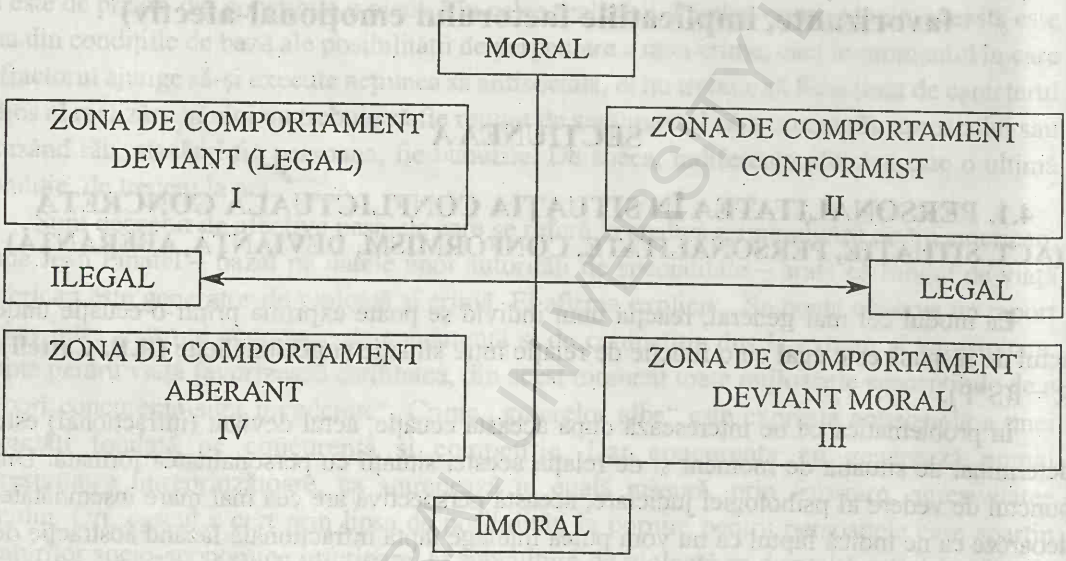

În cadranul I se amplasează acele forme de comportament care sunt în conflict cu legea, dar totuşi se încadrează în normele morale existente. În acest cadran apare deci **devianţa legală** care, subiectiv sau obiectiv, are într-un fel o acoperire morală;

În cadranul II se grupează acele forme de comportament care corespund atât prescripţiilor legale, cât şi celor morale, astfel încât aici se amplasează toate **comportamentele conformiste**;

În cadranul III putem categorisi acele forme de comportament care sunt în conflict cu normele morale, dar rămân neutre faţă de normele legale. În această zonă se grupează **devianţii morali**, care prezintă un interes mărit pentru psihologi, întrucât din rândurile acestora se recrutează predelincvenţii;

În cadranul IV se amplasează acele forme de comportament care se îndepărtează atât de normele legale, cât şi de cele morale, constituind **zona de aberanţă**. Dacă zona din cadranul I aparţine cu prioritate sferei de activitate judiciare, zona de aberanţă aparţine cu deosebire sferei de activitate medicală.

[2] T. Bogdan – **op.cit**

Desigur că o asemenea reprezentare grafică e artificială şi statică. În cele mai multe forme de comportament – de pildă cadranul I şi cadranul III – devianţa legală şi devianţa socio-morală se întrepătrund, ele constituind un mod general de devianţă care interesează bunul mers al societăţii.

Indiferent dacă un comportament poate fi categorisit în sfera devianţei legale sau socio-morale, esenţial rămâne faptul devianţei în sine, adică faptul comportamentului divergent faţă de normele generale. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât opoziţia faţă de norme reprezintă un pericol social faţă de care colectivitatea ia atitudine de reprobare şi, în extremă, chiar măsuri de coerciţie.

4.3. REPROBAREA MORALĂ SAU COERCIŢIA

Se referă în primul rând la un **comportament deschis, aparent** care se manifestă obiectiv prin acţiuni (inacţiuni) sau orice alt mod de exprimare inteligibilă.

Alături însă de acest tip de comportament, în special la om, cunoaştem existenţa unui **comportament inaparent sau ascuns** faţă de care oprobiul social nu se poate manifesta în nici un fel. Ajungem aici la o caracteristică fundamentală a comportamentului uman, şi anume la faptul că în unele situaţii omul este capabil să simuleze o acţiune, s-o disimuleze sau s-o amâne.

Cunoaşterea şi mai ales descoperirea unor asemenea comportamente este esenţială în activitatea judiciară, deoarece în căutarea mobilurilor unor acţiuni în dosul manifestărilor vizibile, adesea apar aceste forme de comportament care explică şi lămuresc problema pe care o avem de rezolvat. O simulare sau o disimulare perfectă nu este posibilă şi graţie relaţiilor strânse între manifestările psihice şi cele fiziologice (dintre care cele din urmă sunt greu de stăpânit), descoperirea comportamentului real este posibilă[3].

4.4. EREDITATE – MEDIU – CRIMINOGENEZĂ

Comportamentul deviant (infracţional) care interesează, în primul rând psiho-sociologia şi criminologia, decurge întotdeauna din antecedentele individului. În analiza acestor antecedente, de-a lungul timpului s-au cristalizat mai multe concepţii, şi anume: concepţia după care **comportamentul deviant este rezultatul eredităţii**, iar după o altă concepţie, el este **rezultatul influenţelor exercitate de mediu**.

În prezent majoritatea autorilor sunt de acord că cei **doi factori se află în interacţiune.**

4.4.1. Concepţia modernă asupra eredităţii

Problema pe care o abordăm, formulată psihologic, este următoarea: comportamentul deviant este sau nu învăţat (deci achiziţionat în cursul vieţii) şi dacă este, în ce măsură?

[3] T. Bogdan – **op.cit.**

Pentru a răspunde la această întrebare este necesar să analizăm accepţiunea actuală a noţiunii de ereditate şi de mediu, deoarece lămurirea problemelor de bază depinde de această accepţiune.

În primul rând, trebuie să subliniem că separarea elementelor ereditare de cele achiziţionate ulterior (învăţate), la omul normal, adult este extrem de grea, dacă nu chiar imposibilă. Sudarea totală a celor doi factori principali care determină personalitatea umană, comportamentul uman, este atât de evidentă încât nu mai necesită nici un fel de demonstraţie.

Termenul de **ereditate** se referă la zestrea biologică a individului care se transmite pe cale genetică de la antecesor la succesor. Diferitele experimente efectuate asupra unor specii demonstrează că unele calităţi considerate ereditare, şi deci în mare măsură „fixe", pot şi ele să fie modificate şi chiar înlocuite. Deci, ştiinţa a ajuns la concluzia că **stabilitatea acestor gene pare a fi relativă**.

Fixitatea eredităţii este contrazisă pe plan uman şi de alte fapte şi fenomene cunoscute. Astfel, de pildă, înălţimea caracteristică pentru anumite populaţii (talia mică-medie la japonezi) se schimbă sub influenţa unui regim alimentar şi climateric diferit de cel originar, chiar în decursul vieţii unei singure generaţii.

Fenomenele de mutaţii biologice, unele foarte spectaculoase, se petrec chiar sub ochii noştri. Aşa, de pildă, **fenomenul de accelerație biologică** ce se manifestă în toate ţările industrializate, modifică atât unele date medii bioritmice (talia), cât şi timpul de maturizare sexuală, densitatea organismului etc.

Fenomenul de accelerație biologică are o deosebită însemnătate în studiul comportamentului deviant, deoarece în actualele condiţii, mărindu-se **decalajul dintre maturizarea biologică şi cea socială** apar tensiuni care, în multe cazuri, contribuie esenţial la apariţia delincvenţei în rândurile minorilor.

Cercetând literatura de specialitate, observăm că cei mai mulţi autori sunt de acord în constatarea că sunt de provenienţă ereditară: caracteristicile anatomo-morfologice (talia, culoarea ochilor, grupa sanguină etc.), finețea organelor senzoriale, temperamentul, timpul de reacţie (timpul de latenţă), capacitatea de a forma reflexe condiţionate.

Ceea ce ştim azi cu certitudine este faptul că **nici un conţinut psihic nu se moşteneşte.** Pe cale ereditară se transmit doar predispoziţii care numai în condiţii de mediu favorabile devin şi realităţi. Cele spuse par a fi contrazise de unele fapte ce se pot constata în fiecare zi. Astfel, de pildă, o seamă de caracteristici de ordin psihic apar la copii aidoma cum se manifestă ele şi la părinţi. Atitudini de tot felul, manifestări din cele mai variate, constituie „caracteristici de familie" care nu o dată se reproduc de-a lungul mai multor generaţii.

O analiză aprofundată a fenomenelor respective ne arată că avem de-a face cu **comportamente imitative** şi nu o dată cu învăţarea, care **prin fidelitate dau doar impresia unor caracteristici ereditare.**

Pe de altă parte însă, tot afirmând labilitatea masei ereditare, trebuie să subliniem că ereditatea poate pune limite foarte clare şi precise în calea dezvoltării fizice şi sociale a individului. Acest fapt se evidenţiază mai ales la cazuri extreme. Malformaţiile sau defec-

ţiunile înnăscute sau moştenite care au un caracter de ireversibilitate în esenţa lor nu pot fi contrabalansate de nici un fel de influenţă a mediului.

Oricum ar fi însă, zestrea ereditară a unui individ uman nu acţionează niciodată direct şi în sine asupra formării personalităţii şi, bineînţeles, nici asupra deformării ei, ci întotdeauna **prin intermediul factorilor sociali de mediu**. Să luăm un exemplu: un copil hipoacuzic, adesea, din cauza deficienţei sale auditive, care îngreunează comunicaţia sonoră cu mediul, manifestă fenomene secundare în sensul că este mai timid decât ceilalţi, este mai retras la joacă etc. Dacă acest copil este şcolarizat împreună cu copii normali, foarte probabil că va avea la început dificultăţi la învăţătură, ulterior eşecuri etc., şi devine nu numai timid şi bănuitor, neîncrezător în alţii la început, ci ulterior neîncrezător în forţele proprii, apoi ostil faţă de societate. Aceste manifestări de ostilitate pot merge de la atitudini şi comportamente disociale, până la un comportament antisocial marcant. Deci **infirmitatea de origine biologică acţionează acum pe plan psiho-social, printr-un lanţ întreg de cauze şi efecte adesea foarte îndepărtate de la cauza originală.** Cunoaşterea acestui fenomen este extrem de importantă sub aspectul înţelegerii criminogenezei. Nu o dată comportamentul deviant este determinat de mici infirmităţi de ordin ereditar care, trăite subiectiv ca un puternic **sentiment de inferioritate**, pot provoca acte şi atitudini antisociale.

Nu este lipsit de interes pentru problema noastră să examinăm în treacăt şi fenomenul percepţiei sociale a ereditătii. Este cert că unele caracteristici anatomo-morfologice înnăscute sunt diferit apreciate în unele culturi şi că există sub acest aspect indivizi favorizaţi sau defavorizaţi din punct de vedere social.

Un fizic plăcut, o construcţie robustă, pot oferi „avantaje de pornire" pe plan social, tot aşa cum un fizic neplăcut poate deveni o sursă de nemulţumire sau disperare, ceea ce poate favoriza şi criminogeneza.

Din toate acestea rezultă, pe de-o parte, că este greşit să nu întrebăm în ce măsură contribuie ereditatea şi în ce măsură mediul la comportamentul deviant, deoarece aici nu există un raport cantitativ, ci doar unul calitativ. Problema se formulează în mod corect: cum contribuie ereditatea şi mediul la formarea personalităţii şi deci a comportamentului individual?

Pe de altă parte, devine limpede că nu putem vorbi de o criminalitate înnăscută, aşa cum nu putem vorbi nici măcar de o predispoziţie la crimă. Textura intimă dintre elementul ereditar şi cel socio-cultural este de aşa natură încât exclude, în cadrul unei viziuni corecte, încercarea de a biologiza un fapt de ordin pisho-social cum este devianţa.

4.4.2. Concepţia modernă asupra mediului

Chiar dacă avem în vedere labilitatea ereditătii şi posibilitatea de mutaţii pe acest plan, totuşi, în mare, ereditatea nu este direct sub controlul nostru şi în orice caz nu este în măsura în care mai putem controla celălalt mare element al comportamentului uman, şi anume: ***mediul.***

Prin **mediu** înţelegem ***totalitatea condiţiilor şi a stimulilor externi ai organismului care exercită influenţa persistentă asupra individului formând trăsăturile sale fizice şi psihice***

prin solicitările permanente ale potenţialelor sale native, precum şi a celor dobândite în cursul existenţei.

Mediul deci favorizează creşterea individului, asigură condiţiile de dezvoltare a proceselor vitale şi determină dezvoltarea şi formarea comportamentului său.

Mediul sau ambianţa, cum i se mai spune, este constituit din tot ceea ce ne înconjoară. Obişnuit se vorbeşte de mediul fizic-geografic sau de mediul natural în opoziţie cu mediul social. Din faptul că natura este „culturalizată" rezultă că omul trăieşte mai mult în cultură decât în natură şi că odată atins un anumit grad de dezvoltare în civilizaţie, omul se poate sustrage din ce în ce mai mult de sub influenţa naturii.

Pentru ceea ce ne preocupă – problema comportamentului deviant – studierea mediului natural nu are o importanţă decisivă, în schimb cu atât mai important devine mediul social. Acest mediu este compus nu numai din fiinţe umane, ci şi din raporturile care există între ele, ambele putând să influenţeze. Astfel, membrii familiei, prietenii, profesorii etc., ne influenţează în mod nemijlocit prin contactul direct şi personal, alte persoane ne influenţează doar pe cale indirectă, mijlocită, pe calea culturii, a mijloacelor de comunicaţie în masă, tradiţii ş.a.

Noţiunea de mediu şi mai ales termenul de mediu social este un termen complex care, de fapt, se referă la mai multe straturi constituind tot atâtea surse de influenţare a individului. Din acest punct de vedere este mai corect să vorbim despre medii sociale, deoarece omul trăieşte într-un mediu inductabil (familia, comunitatea de origine), un mediu ocazional (şcoala), un mediu opţional (prieteni, colectiv de muncă) şi un mediu de constrângere (spital, armată).

Raportul dintre individ şi mediile în care el trăieşte este un raport de permanentă interacţiune, influenţând şi fiind influenţat în acelaşi timp de acestea.

Când analizăm comportamentul unui individ şi mai ales când căutăm să găsim cheia unor comportamente deviante trebuie să avem în vedere faptul că influenţele mediului social, fie ele simultane sau succesive, au fost sau nu convergente, dar mai ales dacă au fost sau nu divergente şi măsura în care această divergenţă poate să fie evidenţiată.

Analiza comportamentului şi mai ales analiza comportamentului deviant trebuie să evidenţieze în acelaşi timp nu numai calitatea convergentă sau divergentă a diverselor influenţe, ci şi durata influenţei, precum şi intensitatea ei.

Durata şi intensitatea influenţei venite dintr-o parte sau cealaltă, mai ales în cazul acţiunii unor forţe divergente conflictuale, poate da explicaţia tendinţei spre deviere socială sau legală. Rezultanta jocului de forţe care influenţează individul este comportamentul mai mult sau mai puţin stabil care apare ori de câte ori apare şi o situaţie specifică.

Psihologia modernă a demonstrat azi cu puternice argumente că bazele personalităţii şi deci ale comportamentului ulterior se formează în primii 5-6 ani ai existenţei. Aceasta înseamnă că **mediul inductabil** (familia, comunitatea) în care trăieşte un individ în prima fază a vieţii sale **este determinant** şi influenţele ulterioare vor trebui să fie deosebit de puternic convergente în sens pozitiv şi intense pentru a putea menţine şi dezvolta o personalitate formată pozitiv în primii ani de viaţă sau pentru a contrabalansa o personalitate care, prin natura lucrurilor, s-a format în sens negativ.

Mediul aflându-se în mai mare măsură decât factorii ereditari sub controlul omului, există posibilitatea de **a acționa instituționalizat prin școală, comunicații în masă etc.**, deci de a acționa pe plan educațional, **exploatând educabilitatea** individului sau **contrabalansând greaua lui educabilitate.** Nu trebuie să uităm însă că educația instituționalizată este doar o formă de educație, alături de care acționează forme de educație neinstituționalizate, tradiționale în familie, care nu întotdeauna sunt pozitive, dar mai ales nu trebuie să uităm presiunea puternică a **educației spontane** care acționează extrafamilial și extrainstituțional, și de cele mai multe ori cu o pondere mărită. Ne gândim aici la ceea ce se numește în literatura de specialitate **influența persoanei semnificative**, adică la influența acelei persoane de care copilul, tânărul sau chiar adultul se atașează, pe care o alege conștient sau mai puțin conștient drept model și care poate să-l orienteze pozitiv sau negativ în acțiunile și comportamentele sale.

Analiza istoriei personale a delincvenților și mai ales a delincvenților recidiviști aduce la suprafață întotdeauna existența unei „persoane semnificative" care, prin modelul negativ oferit și prin forța de influențare, reușește să devieze un tânăr spre calea delincvenței.

Din toate acestea rezultă deci că, educația socială determină o a doua natură care își pune amprenta și pe unele manifestări chiar intime ale individului care, la prima vedere, s-ar părea că nu au nimic de-a face cu mediul social.

4.4.3. Învățarea

Influențele mediului la care ne-am referit mai sus de fapt se exprimă prin ceea ce se cheamă în psihologie „învățare". Mediul oferă prilejuri, solicitări, iar individul învață. Învățarea este una din caracteristicile fundamentale ale comportamentului nostru, deoarece comportamentul tipic uman este aproape de-a-întregul învățare.

În sens larg, învățare înseamnă însușirea oricărei experiențe sociale în formă generalizată. În sensul pur psihologic, prin **învățare se înțelege orice achiziție nouă a organismului care are drept efect o schimbare în comportamentul nostru acțional sau verbal.**

Fără a intra în amănunte, ne vom opri la trei forme principale de învățare, deoarece acestea pot sluji la înțelegerea mai adecvată a comportamentului uman.

4.4.3.1. Învățarea reflex-condiționată clasică

Învățarea reflex-condiționată este cea mai simplă și cea mai generală formă a învățării. Experimentele clasice ale lui **Pavlov** sunt, de fapt, experimente de învățare, căci odată cu formarea reflexului condiționat la animal sau la om, reacția se generalizează în sensul că ori de câte ori organismul vine în contact cu stimulul (semnalul) respectiv, el tinde să performeze aceeași reacție.

4.4.3.2. Învățarea reflex-condiționată skinneriană

Infracțiunile „de necesitate", mai ales în copilărie, se fixează cu precădere pe această cale.

4.4.3.3. Învăţarea prin imitaţie

Cea de-a treia formă de învăţare este cea prin imitaţie. Şi această formă de achiziţie, de reacţie nouă (comportament nou), este comună omului şi animalelor superioare.

Învăţarea prin imitaţie este cea mai importantă pentru problema pe care o urmărim. Comportamentul deviant apare de cele mai multe ori fie prin imitaţia propriu-zisă a unui model socialmente negativ, dar care are virtutea de a fi uşor asimilabilă, fie prin contraimitaţie ca o reacţie negativă la încercarea mediului din jur de a impune comportamente care nu sunt plăcute individului.

4.4.3.4. Efectul premial şi de întărire prin învăţare

Toate formele de învăţare au în comun că noul comportament achiziţionat atrage după sine o **satisfacţie sau evitarea unei neplăceri**. Acest **efect de întărire** este resortul care îl face pe individ să repete în situaţii identice reacţia achiziţionată. Fie că satisfacţia este de natură materială, fie de ordin moral-social, va acţiona din plin **legea efectului (E.L. Thorndike)**, care este un motor important în declanşarea comportamentului uman.

Efectul premial face ca acest comportament să fie preferat, să constituie obiectul opţiunii şi de multe ori acest obiect de opţiune este un element negativ sub aspect social.

Semnele de aprobare socială, de admiraţie şi respect sunt râvnite chiar şi atunci când ele nu se obţin pe calea unei acţiuni sociale pozitive, ci şi dacă aprobarea vine din partea unor infractori care-şi exprimă admiraţia faţă de un act antisocial săvârşit de unul din ei.

4.4.3.5. Fixarea anormală

Există o formă de învăţare mai ieşită din comun care în literatura psihologică se numeşte **fixarea anormală** şi care aduce după sine şi comportamente deviante sau chiar aberante.

În cazul în care asupra fiinţei umane acţionează influenţe divergente în mediul său, el nu îşi va însuşi comportamentul pozitiv prescris de societate, ci îşi va fixa un comportament negativ deviant. Când pentru acelaşi fapt este lăudat acasă şi pedepsit la şcoală sau invers, când pentru acelaşi fapt este apreciat de prieteni dar repudiat de familie sau de şcoală, comportamentul individului se va forma pe linia minimei rezistenţe care, desigur, foarte rar este socialmente pozitivă.

4.4.3.6. Conduita morală impusă pe cale reflex-condiţionată

Mulţi cred că principiul condiţionării se referă nu numai la însuşirea unor mişcări, deprinderi motorii sau a unor cunoştinţe, ci şi la formarea unor atitudini morale superioare. Unele experimente au demonstrat că legile reflexului condiţionat se referă şi la formarea comportamentului moral.

Nu mai este nevoie de nici o demonstraţie ca să arătăm uriaşa importanţă în criminogeneză a învăţării rezistenţei la tentaţie, care este un rezultat al educaţiei.

4.4.3.7. Imitaţia ierarhică

Imitaţia duce la însuşirea unor comportamente oferite ca model de către societate. Este însă de subliniat că omul nu imită orice şi oricum. Imitarea la om este selectivă şi ierarhică, în sensul că ne însuşim acele modele cărora le ataşăm într-un fel sau altul o anumită valoare. Imităm deci ceea ce ne impresionează, ceea ce ne fascinează şi ce ne atrage nu o dată, în pofida non-valorii sociale pe care modelul respectiv îl oferă. Importanţa acestei imitări ierarhice negative, dar în orice caz profitabile material sau moral este adesea hotărâtoare în criminogeneză şi se leagă în cele mai multe cazuri de existenţa în anturaj a unei persoane „semnificative" la care ne-am referit mai sus[4].

4.4.3.8. Fazele actului infracţional

Actul infracţional, care constituie punctul de plecare şi chiar aproape tot materialul de studiu al juristului, aşa cum rezultă din cele precedente, pentru psiholog nu constituie decât momentul final, momentul explicit, faza de culminare a unui lung proces delictogen, ale cărei rădăcini se pierd în istoria personală, în antecedentele infractorului. Orice infracţiune parcurge stadii intrapsihice, unele conştientizate, altele mai puţin conştientizate.

Din acest motiv – după cum arăta Mira y Lopez – transgredierea, **încălcarea legii niciodată nu este un act totalmente impulsiv, spontan, dar nici pe de-a întregul premeditat. Ca orice altă formă de comportament, şi încălcarea legii porneşte de la intuirea, de la reprezentarea actului şi, în final, ajunge la realizarea ei concretă. În linii generale, fazele acestea sunt următoarele:**

- **reprezentarea actului;**
- **dorinţa sau tendinţa de a o efectua;**
- **deliberarea şi ezitarea (lupta motivelor);**
- **conturarea intenţiei;**
- **alegerea mintală şi optică a mijloacelor şi a victimei;**
- **sesizarea momentului oportun sau a unei ocazii ivite;**
- **executarea actului.**

Fără doar şi poate că aceste momente – intrapsihice – au o durată relativă, că unele din aceste verigi pot fi parcurse cu mare viteză, altele ar putea fi sărite etc. Studierea explicită şi discursivă a lor are o mare importanţă pentru fiecare caz mai grav în parte, deoarece ne dezvăluie aspecte ale personalităţii delincventului şi ne lămureşte dacă actul comis a fost un simplu accident în viaţa lui sau respectivul act se încadrează organic în tabloul personalităţii sale. Cu alte cuvinte, dacă urmărim să analizăm atent aceste faze intrapsihice, durata lor, felul lor specific de organizare, vom reuşi să constituim o imagine foarte clară asupra structurii psihice a delincventului, imagine care ne este necesară în vederea stabilirii măsurilor celor mai eficiente ce urmează să se ia faţă de el.

În săvârşirea unei fapte penale (furt, tâlhărie, delapidare, omor etc.) infractorul participă cu întreaga sa fiinţă, mobilizându-şi pentru reuşită întregul său potenţial volitiv şi cognitiv-afectiv.

[4] T. Bogdan – **op.cit.**

Punerea în act a hotărârilor de a comite fapta prevăzută de legea penală este precedată de o serie de procese de analiză şi sinteză şi de o luptă între motive, deliberare şi acte executorii, antrenând profund întreaga personalitate a individului. Acest lucru face ca faptul ilicit să nu rămână ca o achiziţie întâmplătoare, periferică a infractorului, ci să se integreze în ea sub forma unei structuri informaţionale stabile, cu conţinut şi încărcătură afectiv-emoţională specifică, cu un rol motivaţional bine diferenţiat.

Din acest motiv se va încerca să se abordeze în mod gradat procesele psihice care caracterizează personalitatea infractorului în săvârşirea faptei penale, de la deliberarea şi luarea hotărârii de a comite infracţiunea şi până la comportamentul post-ilicit şi tentativele de a se sustrage de la răspunderea penală.

a) Procesele psihologice care se produc până la luarea hotărârii de a comite o infracţiune (apariţia trebuinţelor şi a mobilului, profilarea intenţiei ilicite)

Până la luarea hotărârii de a comite infracţiunea, procesele psihologice dominante ale personalităţii infractorului sunt caracterizate prin perceperea şi prelucrarea informaţiilor declanşatoare de trebuinţe şi motivaţii, al căror polaritate se structurează după modelul unor sinteze aferent-evolutive servind deliberărilor asupra mobilului comportamentului ilicit.

În calitate de verigă iniţială a formării mobilului comportamental infracţional se situează trebuinţele a căror orientare antisocială, ilicită este de o importanţă fundamentală, întrucât prin prisma acestora se percepe situaţia externă.

Din punct de vedere psihologic trebuinţele se reflectă în conştiinţa omului ca mobil al comportamentului posibil şi, în cazul unui concurs de împrejurări, pot determina luarea unor rezoluţii pentru săvârşirea infracţiunii.

În acest stadiu se formează, totodată, şi premisele subiective ale săvârşirii faptei (stadiul embrionar al intenţiei ilicite), condiţionate fiind, în afara trebuinţelor personale, de reprezentările, deprinderile, obiceiurile, scopurile, interesele, predispoziţiile psihice care caracterizează persoana făptuitorului, precum şi de împrejurările favorizante cu valenţe declanşatoare.

b) Procesele psihologice care au loc din momentul hotărârii până la săvârşirea faptei

Luarea hotărârii de a săvârşi infracţiunea este rezultanta unor îndelungate şi profunde procese psihice, interesând, în special, latura reflexiv-afectivă şi motivaţională (într-o primă etapă). Această fază se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, problematica psihologică fiind axată atât asupra coeficientului de risc, cât şi, mai ales, asupra mizei puse în joc.

Un rol deosebit în luarea hotărârii îl joacă funcţia de proiecţie-anticipare, care generează câmpul reflexiei asupra consecinţelor în raport cu trăirea anxiozităţii, nesiguranţei şi îndoielii. Fiind deosebit de intime şi de intense, toate aceste procese psihologice sunt caracterizate printr-un mare consum psihic, desfăşurându-se la unii infractori într-un înalt grad de surescitare. Această primă fază este caracterizată prin aceea că intenţia ilicită primară capătă contur precis, generând reechilibrarea sferei afectiv-motivaţionale, pe primul plan trecând, de această dată, procesele reflexiv-volitive. În acest sens (a doua fază) prioritare vor fi procesele de analiză şi sinteză a datelor deţinute de infractor asupra locului faptei şi de structurare a

acestora într-o gamă de variante concrete de acţiune (comportament tranzitiv de alegere a variantei optime). Această activitate se desfăşoară mintal, sub forma unui plan de acţiune cuprinzând reprezentări despre mijloacele de realizare a scopului, timpul de săvârşire a infracţiunii şi alte elemente necesare comiterii ei. Un rol deosebit în prevederea şi anticiparea mintală a finalităţii acţiunilor planificate îl au stabilitatea orientării antisociale şi experienţa din trecut a infractorului.

Pentru a delibera în linişte, deseori, infractorul se izolează de anturaj şi familie, fiind întâlnit, de regulă, singur, în locuri retrase, în compania unui pahar de alcool şi a unei ţigări veşnic aprinse.

Odată definitivată hotărârea de a comite infracţiunea, latura imaginativă a comiterii acesteia este sprijinită de acţiuni concrete cu caracter pregătitor. Astfel, dacă în faza deliberării comportamentul infractorului este de expectativă, după luarea hotărârii acesta este caracterizat prin activism, realizarea actelor preparatorii presupunând procurarea de scule şi mijloace ajutătoare, contactarea de complici, culegerea de informaţii, supravegherea obiectivului, deplasarea în jurul lui, forme de tatonare-experimentare etc.

Rezultanta acestui comportament poate fi, după caz, fie fundamentarea în plan material a hotărârii de a comite fapta prin realizarea condiţiilor optime reuşitei ei, fie desistarea, amânarea, aşteptarea unor condiţii şi împrejurări favorizante.

c) Procesele psihologice care au loc pe parcursul săvârşirii infracţiunii (în faza tentativei şi a consumării faptei) momentele de slabă concentrare psihologică a infractorului – cele mai prielnice pentru a lăsa urme la locul săvârşirii infracţiunii sau a comite alte greşeli care să-l dovedească drept autor

Trecerea în act a hotărârii de a comite fapta presupune, din punct de vedere psihologic, trăirea unor stări de tensiune emoţională deosebit de intense, actele şi acţiunile concrete desfăşurate de infractor în câmpul infracţiunii fiind tributare crizei de timp şi neprevăzutului, care generează trăirea unui acut sentiment de precipitare şi teamă.

Conştientizarea şi interiorizarea la parametrii reali a săvârşirii faptei se realizează în procesul perceperii şi acţiunii nemijlocite cu obiectele şi fenomenele înconjurătoare, sedimentarea semnificaţiilor acestora depinzând de experienţa infracţională adoptativă a făptuitorului. Psihologic, obiectele, fiinţele sau fenomenele percepute de infractor în timpul comiterii faptei (instrumente de spargere, arme, victimă, martori, context spaţio-temperal al desfăşurării faptei etc.), în funcţie de proprietăţile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispoziţie spaţială, rezistenţă a victimei etc.), determină trăiri şi reacţii emoţionale tributare atât imperfecţiunii simţurilor, cât şi surescitării nervoase în care acestea se derulează.

Teama de a nu fi descoperit, necesitatea de a găsi noi soluţii unor situaţii de fapt neprevăzute, trăirea reală a riscului, bulversează structurile emoţionale şi precipită acţiunile făptuitorului, lipsa de control asupra comportării obişnuite, caracteristicile unei gândiri şi activităţi normale, generând o serie întreagă de scăpări ale acestuia (pierde obiecte personale în câmpul faptei, uită obiecte corp-delict sau uită să şteargă anumite categorii de urme, renunţă în cursul activităţii la portul mănuşilor, se accidentează etc.), care pot fi exploatate ulterior în scopul identificării autorului şi soluţionării cauzei.

d) Procesele psihologice care se produc după săvârşirea infracţiunii, în intenţia sustragerii de la răspunderea penală

Elementul caracteristic psihologiei infractorului după săvârşirea faptei este tendinţa sa de a se apăra, de a se sustrage identificării, învinuirii şi sancţiunii.

Comportamentul făptuitorului în această fază este, în genere, reflexiv-acţional, întreaga lui activitate psihică fiind dominată cu autoritate de trecerea în revistă a celor petrecute.

Practica a demonstrat în această direcţie un registru vast de strategii de contracarare a activităţilor de identificare şi tragere la răspundere penală a autorilor.

În acest sens, o serie de infractori (în general cei care şi-au pregătit din timp şi amănunţit infracţiunea) îşi crează alibiuri care să convingă că era imposibil ca ei să fi săvârşit fapta. Stratagema utilizată este aceea de a se îndepărta în timp util de locul infracţiunii şi de a apărea cât mai curând în alt loc, unde, prin acţiuni demne de a atrage atenţia, caută „să fie văzuţi" pentru a-şi crea probe bazându-se pe împrejurarea că, după o anumită perioadă, organului de urmărire îi va fi greu să stabilească cu exactitate succesiunea în timp a celor două evenimente, infracţiunea comisă şi prezenţa bănuitului în alt loc, precum şi să aprecieze corect posibilitatea ca infractorul să fi avut timpul necesar să fie prezent în două locuri.

Alteori, dimpotrivă, infractorul apare în preajma locului unde se desfăşoară cercetările, căutând să obţină informaţii referitoare la desfăşurarea acestora, acţionând ulterior prin denunţuri, scrisori anonime, modificări ale câmpului faptei, înscenări, înlăturări de probe, dispariţii de la domiciliu, internări în spitale sau comiterea de infracţiuni mărunte pentru a fi arestat, toate acestea cu scopul de a deruta ancheta în curs.

În urmărirea scopului lor, infractorii nu ezită în a întrebuinţa orice mijloc care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, atitudini variate pornind de la ideea de a inspira compătimire pentru nedreptatea ce li se face sau pentru situaţia în care au ajuns „siliţi de împrejurări" şi până la aroganţă şi chiar la intimidarea anchetatorului, apreciind desfăşurarea cercetărilor ca tendenţioasă, ilegală etc., deseori lăsând a se înţelege că, în scopul „punerii lucrurilor la punct", vor apela la „persoane foarte importante" cu care au relaţii.

O atenţie deosebită trebuie acordată proceselor psihice care caracterizează mustrările de conştiinţă întâlnite pentru o anumită categorie de infractori.

4.4.3.9. Consideraţii etiologice asupra mecanismului conflictual – explicaţii asupra ponderii împrejurărilor favorizante şi a factorului emoţional-afectiv în declanşarea infracţiunilor

O serie de orientări teoretice au căutat explicaţia actului infracţional punând în dependenţă infracţiunea de personalitate, considerată ca sinteză superioară a tuturor elementelor ce conferă o fizionomie proprie fiecărui individ. Au fost exprimate numeroase concepţii valorizând elemente de ordin biologic, antropologic şi psihologic ale personalităţii infractorului. Aceste concepţii s-au cristalizat în şcoli şi orientări, cea mai răspândită fiind cea clasică, antropologică, psihologică şi psihiatrică.

Un alt răspuns consideră delincvenţa ca un fenomen de **inadaptare sau neintegrare** socială, exprimând o anumită stare conflictuală izvorâtă din neconcordanţa dintre idealul individului, sistemul său valoric şi posibilităţile oferite de societate, stare complementară cu scăderea funcţiilor de control social exercitate de către diferite instituţii sociale cu rol de socializare, prevenire şi integrare socială. În jurul acestui mod de abordare s-au grupat majoritatea concepţiilor şi teoriilor psihosociologice şi sociologice ale devianţei şi delincvenţei, printre care: *teoria frustrării sociale, teoria rezistenţei la frustrare, teoria conflictelor culturale, teoria subculturilor delincvente.*

Analiza actelor agresive, ca şi a celor violente, arată că aceste comportamente obişnuit ofensive – verbale sau motorii – se declanşează atunci când în calea satisfacerii unei necesităţi vitale apare un obstacol – real sau imaginar – care întrerupe fluxul normal al acţiunii, crează o dificultate majoră, dezorganizează stereotipurile motorii, aduce deci individul într-o stare de criză. O asemenea stare de criză se numeşte **frustraţie**, stare în care la cei mai mulţi indivizi se declanşează mecanisme agresive.

În starea de frustraţie, oamenii nu se comportă după legile raţiunii, căile obişnuite ale derulărilor comportamentale sunt dezorganizate, apare o tensiune interioară. Tensiunea interioară este potenţată de fenomene fiziologice negative care apar în momente critice. Pulsul se accelerează şi se ridică tensiunea arterială, creşte glucoza în sânge şi nivelul adrenalinei etc.; în schimb descreşte capacitatea normală de percepere senzorială. Fenomenele descrise duc, în general, la diferite comportamente agresive. Orice infractor este un frustrat, dar nu orice frustrat devine legic infractor[5].

Un al treilea răspuns, în jurul căruia s-au polarizat o mare parte dintre concepţiile şi punctele de vedere ale sociologilor şi criminologilor, se concretizează în aşa numita **„teorie a cauzelor multiple“**. Adepţii ei consideră că fenomenul de delincvenţă are o determinare multicauzală, fiind rezultatul unei serii complexe de factori interni (de natură biologică şi psihică) şi externi (de natură economică, culturală şi socială) aflaţi în corelaţie reciprocă.

Mediul, cel fizic şi cel social – în care trăieşte şi cu care este în interacţiune omul – bombardează mereu cu informaţii, stimuli şi incitări pe individ, care însă nu influenţează în mod egal pe toţi indivizii, ci în mod diferenţial, conform unui principiu fundamental după care influenţele (exterioare) acţionează prin particularităţile individului, particularităţi deci în parte determinate de programul genetic şi în parte de influenţele (pozitive, negative) exercitate de mediul fizic şi social. Exprimat astfel: „nici o stimulare nu provoacă reacţii directe, ci între stimul şi reacţie la nivelul omului se interpune în mod obligatoriu personalitatea, purtătoarea programului genetic şi al propriei sale istorii reprezentate prin experienţa anterioară stocată, conservată, dar mereu reactivabilă“[6]

---

[5] T. Bogdan şi colaboratorii – **Comportamentul uman în procesul judiciar**, M.I. – Serviciul editorial si cinematografic, Bucuresti, 1983, pag. 72

[6] T. Bogdan – **op.cit.**, pag. 74

Stimulările care vin din mediul extern (intern) sunt şi ele multiple, complexe, simultane sau succesive, astfel încât individul poate fi „împins" în mai multe direcţii convergente sau divergente.

Situaţiile în care individul este expus unor stimulări incompatibile (motivaţii) poartă numele de situaţii conflictuale. În această situaţie conflictuală modul în care individul cântăreşte câştigul imediat faţă de pierderea pe termen lung devine o caracteristică a acţiunilor sale, a comportamentului său şi-l pune printre conformişti sau în rândul devianţilor. Comportamentul atipic decizional devine tipic pentru infractor prin obişnuinţă, încălcarea normei legale valabile pentru cultură sau subcultură, dată fiind pentru el o tendinţă majoră.

Acest mod de a soluţiona conflictele trebuie să fie considerat ca un epilog, o acţiune pregătită de mult, de factori ereditari şi de cei ai mediului, epilog ce reflectă răsturnări sau grave alterări ale raportului care, în mod normal, există între individ şi comunitatea în care trăieşte.

Fenomenele subiectiv-motivaţionale şi acţional-comportamentale se raportează la cauzalitate din cel puţin trei puncte de vedere:

1. al condiţiilor;
2. al lanţului cauzal;
3. al rolului activ al efectului.

1. Când se vorbeşte despre **condiţii**, trebuie amintit că motivaţia este rezultatul acţiunii cauzelor externe, prin intermediul condiţiilor interne, rezultat ce se exprimă într-o totalitate de mobiluri interne, cu funcţie dinamogenă. Condiţiile interne ale persoanei se cer înţelese drept *„in compositium"* de elemente şi relaţii de natură biologico-ereditară şi psiho-socio-culturală, dobândite sub influenţa factorilor de mediu, educaţie şi autoeducaţie.

Din perspectiva socio-psihologică, condiţiile interne ale unei microcolectivităţi sunt formate şi ele dintr-un sistem complex de elemente (persoane), variate ca individualitate şi de relaţii între ele.

Relaţiile dintre persoane pot să fie total sau parţial de colaborare şi într-ajutorare, total sau parţial conflictuale, ceea ce arată cât de variate şi variabile pot să fie condiţiile interne ale unei microcolectivităţi. Ţinând seama de relaţia interior-exterior în rolul fundamental al condiţiilor interne variate şi dinamice de la un individ la altul, de la o colectivitate la alta, se înţelege de ce persoane şi colectivităţi supuse unora şi aceloraşi influenţe exterioare, vor reacţiona diferit la ele, funcţie de natura condiţiilor interne – *vezi ulterior rolul victimei.*

2. Interpretarea **lanţului cauzal**. Dacă asupra unei persoane acţionează o cauză externă, în funcţie de condiţiile externe, ea va genera un anumit efect subiectiv – motivaţional şi acţional – comportamental intern, care, la rândul lui, din perspectiva lanţului cauzal, poate deveni cauza, de această dată internă ş.a.

Pot exista astfel fenomene subiectiv-motivaţionale şi acţional-comportamentale care-şi au cauza în exterior, unele cu determinare preponderent interioară sau altele care sunt dublu şi mixt determinate din interior şi exterior.

În relaţia cauzei externe-interne, ţinând seama de relaţia fundamentală de adaptare a fiinţelor la mediu, de care depinde viaţa lor, determinismul exterior se impune fără a-l neglija însă pe cel interior – *vezi ulterior rolul victimei.*

3. **Funcţia activă a efectului** se realizează prin faptul că efectul poate deveni cauza, generând alte efecte sau efectul poate acţiona asupra cauzei care l-a generat, exercitând asupra ei o funcţie dinamizatoare. Atunci când cauzele interne şi externe acţionează în direcţia realizării mobilurilor interne ale persoanei sau colectivităţilor, acestea contribuie activ la orientarea efectelor în direcţia dinamizării acţiunii cauzelor, iar atunci când cauzele acţionează în sens opus în raport cu mobilurile interne acestea exercită prin efecte o acţiune preventorie. Pe această cale, **motivaţia**, ca sistem de mobiluri interne, realizează o funcţie selectivă şi activă asupra cauzelor.

În actul agresiv (infracţional) gândirea subiectului întrevede modul în care vor acţiona mijloacele alese pentru scopul urmărit.

În măsura în care aceste mijloace acţionează ca urmare a voinţei subiectului pentru obţinerea scopului dorit, nu mai apare străină de lanţul cauzal însăşi voinţa subiectului, ca şi întregul său proces psihic din care a rezultat.

Scopul constituie elementul subiectiv schimbător, orientativ al acţiunii şi reflectă caracterul activ al conştiinţei faţă de realitatea înconjurătoare. Scopul nu este o creaţie arbitrară ci, prin conţinut, are un pronunţat caracter obiectiv, determinat de cauze externe.

Vinovăţia exprimă raportul dintre conduita individului şi relaţiile sociale ocrotite de lege. Vinovăţia există când fapta care prezintă pericol social este săvârşită cu intenţie, cu bună-ştiinţă sau din greşeală (culpa); fapta este săvârşită cu intenţie când făptuitorul prevede rezultatul şi urmăreşte producerea lui sau când prevede rezultatul şi deşi nu-l urmăreşte acceptă posibilitatea producerii lui. În cazul faptei săvârşite din culpă, făptuitorul prevede rezultatul faptei, dar consideră că acesta nu se va produce sau nu-l prevede, deşi putea sau trebuia să-l prevadă.

Discernământul este funcţia psihică de sinteză care se reflectă în capacitatea subiectului de a concepe planul unei acţiuni, scopul acesteia, rezultatul ei, ca şi ordinea etapelor acţiunii şi este condiţională, pe lângă acest caracter de organizare motivată a faptei, de structura personalităţii individuale şi, mai ales, de structura conştiinţei acestuia în momentul comiterii faptei.

Procesul psihic al ciclului volitiv este întotdeauna prezent şi acelaşi, în timp ce în cazul vinovăţiei procesul psihic aferent nu se impune ca ceva obligatoriu, iar atunci când există, poate cuprinde modalităţi diferite de manifestare, existând diferite forme de vinovăţie şi grade de intensitate ale acesteia, consecinţe ale caracterului complex al realităţii externe şi interne.

Expertiza medico-legală psihiatrică poate furniza criterii care să ajute la aprecierea vinovăţiei în legătură cu caracterul motivaţiei şi cu caracterul psihopatologic al acesteia, prin stabilirea legăturii între trăsăturile personalităţii subiectului şi elementele constitutive ale actului antisocial comis.

Deci, motivaţia mai poate fi definită ca acel factor intern (cauza internă) care împreună cu alţi factori interni determină manifestările de conduită. De aici rezultă rolul de instrument de cunoaştere pe care îl are procesul motivaţional în sensul său biologic, fiziologic, sociologic, dar şi psihopatologic, permiţându-i să facă distincţia necesară între motivaţie şi scop (mobil), între caracterul specific şi nespecific al motivaţiei, între latura subiectivă şi obiectivă.

În cazul comportamentului agresiv, stabilirea raportului de cauzalitate este posibilă prin urmărirea relaţiilor ce se stabilesc între: personalitatea agresivă, natura prejudiciului (conţinutul actului infracţional şi gravitatea sa), circumstanţele motivaţionale şi declanşatoare (de ordin psihologic şi social negative) şi valoarea atinsă.

Procesul cauzativ este complex în cele mai multe situaţii, caracterul diferit al efectelor fiind legat de predominanţa uneia sau alteia din principalele linii de determinare de natura motivaţiei, de particularităţile condiţiilor şi circumstanţelor.

În stabilirea raportului de cauzalitate, în psihogeneza comportamentului infracţional se impune precizarea momentului acţiunii, cauzei şi timpul scurs până la apariţia efectului. Pe de altă parte se are în vedere faptul că fenomenele ce se succed nu au toate raporturile cauzale şi condiţionale obligatorii, chiar dacă ele coincid în timp şi spaţiu.

În opoziţie cu sistemul necesar al cauzalităţii, raporturile cauzale întâmplătoare se manifestă în mod constant, particularităţile lor individuale nu au caracter de repetiţie, sunt rare, excepţionale, ies din desfăşurarea firească, din direcţiile fundamentale ale dezvoltării lanţului cauzalităţii. Aici intervin legile probabilităţii.

4.4.3.10. Clasificarea principalelor tipuri de procese cauzale în:

1. **cauzalitatea directă, necondiţionată** când între motivaţia individuală şi efectele pe plan social şi individual, cu caracter specific sau nespecific, nu există condiţii care să poată influenţa modificarea acestor efecte nici ca direcţionare, nici ca intensitate, efectul deviant fiind expresia directă a conţinutului delirant al gândirii patologice a personalităţii delirante;

2. **cauzalitatea directă, condiţionată**, în comportamentul antisocial în care, pe fondul trăsăturilor personalităţii defectuale, o serie de condiţii de ordin predispozant şi de ordin favorizant împreună cu motivaţiile şi particularităţile individuale sunt traduse în efectul specific şi caracteristic acestor motivaţii;

3. **cauzalitatea indirectă sau secundară** în comportamentul antisocial în care, între motivaţia individuală nespecifică în raport cu conţinutul efectului şi efect apare o verigă nouă care nu constituie prin ea însăşi o condiţie în favorizarea efectului, ci schimbă însuşi conţinutul motivaţiei iniţiale, care devine specifică. Intervenţia acestor factori noi are un caracter accidental, fortuit, imprimă un caracter specific motivaţiei.

Diferenţa dintre delincvenţi şi nedelincvenţi constă mai ales în comportament, în modul de a acţiona şi a reacţiona în spaţiul psihologic, în modul de a rezolva situaţiile conflictuale care apar mereu în acest spaţiu.

Delincventul nu este deci un altfel de om, ci un om altfel educat, adică altfel condiţionat, fără a ţine seama de condiţionalitatea lui care se prezintă ca o personalitate deformată, ceea ce îi permite comiterea unor acţiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

a) Una din cele mai frecvente particularităţi psihice ale delincventului este **instabilitatea emotiv-acţională**. La omul normal reacţiile emotiv-active sunt

relativ stabile, în sensul că aceste reacţii sunt rezultante determinante în parte de ambianţa şi în parte de sistemul de valori etico-sociale. „Stabilitatea" omului normal se realizează prin durata reacţiilor sale reglate voit şi conştient.

b) Orice infractor este un **inadaptat** din punct de vedere social. Inadaptaţii, de unde se reorientează întotdeauna devianţii, sunt elemente a căror educaţie s-a efectuat în condiţii neprielnice, în mod nesatisfăcător.

c) Căutarea **satisfacerii materiale** sau **morale** pentru infracţiune. Acţiunea infracţională, sub toate aspectele ei, aduce un anumit folos infractorului, îl favorizează într-o anumită măsură pe linie materială sau morală.

d) O altă caracteristică a comportamentului infractorului este **duplicitatea** lui[7].

Secţiunea B

4.4.4. Tipologizare şi portretizare a infractorului

Diverşi autori au încercat să contureze portretul personalităţii criminale şi în funcţie de o serie de criterii, să realizeze clasificarea şi gruparea lor. Au fost utilizate o multitudine de criterii, din care se pot menţiona:

a) în funcţie de **gradul de conştientizare şi control al comportamentului**:
- infractori normali;
- infractori anormali;

b) în funcţie de **tendinţa de repetare a acţiunilor criminale**:
- infractori recidivişti;
- infractori nerecidivişti;

c) în funcţie de **gradul de pregătire infracţională**;
- infractori ocazionali;
- infractori de carieră.

Una din cele mai interesante şi mai laborioase încercări de tipologizare şi portretizare a infractorului este cea realizată de **L. Yablonski** (1990). Acesta, folosind drept criteriu modul în care personalitatea infractorului afectează comportamentul lui criminal, diferenţiază patru categorii de criminali:

1. **Criminali socializaţi** – sunt cei care prezintă tulburări emoţionale mult mai mult decât orice persoană care nu a comis infracţiuni. Ei devin criminali în urma impactului contextului social în cadrul căruia învaţă reguli şi valori deviante. Aceşti criminali apar mai mult drept violatori ai proprietăţii decât criminali violenţi.

2. **Criminali neurotici** sunt cei care, în general, comit acte infracţionale datorită compulsiunilor neurotice. Spre deosebire de psihotic, neuroticul nu percepe lumea într-un mod distorsionat. Mai mult, tipic neuroticii sunt conştienţi că există ceva rău în ceea ce

[7] T. Bogdan – **Probleme de psihologie judiciară**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, pag.71

privește gândirea și comportamentul lor. Principalul simptom al nevrozei este anxietatea. Criminalii neurotici sunt indivizi care devin criminali datorită sau drept rezultat al distorsiunilor personalității, precum și al distorsiunii percepțiilor asupra lumii din jurul lor.

3. **Criminalii psihotici** sunt indivizi cu dezordini severe ale personalității, care au o percepție complet distorsionată asupra societății și lumii din jurul lor. Spre deosebire de criminalii socializați, psihoticii nu-și planifică crima. Acești criminali pot comite cele mai bizare și lipsite de sens acte criminale.

4. **Criminalii sociopați** sunt cei care sunt caracterizați printr-o personalitate egocentrică. Ei au o compasiune limitată față de ceilalți sau nu au deloc. Datorită marilor tulburări de caracter, ei pot ușor victimiza pe alții cu un minim sentiment de anxietate sau vinovăție.

Plecând de la gnoseologia psihiatrică clasică, **V. Dragomirescu** consideră că structura personalității poate să aparțină unuia dintre cele cinci categorii posibile, și anume:

– personalitatea matură;
– personalitatea nevrotică;
– personalitatea psihopatică;
– personalitatea psihotică;
– personalitatea demențială.

Fiecare categorie prezintă caracteristici psiho-comportamentale specifice, care, la rândul lor, condiționează nivelul de adaptare și integrare socială. Unele categorii pot prezenta un mare grad de risc social în ceea ce privește orientarea comportamentului în direcție antisocială. Personalitatea **nevrotică** prezintă personalități de inadaptare prin caracterul instabil sau contradictoriu. Prezintă tendințe de conduită agresive complicate sau disimulate deoarece nevroticului îi este frică de propria violență. Personalitatea **psihopatică** prezintă prototipul comportamentului deviant prin trăsături esențiale care realizează inadaptarea în mediul social de origine. Personalitatea **psihotică** se dezvoltă treptat distrugând instrumentele structural-funcționale ale vieții psihice de bază.

Motivarea comportamentului deviant pentru această categorie psihiatrică este în esență patologică. În ceea ce privește personalitatea **demențială**, **V. Dragomirescu** consideră că degradarea personalității psihice globale se traduce cu o frecvență remarcabilă în comportamentul deviant, nuanțat ca formă de exprimare care este predominant agresivă, impulsivă, reactivă sau instabilă.

În cadrul cercetărilor efectuate în vederea conturării tipologiilor morfo-psiho-fiziologice, diverși autori au încercat să stabilească ce corelații există între structurile bio-constituționale (înălțime, aspect ponderal, proporția între diferite segmente ale corpului etc.) și caracteristicile psiho comportamentale.

Asemenea tipologii au realizat: **Pende** și **Viola** (Italia), **Kretschmer** (Germania), **Sheldon** (S.U.A.).

În funcție de gradul de pregătire infracțională **L. Yablonski** diferențiază două categorii de infractori:

1. **Criminalii situaționali** sunt, în general, cei ocazionali, întâmplători. Caracteristicile generale ale acestora sunt următoarele:

– individul a fost confruntat cu o problemă care a solicitat acţiunea;
– individul a ales acţiunea care a constituit violarea legii;
– persoana a fost prinsă, arestată, condamnată şi i s-a oferit statutul de criminal;
– până la comiterea infracţiunii, criminalul s-a supus sistemului normativ al societăţii.

În funcţie de condiţiile contextuale pot fi diferenţiate trei grupe de infractori:

- *infractori datorită unor situaţii emoţionale* (ex. crima pasională sau din cauza geloziei);
- *infractori datorită unor situaţii financiare* (fraude, delapidări, falsificări);
- *infractori datorită unor situaţii politice.*

2. **Criminalii de carieră** sunt, de obicei, formaţi şi socializaţi în direcţia comiterii crimei. Cei mai mulţi au fost socializaţi şi formaţi într-un sistem de valori şi norme, reguli, „definiţii" ale unor oameni socializaţi diferit de cel utilizat de către societate pentru majoritatea populaţiei. Ei tind să ia iniţiativa în comiterea crimelor, chiar şi în situaţiile în care sunt foarte invulnerabili în a fi arestaţi şi condamnaţi. Trăsăturile esenţiale ale criminalului de carieră sunt următoarele:
   – crima este mijlocul său principal de asigurare a traiului;
   – criminalul de carieră îşi formează deprinderi tehnice şi modalităţi de acţiune folositoare pentru comiterea infracţiunilor asupra proprietăţii;
   – îşi dezvoltă atitudini favorabile pentru infracţiune şi nefavorabile pentru societate în general;
   – debutează cu proprietatea de copil delincvent;
   – el aşteaptă să petreacă o parte din timp în închisoare; pentru el închisoarea este o şcoală a crimei;
   – este, de obicei, „normal" din punct de vedere psihologic, neexistând caracteristici speciale care să-l diferenţiază de non-criminali.

În ceea ce priveşte crima prin violenţă, **Yablonski** consideră că pot fi diferenţiate 4 categorii ale structurilor de violenţă:

1. **Violenţa legală, aprobată, raţională** (acţiunea unor soldaţi în război, ofiţeri şi cadre de poliţie);
2. **Violenţa ilegală, aprobată, raţională.** Un rol important îl joacă sancţiunea şi suportul social. De exemplu, mulţi tind să aprobe violenţa unui soţ înşelat asupra concubinului soţiei;
3. **Violenţa ilegală, neaprobată, raţională.** Acele fapte care sunt ilegale, neaprobate, dar care au o anumită „raţiune" în contextul criminal (infracţiunea pentru câştiguri materiale).
4. **Violenţa ilegală, neaprobată, iraţională.** Este vorba de crimele bizare, lipsite de sens.

O tipologizare foarte interesantă a fost realizată de către **Ion Oancea**, care diferenţiază următoarele categorii de criminali[8]:

[8] I. Oancea – **Probleme de criminologie**, Ed. ALL, Bucureşti, 1995, pag. 117-135

1. Criminalul agresiv (violent)

Criminalul agresiv este autor de crime violente, brutale şi cu consecinţe individuale şi sociale multiple. Este caracterizat prin emotivitate puternică, însoţită de descărcări reactive, motrice la fel de puternice, prin acte de violenţă, vătămări corporale şi altele de acelaşi fel. Din punct de vedere psihic, se caracterizează prin sărăcia de sentimente, de simpatie faţă de alţi oameni, prin stări de mânie care nu pot fi stăpânite de voinţa proprie şi, în general, printr-o comportare de agresivitate şi ostilitate faţă de alţi oameni.

2. Criminalul achizitiv

Criminalul care îşi adună bunuri în scop personal, în scop de câştig, în scop de întreţinere, îmbogăţire – resortul comun şi principal la acest tip de criminal este tendinţa de luare, adunare, însuşire de bunuri de tot felul.

Trăsăturile comune ale criminalilor achizitivi sunt:

1. să efectueze acţiuni ce privesc bunurile, valorile materiale;
2. acţiunile constau în luarea, însuşirea, folosirea acestora;
3. în scop de câştig, de apropriere, în folos propriu.

3. Criminalul caracterial

Criminalul care prezintă structuri şi tulburări ale vieţii afective şi active, pe scurt, tulburări ale caracterului. O primă caracteristică a acestui tip de criminal constă în aceea că o anumită tendinţă sau impulsiune afectivă se dezvoltă în mod pronunţat şi domină întreaga personalitate a omului, iar voinţa şi controlul de sine nu le pot stăpâni şi stăvili.

A doua caracteristică constă în aceea că este vorba de o tulburare parţială a psihicului persoanei şi în întreaga fiinţă psihică.

A treia caracteristică este aceea că, din punct de vedere mintal, al conştiinţei, omul îşi dă seama de ceea ce face, este lucid şi responsabil.

Criminalii caracteriali sunt de mai multe feluri: criminali psihopatici şi criminali psihonevrotici.

4. Criminalul lipsit de frânele sexuale

Infracţiunile în legătură cu viaţa sexuală sunt din cele mai periculoase şi cu urmări individuale şi sociale la fel de periculoase.

Violul[9], raportul sexual de orice natură cu o altă persoană prin constrângerea acesteia ori în imposibilitatea de a se apăra sau de a-şi exprima voinţa (art. 197 C.pen.), raportul sexual cu o minoră, incestul produc indignare şi proteste. Astfel de fapte sunt săvârşite de persoane lipsite de simţ moral şi grija faţă de victimă, de către persoanele brutale şi lipsite de puterea de stăpânire a impulsului sexual. Ele alcătuiesc un tip special de criminal – criminalul **lipsit de frânele sexuale**.

Există mai multe categorii de infractori sexuali:

• cei care săvârşesc fapta faţă de minoră;

[9] **Legea 197/2000**

• cei care săvârşesc fapta faţă de persoane profitând de imposibilitatea de a se apăra ori de a-şi exprima voinţa;
• cei care săvârşesc fapta faţă de rudele apropiate;
• cei care săvârşesc fapta faţă de un partener de acelaşi sex.

Criminalii care săvârşesc crima contra vieţii sexuale prin procedee şi mijloace cu totul anormale şi patologice:
• sadicul;
• masochistul.

5. Criminalul profesional

Criminalul profesional este criminalul care face din infracţiune un mijloc de existenţă, o îndeletnicire (hoţ de buzunare, prostituţie).

Refuzul muncii cinstite şi legale apare ca o trăsătură esenţială a acestui tip de criminal. Criminalii profesionali sunt de două feluri:

a) ***Criminalul profesional pasiv*** este persoana care nu munceşte şi nu-şi câştigă existenţa prin muncă, ci din săvârşirea de infracţiuni, din practicarea unor activităţi parazitare, cerşetoria, prostituţia, jocurile de noroc. Ceea ce caracterizează pe acest infractor, sub aspectele de personalitate, sunt: nivelul scăzut de inteligenţă, capacitatea redusă de rezolvare a dificultăţilor zilnice de viaţă.

b) ***Criminalul profesional activ*** îşi câştigă existenţa prin săvârşirea de infracţiuni cum sunt: traficul de femei, falsificarea de bani, uz de fals, de cele mai multe ori comit infracţiuni în mod organizat şi în bandă. Ca trăsătură de personalitate, acest tip de criminal este cu un nivel de inteligenţă normală sau chiar ridicată.

6. Criminalul ocazional

Criminalul ocazional este cel care, fără a prezenta o tendinţă înnăscută spre delict, comite crime sub influenţa tentaţiilor provocate de factori profesionali sau de mediul exterior.

Trăsăturile caracteristice ale infractorului ocazional sunt:
• conduita bună, conformă până la comiterea crimei;
• comiterea ca urmare a unor împrejurări, factori exteriori, ocazionali;
• criminalul ocazional nu recidivează;
• criminalul ocazional reprezintă circa 70-80% din totalul criminalilor.

Majoritatea cercetătorilor susţin că în cazul criminalului ocazional poate să fie şi contribuţia unor factori interni, personali, de exemplu presiunea unei nevoi urgente, lipsa de stăpânire de sine, dar factorii externi sunt predominanţi.

7. Criminalul debil mintal

Caracteristica principală este lipsa capacităţii de prevedere asupra săvârşirii şi a urmărilor săvârşirii crimei, el are un „orizont temporal" restrâns, lucrând pe durate scurte, pe zile, pe săptămâni, nu pe ani. Infractorul debil, odată prins asupra infracţiunii neagă realitatea, neputându-şi da seama că alţii ştiu şi înţeleg mai mult. El judecă lumea după nivelul lui de înţelegere. Nu se poate adapta uşor la viaţa socială.

8. Criminalul recidivist

Criminalul recidivist este caracterizat, în general, prin aceea că el comite în mod repetat crima. După comiterea unei crime, descoperit şi pedepsit, comite din nou alte crime. El devine un fel de profesionist în criminalitate.

O primă trăsătură după care se identifică recidivistul este aceea că acesta este o persoană care a mai comis infracţiuni, care se pot dovedi cu actul de condamnare.

9. Criminalul ideologic (politic)

Criminalul ideologic este persoana care, având anumite idei şi convingeri politice, ştiinţifice ori religioase comite datorită acestor idei fapte care aduc atingere legilor existente într-un stat.

Criminalul politic este un militant care propagă şi lupta pentru anumite reforme şi prefaceri sociale, economice, ştiinţifice.

În codurile penale din ţările occidentale se recunoaşte criminalul politic pentru următoarele argumente:

- mobilul faptelor săvârşite de acesta este un mobil generos, social, cum sunt dorinţa şi voinţa de schimbare în bine a unui regim politic; el nu este determinat în faptele sale de mobiluri personale;
- criminalul politic socoteşte că, luptând pentru o idee politică, religioasă, el îşi face datoria.

10. Criminalul alienat

Criminalul alienat, din punct de vedere juridic nu răspunde penal şi nu i se pot aplica pedepse. Acestora li se aplică unele măsuri de siguranţă, măsuri medicale prevăzute de lege.

Criminalul alienat se caracterizează, în general, prin tulburări grave care cuprind întreaga lor viaţă psihică. Criminalul alienat este stăpânit de temere sau manie pronunţată, de emoţii şi alte stări afective tulburi şi nestăpânite, de gândire haotică. Infractorul alienat nu este stăpân pe dorinţele şi emoţiile sale, nu este conştient şi lucid despre starea lui şi despre ceea ce face, nu are control de sine şi nici conştienţa stării lui. Pentru aceasta el este iresponsabil şi nu răspunde penal.

Criminalul alienat este de mai multe feluri, în funcţie de cauza, psihoza sau boala de care suferă şi care i-a determinat alienarea:

- criminalul **paranoic** – are la bază psihoza paranoia;
- criminalul **schizofrenic** – determinat de boala schizofrenică;
- criminalul **maniaco-depresiv** – urmare a psihozei maniaco-depresive.

4.4.5. Psihologia infractorului după comiterea faptei

(Aspecte comportamental – atitudinale)

4.4.5.1. Tendinţa de a se sustrage identificării, învinuirii şi sancţiunii – derutarea cercetărilor

Elementul caracteristic al psihologiei infractorului după săvârşirea infracţiunii, este tendinţa de a se apăra, de a se sustrage cu orice preţ învinuirii şi sancţiunii. Acest element

domină cu autoritate întreaga sa activitate psihică, fiind preocuparea permanentă de prim ordin şi determinându-i comportarea.

Starea de tensiune psihică provocată de acţiunile necesitate de săvârşirea infracţiunii şi teama de a nu fi descoperit şi de a nu suferi sancţiuni legale, provoacă anumite procese psihice care generează o stare de nelinişte, de nesiguranţă, de lipsă de control normal asupra comportării, care explică o serie de greşeli în atitudinile şi declaraţiile infractorului şi care, de cele mai multe ori, vin în ajutorul justiţiei.

Astfel se explică erorile, scăpările, contradicţiile în declaraţii, dorinţa irezistibilă de a afla ce anume informaţii posedă organele de anchetă în legătură cu infracţiunea, pe cine bănuiesc etc., în ce scop caută să obţină relaţii pe toate căile posibile. Uneori infractorul apare în preajma locului organului de anchetă sau chiar în preajma locului infracţiunii, căutând a obţine informaţiuni; alteori recurge şi la alte acţiuni cu scopul de a deruta ancheta, ca denunţuri, scrisori anonime etc.

4.4.5.2. Psihologia alibiului

Strategie pragmatică cognitiv-demonstrativă prin care autorul faptei caută să se plaseze în timp cât mai aproape de timpul săvârşirii faptei, în spaţiu cât mai departe de locul săvârşirii faptei unde-şi face simţită prezenţa.

Deseori infractorii de obicei şi chiar cei de ocazie, care au pregătit din timp şi amănunţit infracţiunea, îşi crează alibiuri care să convingă că era imposibil ca ei să fi săvârşit infracţiunea. În acest scop, caută să se îndepărteze cât mai repede şi mai mult de locul infracţiunii şi să apară cât mai curând în alt loc, unde insistă să fie văzuţi pentru a-şi crea probe, bazându-se pe împrejurarea că, în general, martorii nu-şi pot reaminti cu exactitate ora când s-a petrecut un eveniment, astfel că va fi greu de stabilit succesiunea în timp a acestor două evenimente, infracţiunea şi prezenţa în alt loc, precum şi posibilitatea pentru infractor de a fi avut timpul necesar să fie prezent în ambele locuri.

4.4.5.3. Distrugerea probelor. Înscenarea altor infracţiuni

Alt mijloc deseori folosit, mai ales de delapidatori, constă în înscenarea unei tâlhării sau a unui furt prin efracţie etc.

Alte manifestări ale tendinţei de apărare sunt înlăturarea probelor, dispariţia de la domiciliu, înscenarea altor infracţiuni sau comiterea de infracţiuni mai puţin grave.

Înlăturarea probelor, de cele mai multe ori, nu poate fi completă deoarece starea de tensiune psihică din timpul săvârşirii infracţiunii şi de după aceea, înlătură liniştea necesară unei gândiri şi activităţi normale şi dă naştere la greşeli, scăpări; astfel, infractorul uită la locul infracţiunii unele obiecte (arme, instrumente de spargere etc.), lasă urme care pot folosi anchetei etc.

Dispariţia de la domiciliu pune, de asemenea, la dispoziţia anchetatorului un indiciu defavorabil asupra persoanelor bănuite.

4.4.5.4. Remuşcări (Mustrările de conştiinţă)

Mustrările de conştiinţă apar, de obicei, în cazul infracţiunilor grave contra persoanelor (omor, vătămări grave, viol etc.) la infractorii de ocazie şi chiar la cei care din obişnuinţă săvârşesc alt fel de infracţiuni, dar accidental, datorită unor împrejurări neprevăzute săvârşesc o infracţiune mai gravă (de ex. un infractor care în mod obişnuit săvârşeşte furturi, fiind surprins în timp ce săvârşeşte un furt, ucide o persoană). La aceştia, mustrarea de conştiinţă măreşte la maximum starea de tensiune psihică pe care infractorul o suportă greu şi simte nevoia de a scăpa de ea, determinând astfel mărturisirea care provoacă o stare de uşurare psihică datorită încetării stării de tensiune. Această mărturisire se face uneori în faţa organelor de urmărire din proprie iniţiativă, dar de cele mai multe ori se prezintă sub formă de confesiuni, făcute unor persoane apropiate, rude, prieteni etc.

În urmărirea scopului lor, infractorii nu ezită a întrebuinţa orice mijloc care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, martori falşi, atitudini variate pornind de la ideea de a inspira compătimire pentru nedreptatea care li se face sau pentru situaţia în care au ajuns „siliţi de împrejurări" şi până la aroganţă şi chiar intimidarea anchetatorului, prin ameninţări în legătură cu modul cum efectuează ancheta şi pe care-l califică ca tendenţios, ilegal etc., deseori lasă să se înţeleagă că „au relaţii cu persoane importante".

4.4.5.5. Alte disfuncţii şi contradicţii în tacticile de apărare ale infractorului

Starea de tensiune psihică şi tendinţa de a se apăra determină, şi de această dată, o serie de greşeli, scăpări, contraziceri, alibiuri prost întocmite, negarea unor împrejurări precis dovedite, reveniri nejustificate asupra declaraţiilor etc.

Trebuie menţionat că, chiar dacă infractorul doreşte sincer a reda exact toate împrejurările în care a săvârşit infracţiunea, poate totuşi comite unele erori datorate imperfecţiunii simţurilor şi mai ales surescitării nervoase din timpul săvârşirii infracţiunii, care, în general, scade valoarea perceperii; de asemenea, tendinţa de apărare care domină atât de mult psihicul infractorului, îl determină involuntar să denatureze realitatea, omiţând unele amănunte nefavorabile, interpretând şi redând eronat altele etc., întrucât pe toate le „vede" şi le redă prin prisma acestei tendinţe dominante.

De cele mai multe ori infractorii nu recunosc faptul, chiar în prezenţa unor probe temeinice pentru a profita de îndoiala pe care o provoacă nerecunoaşterea faptului.

În cazul în care se hotărăsc totuşi să recunoască faptul, îl prezintă în condiţii de natură a-i minimaliza importanţa şi a-şi uşura situaţia.

În general, fiecare infractor îşi întocmeşte planul său de apărare, tactica sa.

Trebuie subliniat însă că psihologia infractorului, care determină comportarea sa, este deseori puternic influenţată de impresia pe care i-o face anchetatorul, care, la rândul său este determinată de comportarea acestuia. Dacă impresia este că anchetatorul este un om superior, obiectiv, bine pregătit şi de o înaltă moralitate, infractorul se va convinge că este mai bine să spună adevărul, întrucât este sigur că tot va fi aflat; din contră dacă impresia este de superficialitate, nepregătire, neseriozitate, neobiectivitate, rezultatul este contrar.

4.4.5.6. Psihologia unor moduri de operare distincte: infractori de ocazie şi infractori din obicei

a) **Infractorii de ocazie** săvârşesc o infracţiune sub presiunea unor nevoi materiale întâmplătoare sau pentru satisfacerea unei dorinţe irezistibile ori sub imperiul unui sentiment puternic (onoare, gelozie, ură). Ei nu caută ocazia, ci profită de o situaţie accidentală care li se oferă, săvârşind astfel unele infracţiuni ca: însuşirea lucrului pierdut, furtul unor bunuri nepăzite, lovirea persoanei etc. Uneori, mai rar, şi când controlul conştiinţei este mai slab, caută chiar ei ocazia, provocând-o.

În general, atitudinea acestora după săvârşirea infracţiunii se caracterizează printr-o exagerată surescitare nervoasă care le diminuează posibilitatea de a se apăra. Starea de surescitare şi lipsa de experienţă în materie le provoacă o stare de emotivitate, nesiguranţă şi de lipsă de rezistenţă faţă de organele de anchetă care înlesnesc obţinerea declaraţiilor care pot duce la desconspirarea adevărului; uneori au scăpări grave, contradicţii, ticluiesc alibiuri copilăreşti etc., iar dacă au impresia că sunt probe, mărturisesc adevărul.

b) **Infractorii din obicei** sunt aceia la care săvârşirea infracţiunilor a intrat în deprinderea lor. Ei caută ocazia săvârşirii infracţiunilor şi îşi creează condiţiile favorabile. Cei mai mulţi săvârşesc numai o anumită categorie de infracţiuni: furt prin spargere, furt din buzunare, furt din tren şi gări etc., iar în cadrul categoriei respective, fiecare are un mod caracteristic, un stil personal (modus operandi) în care operează şi pe care-l repetă cu ocazia săvârşirii fiecărei operaţiuni. Astfel, unii săvârşesc furturi prin forţarea ferestrelor sau încuietorilor într-un anumit mod şi cu anumite instrumente pe care le folosesc într-un fel caracteristic infractorului respectiv. În raport cu genul infracţiunii în care operează, au anumite particularităţi, care de altfel sunt şi factori care-i ajută la săvârşirea infracţiunii: astfel escrocii au îndrăzneală, ingeniozitate, iniţiativă, debit verbal, prezenţă de spirit etc.

Infractorii din obicei fiind deprinşi, vor avea o stare de tensiune psihică mai redusă în timpul săvârşirii infracţiunii; după săvârşirea infracţiunii însă, teama de sancţiune este foarte puternică, iar tendinţa de a se apăra cu orice preţ funcţionează din plin.

Experienţa lor îi avantajează în comportarea la anchetă. De cele mai multe ori nu recunosc faptul chiar în faţa unor probe evidente, bazându-se pe împrejurarea că această atitudine poate crea o stare de îndoială care le poate fi favorabilă. Unii utilizează tactica recunoaşterii faptului, în speranţa că nu se vor mai aduna probe sau se vor efectua superficial şi vor reuşi să se sustragă sancţiunii, retractând recunoaşterea în instanţa de judecată; pentru a justifica revenirea, însoţesc recunoaşterea de o serie de amănunte fanteziste.

Folosesc din plin orice mijloace pentru a deruta ancheta şi deseori joacă bine rolul de învinovăţiţi pe nedrept.

În general, acestea sunt principalele trăsături caracteristice ale infractorilor, de care anchetatorul urmează să ţină seama cu ocazia ascultării.

Victima
(Victima şi victimologia din perspectivă etiologică şi juridică)

Victimologia – curent în criminologie care îşi propune să studieze rolul victimei în geneza infracţiunii şi limitele în care activitatea acesteia a contribuit la producerea faptului antisocial.

Conform acestei definiţii obiectul de studiu al victimologiei îl constituie **victima**. Raportându-se la dreptul penal, victima reprezintă **subiectul pasiv al infracţiunii**, subiectul activ fiind reprezentat de infractor. Atât infractorul, cât şi victima (cel ce a suportat consecinţele faptei sociale) sunt subiecţii infracţiunii ce nu trebuie confundaţi cu subiecţii de drept penal (care au o sferă mai mare de cuprindere).

Subiecţii infracţiunii[1] sunt, potrivit opiniei profesorului **C. Bulai**, persoanele implicate în raportul juridic penal de conformare, transformat, prin săvârşirea infracţiunii, într-un raport juridic penal de conflict. Ne vom referi în continuare la subiectul pasiv şi condiţiile ce trebuie să le îndeplinească.

5.1. SUBIECŢII PASIVI AI INFRACŢIUNII

Se numeşte subiect pasiv al infracţiunii sau persoană vătămată acea persoană fizică sau juridică, titulară a valorii sociale împotriva căreia s-a îndreptat infracţiunea, care suferă răul cauzat prin săvârşirea infracţiunii. Denumirea indică tocmai situaţia de persoană care suferă de pe urma infracţiunii. Spre deosebire de subiectul activ, subiectul pasiv al infracţiunii poate fi nu numai o persoană fizică, dar şi o persoană juridică, dacă a avut de suferit de pe urma infracţiunii.

A – Condiţiile generale privind calitatea de subiect pasiv

Sub aspectul condiţiilor generale de existenţă, subiectul pasiv al infracţiunii poate fi, în principiu, orice persoană fizică sau juridică, fiindcă orice membru al societăţii are drept la ocrotire juridică împotriva infracţiunilor. Este suficient, deci, pentru existenţa subiectului pasiv al infracţiunii, să se constate că persoana fizică sau juridică, titulară a valorii sociale ocrotite penal, a suferit răul produs prin săvârşirea infracţiunii, adică vătămarea efectivă sau punerea în pericol a valorii respective.

În literatura de specialitate s-a subliniat, cu drept cuvânt, că nu trebuie confundat subiectul pasiv al infracţiunii sau persoana vătămată, cu subiectul pasiv de drept civil al

---

[1] G. Antoniu, C. Bulai, Gh. Chivulescu – **Dicţionar juridic penal**

infracţiunii, adică cu persoana dăunată prin infracţiune[2]. În timp ce persoana vătămată sau subiectul pasiv de drept penal al infracţiunii este acela care a suferit răul provocat prin infracţiune, persoana dăunată sau subiectul pasiv de drept civil este acela care a suferit o pagubă provocată prin săvârşirea infracţiunii. Distincţia este importantă fiindcă, dacă de cele mai multe ori persoana vătămată este în acelaşi timp şi persoana dăunată prin infracţiune, există şi cazuri în care cineva poate fi subiect pasiv, deci persoană vătămată, fără să fie însă şi persoana dăunată (de exemplu, persoana împotriva căreia s-a făcut un denunţ calomnios) şi invers, poate fi persoană dăunată prin infracţiune, fără să fie în acelaşi timp şi persoană vătămată (de exemplu soţia sau copii victimei unei infracţiuni de omor sau de ucidere din culpă au calitatea de persoane dăunate prin infracţiune, însă nu au calitatea de persoane vătămate, această calitate având-o victima).

B – Condiţiile speciale privind calitatea de subiect pasiv

Există totuşi unele infracţiuni pentru a căror existenţă se cere ca subiectul pasiv să îndeplinească o anumită condiţie. Astfel, de exemplu, pentru a exista infracţiunea de atentat care pune în pericol siguranţa statului este necesar ca subiectul pasiv adiacent să fie o persoană care îndeplineşte o activitate importantă de stat sau altă activitate publică importantă (art. 160 C.pen.); pentru existenţa pruncuciderii este necesar ca victima să fie copilul nou-născut al făptuitoarei (art. 177 C.pen.); pentru existenţa infracţiunii de ultraj se cere ca subiectul pasiv să aibă calitatea de funcţionar care îndeplineşte o funcţie ce implică exerciţiul autorităţii de stat (art. 239 C.pen.) etc. În toate aceste cazuri, dacă subiectul pasiv nu avea, în momentul săvârşirii faptei, calitatea cerută de lege, fapta nu constituie acea acţiune, deoarece lipseşte un element constitutiv din conţinutul ei.

Se cunosc în teoria dreptului penal mai multe clasificări ale subiecţilor pasivi ai infracţiunii. Cele mai cunoscute sunt distincţii între:

a) Subiect pasiv general şi subiect pasiv special

Săvârşirea infracţiunii pune pe făptuitor, aşa cum s-a arătat, în conflict cu societatea, cu statul, care în numele acesteia îndeplineşte funcţia de apărare împotriva infracţiunilor a valorilor esenţiale ale societăţii. Pornindu-se de la această constatare, s-a dat denumirea de subiect pasiv general al infracţiunii statului, care este vătămat în interesele sale, care sunt interesele generale ale întregii societăţi, prin săvârşirea oricărei infracţiuni. De aceea, orice infracţiune are ca subiect general şi mediat statul, dar în acelaşi timp infracţiunea are ca subiect pasiv şi imediat persoana fizică sau juridică titulare a valorii sociale vătămate sau puse în pericol prin săvârşirea infracţiunii.

Clasificarea este importantă pentru cunoaşterea conţinutului infracţiunii şi a raporturilor juridice penale şi procesuale penale. Ca subiect general al infracţiunii, statul este titular al acţiunii penale, pe care o exercită în numele societăţii, garantând astfel apărarea intereselor persoanei vătămate, adică a subiectului pasiv special al infracţiunii, care îşi păstrează şi el anumite drepturi procesuale.

---

[2] Dongoroz – **Tratat**, pag. 206

b) Subiect pasiv principal şi subiect pasiv secundar sau adiacent

Este subiect pasiv principal al infracţiunii persoana fizică sau juridică titulară a valorii în principal ocrotite prin incriminarea şi sancţionarea unei anumite fapte. Spre deosebire de aceasta, este subiect pasiv secundar sau adiacent al infracţiunii persoana fizică sau juridică titulară a valorii ocrotite în mod secundar sau adiacent prin incriminarea şi sancţionarea aceleiaşi fapte. Astfel, spre exemplu, infracţiunea de atentat care pune în pericol securitatea statului (art. 160 C.pen.) are ca subiect principal statul, ca titular al valorii sociale ocrotite în principal (siguranţa statului), iar ca subiect pasiv secundar sau adiacent persoana fizică victimă a atentatului; infracţiunea de denunţare calomnioasă (art. 259 C.pen.) are ca subiect pasiv principal statul, ca titular al valorii sociale care este înfăptuirea justiţiei, iar ca subiect pasiv secundar sau adiacent persoana fizică victimă a denunţului calomnios etc.

Clasificarea serveşte la mai buna cunoaştere a conţinutului infracţiunii, la corecta calificare a faptei şi justa evaluare a gradului de pericol social, la aplicarea măsurii de apărare socială cea mai corespunzătoare.

c) Subiect pasiv simplu (necircumstanţiat) şi subiect pasiv calificat (circumstanţiat)

Aşa cum s-a arătat, subiectul pasiv este calificat atunci când se cere ca el să aibă o anumită calitate şi nu este calificat atunci când nu se cere o astfel de calitate. Clasificarea interesează pentru calificarea corectă a faptei şi stabilirea măsurii de apărare socială adecvată.

5.2. VICTIMA, AGRESIUNEA, AGRESORUL

Preocupările ştiinţifice axate pe studiul victimei[3] sunt prea recente pentru ca să se poată formula propoziţii categorice în acest domeniu. Totuşi, chiar şi investigaţiile de până acum reflectă faptul că victima, în cele mai multe cazuri, joacă un rol mai mult sau mai puţin activ în săvârşirea infracţiunii, de unde şi o parte din vină care cade asupra ei. Cum rezultă limpede din cercetări, azi oricine şi oriunde poate fi victimizat, ceea ce implică necesitatea unei acţiuni sociale preventive de mare amploare. Trebuie eradicată total falsa credinţă că infracţiunea relatată în ziare sau cele prezentate prin mijloace de comunicare „se întâmplă doar altora".

Acest optimism nefondat ilustrează că măsurile de autoprotecţie nu sunt nici bine cunoscute, nici practicate.

Victima azi nu mai e privită doar ca elementul care „pierde" şi infractorul care „de cele mai multe ori măcar vremelnic câştigă". Relaţiile interpersonale dintre elementele cuplului penal infractor-victimă duc la o formă întrevăzută încă de **von Hentig**, aceea de influenţare în care victima este elementul care îl *„formează pe infractor"*.

Personalitatea victimei este aceea care determină comportamentul infracţional propriu-zis.

De altfel, este foarte greu să diferenţiem cu toată claritatea infractorul de victimă. Nu odată criminogeneza se suprapune victimogenezei şi, în mod paradoxal, orice infractor poate fi considerat victimă, dacă ne gândim că el este „victima împrejurărilor", a familiei, a anturajului.

Criminologul libanez **Moussa Prince** crede că este necesară depăşirea accentuării cuplu-

[3] Problematica victimei este tratată *„in extenso"* în partea a doua a prezentei opere.

lui infractor-victimă, fiind oportună introducerea unui al treilea termen: „infractor-victimă-societate". Ideea fundamentală a lui Moussa Prince este că **în fiecare caz de victimizare, societatea poartă o parte mai mare sau mai mică de vină, fie că nu poate preveni victimizarea, fie că protejează insuficient şi inadecvat victima potenţială.**

B. Stephan propune şi studierea mai amănunţită a drepturilor şi obligaţiilor victimei, prin care el înţelege nu numai despăgubirea materială a victimei, ci mai ales obligaţia ei legal-socială de a depune mărturie în cazul propriei ei victimizări.

Şcoala de la Mainz avea, în special, ca obiectiv cercetarea caracteristicilor victimale. Este interesant de remarcat – cum subliniază **A. Mergen** – că atâta vreme cât hoţii, tâlharii, asasinii etc., pot fi toţi incluşi în noţiunea de infractori, o asemenea categorie cuprinzătoare la victimă nu numai că nu există, dar nici nu poate exista.

Tot Şcoala de la Mainz a pornit cercetări privind reintegrarea socială a victimelor. Evident că şi aici optica diferă radical de la cea a reinserării infractorului în societate, dar problema pe plan general există şi se cercetează ca atare. N-avem decât să ne gândim la o minoră care a căzut victima unei bande de violatori în grup şi care din cauza traumatismelor fizice şi psihice nu se poate reintegra în societate decât cu mari dificultăţi.

Agresiune[4] **– comportare socialmente periculoasă, constând într-un atac asupra persoanelor sau bunurilor, cu scopul de a produce leziuni, vătămări ori suprimarea vieţii persoanei sau distrugerea, degradarea, aducerea în stare de neîntrebuinţare a bunurilor.**

Asemenea fapte constituie infracţiuni. Din definiţia de mai sus rezultă că avem agresiune: a) asupra persoanelor; b) asupra bunurilor.

În ce priveşte agresiunea, ne interesează mai mult agresiunea interumană. Conduitele umane deviante heterodistrutive au în vedere atitudinile agresive caracterizate prin utilizarea forţei fizice în raporturile interpersonale. Spre deosebire de terorism sau terorizare, care constituie forme cronice ale violenţei fizice, *atitudinea agresivă se caracterizează atât la nivelul conceperii, cât şi al execuţiei, prin rapiditate.*

O varietate a agresivităţii minore este şicanarea, ce caracterizează forme de conduită în cele mai diverse relaţii interpersonale: la locul de muncă, între vecini, între prieteni, în familie.

Şicanarea este *conduita deviantă ce caracterizează nivelul moral, caracterul asociat al agresorului şi care face parte din arsenalul comportamental pe care-l foloseşte pentru atingerea scopurilor.*

Încercând o corelare între agresiune şi delincvenţă, literatura de specialitate stabileşte următoarele categorii ale comportamentului agresiv:

- **comportament agresiv nediferenţiat**, ocazional, antisocial, fără răsunet, obligatoriu sau imediat; în asemenea cazuri, condiţionarea fenomenului este pasageră, ocazională, neavând un fond morbid preexistent;
- **comportament agresiv-delictual**, propriu-zis, polimorf şi permanent, în cadrul căruia se poate diferenţia un comportament specific criminal; condiţionarea are un caracter permanent şi este susţinută predominanţa de acţiune a factorilor de mediu, de ordin social negativ;

[4] Dictionar juridic penal, **op.cit.**

• **comportament agresiv** ca expresie integrantă, nemijlocită a unei stări patologice, fie preexistente (patologic din diferite afecţiuni psihice sau suicidul), fie dobândite în urma unor modificări de personalitate produse în psihopatizări, diverse narcomanii. Din punct de vedere sociologic şi psihiatric agresivitatea este considerată o componentă esenţială, normală a personalităţii, care poate fi canalizată, determinată sau abătută până în momentul când scapă controlului raţiunii.

Konrad Lorenz ajunge la concluzia conform căreia comportamentul tuturor speciilor ar fi comandat de patru impulsuri:

a) foamea;
b) frica;
c) sexualitatea;
d) agresivitatea.

Olaf Klingberg consideră că noţiunea de agresivitate implică şi pe cea de ostilitate. **Ostilitatea** e o valoare negativă (caracter distructiv al tendinţelor active) pe când agresivitatea poate avea o valoare de dialog în aceeaşi măsură pozitivă constructivă.

Agresivitatea poate fi privită ca o calitate înnăscută a individului, care se află nediferenţiată în perioada de formare a personalităţii, urmând ca pe parcursul dezvoltării autogenetice să capete o anumită coloratură, cu tendinţe de diferenţiere în *autoagresiune* şi *heteroagresiune*, fără să se poată vorbi de o diferenţiere absolută, ci numai de predominanţa uneia dintre aceste trăsături de bază. În ce priveşte autoagresiunea, ne vom referi la suicid şi cauzele generatoare.

Suicidul[5], din punct de vedere psihologic şi psihopatologic ***reprezintă o reacţie comportamentală de tip antisocial autodistructiv care presupune implicarea factorului individual instinctiv şi cauzele psihopatologice specifice ca delirul, halucinaţiile, ideile ipohondrice, stările obsesiv-fobice, melancolia***. Sub aspect subiectiv actul suicidar cuprinde 3 etape:

• **suicidaţia** – faza de incubaţie, faza mentală de cercetare a motivaţiei, în cursul căreia subiectul îşi pune problema morţii şi a necesităţii de a muri;
• **suicidacţia** – faza de trecere de la imaginile abstracte, conflictuale la etapa pregătirilor concrete, prin căutarea formelor şi metodelor de conduită autodistructivă;
• **traumatizaţia** – faza de punere în practică a modalităţilor autodistructive preconcepute sau actul în sine, urmat sau nu de reuşită (de moarte).

Cauzele declanşatoare ale suicidului:

– pierderea partenerului de viaţă;
– conflicte psihoafective (neînţelegeri de familie, adulter, divorţ, gelozie);
– conflicte profesionale, ratare profesională;
– condamnare, urmărire penală;
– stresul din anturaj;
– accidente de circulaţie suicidare sau urmate de mutilare.

[5] În materia suicidului *„in extenso"* vezi capitolele următoare

Privitor la atacul asupra bunurilor, cele mai frecvente infracţiuni sunt: *furtul, tâlhăria, abuzul de încredere* etc.

Dintre *cauzele* determinante, am putea menţiona cu titlu de exemplu:

– dorinţa unui câştig uşor (dorinţa îmbogăţirii);
– naivitatea sau lăcomia victimei;
– imposibilitatea victimei de a se apăra;
– educaţia defectuoasă primită;
– situaţia economică precară;
– imposibilitatea angajării.

Agresorul[6] – ***persoana care săvârşeşte o agresiune, devenind prin aceasta susceptibilă de a fi trasă la răspundere penală.***

Deci agresorul sau infractorul comite o faptă antisocială care cere răspundere penală. Pentru a explica cauzalitatea fenomenului infracţional, s-au emis o multitudine de teorii, printre care:

• teoria anormalităţii biologice (**C. Lombroso**);
• teoria anormalităţii morale (**R. Garafalo**);
• teoria anormalităţii bio-psiho-sociale (**E. Ferri**).

Dintre teoriile etiologice moderne amintim **teoria bio-tipologică**. Această teorie cuprinde mai multe variante ce au ca element comun susţinerea ideii potrivit căreia există o corelaţie între activitatea criminală şi biotip (tipul biologic).

Ernest Kretschmer consideră că în funcţie de constituţia corporală se pot distinge patru tipuri de indivizi, fiecare categorie având o înclinaţie mai puternică spre comiterea unor infracţiuni specifice:

1) **Tipul picniform** (sau picnic): indivizi corpolenţi (chiar graşi), scunzi, cu extremităţi scurte, faţă rotundă, calviţie, adeseori inteligenţi şi expansivi; ei se caracterizează printr-o *criminalitate tardivă şi vicleană* (înşelăciune, fraudă);
2) **Tipul leptomorf** (sau astenic): intră în această categorie indivizii înalţi, slabi, cu chipul prelung, ei sunt dotaţi divers din punct de vedere intelectual, sunt interiorizaţi şi, de regulă, adaptarea socială este precară; se caracterizează printr-o *criminalitate precoce şi o tendinţă spre recidivă*; infracţiunile comise sunt, de regulă, patrimoniale (furt, abuz de încredere);
3) **Tipul atletomorf** (atletic): se evidenţiază printr-un sistem osteomuscular puternic; oscilează între sentimentalism şi brutalitate; se caracterizează printr-o *criminalitate brutală* (omoruri, tâlhării) şi o tendinţă spre recidivă indiferent de vârstă;
4) **Tipul displastic**: cuprinde indivizi înapoiaţi în plan psihic şi morfologic, cel mai adesea foarte slabi, cu deficienţe ale caracterelor sexuale ori malformaţii corporale; din punct de vedere psiho-medical, regăsim în această categorie debilii mintal şi schizofrenii; displasticii comit, de regulă, **delicte sexuale** (dar nu numai), operează într-un mod neaşteptat (uneori stupid, alterori sălbatic), îşi încep cariera oriunde, de regulă, după 18 ani şi sunt expuşi recidivei.

[6] G. Antoniu, C. Bulai, Gh. Chivulescu – **Dicţionar juridic penal**

Alte teorii[7] sunt teoriile psiho-morale dintre care **teoria psiho-morală de factură psihanalitică** (S. Freud), **teoria criminalului nevrotic** (H. **Staub** și **Fr. Alexander**) și **teoriile psiho-morale „autonome"** (teoria instinctelor de E. Greeff, teoria personalității criminale – **Jean Pinatel**).

În ce privește psihologia individului care a săvârșit infracțiunea, fenomenul de devianță este înțeles de obicei ca un fapt psihologic, deși el este în primul rând, sociologic, deoarece reprezintă rezultatul unui proces colectiv.

Infractorul adult se evidențiază printr-un profil psihologic caracterizat prin:

– înclinația spre agresivitate bazată pe un fond de ostilitate, negare a valorilor social-mente acceptate;
– instabilitate emoțională: fragilitatea eului, carențe educaționale;
– inadaptare socială: exaçerbarea sentimentului de insecuritate, vagabondaj, evitarea formelor organizate de viață;
– duplicitatea conduitei;
– dezechilibrul existențial – patimi, vicii;
– un surplus de experiențe neplăcute.

Sentimentul de autoapreciere pare a fi subminat. De aceea, infractorul nu pierde nimic dacă este criticat sau încarcerat, neavând un statut social de apărat. Teama de a-l pierde nu-l motivează să facă eforturi pentru a se conforma nevoilor sale sociale.

În ce privește comportamentul infractorului s-au făcut studii pentru a descoperi care sunt factorii influențatori. Astfel s-au constatat:

A. Factori endogeni:

– *factori neuro-psihici* (disfuncții cerebrale);

– *deficiențe intelectuale* (capacitatea intelectuală redusă, care îl împiedică pe infractor în anticiparea consecințelor acțiunilor întreprinse);

– *tulburări de afectivitate* (ce duc la stări de frustrare);

– *tulburări caracteriale* (imaturizare caracterială constând în instabilitate, autocontrol insuficient, impulsivitate, agresivitate, subestimarea greșelilor, respingerea normelor).

B. Factori exogeni:

– *grupul și influența lui nefastă;*

– *climatul social* (familii dezorganizate, familii conflictuale).

De mare importanță este studiul personalității infractorului, căci aceasta oferă un câmp larg de informații asupra ființei umane concepute ca un întreg.

J. Pinatel, în *Personalitate criminală*, consideră că trecerea la act constituie un element decisiv. Condițiile trecerii la act sunt comandate, la infractorii care comit acte grave, de un nucleu al personalității ale cărui componente sunt:

- egocentrismul;
- labilitatea;
- agresivitatea;
- indiferența afectivă.

[7] V. Cioclei – **Criminologie**

Nucleul personalității criminale este o structură dinamică reprezentând reunirea și asocierea componentelor amintite, dintre care nici una în sine nu este anormală.

J. Pinatel pune accent deosebit pe faptul că nucleul personalității nu este un dat, ci o rezultantă. Analizând comportamentul infracțional, autorul arată că infractorul nu este reținut în săvârșirea actului său de oprobiul social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung și nu este în stare să depășească obstacolele care apar în calea acțiunii criminale, deoarece este dinamic și eminamente agresiv. În același timp, el reușește să depășească aversiunea față de acte odioase, căci fiind indiferent afectiv, nu-i pasă de nimeni, nu nutrește sentimente de simpatie față de nimeni, și, în consecință poate comite orice infracțiune.

C.G. Jung, axându-se pe criterii de natură psihologică, consideră că există două tipuri de personalitate: **introvertit** și **extravertit**, între care se plasează tipul intermediar – **ambivert** – având caracteristici de la ambele tipuri extreme.

- **Introvertitul tipic** este o persoană liniștită, retrasă, care prețuiește mai mult cărțile decât oamenii. Este rezervat față de oameni, își exprimă rareori emoțiile. Deși înclinat spre pesimism poate fi o persoană de încredere (are puțini prieteni, dar pe care îi prețuiește).
- **Extravertitul tipic** este sociabil, îi plac petrecerile, are mulți prieteni, mereu simte nevoia să aibă cu cine vorbi, nu-i place lectura, nici studiul individual. E prietenos, optimist, impulsiv, activ, cu tendințe spre agresivitate.

H.J. Eysenck, arată că majoritatea criminalilor „fac parte din categoria extravertiților". Dar tot el spune că „există grupe de indivizi la care comportamentul criminal derivă din cauze totalmente diferite...".

În literatura de specialitate, diverși autori au încercat să contureze portretul personalității criminale și, în funcție de o serie de criterii, să realizeze clasificarea și gruparea lor. Astfel:

a) în funcție de **gradul de conștientizare și control al comportamentului criminal**:
   - infractori ***normali***;
   - infractori ***anormali***;

b) în funcție de **tendința de repetare a acțiunilor criminale**:
   - infractori ***recidiviști***;
   - infractori ***nerecidiviști***;

c) în funcție de **gradul de pregătire infracțională**:
   - infractori ***ocazionali***;
   - infractori ***de carieră***.

Lewis Yablonski[8], folosind drept criteriu modul în care personalitatea infractorului afectează comportamentul lui criminal, diferențiază patru categorii de criminali:

1) **Criminali socializați** (sunt cei ce prezintă tulburări emoționale mai mult decât orice persoană care nu a comis infracțiuni; devin criminali în urma impactului contextului social în cadrul căruia învață reguli și valori deviante),
2) **Criminali neurotici** (sunt cei care, în general, comit acte infracționale datorită compulsiunilor neurotice; spre deosebire de psihotic, neuroticul nu percepe lumea în

[8] L. Yablonski – **Criminology. Crime and criminality** – pentru aprofundare vezi Nicolae Mitrofan și colaboratorii, **Psihologie judiciară**, Editura Șansa, București.

mod distorsionat şi îşi dă seama că există ceva rău în ce priveşte gândirea şi comportamentul său);

3) **criminali psihotici** (sunt indivizii cu dezordini severe ale personalităţii, care au o părere complet distorsionată asupra societăţii şi lumii din jurul lor; spre deosebire de criminalii socializaţi, aceştia nu-şi planifică crimele);

4) **criminali sociopaţi** (sunt cei ce sunt caracterizaţi printr-o personalitate egocentrică; au o compasiune limitată pentru alţii sau nu o au deloc, din aceste motive putând victimiza pe alţii cu un minimum de anxietate şi vinovăţie).

5.3. EFECTE ŞI IMPLICAŢII PSIHOLOGICE ALE ACTULUI AGRESIONAL PRIVIND VICTIMA

Pentru a înlătura posibilitatea victimizării, oamenii evită să meargă la bibliotecă, meeting-uri şi adunări sociale, parcuri etc., alţii refuză chiar ore suplimentare de muncă pentru a nu fi în situaţia de a se întoarce târziu de la serviciu.

Frica de crimă e personalizată în frica de necunoscuţi, ori crimele cele mai temute (viol, omor, omor prin cruzimi) sunt înfăptuite de cele mai multe ori de persoane cunoscute: prieteni, prieteni de familie, rude, soţi, iubiţi.

În ce privesc efectele actului agresional asupra populaţiei, vom enumăra câteva dintre ele cu titlu de exemplu:

– panica;
– frica de necunoscut (neînţeles = necunoscut);
– suspiciuni;
– precauţii;
– apatia;
– refuzul de a ajuta alte persoane în cazuri normale (de frica de a nu fi agresat);
– refuzul de a ajuta victimele unor infracţiuni (loviri şi alte violenţe, tentative de omor) de teama de a nu fi sancţionaţi de organele de poliţie în cazul unui ajutor defectuos.

În ce priveşte victima şi implicaţiile psihologice ale actului agresional, este de la sine înţeles că aceasta se confruntă cu o traumă psihologică pe lângă cea fizică, care se manifestă prin:

– izolare socială;
– stare de şoc prelungită;
– frica exacerbată, chiar şi în situaţii care nu ar fi periculoase sau în relaţii cu oamenii;
– precauţia şi suspiciunea în relaţie cu alţii;
– tendinţe paranoice în ce privesc asigurarea bunurilor, a alarmelor de securitate;
– timiditatea;
– subaprecierea personalităţilor;
– complexul de vinovăţie (în special la victimele violurilor sau perversiunilor sexuale);
– tulburări de personalitate (trecerea de la un tip de personalitate la altul);
– apatia;
– stări de tensiune psihologică;
– lapsus-uri verbale, refularea şi negarea (cazul incestului).

Demers cauzal-etiologic pe terenul victimizării

Cauze, efecte şi consecinţe (implicaţii psihologice ale actului agresional privind victima)

SECŢIUNEA A

6.1. PROBLEMATICA „SITUAŢIEI CONFLICTUALE" ÎN ALGORITMUL VICTIMĂ – AGRESOR

Privită „în oglindă" agresiunea apare ca victimizare, dar indiferent ce nume ar avea ambele sunt, în primul rând raporturi interumane cu un specific determinat: conflictualitatea. În cadrul acestei relaţii conflictuale cei doi „actori" au doar rareori roluri certe. Balansul de rol agresor – victimă reliefează faptul conform căruia în desfăşurarea infracţiunii o contribuţie uneori notabilă o poate avea victima. Din acest punct de vedere au fost elaborate unele clasificări în încercarea de a delimita cât mai strict rolurile celor două elemente ale cuplului penal.

B. Medelsohn utilizând acest criteriu, distinge următoarele categorii de victime[1]:

- ***total nevinovată*** – comiterea infracţiunii se datorează în totalitate agresorului, victima fiind victimă doar datorită jocului întâmplării;
- ***mai puţin vinovată decât criminalul*** – agresiunea poate fi imputată într-o oarecare măsură comportamentului sau atitudinii victimei (incitantă, provocatoare);
- ***tot atât de vinovată ca şi criminalul*** – în această situaţie, se poate spune că există două victime şi doi criminali, „departajarea" făcându-se de către instanţa de judecată;
- ***mai vinovată decât criminalul*** – finalitatea victimală a infracţiunii este rezultatul, practic, acţiunilor de precipitare, facilitare comise de către victime (injurii grave adresate criminalului, agresarea criminalului etc.);
- ***total vinovată*** – victima este cea care a declarat conflictul fiind, în realitate, victima propriei agresivităţi;
- ***simulantă sau confabulatoare*** – în acest caz este vorba de o falsă victimă, o persoană care pune în seama alteia o anumită faptă fie pentru a „proteja" pe altcineva, fie mânată de răzbunare.

---

[1] I. Tanasescu, B. Florescu – **op.cit.**, pag.16

Urmărind acelaşi criteriu, **Fattah E.** (1968)[2] diferenţiază următoarele categorii de victime:

- non-participativă;
- latentă;
- predispusă;
- provocatoare;
- participantă;
- falsă.

Subliniind tipurile de „întâlnire" victimă – infractor, **L. Lamborn**, efectuează următoarea clasificare: iniţiere, facilitare, provocare, comitere-săvârşire, cooperare, instigare.

O tipologie ce evidenţiază mult mai clar rolul jucat de victimă în comiterea infracţiunii este realizată de **J. Sheley** (1979):

- infractor activ – victimă pasivă;
- infractor activ – victimă semiactivă;
- infractor activ – victimă activă;
- infractor semipasiv – victima activă;
- infractor pasiv – victima activă.

Aşa cum anticipam, cunoaşterea psihologiei victimei se poate dovedi esenţială în lămurirea neclarităţilor legate de comiterea unor fapte antisociale. Binânţeles, avem în vedere comiterea aşa-numitelor „crime convenţionale". În acest sens „potrivit legii penale şi concepţiei tradiţionale asupra victimizării, victima este obiectul crimei convenţionale. Cineva este victimă când el sau ea este jefuită, când este ucisă o persoană, când alte crime sunt comise împotriva societăţii ori ordinii publice. Pentru toate aceste crime, victima stabileşte un punct de vedere legal, caracterul convenţional al crimei"[3]. Deci, în principiu, este vorba despre acele infracţiuni în desfăşurarea cărora victima şi agresorul se află „faţă în faţă".

Contribuţia victimei la comiterea infracţiunii, comensurarea acestei contribuţii, poate să prezinte o importanţă decisivă în calificarea juridică a unei anumite fapte, astfel, dacă au fost depăşite limitele legitimei apărări, agresorul iniţial va deveni în final victima, beneficiind de un statut juridic şi social diferit[4].

6.2. CAUZE INDIVIDUALE

Fără a insista asupra tipologiilor personalităţii individului uman care au o valoare relativă în stabilirea unei relaţii de cauzalitate certe între trăsăturile de personalitate ale unui anumit individ şi riscul victimal, vom aminti totuşi câteva astfel de tipologii mai cunoscute.

Pornind de la conformaţia fizică, **E. Kreschener** stabileşte următoarele tipuri[5]:

---

[2] N. Mitrofan – **op.cit.** pag. 72

[3] G. Nistoreanu, G. Paun – **Criminologie**, Ed. Didactică şi Pedagogică R.A. Bucureşti, 1995, pag.113.

[4] R. Quinney – **Criminology**, 2nd edition, Little, Brown & Co., Boston, 1979, pag.252

[5] C-tin Mitrache – **Drept penal. Partea generală**, Ed. Sansa S.R.L. Bucureşti, 1995, pag. 102-107

- *astenic sau leptosom* – caracterizat prin trăsături longiline, umeri înguşti şi musculatură subdezvoltată, psihocomportamental, tipul este rece, rezervat, nesociabil;
- *atletic* – cu musculatura puternică, robust, prezintă o bună stabilitate psihologică;
- *picnic* – scund, rotund, cu tendiţe spre îngrăşare, este prietenos şi sociabil.

Tipologul american **W. Sheldon** stabileşte un raport între dezvoltarea comportamentală şi trăsăturile energodinamice ale personalităţii de tipul[6]:

- **endomorf** – viscerotonic (cu o dezvoltare mai pronunţată a organelor interne);
- **mezomorf** – somatotonic (cu o dezvoltare puternică a musculaturii);
- **ectomorf** – cerebrotonic (cu o mai mare dezvoltare a scoarţei cerebrale şi a inteligenţei).

N. Pende luând în considerare funcţionalitatea endocrină, diferenţiază următoarele tipuri:

- longilin – stenic (hipertiroida şi hiperpituitar);
- longilin – astenic (hiposuprarenal şi hipogenital);
- brevilin – stenic (hipersuprarenal şi hipergenital);
- brevilin – astenic (hipertiroida şi hipopituitar).

În sfârşit, folosind drept criteriu gradul de socializare al individului **C.G. Jung** şi **H.G. Eysenck** diferenţiază trei tipuri[7]:

- **extravertit** – gândeşte ceea ce simte, concluzii intelectuale către date obiective; aderă la mediu, sociabil, adaptabil, realist; observator al concretului; stabileşte uşor relaţii interpersonale, întreţine cu uşurinţă o atmosferă pozitivă în grupurile de apartenenţă; jovial, deschis, evită singurătatea;
- **introvertit** – predominant introspectiv, reflexiv, prezintă dificultăţi în stabilirea relaţiilor interpersonale, preferă izolarea urmărindu-şi propriile gânduri, este rezervat în conversaţie, inadaptabil, impresionabil, tăcut, calm, sobru, îşi stăpâneşte impulsurile de moment, în general, neavând manifestări agresive;
- **ambivert** – prezintă o combinaţie a trăsăturilor celor două tipuri.

Dincolo de ponderea caracteristicilor individuale, puse în lumină de aceste tipologii, în aprecierea rolului victimei în comiterea acţiunii victimizante, există o serie de alte cauze determinante ale victimizării, cauze imputabile, uneori, într-o măsură mult mai mare victimei decât agresorului. Dintre acestea vom menţiona câteva cum sunt:

1. *adulterul* – definit ca „infidelitate conjugală sau evaziune erotico-sexuală extraconjugală". În general, victimizarea este îndreptată împotriva soţului (deşi pot exista şi multe situaţii inverse) ca urmare a frustrărilor şi a stărilor depresive simţite de soţul „inocent";

2. *alcoolismul* – „participă din plin la geneza actelor imputabile şi a infracţiunilor din toate categoriile cu pierderi materiale şi de vieţi omeneşti (...). Consecinţele sunt foarte grave în situaţiile în care victima, ca şi agresorul se află în stare de ebrietate, când o prietenie se transformă rapid în duşmănie. Deseori victima, datorită intoxicaţiei alcoolice, provoacă agresiunea, dar în acelaşi timp nu poate reacţiona în apărare datorită inhibiţiei motorii"[8].

---

[6] **Ibidem**, pag. 114.
[7] **Ibidem**, pag. 331
[8] P. Boişteanu – **Alcoolismul şi comportament**, Ed. Moldova, Iaşi, 1992, pag.129

Intoxicaţia alcoolică, în funcţie de fazele acesteia poate influenţa în mod diferit discernământul şi comportamentul individului, astfel:

- în prima fază (alcoolemie între 0,50-1,00 g%) omul este bine dispus, vorbăreţ, nereţinut, cu emotivitate naivă, capacitatea simţurilor şi psihică, viteza de reacţie fiind scăzute;
- în faza a doua (alcoolemie între 1,00-2,50 g%) denumită şi faza medico-legală, deoarece acum se comit cele mai multe acte antisociale, se manifestă dezorientarea şi confuzia psihică, alterarea judecăţilor şi memoriei, apariţia tulburărilor de echilibru şi lipsa de coordonare;
- faza a treia sau faza comatoasă (alcoolemie între 3,00-5,00 g%) se manifestă prin somn profund, anestezie şi instalarea stării de comă.

3. *egocentrismul, egoismul şi orgoliul* pot uşura „misiunea" infractorilor datorită izolării sociale a victimei şi a autosupraaprecierii;

4. *rigiditatea comportamentală* şi *lipsa de sociabilitate* pot influenţa în sens negativ victimizarea datorită dificultăţilor de adaptare ale subiecţilor la condiţiile specifice ale situaţiei conflictuale;

5. *emotivitatea şi impulsivitatea* sunt în măsură să împieteze asupra rezistenţei victimale fie în sensul diminuării acesteia, fie în direcţia precipitării unei situaţii de viaţă neconflictuală dar tensionată;

6. *existenţa unor vicii şi tare ale individului* (homosexualitate, perversiune sexuală, toxicomanie, lăcomie etc.) pot favoriza conduita infractorilor, care se simt „atraşi" şi „îndemnaţi" de către victimă să comită fapte cu finalitate victimală;

7. *sexul* influenţează posibilitatea ca o persoană să fie victima, în ce priveşte natura infracţiunii (bărbaţii sunt într-o măsură mai mare victime ale infracţiunilor comise cu violenţă şi soldate cu pierderi de vieţi omeneşti, în timp ce femeile sunt „ţinta", cu precădere a infracţiunilor împotriva vieţii sexuale)[9];

8. *vârsta victimelor* este şi ea un factor individual ce influenţează conduita infractorilor, astfel gradul de victimizare al persoanelor este mai mare peste 14 ani, dar mai mic decât 5 ani, perioada de vârsta cuprinsă între 5 şi 14 ani, fiind considerată o perioadă mai sigură. Daci rata victimizării este mai mare în cazul adulţilor. În acelaşi timp vârsta victimelor indică şi o anumită „specializare" a infractorilor pe categorii de vârstă;

9. *starea materială a victimelor* poate constitui un motiv puternic în procesul deliberării şi trecerii la act ale infractorului mai ales dacă starea materială este „afişată" cu obstinenţă şi în situaţia asocierii cu alte condiţii incitante şi favorizante ale agresorului;

10. *inteligenţa şi starea de sănătate psihică a victimei*, reprezintă şi ele unele din principalele cauze ale victimizării, mai ales având în vedere niveluri scăzute ale acestora, indivizii cu inteligenţa redusă sau bolnavii psihic fiind foarte uşor victimizaţi.

De subliniat faptul că toate aceste cauze individuale sunt, în general, corelate cu alte cauze (sociale, de mediu, de timp şi loc etc,), precum şi asociate unele cu altele.

---

[9] R. Cartner în **American Sociological Review**, 1990, vol. 55, pag. 92

6.3. CAUZE SOCIALE

Victimizarea este influenţată direct de condiţiile mediului social existente într-un moment dat. Avem în vedere atât influenţa asupra victimizării în sens de acţiuni victimizatoare cât şi perceperea victimizării de către individ şi societate. Există o relaţie directă între sentimentul de siguranţă al populaţiei şi rata victimizării, în sensul că acolo unde sentimentul de siguranţă este ridicat victimizarea este redusă[10].

Aceste cauze speciale pot fi abordate în contexte diferite, ca de exemplu:

- demografic – o populaţie tânără va înregistra o rată mult mai mare a victimizării adulţilor, copiii fiind afectaţi într-o măsură mai mică. Un procent mai mare de gospodării cu femei salariate (angajate) va determina o rată mai mare a victimizării pentru toate categoriile de persoane, dar femeile şi copii vor fi mult mai puternic afectaţi decât bărbaţii[11];
- integritatea socială, rata divorţurilor şi eterogenitatea etnico-lingvistică sunt asociate cu o rată mai mare a omuciderilor atât pentru femei şi bărbaţi, cât şi pentru copii şi adulţi. Efectul eterogenităţii va fi mult mai puternic resimţit decât rata omuciderilor adulţilor[12];
- contextul material – acolo unde eforturile guvernului de a asigura un standard de viaţă minim sunt foarte reduse şi unde inegalităţile veniturilor sunt mari, rata omuciderilor va fi crescută la femei, bărbaţi şi copii. Inegalităţile venitului va determina o creştere mai ales a ratei omuciderilor adulţilor[13].

Faptul că mamele sunt nevoite să desfăşoare o activitate retribuită, în general, cu un program fix de 6-8 ore pe zi, va determina o serie de consecinţe repercutate în planul educaţiei copiilor cât şi în ce priveşte supravegherea acestora. În acelaşi timp, cerinţele deplasărilor, spre şi de la locul de muncă, vor angrena o anumită insecuritate a femeilor, cu atât mai mult cu cât infractorii pot presupune că acestea au asupra lor valori monetare.

Pe de altă parte, faptul că pe acelaşi teritoriu pot coexista grupuri sociale cu obiceiuri şi credinţe diferite, vorbind limbi diferite antrenează de multe ori fricţiuni între diverşii membrii ai grupurilor respective, membrii comunităţilor minoritare simţindu-se, în general, lipsiţi de siguranţă atât pentru propria persoană, cât şi pentru membrii familiilor lor. Dacă la aceste condiţii se asociază şi un nivel de trai scăzut, atunci probabilitatea creşterii numărului de fapte antisociale va fi mult mai mare, indivizii defavorizaţi social încercând toate mijloacele posibile pentru ameliorarea condiţiilor de viaţă.

Pe lângă aceste cauze sociale, generale, pot exista şi o serie de cauze sociale speciale ce pot influenţa rata victimizării. Dintre acestea amintim:

---

[10] **Crimes and victims. A Report on the Dayton-San-Jose Pilat. Survey of Victimization**, U.S. Dep. Of Justice, Washington D.C., 1977, pag. 27

[11] R. Gartner in **American Sociological Review**, 1990, vol. 55, pag. 96

[12] **Ibidem**, pag. 99

[13] **Ibidem**, pag. 102

1) prostituţia – definită ca „ocupaţia unei femei ce constă în întreţinerea raportului sexual cu diverşi bărbaţi în schimbul unei anumite sume de bani". Dincolo de controversele legate de cauzele sociale ale prostituţiei s-au afirmat două curente:

a) incriminare, deoarece:

- răspândeşte bolile venerice;
  - ajută la creşterea crimelor sexuale;
  - corupe tineretul;
  - reprezintă o degradare morală;

b) acceptare, deoarece:

- se desfăşoară sub o supraveghere medicală;
  - unde este legalizată crimele sexuale aproape nu există;
  - apelarea la serviciile unei prostituate este de preferat consumului de droguri;
  - prostituatele reprezintă o alternativă pentru frustrările bărbaţilor.

Ceea ce trebuie relevat în legătură cu prostituţia (profesională sau ocultă) este faptul că la adăpostul acesteia infractorii pot comite o serie de delicte bazându-se tocmai pe acest statut social al femeilor, acestea considerând inutil să reclame forţelor de ordine, săvârşirea unor agresiuni asupra persoanei lor datorită unor prejudecăţi existente în sânul majorităţii societăţilor moderne.

2) concubinajul – relaţia existentă între un bărbat şi o femeie, asemănătoare sub anumite aspecte cu relaţia matrimonială, dar care nu are ocrotire legală, întrucât nu s-a încheiat cu respectarea dispoziţiilor legale privitoare la încheierea căsătoriei. Acest tip de relaţie interpersonală se poate constitui într-o sursă a victimizării cu implicaţii atât în plan social, cât şi individual. Relaţia între concubini fiind, în general, o relaţie fundamentată pe satisfacerea unor trebuinţe personale (în special de natură sexuală), poate genera conflicte deseori finalizate prin vătămarea – suprimarea unuia. Datorită respingerii sociale a acestei stări de fapt (concubinajul) victima va apela mult mai târziu la forţa de constrângere a statului pentru apărarea drepturilor sale, astfel încât legea intervine de multe ori când este deja prea târziu. Una din consecinţele concubinajului este apariţia copiilor care la rândul lor vor suporta urmările violenţelor izbucnite între concubini, fiindu-le în acelaşi timp refuzate multe din avantajele copiilor rezultaţi în urma unei relaţii agreate de lege.

De subliniat este faptul că prin analiza cauzelor sociale ale victimizării poate fi acoperită o categorie aparte de fapte antisociale, cum sunt, de pildă, activităţile ilicite din domeniul bancar sau evaziunea fiscală în sens larg (este vorba de aşa-numita „criminalitate a gulerelor albe" E. Sutherland, 1949 – ce acoperă o paletă foarte largă de fapte antisociale).

Aceste fapte au două caracteristici mai importante:

- sunt mai dificil de comensurat;
- nefiind, în general, direct perceptibile ca acţiuni victimizante, contribuie totuşi notabil la scăderea sentimentului de siguranţă al individului, cu atât mai mult cu cât impotranţa socială a indivizilor implicaţi în astfel de infracţiuni duc la credinţa (de multe ori justificată), că legea şi justiţia nu mai sunt capabile să-l apere eficient pe cetăţeanul obişnuit.

În ce priveşte realitatea fenomenului victimizării în ţara noastră, trebuie operată distincţia între perioada scursă după 1989 şi deceniile anterioare[14]. Dacă înainte de 1989 se consideră că infracţionalitatea, şi implicit şi victimizarea erau scăzute, nu este luat în considerare faptul că indicele „cifrei negre" al criminalităţii era mult mai mare decât cel al criminalităţii legale, ori al criminalităţii aparente. Dincolo de motivele social-politice ce au determinat o lipsă de transparenţă în acest domeniu al cunoaşterii social-juridice, un fapt este cert, criminalitatea era mult mai redusă în anii anterevoluţionari. Această realitate se datorează unor factori ca:

- existenţa unor pedepse mai drastice pentru anumite categorii de infracţiuni;
- oprobiul public „instituţionalizat" („gazeta de perete", critica în şedinţele sindicale şi ale partidului) cu care se solda comiterea chiar a celei mai puţin grave fapte antisociale;
- repercursiunile ce puteau fi angrenate asupra membrilor familiilor făptuitorilor unor infracţiuni.

În acelaşi timp, o cauză a „cifrei negre" o reprezintă frica resimţită de victimă faţă de organele puterii de stat, aceasta temându-se că din cercetarea penală să nu rezulte unele concluzii care să-i aducă prejudicii.

6.4. CAUZE DE MEDIU

Deşi în diferite lucrări citate[15] s-a încercat evidenţierea unor legături cauzale între mediul fizic, rezultatele cercetărilor prezintă o relevanţă redusă cât priveşte influenţa mediului fizic asupra victimizării şi implicit asupra psihologiei victimei. În cele din urmă ne vom ocupa în special de influenţa mediului familial asupra procesului victimizării.

Mediul familial este definit ca formaţiune psiho-socială foarte complexă, cuprinzând ansamblul de stări psihice, moduri de relaţionare interpersonală, atitudini, nivel de satisfacţie etc., ce caracterizează grupul familial o perioadă mai mare de timp. Cu toate că familila ar trebui să se întemeieze pe existenţa unor relaţii de armonie şi afectivitate reciproce între membrii acesteia, nu de puţine ori lucrările stau cu totul altfel, dintr-o oază de linişte şi pace, familia transformându-se într-un adevărat iad, cel puţin pentru unii din membrii săi. Printre factorii cu puternică încărcătură afectogenă negativă pot fi amintiţi:

- avitaminoză afectivă, definită ca deprivare afectivă sau lipsa de afectivitate în cadrul micromediului psihosocial al copilului mic;
- gelozia;
- stresul familial;
- denigrarea unuia din membrii familiei;
- violenţe intrafamiliale ş.a.m.d.

În funcţie de natura fenomenului victimizant manifestat în relaţiile intrafamiliale se pot distinge următoarele structuri familiale:

a) structura familiei agresive:

- partener – bărbat prezent, frecvent căsătorit cu mama;

[14] coord. R. Stanoiu – **Tranziţia şi criminalitatea**, Ed. Oscar Print, Bucureşti, 1994, pag.13-20
[15] G. Nistoreanu, C. Păun – **Criminologie**, Ed. Didactica şi Pedagogică R.A. Bucureşti, 1995, pag.133-142

- adesea între parteneri s-a stabilit o relaţie denaturată atât din punct de vedere fizic cât şi psihic;
- familie tânără cu copii puţini.

b) structura familiei neglijente:
- partenerul – bărbatul este prezent, fiind fie soţul mamei, fie concubinul acesteia;
- relaţia dintre parteneri este indiferentă dar nu ostilă sau violentă;
- familie tânără cu copii puţini.

c) structura familiei agresive şi neglijente:
- familii în care au fost create situaţii de agresiune sau neglijenţă şi care nu pot face faţă mai multor copii;
- mama are relaţii instabile, cu schimbări frecvente de parteneri;
- relaţii intrafamiliale violente.

d) structura familiei marginalizate:
- mama este căsătorită, trăieşte în concubinaj sau singură;
- relaţii instabile şi deseori violente, contractate de mamă cu diverşi parteneri ocazionali;
- copii cu taţi diferiţi.

Violenţa intrafamilială este o manifestare a relaţiilor intrafamiliale dizarmonice, cu repercusiuni asupra tuturor membrilor familiei. Astfel, violenţa intrafamilială desemnează „agresarea unuia sau a mai multora dintre membrii unei familii de către unul sau mai mulţi membrii ai aceleiaşi familii"[16].

Specific acestei forme de violenţă este faptul că majoritatea victimelor se adresează organelor statului după o perioadă de victimizare mai îndelungată, iar alteori poliţia şi justiţia cunosc victima după producerea efectului mortal. Cât priveşte caracteristicile principale ale violenţei intrafamiliale, printre acestea se numără[17]:

a) caracteristici demografice sociale şi culturale specifice subiecţilor implicaţi în violenţa intrafamilială:

– din punct de vedere al relaţiilor formale, în 4/5 din totalul cazurilor sunt soţ – soţie;
– configuraţia după sex:
  - bărbaţi – victime în circa 10% din cazuri;
  - femei – victime în circa 90% din cazuri;
– vârsta:
  - agresorii în peste 70% din cazuri, au vârste între 26-40 ani;
– victimele ideale sunt bătrânii şi copiii;
– nivelul de şcolarizare nu prezintă relevanţă în distincţia victimă – infractor;
– starea civilă – este o violenţă specifică cuplurilor maritale (căsătoriţi, concubini);

---

[16] M. Alexandru – **Violenţa intrafamilială**, în Analele Academiei de Poliţie „Al.I.Cuza", Bucureşti, an 2, 1994, pag. 98

[17] **Ibidem**, pag. 99-103

b) locul victimizării:
– locuinţă comună;
– locuinţa victimei (în cazul separaţiei în fapt);
c) ora comiterii faptei în 2/3 din cazuri, aceasta a avut loc în intervalul 17-20;
d) violenţa de limbaj precede violenţa fizică în 4/5 din cazuri;
e) modalitatea traumatizării:
– loviri cu pumnul sau cu palma;
– folosirea unor obiecte casnice aflate la îndemână.

Pe de altă parte, violenţa intrafamilială este influenţată de o serie de factori de stres ca[18]:

a) relaţiile între părinţi, între aceştia şi bunici, relaţii influenţate de o serie de evenimente cum sunt: căsătoriile între cosangvini, dispuse în legătură cu patrimoniul soţilor, existenţa unor relaţii de tipul părinte bun – părinte vitreg (concubin) sau existenţa unui singur părinte (divorţat sau necăsătorit);
b) relaţiile părinţi – copii, determinate de factori ca naşteri la distanţe mari în timp, mărimea familiei, ataşament parental integral şi nivelul expectaţiilor parentale;
c) stres structural, determinat de realitatea unei gospodării neglijente, şomaj, izolare socială, ameninţări la adresa autorităţii parentale, a codului de valori şi a autoaprecierii;
d) stres generat de membrii dependenţi ai familiei, existenţa unui copil nedorit ori dificil de controlat şi indisciplinat sau frecvent bolnav, a unui handicap fizic sau psihic ori a unui copil hiperemotiv.

Victimizarea intrafamilială este un proces gradual, pornit de la simple gesturi şi atitudini şi culminând cu suprimarea unei vieţi:

– abandonarea obligaţiilor familiale;
– atitudini gestuale („mutism familial");
– violenţa de limbaj;
– violenţa fizică;
– loviri şi vătămări cauzatoare de moarte, omoruri sau tentative de omor.

6.5. CAUZE CULTURALE

Prin cauze culturale înţelegem o serie de caracteristici specifice unui grup social la un moment dat (organizarea socială, religie, nivelul civilizaţiei materiale etc.). Cauzele culturale determină, pe de o parte felul acţiunilor victimizante, iar pe de altă parte, modul de receptare individuală a fenomenului victimizant, precum şi calificarea unei fapte omeneşti ca acţiune victimizantă.

În acest sens, cercetările au relevat că rata omuciderilor va fi mai înaltă pentru ambele sexe şi toate vârstele acolo unde pedeapsa cu moartea este legal instituită şi unde implicarea

[18] K. Browne in **Early Prediction**, pag. 22

într-un conflict armat a fost mai frecventă şi mai efectivă[19]. Acest fapt aparent paradoxal se explică prin aceea că individul va fi înclinat să considere că viaţa nu are nici o valoare, atâta timp cât înseşi instituţiile chemate să o protejeze o pot suprima.

Înainte de a încheia, trebuie arătat că psihologia victimei (individ sau grup) este un complex multifactorial cu determinări multiple şi care necesită o abordare multilaterală, numai astfel fiind posibile predicţiile (oricât de nerealiste s-ar dovedi momentan), prevenirea şi profilaxia (indiferent cât de utopice ar putea să pară) fenomenului victimizării.

SECŢIUNEA B

6.6. EFECTELE ŞI CONSECINŢELE PSIHOLOGICE ALE VICTIMIZĂRII

Orice faptă antisocială cu finalitate victimală se soldează cu producerea unor consecinţe multiple, atât în ce priveşte individul uman, cât şi în ceea ce priveşte grupul social. Aceste consecinţe nu se produc niciodată numai asupra persoanei sau numai asupra societăţii datorită interdependenţei ce există între aceştia. În plus, nu de puţine ori această relaţie individ – societate poate fi descrisă ca având o intensitate neuniformă, în numeroase cazuri efectul de feed-back fiind dublat de un efect de avalanşă. Victimizarea unui individ poate influenţa reacţia grupului de apartenenţă, acesta determinând şi el modificări ale receptivităţii individului, ajungându-se uneori la adevărate psihoze sau isterii de masă[20].

6.6.1. Efecte individuale

Victima unei agresiuni va avea de suportat o serie de consecinţe atât în plan psihic, cât şi în plan biologic şi material. În funcţie de gravitatea agresiunii, trebuie distinse trei situaţii tip:

– consecinţe asupra victimei supravieţuitoare;

– consecinţe asupra anturajului victimei decedate;

– consecinţe asupra victimei şi asupra anturajului acesteia.

Victima supravieţuitoare unei agresiuni va avea de suportat o serie de consecinţe fizice, biologice, ca de exemplu:

a) prezenţa unor leziuni corporale mai mult sau mai puţin grave (echimoze, hematoame, escoriaţii, plăgi diverse, arsuri, fracturi etc.);

b) dobândirea unei infirmităţi (prejudiciu corporal care poate fi morfologic, funcţional sau morfofuncţional) ori a unei invalidităţi (deficit funcţional, indiferent dacă acesta este asociat sau nu cu o modificare anatomică);

c) dobândirea unor ticuri nervoase sau de comportament ca răspuns tardiv la agresiune;

d) disfuncţionalităţi organice (impotenţă, frigiditate, vaginism etc.);

---

[19] R. Gartner în **American Sociological Review**, 1990, vol. 55, pag.101

[20] G. LeBon – **Psihologia maselor**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991, pag. 83

e) apariţia unor tulburări de limbaj (mai ales la copii) ş.a.m.d.

În plan material şi social, victimizarea se poate solda cu:

a) crearea unui prejudiciu material;

b) izolarea din punct de vedere social (urmare a dobândirii unui handicap fizic permanent).

Alte categorii de reacţii postvictimizante sunt:

1. în cazul violenţei intrafamiliale:
   - sesizarea organelor judiciare;
   - părăsirea locuinţei comune;
   - solicitarea unor certificate medico-legale;
   - forme de răzbunare;
   - preparative pentru desfacerea legală a casătoriei;
2. în cazul violenţei extrafamiliale:
   - solicitarea forţei de constrângere a statului;
   - încercări de răzbunare;
   - tentative autolitice (ca urmare a creării unei infirmităţi sau a unui prejudiciu material notabil).

Unul din efectele (general întâlnit) al victimizării îl reprezintă, aşa cum am amintit, intervenţia statului alături de persoana victimizată, atât în ce priveşte represiunea cât şi în ce priveşte repararea prejudiciului cauzat. Ca urmare a acestei intervenţii victima poate spera la trei lucruri:

- să fie identificat şi pedepsit vinovatul;
- să i se recunoască statutul de victimă;
- să-şi recupereaze prejudiciul cauzat.

Dar toate acestea sunt insuficiente deoarece „indemnizate sau nu, un prejudiciu moral, un handicap fizic, moartea unei persoane apropiate, tulbură profund victima pentru o lungă durată de timp, uneori pentru totdeauna. Victima îşi poate astfel pierde echilibrul psihic, statutul social sau profesional, capacitatea de a întreţine relaţii pozitive cu altcineva"[21].

În ce priveşte efectele asupra anturajului victimei, acestea pot fi:

- pierderea suportului material (în cazul victimei decedate sau pusă în imposibilitatea de a munci). Deşi legea acordă familiei victimei posibilitatea de a solicita daune materiale, de multe ori acestea se dovedesc insuficiente;
- pierderea poziţiei sociale anterioară victimizării;
- degradarea coordonatelor normale de desfăşurare a vieţii de familie.

Asocierea celor două categorii de efecte ale victimizării duc la apariţia celei de a treia categorii, efectele asupra victimei şi anturajului acesteia. Caracteristic este faptul că alăturarea lor determină o argumentare în sens negativ la nivel individual şi microgrupal astfel încât victimizarea va apărea ca fiind mult mai dramatică.

[21] I. Molnar – **Protecţia victimei prin justiţia penală** în Analele Academiei de Poliţie „Al.I.Cuza", Bucureşti, an 2, 1994, pag. 38

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
BCU CLUJ / UNIVERSITY LIBRARY

6.6.2. Efectele sociale

Unele fapte antisociale incriminate şi de legea penală crează la nivel de masă reacţii dintre cele mai diverse. Acestea nu sunt întotdeauna reacţii exprimate atitudinal (aprobare – reprobare), ci comportamental în sens socio-juridic. Astfel, un fenomen generic denumit „corupţie" are un impact notabil în planul moralităţii şi delincvenţei[22].

Societatea poate manifesta reacţii cu privire la două categorii de acte victimizante:

A – victimizarea individului;

B – agresarea societăţii.

În ce priveşte prima situaţie, comiterea unor crime cu caracter agravat poate determina o serie de reacţii, cum sunt:

- exercitarea unor presiuni asupra organelor puterii de stat pentru pedepsirea imediată a infractorului;
- declanşarea unor conflicte, uneori cu caracter de adevărat război civil (Los Angeles, 1992);
- constituirea unor asociaţii, de multe ori efemere, având drept scop autoprotecţia împotriva agresiunilor.

În privinţa acţiunilor victimizante îndreptate direct împotriva societăţii trebuie remarcat că reacţia socială nu este imediată deoarece însăşi agresiunea se produce în timp (nu ne referim aici la situaţiile de beligeranţă pe care le vom aborda distinct). Este vorba despre acele acţiuni cu caracter insidios ale căror efecte directe se produc într-o perioadă de timp mai mult sau mai puţin îndelungată. Astfel sunt, spre exemplu, crima organizată (Mafia, Camorra, Jakuzza, Triada), traficul de stupefiante, de arme şi muniţii, diferitele forme de contrabandă ş.a.m.d.[23]. Activităţile infracţionale subsumate acestor tipuri de criminalitate sunt dintre cele mai diverse: ameninţări, şantaj, mituiri, obstrucţionarea pe diverse căi a activităţii forţelor poliţieneşti, falsuri diverse, infracţiuni în domeniul financiar etc.

Efectele acestor activităţi infracţionale sunt resimţite în domenii diverse ale vieţii sociale[24]:

– macroeconomie;

– cultură;

– juridică.

1. apariţia unor disfuncţionalităţi în circuitul economic al societăţii în cauză:

– şomaj (rentabilitatea unor întreprinderi va fi apreciată în funcţie de interesele şefilor organizaţiilor criminale;

---

[22] D. Banciu, S. Rădulescu – **Corupţia şi crima organizată în România**, Ed. Continent XXI, Bucureşti, 1994, pag. 121

[23] Pentru o tratare în perspectiva criminologică vezi G. Nistoreanu, C. Paun – **Criminologie**, Ed. Didactică şi Pedagogică R.A., Bucureşti, 1995, pag. 273-313

[24] D. Banciu, S. Rădulescu – **Corupţia şi crima organizată în România**, Ed. Continent XXI, Bucureşti, 1994, pag. 119

– modificarea unor relaţii economice (ţăranii vor considera mai avantajos să cultive coca sau cânepă decât legume şi cereale);
– modificarea artificială a importanţei economice a unor zone geografice în detrimentul altora în raport de imperativele activităţilor criminale;

2. schimbarea sau pervertirea unor norme morale ca reacţie adaptivă la atitudinea agresivă a grupurilor criminale;

3. izolarea unor zone geografice sau culturale faţă de restul lumii, astfel încât reţelele criminale să nu-şi vadă primejduit ascendentul pe care şi l-au creat asupra locuitorilor din respectivele zone;

4. influenţarea ratei delincvenţei în sensul creşterii acesteia, mai ales a delincvenţei juvenile;

5. scăderea încrederii populaţiei în capacitatea statului de a crea şi aplica legea, cu atât mai mult cu cât activităţile infracţionale amintite prezintă o extindere până la cele mai înalte niveluri ale puterii de stat;

6. diminuarea sentimentului general de siguranţă (atât al individului, cât şi al comunităţii).

Efectele sociale ale victimizării se manifestă în strânsă legătură unele cu altele ca urmare a faptului că activităţile infracţionale nu se desfăşoară într-un singur domeniu al vieţii sociale.

SECŢIUNEA C

6.7. CONSECINŢE STRICT PSIHOLOGICE ALE VICTIMIZĂRII

O categorie specială de urmări ale faptelor antisociale o reprezintă cele psihologice. Importanţa deosebită ale acestora constă în aceea că traumele psihice se traduc în acţiuni, de multe ori deviante de la ceea ce se consideră în general normal.

Aici ne vom mulţumi cu o privire generală asupra consecinţelor psihologice ale victimizării, în capitolul următor aprofundând analiza acestora în funcţie de unele categorii speciale de victime.

6.7.1. Consecinţe individuale

Ca urmare a unei infracţiuni victima poate suferi mutaţii în cele trei planuri psihice: afectiv, intelectiv, volitiv. Aceste mutaţii pot rămâne ancorate în interiorul vieţii psihice a individului sau pot fi exteriorizate comportamental şi atitudinal.

Încercând o trecere în revistă a consecinţelor psihologice ale victimizării resimţite de către individ, putem aminti:

1. **tulburări ale percepţiei**[25]; importanţa percepţiei în viaţa omului este indubitabilă, prin intermediul acesteia individul putându-se orienta în mediul ambiant. Cele mai importante tulburări de percepţie sunt:

[25] E. Altavilla, apud. şi adaptat de N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologie judiciară**, Ed. Şansa S.R.L., Bucureşti, 1992, pag.347

- *hiperestezia* – individul percepe ca fiind agresivi stimuli obişnuiţi care înainte de victimizare nu-l deranjau în mod deosebit (zgomot de paşi, şoapte, foşnetul frunzelor etc.); aceste cauze reflectă o stare de iritabilitate crescută a scoarţei cerebrale;
- *hipoestezia* – reprezintă situaţia inversă, când individul acordă atenţie şi reacţionează numai la stimuli de intensitate crescută;
- *iluziile* – reprezintă impresia individului că o persoană pe care o vede în realitate pentru prima oară îi este cunoscută, manifestând ca atare reacţii specifice: suspiciune, rezervă, teamă, agresivitate. Apariţia iluziilor este consecinţa, în special, a agresiunilor comise cu violenţă, subiectul asociind figurii agresorului sau elementelor conjuncturale ale atacului orice imagine sau situaţie de fapt vag asemănătoare acestora;
- *halucinaţiile* – desemnează percepţiile fără obiect caracterizate prin: proiecţia spaţială a stimulului în câmpul perceptiv sau în afara sa, atitudinea necritică a individului faţă de stimul, care este considerat ca real, reacţionând în consecinţă (gesticulaţii, agitaţie, ascultă atent etc.). Halucinaţiile pot fi vizuale, auditive, tactile, de miros etc. În cazul victimizării, halucinaţiile au în general un conţinut negativ.

2. **tulburări de memorie**[26]; ca urmare a suportării unei acţiuni victimizante, individul poate suferi disfuncţii ale proceselor mnezice cum sunt:

- *hipermnezia* – individul reactivează evenimentele demult percepute şi care în mod normal ar fi trebuit uitate. Hipermnezia este, de obicei, asociată cu iluzii, halucinaţii sau idei obsesive, între ele putându-se stabili relaţii de susţinere;
- *hipomnezia* – constă în scăderea capacităţii de reproducere a unor evenimente. În nevroze poate fi asociată cu scăderea capacităţii de concentrare a atenţiei. La bătrâni poate apărea ca hipomnezie de evocare şi hipomnezie de fixare, aceştia uitând evenimentele recente. În ceea ce priveşte victimizarea, hipomnezia este o formă de apărare postagresivă a organismului;
- *amnezia* – este o tulburare majoră constând în pierderea memoriei. Intervine ca urmare a provocării unor traumatisme cranio-cerebrale. Poate îmbrăca mai multe forme:
  - amnezia de evocare (evenimentele trecute);
  - amnezia lacunară (evenimentele recente);
  - amnezia psihogenă, tematică (anumite elemente neplăcute).
- *paramneziile* – cuprind disocierile amintirilor, fie de locul producerii lor, de autorii reali, fie de momentul când s-au petrecut;
- *confabulaţia* – în cazul victimizării, subiectul pasiv al acesteia va „broda" amănunte imaginare pe date reale, încercând să completeze realitatea. Specificul confabulaţiei este caracterul inconştient al falsificării realităţii, astfel încât pot apărea deosebiri între redări la momente diferite;

[26] **Ibidem**, pag. 348

- *criptomnezia* – victima poate să nege faptul că este autorul anumitor gesturi, acţiuni, atitudini aflate în legătură cu actul victimizant;
- *ecmnezia* – constă în invocarea vie şi foarte intensă în prezent a unor amintiri puternic încărcate afectiv, cu conştiinţa realităţii şi trăirii lor prezente;

3. **tulburări de gândire**[27]:
   - *exacerbarea ritmului gândirii* – în mintea subiectului se produce o „invadare" de idei şi asociaţii ce se succed rapid, tumultos, fiind lipsite de continuitate şi de sens, individul manifestând logoree şi incoerenţă ideoverbală. Pe fondul excitaţiei cerebrale, exacerbarea ritmului gândirii intervine mai ales în perioada imediată victimizării;
   - *încetinirea ritmului şi fluxului ideaţiei* – se întâlneşte în epilepsie, stări depresive şi degradări mentale, indivizii realizând asociaţii puţine, sărace şi stereotipe, lăsând impresia de vâscozitate mentală (bradypsihie) şi exprimare verbală automată, greoaie (bradylalie);
   - *ideile obsesive (obsesiile)* – presupun existenţa unor idei şi întrebări parazite, supărătoare, ce domină ideaţia individului. Obsesiile se întâlnesc în nevroza obsesivo-fobică (psihastenie). Individul este conştient de caracterul patolog al obsesiilor, dar nu le poate înlătura;
   - *idei delirante (delirul)* – desemnează convingerea falsă, patologică a individului cu privire la relaţii inexistente sau autentice, dar incorect interpretate. Individul este lipsit de conştiinţa caracterului patologic al delirului, este convins de realitatea lui şi, de cele mai multe ori, îl transpune în conduita sa. Delirurile pot fi clasificate în funcţie de tematica lor în:
     a) deliruri expensive:
        – delir de grandoare (individul afirmă că posedă bogăţii însemnate sau poziţii şi influenţe sociale marcante);
        – delir genealogic sau de filiaţie (individul afirmă că este rudă cu personalităţi politice, ştiinţifice, artistice etc.);
        – delir megalomaniacal (individul se consideră deosebit de inteligent, frumos, talentat, puternic);
        – delir de invenţie (individul afirmă că a inventat sau este pe cale de a inventa ceva de natură să revoluţioneze ştiinţa);
     b) deliruri depresive:
        – delir de culpabilitate (individul se consideră vinovat şi responsabil pentru anumite fapte reale sau imaginare);
        – delir de ruină (individul se consideră ruinat, sărăcit, adus în „sapă de lemn");
        – delir de inutilitate (individul se consideră inutil social, un balast pentru familie şi societate);

[27] **Ibidem**, pag. 349-350

– delir ipohondriac (individul este convins că suferă de o boală grea, incurabilă, nediagnosticabilă, interpretând ca semne specifice niște tulburări banale);

c) deliruri paranoide, traduc psihocomportamental ideea de frustrare, agresionare, revendicare:

– delir de urmărire, conspirație (individul are impresia că este pus sub observație, că este urmărit sau că se conspiră împotriva lui);

– delir de persecuție (individul se simte frustrat de drepturi și avantaje legitime);

– delir de relație (individul are impresia că între anumite persoane s-a stabilit o înțelegere referitoare la urmărirea și persecutarea sa);

– delir de influență (individul crede că asupra sa s-au exercitat influențe deosebite prin radiații, farmece, hipnoză, menite să-i reducă puterea fizică, sexuală etc.);

– delir de otrăvire;

– delir de gelozie etc.

4. **tulburările afectivității**[28] – reprezintă răspunsurile atipice în fața situațiilor cu încărcătură afectogenă:

- *euforia maniacală* din psihoza maniacală – se poate manifesta fie printr-o exuberanță și veselie exagerate, fie prin accese de furie violentă ca răspuns la rezerva sau opoziția celor din jur;
- *depresia* – se poate manifesta ca:

  – depresie exogenă, reacție secundară, consecință a unor evenimente, situații, întâmplări dramatice și în relație semnificativă cu acestea;

  – depresie endogenă, psihoza depresivă; intervine în lipsa unor evenimente semnificative în plan afectiv. Corelativ depresiei endogene este apariția ideilor de vinovăție și inutilitate care pot conduce la gândul sinuciderii;

- *anxietatea (neliniște afectivă)* – stare emoțională resimțită ca încordare, temere nelămurită, de regulă fără a fi generată de ceva anume în patologia mentală este asociată stărilor depresive, individul este neliniștit, nervos, instabil;
- *fobia* – resimțită ca temere puternică, repulsie față de un obiect sau fenomen precis. Pot exista numeroase astfel de temeri: de întuneric, de locuri pustii, de noapte, de hoți (harpoxofobia), de otrăvire (iagofobia), de foc, de explozii (pirofobia), de obiecte tăioase (oxiofobia), de oameni străini (xenofobia) etc. Fobia este, în general, asociată victimizării putând genera anumite manifestări comportamentale atipice;

[28] **Ibidem**, pag. 350-351

• *perversiunile afective*:
– indiferentism afectiv – individul rămâne indiferent la evenimente cu încărcătură afectogenă deosebit de mare;
– inversiune afectivă – subiectul râde când ar trebui să plângă sau îi urăşte pe cei de care înainte era ataşat şi îi iubea;

5. **tulburările de voinţă**[29] – principala tulburare a voinţei (hipobulia sau abulia) constă în diminuarea capacităţii de efort, de mobilizare şi de iniţiativă, raportată la posibilităţile anterioare ale acestui individ. Poate fi asociată cu scăderea interesului, indiferenţa afectivă şi pasivitatea comportamentală. Tulburările de voinţă apar mai ales în cazul psihozelor fie prin lipsa de stăpânire de sine şi autocontrol al diferitelor pulsiuni interne, fie prin deficitul constituţional de voinţă, fie prin severe pulsiuni şi tendinţe hetero- şi autoagresive.

Din această sumară prezentare a unor consecinţe psihologice ale actului victimizant asupra persoanei, apare evident faptul că diversele reacţii de răspuns la situaţiile afectogene în cauză se manifestă foarte rar singure, în general fiind asociate sau generându-se reciproc. Dar alături de cele menţionate, victimizarea se poate solda şi cu alte consecinţe individuale în plan psihic:

1. **apariţia unor complexe**: acestea reprezintă un „grup de idei şi de sentimente, conştiente şi inconştiente, interdependente, exercitând un efect dinamic asupra comportamentului". Din varietatea practic nelimitată a acestora amintim:
   • *complexul de castrare* – care desemnează comportamentul sau atitudinea ce caracterizează anumiţi indivizi care au obiceiul să submineze altora sau lor înşişi orice încredere în sine, atitudinile de castrare sunt anxioase şi generatoare de disfuncţii sexuale, psihogene şi de distorsiuni în adaptarea relaţională interindividuală, cu implicaţii negative în dezvoltarea personalităţii copiilor;
   • *complexul de inferioritate* – definit ca ansamblul de idei şi de sentimente de insuficienţă ce apar ca reacţie la sentimentul de inferioritate. Este caracteristic în unele tulburări nevrotice, precum şi în unele caracteriopatii şi psihopatii. Complexul de inferioritate poate apărea fie ca rezultat al autosubestimării, fie ca urmare a subaprecierii din partea celorlalţi. Poate fi asociat sau generat cu şi de: nehotărâre, hiperemotivitate, reacţii depresive acute, impresionabilitate crescută, tendinţă la izolare, introversiunea exagerată, stările obsesivo-fobice, teama de necunoscut, timiditatea etc[30];
   • *complexul de superioritate* – este un ansamblu de atitudini, sentimente şi comportamente care exprimă o exacerbare a eu-lui, o supradimensionare a propriilor calităţi în raport cu ceilalţi. În situaţia victimizării, complexul de superioritate poate interveni în cazul în care victima apreciază în mod

[29] **Ibidem**, pag. 352
[30] T. Rodica – **Maturizarea personalităţii**, Ed. Junimea, Iaşi, 1990, pag. 32

eronat că repararea prejudiciului cauzat s-a datorat calităţilor sale personale şi în acelaşi timp defectelor agresorului. Acest sentiment de superioritate poate genera o senzaţie de securitate şi inviolabilitate disproporţionată în raport cu realitatea;

- *complexul de culpabilitate* – desemnează starea persoanei care este marcată şi dominată de ideea că a comis o greşeală, o abatere de la normă etc. Complexul de culpabilitate poate conţine elemente informaţional-cognitive (în ce constă greşeala); elemente emoţional afective de tip astenic (nemulţumire, depresive, anxietate); elemente de tip acţional – motivaţional (autoacuzare, dorinţa de a repara greşeala). Grevat pe anumite slăbiciuni ale sistemului psihic şi în funcţie de situaţia-stimul, complexul poate degenera în forme de delir.

2. **apariţia frustrării** care „se naşte numai în cadrul unui raport social, în condiţiile prezenţei unui conflict motivaţional uman, implicând cu necesitate actul evaluării şi interpretării prin care persoana frustrată atribuie conduitei persoanei frustrante acel sens specific fenomenului frustranţei, reaua-intenţie, acţiunea în sensul privării, păgubirii de un drept, de un bun individual"[31]. Starea psihică de frustrare cuprinde trăiri emoţionale negative, conflictuale, tensionale, suferinţe cauzate de privaţiune, anxietate etc. Reacţia agresivă poate fi:

- *extrapunitivă* (agresiunea este îndreptată spre exterior, alte persoane);
- *intrapunitivă* (agresiunea este îndreptată spre sine, autoacuzare şi chiar autopedepsire);
- *impunitivă* (agresivitatea nu este orientată nici spre sine, nici spre alţii, mimeni nu este vinovat);

3. **tulburări de comportament**:

- *misandrice şi misoginie* – seturi atitudinal-comportamentale exprimând tendinţa la ură, dispreţ, respingere, ostilitate, evitare şi neîncredere în raporturile cu persoanele de sex opus;
- *mizantropie* – manifestări constând în tendinţa la izolare de societate, ura faţă de oameni şi faţă de viaţa socială, suspiciune, dispreţ, ostilitate şi evitarea contactelor sociale. Mizantropia este un tip de reacţie emoţională primară, putând fi interpretată ca un mecanism de apărare sociopatogen la contactul negativ cu anumite persoane;
- *irascibilitatea* – desemnează reacţiile intense, violente, agresive, supărătoare, ca răspuns la încordări şi solicitări minime. În formele grave se întâlneşte în psihozele paranoide, discordante, afective;
- *instabilitate* – stare de dezechilibru psihocomportamental a individului caracterizată prin alternări şi variaţii ale sentimentelor, oscilaţii atitudinale, răspunsuri imprevizibile, nefireşti la cele mai diverse situaţii – stimul;

[31] **Ibidem**, pag. 63

• *susceptibilitatea* – trăsătura psihocomportamentală caracterizată prin înclinaţia subiectului de a se supăra foarte repede, de a se simţi lezat şi ofensat. Susceptibilitatea are la bază o mare sensibilitate afectivă.

4. **introspectarea exagerată şi repetată**: acest exces de autoanaliză duce la izolare socială a individului care se închide în sine ca într-un „turn de fildeş";

5. **hiperemotivitatea**: hiperemotivul îşi crează reprezentări negative, îşi imaginează urmări şi pericole deosebit de grave, ceea ce duce la blocaje intelectuale, la imposibilitatea de a acţiona adecvat într-o împrejurare anume;

6. **trăirea continuă a propriilor amintiri defavorabile**: individul analizează fiecare amănunt al situaţiei respective, amplificând astfel insuccesul iniţial la dimensiunile unei drame şi se autoacuză.

Din fericire majoritatea persoanelor victimizante reuşesc să învingă problemele de natură psihică create de actul victimizant, revenind după un timp la starea de normalitate. Totuşi, în cazul unor indivizi, traumele psihice suferite se vor traduce prin apariţia psihozelor, acestea fiind maladii grave, afecţiuni psihice majore, de natură endogenă, caracterizate printr-un grad accentuat de alterare a personalităţii. În anumite cazuri patologice, individul se va considera „victima eternă", fără ca, uneori, manifestările sale exteriorizate să indice existenţa unei tulburări psihice majore.

6.7.2. Consecinţe sociale

Victimizarea, fie exercitată asupra individului, fie îndreptată împotriva societăţii, va antrena în privinţa celei din urmă o serie de consecinţe afectiv-atitudinale dintre cele mai diverse. Aceste consecinţe sunt mai degrabă reacţii, răspunsuri pe care societatea, ca organism, înţelege să le opună faptelor îndreptate împotriva regulilor stabilite în sânul ei.

Deşi la nivel teoretic se mai discută încă existenţa unei psihologii colective, din punct de vedere practic, colectivităţile umane sunt considerate ca fiind apte să manifeste sentimente, ba mai mult, aptitudinile psihice ale colectivităţilor sunt manipulabile şi manipulate în funcţie de anumite interese conjuncturale[32].

Colectivitatea umană poate manifesta faţă de victimizare o serie de reacţii ca:

– apariţia unor sentimente de insecuritate şi nesiguranţă colective, traduse în plan socio-comportamental, de exemplu, printr-o cerere crescută de arme uşoare destinate autoapărării. De altfel, aşa cum spunea **V.V. Stanciu**: „sentimentul comun esenţial tuturor crimelor este sentimentul de pericol pe care-l inspiră grupului social";
– scăderea încrederii în posibilităţile de acţiune ale organelor represive ale statului;
– angajarea unor atitudini punitive faţă de agresori;
– manifestarea unor comportamente de grijă faţă de victimele agresiunii;
– influenţarea inconştientă a psihicului celor implicaţi în drama judiciară, astfel încât, sub „presiunea străzii" vor fi luate unele decizii altfel inacceptabile (ex. cazul „Anca", cazul „Luchian-Mihalea").

[32] G. LeBon – **Psihologia maselor**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991, pag. 335

Victima din perspectiva tratamentelor penale

7.1. VICTIMELE INFRACŢIUNILOR DE DREPT COMUN. SCURT ISTORIC. ACTUALITATEA ÎN MATERIE

După cum au demonstrat-o cercetările istorice şi sociologice, dreptul penal – ca fenomen social de suprapunere – s-a format şi dezvoltat odată cu formarea şi dezvoltarea societăţilor umane.

De aceea se spune că dreptul penal este tot aşa de vechi ca şi omenirea, deşi în realitate ceea ce este vechi nu este dreptul penal, ci substanţa socială şi umană a acestui drept. Însă faptul pe care îl constatăm este că acolo unde există societate există şi norme de purtare obligatorii, care constituie dreptul.

Omorul, vătămările corporale, tâlhăria, violul, distrugerile, furturile şi alte infracţiuni considerate de drept comun sunt fapte pe care le întâlnim la orice colectivitate umană; toate aceste fapte fiind vătămătoare pentru victimele directe şi periculoase pentru liniştea şi securitatea colectivă, au fost în toate timpurile supuse unei reacţiuni nu numai defensive (de simplă apărare), ci şi represive (de pedepsire). Această reacţie represivă sau constrângere a îmbrăcat, în istoria omenirii diferite forme:

Perioada ajuridică

Este perioada de început a omenirii, caracterizată prin reacţii instinctive şi răzbunări nelimitate. **Ihering** a arătat în admirabilul său „Geist des romischen Rechts", cum justiţia nu a aşteptat autoritatea publică spre a se forma. „Astăzi, zice Ihering, am renunţat la această eroare; ştim că dreptul nu l-a aşteptat pe legiuitor, dar a existat din timpurile cele mai vechi, sub formă de obiceiuri. Este oare atât de imposibil ca acel instinct al dreptului şi al ordinii care se afirmă aici şi care a făcut să ne lipsim de legiuitor să se fi manifestat şi în realizarea dreptului şi să fi făcut să ne lipsim de judecător?"

Orice ştiinţă, în orice colţişor al naturii, atunci când se simte ameninţată de un pericol reacţionează şi opune rezistenţă datorită instinctului de conservare care-l caracterizează.

Această atitudine depresivă de apărare a victimelor durează atâta cât dăinuieşte răul care-o ameninţă. În acelaşi timp victima păstrează amintirea pericolului sau vătămărilor suferite. Această amintire naşte sentimente de teamă şi ură în mintea victimei în sensul că pe de o parte se teme că actul de agresiune s-ar putea repeta, iar pe de altă parte are un sentiment de ură

fiindcă în orice agresor victima vede un duşman. Astfel, teama şi ura împing victima dincolo de limitele apărării imediate trecându-se de multe ori de la reacţia de apărare la o atitudine de reprimare.

De aceea când autoritatea publică era încă în formă embrionară sau chiar inexistentă, elaborarea unor reguli de drept nu aparţinea încă unei puteri publice, ci fiecărui individ în parte sau unui grup mai restrâns.

Ceea ce nu trebuie uitat şi ceea ce deosebeşte reacţiunea victimei de o simplă răzbunare, este faptul că dreptul exista sub formă de obiceiuri şi că victima care îşi făcea dreptate singură o făcea în virtutea unui drept. Căci, cum ne demonstrează tot Ihering, numai atunci putea victima să invoce sprijinul familiei sau a întregii colectivităţi chiar; în caz contrar, familia victimei sau colectivitatea interveneau spre a pedepsi pe autorul actului abuziv de justiţia privată.

Iată începutul justiţiei sociale.

Dar această justiţie privată, prin spontaneitatea sa şi prin pericolul de arbitrar, era generatoare de abuzuri. Se putea ca acela care îşi făcea dreptate singur, să nu fie în dreptul său sau să o facă din răzbunare. În mod natural, răzbunarea a fost prima formă de reacţie represivă din partea unei victime faţă de cel care i-a pricinuit o vătămare.

Răzbunarea lua o formă colectivă, atunci când persoanele aflate în conflict (cel care săvârşise fapta şi victima) aparţineau unor grupuri sociale diferite (două familii, clanuri, triburi etc.).

Răzbunarea nefiind supusă nici unei reglementări ea nu avea limită, decât în ceea ce priveşte posibilităţile fizice, iscusinţa şi curajul fiecărui individ sau fiecărui grup.

Fenomenul justiţiei private din perioada inexistenţei unor reglementări juridice îl găsim la toate popoarele vechi şi chiar la popoarele barbare din evul mediu şi uneori chiar în zilele noastre.

Explicaţia este că dreptul trebuind să se realizeze într-un fel sau altul, în lipsa autorităţii publice, victima îşi face singură dreptate. Şi ceea ce se întâmpla în societăţile primitive când nu existau autorităţi constituite se va întâmpla şi în epocile mai înaintate când statul este dezorganizat şi nu poate face faţă obligaţiei de a apăra ordinea juridică. De aceea asistăm la o renaştere a justiţiei private în timpul evului mediu când din cauza fărâmiţării marilor impresii şi anarhiei feudale, puterea publică este slăbită şi fiecare victimă îşi face singură dreptate.

Din această reînviere a justiţiei private rezultă nenumărate abuzuri şi evul mediu se caracterizează prin domnia aşa-ziselor „războaie private". Atunci au intervenit diferite autorităţi care s-au întărit încetul cu încetul cum ar fi biserica şi suveranii. Este epoca „păcilor lui Dumnezeu" prin care se interzice războiul privat în anumite zile.

Cu timpul, statul îşi redobândeşte autoritatea şi atunci iarăşi vedem dispărând justiţia privată în faţa justiţiei publice.

Şi în dreptul roman, procedura primitivă a acţiunilor legii, nu este altceva decât o reglementare a justiţiei private. În felul acesta se evită arbitrariul şi se reprimă abuzul. Este forma tranzitorie, solemnă a justiţiei private.

Aşadar, ultima formă a constrângerii este aceea în care statul îşi arogă monopolul justiţiei.

Iată cele trei faze prin care a trecut justiţia la toate popoarele. Le găsim atât în dreptul civil, cât şi în dreptul penal. În dreptul penal vedem cum la origine victima unui delict sau un membru al familiei sale avea dreptul să se răzbune *(vindicta privată)*. Cu privire la fundamentul pedepsei şi represiunii aşa cum ele au fost formulate, în decursul vremurilor se impun următoarele reflecţii:

- pedeapsa şi represiunea ca şi actul de justiţie penală în general sunt făcute pentru a da satisfacţie victimei ca urmare a agresiunilor sau ilegalităţilor sau ilegalităţilor la care a fost supusă;
- când victima reacţionează pentru a se apăra, această reacţie îşi găseşte raţiunea şi explicaţia în ea însăşi, fiindcă este firesc şi logic ca cel atacat să se apere;
- când cineva reacţionează pentru a pedepsi, explicaţia acestei reacţii nu mai rezultă din ea însăşi şi trebuie căutată în afară;
- când însă reacţiunea represivă a început să fie reglementată cu drept cuvânt trebuie să ne punem întrebarea: Dar de ce reprimăm? Care este rostul reprimării? Care este justificarea ei? Care este fundamentul ei?

Naşterea victimologiei a repus în drepturi interesul pentru victimele infracţiunilor de drept comun. Renumitul victimolog **Hans von Hemtig** s-a preocupat în mod special de această categorie de victime, a analizat fenomenul concret stabilind pre-noţiuni şi concepte utilizate în victimologie, evidenţiind posibilităţile de interacţiune dintre infractor şi victimă, precum şi rolul victimei în desfăşurarea acţiunii infracţionale.

În Franţa puterea legislativă a recunoscut importanţa victimelor infracţiunilor penale şi a creat în anul 1983 Comisia de Indemnizaţii pentru Victimele Infracţiunilor (C.I.V.I.). Piesa care se pune la dosarul victimei este certificatul medical iniţial important atât pe plan penal pentru calificarea infracţiunii în funcţie de vătămarea corporală suferită şi de durata incapacităţii totale de muncă, precum şi pe plan civil pentru indemnizaţia victimei.

Condiţia este ca victima să depună plângere pentru că sunt numeroase cazurile în care multe victime nu pot sau nu vor să sesizeze organele judiciare împotriva celor care le-au creat prejudicii în cazuri de infracţiuni contra persoanei, furturi, infracţiuni economice şi financiare.

Infracţiuni contra persoanei

Acest tip de infracţiuni este reglementat în **Codul penal român** la Titlul II din partea specială. Urmare a acestei categorii de fapte în România se înregistrează cele mai multe victime.

Infracţiunile contra persoanei au fost împărţite în patru grupe de infracţiuni:

– infracţiuni contra vieţii, integrităţii corporale şi sănătăţii şi sănătăţii (omuciderea, lovirea şi vătămarea integrităţii corporale sau a sănătăţii, avortul);
– infracţiuni contra libertăţii persoanei;
– infracţiuni privitoare la viaţa sexuală;
– infracţiuni contra demnităţii.

Victima este subiectul pasiv al tuturor infracţiunilor sus-amintite pentru că ea este persoana care a suferit prin fapta penală o vătămare fizică, morală sau materială, astfel că ea participă în procesul penal în calitatea ei procesuală de parte vătămată conform art. 24 alin.1 C.pr.p.u.

În virtutea respectării principiului rolului activ al organelor judiciare penale, acestea au obligaţia să cheme persoana vătămată prin infracţiune şi să o întrebe dacă se constituie parte vătămată ori parte civilă conform art. 76 C.pr.p.

În cazul infracţiunilor de omucidere s-a observat că acestea predomină în zonele urbanizate, iar cauzele care duc la victimele acestor infracţiuni sunt diverse, ca de exemplu: omorul pentru reglări de conturi, omorul în scopul procurării de bani sau obiecte de valoare, omor din cauza alcoolismului, demenţei, pasiunii sau mobilului sexual, cauze rasiale sau politice etc.

Infracţiunile contra persoanei reprezintă aproape o treime din fenomenul criminogen din ţara noastră predominând vătămările corporale, urmate de ameninţări, calomnii, violări de domiciliu, şantaje, sechestrări de persoane.

Regăsim la acestă categorie de infracţiuni o formă particulară de criminalitate, grupurile de racketi, care reprezintă o componentă a criminalităţii organizate din fostele state sovietice şi care, uzând de arme de foc, acţionează cu precădere împotriva unor conaţionali aflaţi în interes de afaceri sau ca turişti pe teritoriul României, blocându-le în locuri mai izolate autocarele sau autoturismele cu care călătoresc. Prin şantaj sau violenţă racketii îi determină pe pasageri să le predea importante sume de bani ori alte bunuri, motivându-şi acţiunile ca fiind „taxe de protecţie" împotriva răufăcătorilor.

La cele de mai sus, pe lângă victimele infracţiunilor de furt, distrugere, se adaugă victimele lumii moderne, victimele civilizaţiei, respectiv victimele infracţiunilor economice şi financiare. Această grupă de infracţiuni reprezintă 1/8 din ansamblul fenomenului criminogen. Este de menţionat că în anul 1989, la cea de-a 58-a sesiune a Adunării Generale a Interpolului, au fost luate în discuţie *sistemele tranzacţionale financiare internaţionale ilegale.*

Acest gen de sisteme bancare „subterane" datează de foarte mult timp şi sunt de inspiraţie orientală. Un sistem bancar subteran presupune, în esenţă, transferarea fără urme a mari sume de bani în diverse zone prin ocolirea procedurilor bancare legale; mai ales în acele ţări care nu dispun de reglementări privind controlul valutar.

Scopurile folosirii acestui sistem sunt diverse de la trimiterea de mici sume de bani unor rude în ţările sărace, la evaziune fiscală şi finanţarea marii criminalităţi: terorism politic şi religios, traficul de arme sau de droguri ş.a.

Denumirea sub care este cunoscut acest sistem variază de la zonă la zonă: „chop-shop" la chinezi, „chiti", „hundi" sau „hawalla" în India şi „stash house" în America Latină. Acest veritabil sistem bancar internaţional nu poate face obiectul nici unui control sau supravegheri exterioare. De regulă, nici unul din membrii „familiei" nu cunoaşte toate legăturile din reţea şi, astfel, secretul este asigurat.

Folosirea în scopuri criminale a sistemului „hawalla" este larg răspândită şi poate avea efecte serioase asupra creşterii criminalităţii, mai ales că multe crime se comit exclusiv în scopul obţinerii de profit. Cel puţin din acest punct de vedere se comportă ca oameni de afaceri.

Criminalistul prof.dr. **Stancu Emilian** în „Tratatul de criminalistică" arată: „Crima, ca afacere, trebuie să fie finanţată şi acest lucru este valabil pentru orice tip criminal: drogurile înainte de a fi transformate în profituri fabuloase, trebuie plătite; armamentul şi muniţia pentru terorism trebuie finanţate. Fondurile de finanţare necesare pot să parvină nu numai de la bancherii „hawalla", ci şi de la filialele respectabile ale sistemului bancar naţional, utilizat cu bună credinţă de cei mai mulţi cetăţeni".

În unele ţări, precum Anglia şi S.U.A. există legislaţie în vigoare care obligă băncile oficiale să informeze autorităţile despre orice tranzacţie suspectă considerată de acestea ca având legătură cu traficul de droguri. Existenţa unor astfel de metode ca şi necesitatea deosebită de a-i determina pe traficanţii de droguri să cadă în plasa controlului bancar oficial a făcut ca unele ţări să-şi îndrepte atenţia spre întărirea cooperării în direcţia supravegherii mişcării banilor.

La întâlnirile la nivel înalt ale „Grupului celor 7" din 1989, 1992 şi 1994 s-a căzut de acord şi s-a trecut apoi la înfiinţarea unei „forţe de intervenţie financiară", care să combată problema internaţională a spălării banilor proveniţi din traficul de droguri sau alte mărfuri cu regim special – arme, muniţie, materii prime radioactive.

Prevenirea şi sancţionarea activităţilor de spălare a banilor în România se face astăzi, în baza Legii nr. 21/1999. Odată cu această lege a fost înfiinţat Oficiul Naţional de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor. Normele prevăzute de Legea nr. 21/1999 sunt completate cu cele ale Legii nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea şi sancţionarea faptelor de corupţie.

La cele de mai sus dacă mai adăugăm şi faptele de terorism, în special terorismul islamic, care provoacă anual mii de victime putem uşor observa dimensiunile secretului de insecuritate indus opiniei publice. Sentimentul de insecuritate nu corespunde fenomenului structurilor criminale: omor, pruncucidere, atentate la persoană etc.

Violenţa urbană nu este mai ridicată în marile aglomeraţii decât în oraşele medii. Dacă criminalitatea este mai mare şi riscurile tot atât de importante în sensul că victima unei agresiuni va rămâne cu un sentiment de insecuritate.

Raportul social al victimizării cuprinde, în general, trei momente care şi ele se constituie în relaţii interumane:

- momentul victimizării propriu-zise – când interacţiunea umană priveşte victima şi autorul agresiunii;
- momentul intervenţiei statului, a justiţiei – în care se stabilesc relaţii între infractor şi reprezentanţii justiţiei, pe de o parte, şi între victimă şi justiţie, pe de altă parte;
- momentul final al agresiunii în care autorul este tras la răspundere şi suportă consecinţele juridice ale actelor sale, iar victima fie primeşte reparaţiile cuvenite, fie poate intra în atenţia unor organisme judiciare sau de asistenţă socială pentru a fi ajutată să suporte mai uşor consecinţele agresiunii.

7.2. VICTIMA ŞI URMĂRIREA PENALĂ

Potrivit legii, urmărirea penală se înfăţişează ca o fază obligatorie în marea majoritate a cazurilor penale. Sunt, însă situaţii în care procesul penale are forme atipice, în sensul că lipseşte urmărirea penală. Astfel, în condiţiile prevăzute de art. 279 alin.2, lit. a C.pr.p. plângerea prealabilă se adresează direct instanţei de judecată, procesul penal începând cu judecata (art. 180 C.p. – lovirea şi alte violenţe; art. 184 alin.1 C.p. – vătămarea corporală din culpă când vătămarea produsă necesită pentru vindecare îngrijiri medicale mai puţin de 60 zile când fapta s-a săvârşit în condiţiile art. 180 alin. 2 şi 181 alin. 1 C.p.; art. 193 C.p. – ameninţarea; art. 205 C.p. – insulta; art. 206 C.p. – calomnia; art. 210 C.p. – furtul pedepsit la plângerea prealabilă; art. 213 C.p. – abuzul de încredere; art. 220 C.p. – tulburarea de posesie). De asemenea, urmărirea penală lipseşte în cazul extinderii acţiunii sau a procesului penal, când pentru simplificarea activităţii procesuale, s-a renunţat la efectuarea urmăririi penale.

În ce priveşte plângerea prealabilă, e necesară explicaţia acestei noţiuni.

Instituţia plângerii prealabile se înscrie ca o excepţie de la principiul oficialităţii şi constă în posibilitatea oferită de lege persoanei vătămate de a decide dacă sesizează sau nu organele componente în vederea tragerii la răspundere a făptuitorului.

Declanşarea procesului penal a fost lăsată, în anumite cazuri, la aprecierea persoanei vătămate datorită gradului redus de pericol social pe care îl prezintă anumite infracţiuni. Alteori, deşi infracţiunile pentru care legea prevede necesitatea plângerii prealabile a persoanei vătămate au un pericol social ridicat, desfăşurarea procesului penal, prin publicitatea pe care ar genera-o, ar putea reînnoi suferinţele persoanei vătămate sau ar da naştere la diferite conflicte între persoane care fac parte din aceeaşi familie sau din acelaşi mediu social (cazul lovirilor şi altor violenţe – art. 180 C.p.; insulta – art. 205 C.p; calomnia – art. 206 C.p.).

Deci, titularul plângerii prealabile este partea vătămată (caracter personal). În cazul în care persoana vătămată este un minor sau incapabil (persoane lipsite de capacitate de exerciţiu restrânsă), plângerea prealabilă va fi introdusă ce către reprezentaţii lor legali, tutore sau curator.

În cazul în care prin aceeaşi infracţiune au fost vătămate mai multe persoane şi numai una dintre acestea a introdus plângere prealabilă, răspunderea penală se menţine, iar atunci când sunt mai mulţi participanţi la infracţiune, fapta atrage răspunderea penală a tuturor participanţilor, chiar dacă plângerea prealabilă s-a făcut sau se menţine cu privire numai la unul dintre aceştia (art. 131 alin. 3, 4 C.pr.pen.).

Art. 279 alin. 2 lit.b) C.pr.p. enumeră cazurile când plângerea prealabilă se introduce la organele de cercetare sau procuror:

– vătămarea corporală (art. 181 C.p.);
– vătămarea corporală din culpă (art. 184 alin. 3 C.p.);
– violarea de domiciliu (art. 192 alin. 1 C.p.);
– violarea secretului corespondenţei (art. 195 C.p.);
– violul (art. 197 alin. 1 C.p.);
– adulterul (art. 304 C.p.).

Organul de cercetare penală sau procurorul, primind plângerea prealabilă dispune, după caz, începerea sau neînceperea urmăririi penale. După începerea urmăririi penale, procesul penal se desfăşoară în mod normal, existând posibilitatea ca el să înceteze prin retragerea plângerii prealabile sau împăcarea părţilor.

Trebuie adăugat faptul că procedura de urmărire şi judecare a unor infracţiuni flagrante se aplică în cazul infracţiunilor pentru care e necesară plângerea prealabilă numai dacă persoana vătămată a introdus în termen de 24 de ore de la săvârşirea infracţiunii flagrante plângerea prealabilă la organul de urmărire penală. În acest scop persoana vătămată este chemată şi întrebată de organul de urmărire penală dacă înţelege să facă plângere în termenul mai sus-arătat. Dacă persoana vătămată face plângere prealabilă după ce au trecut 24 de ore de la săvârşirea infracţiunii, dar nu mai târziu de 2 luni din ziua în care a ştiut cine este făptuitorul, se va trece la tragerea la răspundere penală a făptuitorului, aplicându-se procedura obişnuită la urmărire şi judecată.

Potrivit art. 200 C.pr.p. urmărirea penală are ca obiect strângerea probelor necesare cu privire la existenţa infracţiunilor, la identificarea făptuitorilor şi la stabilirea răspunderii acestora, pentru a se constata dacă este sau nu cazul să se dispună trimiterea în judecată.

Organele de urmărire penală trebuie să adune probe în favoarea, cât şi în defavoarea învinuitului sau inculpatului, această obligaţie menţinându-se chiar dacă învinuitul sau inculpatul recunoaşte fapta.

În vederea exercitării în bune condiţii a drepturilor pe care le are, organul de urmărire penală este obligat să explice învinuitului sau inculpatului, precum şi celorlalte părţi drepturile lor procesuale.

Sub acest aspect, în practica judiciară s-a decis că organele de urmărire penală nu au exercitat rol activ într-o cauză de omor, atunci când au omis să cheme părinţii victimei pentru a fi ascultaţi şi să le pună în vedere că se pot constitui parte civilă, fiind dovedit în speţă că au suferit o pagubă morală.

Deşi din conţinutul art. 200 C.pr.p. nu rezultă expres în obiectul urmăririi penale se înscrie, totuşi, şi **identificarea victimei infracţiunii**, activitate necesară pentru rezolvarea laturii penale şi laturii civile a cauzei penale.

Uneori, **identificarea victimei se impune pentru a se putea face identificarea făptuitorului, pentru a se face încadrarea juridică a faptei penale.**

7.3. PERSPECTIVA EXPLORATORIE[1] ASUPRA PSIHOLOGIEI VICTIMEI

(victima sursă de informaţii – versiuni, ipoteze şi piste de lucru în direcţia identificării agresorilor)

Cunoaşterea multilaterală a modului de viaţă, a personalităţii şi a legăturilor victimei are o importanţă majoră în procesul identificării autorilor, îndeosebi în cazul infracţiunilor comise prin violenţă, domeniu în care practica organelor judiciare a demonstrat că adeseori

[1] Vezi Tudorel Butoi, Ioana Teodora Butoi – **Tratat Universitar de psihologie judiciară**, Editura Phobos, 2003 şi Nicolae Mitrofan în **Psihologia judiciară**, Editura Şansa, Bucureşti, 1992.

descoperirea făptuitorilor îşi are izvorul în descifrarea relaţiei victimă – autor – context. Cunoaşterea temeinică a victimei se constituie ca o filieră necesară a oricărei activităţi de identificare a autorilor infracţiunilor săvârşite prin violenţă şi mai ales a omorurilor. În acest sens, **F.E. Lawage** afirmă că „omuciderile pasionale pot fi comise din gelozie, furie, frică, dorinţă, ură, răzbunare. În cazul în care pare a fi o astfel de crimă, cercetările trebuie să se îndrepte spre descoperirea pasiunilor pe care victima ar fi putut să le răscolească. În general, ne vom orienta după sex, vârstă, situaţie socială, frecventările, deplasările, situaţia victimei şi a celor dimprejurul ei, cercetări care se vor face într-un cerc relativ restrâns".

Din varietatea infinită a datelor de interes pentru cunoaşterea victimelor vom selecta şi prezenta pe cele care apreciem că au o semnificaţie deosebită în procesul identificării autorilor şi anume:

- datele referitoare la determinarea naturii juridice a cazului pentru a stabili dacă în speţă este vorba de un omor, sinucidere sau moarte accidentală;
- datele privind stabilirea celui mai plauzibil mobil al săvârşirii infracţiunii;
- datele relative la precizarea circumstanţelor esenţiale ale evenimentului (de loc, timp, mod de comitere, surprinderea victimei ori acceptarea pătrunderii autorilor în locuinţă), alte împrejurări semnificative (tentative de alarmare sau de apărare a victimelor);
- datele care definesc personalitatea victimei, în principal, cele privind concepţia şi modul de viaţă, materializate în nivelul de cultură şi educaţie, atitudini, calităţi temperamentale şi caracteriale, obiceiuri, anumite tabieturi, dorinţe nesatisfăcute, stare de echilibru psihic ori manifestarea unor tendinţe spre agresivitate, izolare socială sau depresiune, sau vicii ascunse (jocuri de noroc, consum excesiv de alcool, relaţii extraconjugale ori inversiune sau perversiune sexuală);
- cercul de relaţii al victimei (de familie, rudenie, vecinătate, de serviciu, de distracţie) mediile şi locurile sau localurile publice frecvente. De o importanţă deosebită în acest sens sunt precizarea naturii relaţiilor victimei (de amiciţie, duşmănie, indiferenţă) şi, mai ales, identificarea şi conturarea tuturor stărilor tensionale ori conflictuale mai vechi sau apărute recent (neînţelegeri familiale, conflicte pentru moştenire, motive de răzbunare sau gelozie etc.), precum şi a celor care privesc legături cu persoane bănuite de comiterea faptei sau cu cercuri afaceriste ori de infractori, care ar putea sugera preocuparea victimei pentru obţinerea unor venituri pe căi ilicite;
- informaţiile privind mişcarea în timp şi în spaţiu a victimei cu accent deosebit pe perioada imediată a evenimentului care pot avea relevanţă deosebită;
- datele privind bunurile deţinute de victimă, mai ales a celor de valoare şi cele privind dispariţia unora dintre acestea ori a unor documente;
- informaţii privind antecedentele morale, medicale, penale şi contravenţionale ale victimei.

Cercetarea de la faţa locului în cazul infracţiunilor comise cu violenţă poate oferi un şir nelimitat de constatări şi indicii semnificative pentru cunoaşterea victimei, cum ar fi:

– activitatea desfăşurată anterior procedurii cazului (victima îmbrăcată de zi, de somn, desfăşura activităţi gospodăreşti);
– comportamentul victimei la apariţia infractorului (indici că i-a deschis benevol uşa sau aceasta a fost forţată, încercări de opunere materializate în ruperea de veşminte, leziuni);
– indicii pentru eventualul mobil al faptei ca: dispariţia unor bunuri sau valori ori înscrisuri, poziţia ginecologică a victimei;
– date utile privind identitatea victimei atunci când aceasta nu este cunoscută (descrierea semnalmentelor);
– date de cunoaştere generală a preocupărilor victimei, a stării de sănătate, a debitorilor acesteia.

De asemenea, expertiza medico-legală poate oferi date utile privind prezenţa semnelor de autoapărare a victimei, numărul şi gravitatea lor.

7.4. TRATAMENTUL PSIHOLOGIC AL VICTIMEI ÎN CURSUL URMĂRIRII PENALE

În tratatele de procedură penală, urmărirea penală este considerată o fază distinctă a procesului penal, precizându-se că „urmărirea penală se identifică cu un comportament procesual bine definit în procesul penal, deoarece, în cadrul ei, se realizează anumite activităţi specifice prin care se dovedeşte existenţa sau inexistenţa infracţiunilor, ştiut fiind că marea majoritate a faptelor penale nu pot fi dovedite prin probe preconcepute. De asemenea, în cadrul urmăririi penale sunt desfăşurate activităţi specifice pentru identificarea autorilor infracţiunilor iniţial necunoscuţi[2].

Din perspectiva psihologică, urmărirea penală este o sumă de relaţii interpersonale ale unui subiect constant – reprezentantul formei de constrângere a statului (poliţist, magistrat) cu ceilalţi participanţi la drama judiciară (autor, victimă, martori, experţi). Specificul acestor relaţii interpersonale este tratarea emoţională a individului pus în contact cu reprezentantul oficial al autorităţii, trăire caracterizată printr-o anumită încărcătură nervoasă negativă. În general, individul se confruntă cu un sentiment de teamă generat de optica deformată asupra caracterului represiv al justiţiei.

Din punctul de vedere al victimei, la cele de mai sus se adaugă faptul că aceasta de multe ori ezită să solicite sprijinul reprezentanţilor autorităţilor temându-se că prin aceasta să nu fie descoperite unele amănunte din viaţa acesteia, amănunte considerate mai puţin „onorabile" sau de natură să-i angajeze responsabilitatea. Cunoscându-se că multe infracţiuni nu sunt descoperite tocmai datorită nedenunţării acestora, au fost efectuate o serie de studii care să determine motivele pentru care victima nu a solicitat intervenţia autorităţii, astfel un studiu

[2] I. Neagu – **Drept penal procesual**, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1988, pag. 372.

efectuat în S.U.A. relevă o serie de motive considerate de victimă ca importante pentru a nu anunţa poliţia[3].

Cele mai importante motive ale victimelor pentru a nu anunţa poliţia

Crime	Cazuri în % în care poliţia nu a fost anunţată	*Motive pentru a nu anunţa poliţia*				
		Atingerea de natură personală şi nu a vrut să ofenseze	Poliţia nu a putut fi eficace sau nu a dorit să fie sâcâitoare	Nu a dorit să ocupe timpul	Prea confuză sau nu a ştiut unde să anunţe	Teama de răzbunare
Tâlhării	35	27	45	9	18	0
Acte de violenţă grave	35	50	25	4	8	13
Acte de violenţă simple	54	50	35	4	4	7
Spargeri	42	30	63	4	2	2
Furturi importante	40	23	62	7	7	0
Furturi fără importanţă	63	31	58	7	3	<0,5
Furturi auto	11	20	60	0	0	20
Calomnie	62	23	68	5	2	2
Frauda de consum	90	50	40	10	10	0
Alte fraude (cecuri false, escrocherii)	74	41	35	16	8	0
Ofense sexuale (în afară de viol)	49	40	50	0	5	5
Delicte familiale (părăsire, lăsare fără sprijin)	50	65	17	10	0	7

Iată un studiu realizat în Franţa demonstrează şi el existenţa unor motive numeroase pentru care victimele nu reclamă comiterea unei infracţiuni[4]:

Infracţiuni / Motive	Furt	Spargeri	Consum	Dreptul muncii	Drept comercial	Agresiuni	Violenţe	Agresiuni sexuale
Nu înseamnă nimic	61,6	64,2	60,4	34,5	30,4	59,8	63	50
Poliţia intervine oricum	2,7	4,5	0,7	0	0	6,5	0	0
Poliţia a fost deja anunţată	7,1	72,4	0,7	1,4	4,3	7,6	0	7,1

[3] R. Quinney – **Criminology** 2nd edition, Little, Brown & Co. Boston, 1979, pag. 282

[4] P.Robert, R. Zaubermann în **Les victims, l'aide et la reparation**, Paris, 1987, pag. 116

UOAS CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Este pierdere de timp	25,9	22,4	15,3	13,8	14,9	14,1	3,7	14,3
Este un fapt rău trecut	5,4	14,9	6,4	9,7	6,4	7,6	14,8	14,3
Nu priveşte poliţia	29,5	13,4	65,8	79,3	63,8	33,7	55,8	21,4
Poate fi rezolvată de victimă	34,8	34,3	70,7	71,7	66	35,9	74,1	42,9
Nu mai serveşte la nimic	21,4	26,9	10	4,8	4,3	16,3	14,8	14,3
Teama de răzbunare	2,7	0	1,4	5,5	2,1	12	29,6	28,6
Este dezorientat	1,8	3	2,5	6,7	4,3	3,3	3,7	14,3

Tocmai de aceea, este necesar ca în timpul desfăşurării urmăririi penale abordarea victimei să se facă de o manieră care să-i permită acesteia să colaboreze eficient cu justiţia, activitatea acesteia din urmă putând fi astfel desfăşurată fără impedimente.

În mod tradiţional, victima este considerată martorul principal, de multe ori fiind singura persoană care poate oferi informaţii despre comiterea unei infracţiuni. Dar tocmai victima este persoana care oferă cele mai puţine dovezi de veridicitate în declaraţiile sale. De aceea este necesar ca abordarea victimei să se facă în primul rând din perspectivă psihologică, specialistul criminalist sau anchetatorul trebuind să considere victima ca persoană prejudiciată, ce a suferit o daună psihică. Dacă prezenţa psihologului sau a psihiatrului nu este posibilă, reprezentantul autorităţii trebuie să prezinte cunoştinţe cât mai temeinice de psihologie, prezenţa psihologiei fiind „cea care permite să fie restituit victimei locul său de subiect pasiv al infracţiunii.

În esenţă, problematica psihologică în materie se integrează „fenomenului psihologic al frustraţiei cauzate de impactul pe care infracţiunea îl are asupra cursului firesc al evoluţiei umane". De aceea, abordarea victimei de pe o poziţie strict judiciară, prin folosirea unor mijloace, metode şi tehnici depersonalizate, cu caracter general, nu va fi aptă să constituie pentru persoana victimizată sprijinul pe care aceasta îl aşteaptă, cu atât mai mult cu cât cercetări empirice au dovedit că victima poate resimţi în legătură cu comiterea unei agresiuni sentimente ca:

- reticenţa în denunţarea delictului (mai ales dacă persoana a fost frecvent implicată în comiterea unor delicte de un anumit fel);
- coresponsabilitate faţă de comiterea faptei;
- vinovăţie în legătură cu circumstanţele infracţiunii (mai ales în ceea ce priveşte propriul comportament).

Atunci când victima este supusă procedurii interogatoriului, anchetatorul trebuie să aibă în vedere că persoana aflată în faţa sa a suferit un prejudiciu sau este posibil să fi suferit un prejudiciu. Anchetatorul se va situa pe o poziţie relativ neutră în legătură cu cazul pe care îl

are de soluţionat, astfel încât să poată delimita exact manifestările cauzate de şocul victimizării de manifestările determinate de încercarea victimei de a ascunde unele elemente esenţiale ale faptei în cauză.

Victimei trebuie să i se întărească convingerea că apelând la forţa de coerciţie a statului nu a comis o greşeală, numai în acest fel putându-se obţine maximum de informaţii în legătură cu împrejurările de fapt, reale ale victimizării.

7.5. VICTIMA ŞI JUDECATA

Victima din punct de vedere juridic este o parte în proces şi, totodată, prin forţa împrejurărilor şi un martor sui-generis. Această stare îi conferă rolul de „martor principal", căci la prima vedere s-ar părea că nimeni altul decât victima nu poate relata mai bine asupra întregului act infracţional îndreptat împotriva ei.

Psihologic însă lucrurile stau altfel. Victima este martorul care poate oferi cele mai puţine garanţii de veridicitate în relatările ei, chiar şi în cazul celei mai bune-credinţe.

Faptul că în momentul săvârşirii actului infracţional victima este supusă unor stări emotive deosebit de puternice, face ca perceperea actului şi întipărirea lui să se facă în condiţiile unei reduse posibilităţi de activitate corticală conştientă şi controlată. Deci în cazul optim vom avea numai serioase lacunozităţi perceptive şi în consecinţă şi memoriale.

Experienţa arată apoi că victima, din dorinţa de a-şi îmbunătăţi situaţia procesuală (unde adesea e şi parte civilă) proprie şi din dorinţa de a agrava situaţia infractorului – pe care în mod evident vrea să se răzbune – victima „ajustează" realitatea în declaraţiile ei, deşi a cunoscut-o lacunos, fragmentar.

La toate acestea se mai adaugă **coeficientul de denaturare** determinat de *afectivitatea, sugestibilitatea, imaginaţia* şi de *personalitatea victimei.*

Toate aceste constatări sumar relatate sunt de mare folos justiţiei, căci adesea magistraţii sunt înclinaţi să dea un credit nemeritat „bietei victime". Problema psihologică a victimei este interesantă deci sub acest unghi de vedere, căci nu putem vorbi nici pe departe de o „psihologie" a victimei – în sensul în care putem vorbi de o „psihologie" a infractorului.

Situaţia de victimă este o situaţie de moment care se naşte în clipa în care se produce accidentul sau infracţiunea, în condiţii excepţionale care solicită în mod deosebit reactivitatea persoanei în cauză. Comportamentul performant în urma interacţiunii factorilor exogeni (determinaţi) şi a factorilor endogeni vor da specificul cazului respectiv.

În înţelesul legii *parte vătămată* este persoana care a suferit prin fapta penală o vătămare fizică, morală sau materială, dacă participă la procesul penal.

Partea civilă este persoana vătămată care exercită acţiunea civilă în cadrul procesului penal. Atât partea civilă cât şi partea vătămată sunt victime, iar în ce priveşte partea psihologică, victima va fi afectată atât în fazele de urmărire penală şi judecată, cât şi ulterior judecăţii. Astfel, atunci când se procedează la luarea depoziţiilor, confruntare, recunoaştere se vor folosi

procedee de tactică criminalistică speciale şi se va ţine cont de starea psihologică în care se află victima, atât pentru a evita un nou traumatism, cât şi pentru aflarea adevărului.

În ce priveşte partea penală, ascultarea părţii vătămate şi a părţii civile este o activitate procesuală şi de tactică criminalistică care se poate efectua atât în faza de urmărire penală, cât şi în faza de judecată.

În legătură cu *poziţia procesuală* a părţii vătămate, aceasta îşi desfăşoară activitatea în legătură cu latura penală a cauzei, putând fi ascultată, având cuvântul în cadrul dezbaterilor din şedinţa de judecată, fiind în măsură să utilizeze calea de atac a apelului.

Partea vătămată nu poate fi ascultată ca martor în procesul penal; în situaţia în care a fost totuşi audiată, respectându-se formele cerute pentru ascultarea martorilor (depunând jurământ), declaraţia sa constituie un mijloc de probă şi poate servi la aflarea adevărului în măsura în care se colaborează cu celelalte probe din dosar.

Dat fiind *caracterul personal al drepturilor părţii vătămate*, decesul acesteia în timpul procesului penal lasă un gol procesual, ea neputând fi înlocuită, drepturile sale stingându-se odată cu titularul lor.

Dispariţia părţii vătămate din procesul penal nu trebuie să conducă la concluzia greşită că ar împiedica exercitarea în continuare a acţiunii penale. În asemenea situaţii acţiunea penală se exercită, în continuare, de către organul judiciar învestit cu rezolvarea cauzei penale. Decesul părţii vătămate stinge acţiune penală într-un singur caz – când legea prevede expres.

Pentru exercitarea drepturilor sale în cadrul procesului penal, partea vătămată trebuie citată, ea putându-se prezenta şi având posibilitatea să fie reprezentată. Săvârşirea unei infracţiuni poate avea, printre alte consecinţe şi producerea unui prejudiciu material sau moral în dauna unei persoane juridice. În vederea reparării prejudiciului cauzat, persoana vătămată are la îndemână acţiunea civilă, pe care o exercită în cadrul procesului penal. Constituirea ca parte civilă se poate face numai în cazul în care persoana vătămată cere acoperirea unui prejudiciu material sau moral produs prin infracţiune şi oferă acesteia unele avantaje, şi anume:

– rapiditatea obţinerii despăgubirilor materiale;

– administrarea mai uşoară a probelor;

– acţiunea civilă exercitată în cadrul procesului penal e scutită de taxa de timbru.

Dreptul cel mai important al părţii civile este solicitarea despăgubirilor.

7.6. TRATAMENTUL PSIHOLOGIC AL VICTIMEI ÎN CURSUL JUDECĂŢII

Caracteristic acestei faze a procesului penal este faptul că între victimă şi magistrat se stabileşte o legătură mediată prin intermediul avocatului. Acesta din urmă este cel care va asculta doleanţele victimei şi le va transmite instanţei. Din punct de vedere psihologic, victimele pot manifesta două seturi de atitudini:

- să lase totul în seama reprezentantului sau dându-i toate amănuntele pe care acesta le solicită;

- să manifeste reticenţă în legătură cu atitudinile avocatului, pe care de multe ori, direct sau indirect, îl acuză de „pactizare" cu avocatul inculpatului;
- o altă faţetă a procesului penal în faţa judecăţii, o reprezintă repararea prejudiciilor cauzate prin infracţiune, reparare care a avut loc în partea civilă a procesului penal. În plan civil, problematica psihologică trebuie să aibă în vedere următoarele categorii de prejudicii, impuse de noua concepţie a dreptului civil român cu privire la despăgubirile morale, rezultând din traume psihologice perene:
  - prejudicii constând în dureri fizice sau psihice;
  - prejudiciul estetic – când, prin infracţiune, s-a cauzat sluţirea fizică a persoanei victimei;
  - prejudiciu de agrement – ca o compensaţie la posibilitatea de viaţă răpite unei persoane prin alterarea integrităţii sale funcţional-fiziologice;
  - prejudiciul juvenil – constând în prejudiciul moral specific suferit de către o fiinţă umană tânără care îşi vede rduse speranţele de viaţă sau răpite anumite agremente ale existenţei.

Problematica psihologiei părţii civile este nouă fiind deocamdată abordată tangenţial în cadrul victimologiei. Acest fapt a fost sesizat de către profesorul **Tiberiu Bogdan** care sublinia că „evoluţia societăţilor moderne exclude categoric dreptul individului de a-şi face singur dreptate, fără însă ca societăţile să fi luat asupra lor şi despăgubirea ca reabilitare a victimelor". În acest fel, atât practica legală cât şi teoria criminologică se axează pe studierea şi analiza criminalului, de unde rezultă un fapt paradoxal, greu de înţeles: la finele procesului penal, infractorul este pedepsit, statul la rândul lui este tot „pedepsit" (trebuie ca un timp să se îngrijească de deţinut), în schimb, singurul element neglijat rămâne victima (supravieţuitoare), ale cărei posibilităţi de despăgubire depind de starea materială a infractorului şi de iscusinţa sau stângăcia avocaţilor ce reprezintă părţile într-un proces.

Efectele psihologice ale faptelor ilicite au fost luate în considerare şi pe plan internaţional, în acest sens Consiliul Europei, la Colocviul de la Londra (1969) a elaborat „Recomandările asupra recuperării prejudiciului moral" care cuprind următoarele principii:

1 – dauna morală vizează prejudiciul care nu se pretează, strict vorbind, la o evaluare bănească. Semnificaţia şi importanţa sa exactă prezintă unele diferenţe în funcţie de diversele sisteme juridice;

2 – principiul separării daunelor morale ar trebui să fie recunoscut în cazul leziunilor corporale, pe de o parte, şi în cazul atingerilor grave aduse personalului (cum sunt defăimarea, intruziune în viaţa privată, sechestrarea ilegală), pe de altă parte;

3 – în caz de deces repararea daunelor morale ar trebui să fie acordată rudelor apropiate în ipotezele în care acest lucru ar fi justificat prin considerente cu totul deosebite;

4 – repararea daunelor morale se justifică, de asemenea, în anumite cazuri de atingeri aduse raporturilor de familie. O despăgubire pentru ruperea logodnei nu ar trebui acordată decât în cazul în care logodnicul a suferit un prejudiciu moral grav din pricina celuilalt logodnic;

5 – despăgubirea are ca obiect să procure victimelor o compensaţie (sau o satisfacţie). În anumite cazuri pentru stabilirea acestei compensaţii, s-ar putea ţine cont şi de gravitatea culpei autorului daunei;

6 – pe lângă despăgubirea bănească, reparaţia ar trebui să cuprindă şi măsurile destinate să împiedice producerea, continuarea sau repetarea prejudiciului;

7 – cu ocazia acordării de despăgubiri, trebuie făcută distincţia între dauna materială şi cea morală;

8 – atunci când este cazul, reparaţia ar putea fi acordată sub forma unor vărsăminte periodice. În aceste cazuri ar fi de dorit ca beneficiarii să fie protejaţi împotriva diminuării monedei;

9 – problema reparării daunei morale a fost examinată în raport de răspunderea civilă şi cu asigurarea socială. În materia asigurării de răspundere civilă, garanţia acordată de către asigurator ar trebui să cuprindă, în caz de leziuni corporale şi despăgubirea daunei morale;

10 – având în vedere importanţa practică a asigurărilor, ar fi util să se organizeze un schimb de vederi, între reprezentanţii companiilor de asigurări şi jurişti experţi în materie de daune – interese;

11 – ar trebui luate măsuri atât pe plan naţional, cât şi pe plan european, în scopul de a se remedia lipsa informaţiilor privitoare la cuantumul indemnizaţiilor acordate în cazuri similare. Studiul utilizării ordinatoarelor în adunarea şi stocarea informaţiilor ar trebui încurajat;

12 – cu titlul de măsură imediată, Consiliul Europei, ar trebui să adune informaţii relative la cuantumul indemnizaţiilor acordate în fiecare ţară, pentru a le pune la dispoziţia persoanelor şi a instituţiilor interesate;

13 – Consiliul Europei ar trebui să încerce armonizarea regulilor juridice privitoare la repararea prejudiciului moral cauzat ca urmare a unor leziuni corporale.

Dar în timpul judecăţii, ca şi în timpul urmăririi penale, pentru lămurirea unor aspecte insuficient clarificate, magistratul poate hotărî efectuarea unor expertize. Între acestea, ne interesează cu precădere expertiza psihiatrică cu caracter medico-legal. Prin intermediul acesteia se poate proba tulburarea psihică din timpul comiterii infracţiunii, constrângerea fizică şi psihică la care a fost supusă victima, sugestibilitatea victimei sau existenţa unor stări patologice sau fizice, capacitatea victimei de a aprecia corect circumstanţele agresiunii[5].

Din această perspectivă, două aspecte ne reţin atenţia:

a) în primul rând, este vorba de conduita expertului „atunci când psihiatrul pregăteşte un raport de expertiză pentru o autoritate judiciară (...) trebuie să conserve o atitudine medicală şi să ceară garanţia unui mediu şi a unui statut personal corespunzător. Chiar atunci când el depinde într-o manieră sau alta de judecător, de poliţie (...), el trebuie să apere independenţa concluziilor sale medico-legale şi libertatea recomandărilor sau a deciziilor sale terapeutice"[6];

---

[5] G. Scripcaru – **Medicină legală**, Ed. Didactică şi Pedagogică R.A., Bucureşti, 1993, pag. 335

[6] M.J. Bernheim – „Raportul introductiv la studiul despre responsabilitatea penală şi tratamentul psihiatric al delincvenţilor bolnavi mintali" în **Revista de ştiinţă penitenciară**, 1995, an 5, supliment 3, Ed. Direcţia Generală a Penitenciarelor, Bucureşti, pag. 23

b) în al doilea rând, interesează psihologia şi comportamentul expertizatului, având în vedere că expertiza reprezintă un alt moment cu încărcătură afectogenă deosebită. În acest sens, autorul chiar subliniază că „pentru a putea consimţi liber, persoana expertizată trebuie să fie informată, psihiatrului trebuie să i se prezinte în funcţia sa de expert şi să-i explice că acel conţinut al convorbirii va putea fi transmis judecătorului. Expertizele şi părerile bazate în mod unic pe studierea dosarelor ar trebui să fie evitate".

Aşa cum rezultă şi din opinia amintită rezolvarea corectă a problemelor legate de comiterea unor fapte antisociale nu se poate face fără un contact direct cu persoanele implicate, atât în ce priveşte experţii, cât şi în privinţa magistratului.

În ce priveşte prezenţa psihiatriei în cadrul judiciar, utilizarea acesteia cuprinde în esenţă învăţarea a şapte tehnici[7]:

- evaluarea unor anomalii de comportament;
- redactarea rapoartelor pentru instanţe şi avocaţi;
- prezentarea rapoartelor în instanţă;
- interpretarea şi utilizarea dispozitivelor de securitate ca mijloace de control şi tratament al unui pacient;
- tratamentul anumitor tulburări cronice, în special a celor care sunt însoţite de probleme de comportament, ca psihozele grave şi tulburările personalităţii;
- o cunoaştere a dreptului în relaţie cu sănătatea mentală;
- tehnicile de tratament de ordin psihologic, în particular formele de psihoterapie care se adresează tulburărilor comportamentului.

7.7. VICTIMA ULTERIOR JUDECĂŢII

Ulterior judecăţii, potrivit art. 362 C.pr.p., se poate exercita calea apelului de către orice persoană ale cărei interese legitime au fost vătămate printr-o măsură sau printr-un act al instanţei.

Potrivit art. 362 lit.c) C.pr.p., partea vătămată poate face apel în cazurile în care acţiunea penală se pune în mişcare la plângerea prealabilă, dar numai în ce priveşte latura penală.

După ce hotărârea rămâne definitivă, ea este pusă în executare de către prima instanţă. Dacă partea vătămată nu este satisfăcută de soluţia dată de instanţă printr-o hotărâre definitivă, ea mai are opţiunea exercitării căilor extraordinare de atac.

Infractorul va fi ţinut să execute pedeapsa dispusă de instanţă (închisoare, amendă), dar cert este că şi în aceste condiţii prejudiciu suferit de victimă, în special cel moral, să nu poată fi acoperit.

Astfel, de *lege ferenda* ar fi lăudabil dacă pe lângă acordarea de despăgubiri victimei s-ar dispune urmarea unui tratament psihiatric facultativ, pe cheltuiala celui ce execută pedeapsa, în special în cazul infracţiunilor care sunt susceptibile de a cauza puternice traume psihologice (cazul violului).

[7] **Ibidem**, pag. 26

7.8. TRATAMENTUL PSIHOLOGIC AL VICTIMEI ULTERIOR REZOLVĂRII JUDICIARE A URMĂRILOR VICTIMIZĂRII

Deşi pronunţarea unei hotărâri judecătoreşti se consideră că reprezintă momentul final al procesului penal, acest lucru nu înseamnă nici că victima se poate considera pe deplin satisfăcută şi nici că legătura directă în această ipostază, cu sistemul juridic trebuie înţeleasă încheiată. În afară de intervenţia psihologiei, psihiatriei şi a medicinei în general, în favoarea victimei, este necesar ca sistemul juridic, legal al unui stat, să păstreze unele contacte cu subiectul pasiv al unei infracţiuni.

În unele state, aceasta se întâmplă, de exemplu, prin instituţionalizarea posibilităţii încheierii unor contracte între infractorul încarcerat şi victima sa[8]. În acest fel pot fi atinse în acelaşi timp două scopuri ale justiţiei: resocializarea infractorilor şi dezdăunarea cât mai completă a victimelor.

Contractul între sistemul judiciar şi victimă poate avea loc şi prin intermediul forţelor poliţieneşti. Prin intermediul poliţiei pot fi atinse două scopuri: prinderea infractorilor pe de o parte şi protejarea victimei potenţiale pe de altă parte, asigurându-se victimei propriu-zise un climat de siguranţă.

Rolul poliţiei, în acest sens, constă în angajarea unor acţiuni variate, cum sunt:

1 – asigurarea prezenţei în teren a elementului poliţienesc pentru asigurarea locurilor şi a mediilor cu „risc victimal" crescut;

2 – identificarea şi aplanarea situaţiilor conflictuale, deoarece o situaţie conflictuală acutizată duce la săvârşirea unor infracţiuni comise împotriva unei persoane. Aceste măsuri se pot realiza prin:

- audierea plângerilor, reclamaţiilor şi sesizărilor depuse la organele de poliţie, care fac referire la comportamentul agresiv şi la tendinţe de răzbunare;
- identificarea persoanelor liberate din penitenciare care au suferit condamnări în urma unor plângei prealabile şi determinarea acestora de a nu se preta la acţiuni de răzbunare;
- studierea unor cauze civile, existente la judecătorii, privind partaje, divorţuri etc., urmărindu-se comportamentul părţilor în timpul şi în afara dezbaterilor procedurale;
- organizarea culegerii informaţiilor în mediile în care, de regulă, faptele antisociale cauzatoare de prejudicii nu se reclamă organelor de poliţie şi se urmăreşte o „justiţie pe cont propriu";
- o deschidere mai largă a poliţiei către populaţie, prin această culegându-se informaţii privind stările conflictuale direct de la cetăţeni, cu ocazia efectuării activităţilor curente.

---

[8] *** **„Revista de ştiinţă penitenciară"**, 1995, an 5, supliment 3, Ed. Direcţia Generală a Penitenciarelor, Bucureşti, 1995, pag. 185

3 – educarea moral-juridică a cetăţenilor prin popularizarea obligaţiilor şi drepturilor legale;

4 – pregătirea antiinfracţională (punându-se accentul pe pregătirea copiilor în aces sens) şi prin mediatizarea unor mijloace de contracarare a agresiunilor;

5 – identificarea şi supravegherea bolnavilor psihic periculoşi;

6 – identificarea şi protejarea victimelor conjunctural potenţiale;

7 – prevenirea şi combaterea violenţei intrafamiliale.

7.9. EXEMPLIFICĂRI ÎN MATERIA APLICATIV-PRAGMATICĂ A VICTIMOLOGIEI PE TERENUL RĂSPUNDERII PENALE

7.9.1. Victimele accidentelor de muncă

Aprecieri victimologice

Munca, activitate care-l defineşte pe om şi civilizaţia sa şi care ne asigură supravieţuirea în acest univers necunoscut, are uneori şi un final dramatic pentru om şi chiar tragic în sensul că munca este la originea unui număr anual important de decese, accidente şi boli profesionale.

Accidentele produse în România, în ultimii ani, demonstrează că aplicarea de măsuri destinate prevenirii şi combaterii unor fapte sau evenimente de natură să prejudicieze protecţia muncii este absolut necesară într-un stat de drept. Această problematică, practic mereu actuală, este reglementată în plan juridic prin acte normative destinate, pe de o parte asigurării protecţiei muncii, iar pe de altă parte asigurării exploatării şi întreţinerii corespunzătoare a instalaţiilor, utilajelor şi maşinilor.

Efectul încălcării normelor de protecţie a muncii prin crearea de victime îl constituie şi prevederile **Codului penal al României**, care incriminează o serie de fapte de natură să aducă atingere vieţii sau sănătăţii persoanei precum şi patrimoniului public sau privat având la bază intenţia sau culpa autorului, unele având ca modalitate de comitere inclusiv incendiile sau exploziile.

Din sfera normativă, amintim reglementările de ordin intern ale ministerelor economice, îndeosebi în domeniile mineritului, chimiei, petrochimiei, siderurgiei ş.a.

Aspecte juridice – Noţiune

Accidentul de muncă, potrivit art. 23 din Legea nr. 90/1997 este definit ca o vătămare violentă a organismului, precum şi intoxicaţia acută profesională care au loc în timpul procesului de muncă sau îndeplinirea îndatoririlor de serviciu indiferent de natura juridică a contractului în baza căruia se desfăşoară activitatea şi care provoacă incapacitatea temporară de muncă de cel puţin trei zile, invaliditate sau deces.

Este, de asemenea, accident de muncă:

– accidentul suferit de elevi, studenţi şi ucenici în timpul practicii profesionale;

– accidentul suferit de cei care îndeplinesc sarcini de stat sau de interes public inclusiv în cadrul unor activităţi culturale, sportive, în timpul şi din cauza îndeplinirii acestor sarcini;
– accidentul suferit de orice persoană ca urmare a unei acţiuni întreprinse din proprie iniţiativă pentru prevenirea sau înlăturarea unui pericol care ameninţă avutul public sau pentru salvarea de vieţi omeneşti;
– accidentul survenit în timpul şi pe traseul normal al deplasării de la locul de muncă la domiciliu şi invers;
– accidentul cauzat de activităţile care nu au legătură cu procesul muncii dacă se produce la sediul persoanei juridice sau la adresa persoanei fizice ori în alt loc de muncă organizat de acestea în timpul programului de muncă.

P. Pufan în lucrarea sa „Psihologia muncii" (Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1978) consideră că accidentul de muncă este un eveniment neaşteptat, determinat de o vătămare violentă a unei persoane participante la procesul de producţie, de natură să întrerupă desfăşurarea normală a muncii şi să aducă prejudicii fizice, morale şi materiale victimei.

După cum se comentează în literatura de specialitate, producerea violentă, neaşteptată a unui astfel de eveniment „nu trebuie confundată cu ceea ce este imprevizibil", fortuit, accidentele de muncă fiind în majoritatea cazurilor posibil de prevăzut şi, deci, de preîntâmpinat, aspect esenţial pentru stabilirea răspunderii juridice.

Clasificarea accidentelor de muncă, potrivit art. 24 din Legea nr. 90/1996 se face în funcţie de efectele produse şi a numărului de persoane accidentate sau victime, după cum urmează:

– accidente care produc incapacitate temporară de muncă de cel puţin 3 zile;
– accidente care produc invaliditate;
– accidente mortale;
– accidente colective, când sunt accidente cel puţin trei persoane în acelaşi timp şi din aceeaşi cauză.

La cele de mai sus trebuiesc adăugate bolile profesionale care sunt manifestări morbide legate de muncă şi sunt definite ca atare. Astfel, anumite activităţi pot duce la boli specifice (de exemplu, vibraţiile, zgomotele) sau maladiile sunt urmarea unor emanaţii şi inhalaţii de produse toxice, prafuri sau fibre (fibroze, asbestoze) sau chiar la reacţii alergice (ciment, făină, praf).

Potrivit legii conducerile persoanelor juridice, firmelor, agenţilor economici în care au avut loc accidente de muncă colectivă, mortale ori care au produs invaliditate sunt obligate să anunţe de îndată Inspectoratul de stat teritorial pentru protecţia muncii şi organele de urmărire penală, respectiv Parchetul şi Inspectoratul de Poliţie.

Conform art. 26 din Legea nr. 90/1996 şi art. 209 din Codul de procedură penală la cercetarea accidentului de muncă participă şi procurorul, acesta fiind singurul care poate face urmărirea penală în astfel de cazuri.

Rezultatul cercetării accidentului de muncă se va consemna într-un proces-verbal care va cuprinde: cauzele şi împrejurările în care a avut loc accidentul; prevederile din normele de

protecţie a muncii care nu au fost respectate; persoanele care se fac răspunzătoare de nerespectarea normelor de protecţia muncii; identificarea victimei, sancţiunile aplicate; măsuri ce trebuiesc luate pentru prevenirea altor accidente.

Iniţierea măsurilor de prevenire a altor accidente

Măsurile tehnice şi organizatorice de prevenire a altor accidente sau avarii în sectorul respectiv reprezintă o problemă deosebit de importantă de a cărui rezolvare răspund în egală măsură, conducătorul procesului de producţie din compartimentul în care s-a produs evenimentul şi specialiştii chemaţi în acest scop.

Analiza evenimentelor petrecute în procesul muncii şi care au făcut victime este o activitate importantă constând în stabilirea cauzelor accidentului care pot fi:

- cauze de natură tehnică, mai frecvente fiind cele determinate de funcţionarea defectuoasă a instalaţiilor şi utilajelor, uzura prematură a aparatelor, maşinilor sau instalaţiilor, calitatea necorespunzătoare a materialelor, defecţiuni în aprovizionarea tehnică;
- cauze de natură organizatorică, frecvente fiind lipsa luării unor măsuri corespunzătoare pe protecţia muncii, neglijenţe în procesul de producţie, în exploatarea maşinilor, utilajelor, instalaţiilor, superficialitatea în respectarea normelor tehnice de securitate a muncii sau indisciplina.

Determinarea împrejurărilor în care a avut loc accidentul are importanţă pentru stabilirea elementelor pe baza cărora să se facă o încadrare juridică corectă a faptei.

Frecvent pentru încadrarea evenimentului în categoria accidentelor de muncă, trebuie stabilit dacă acesta s-a produs în timpul procesului de muncă şi dacă cel accidentat era în curs de îndeplinire a atribuţiilor sale de serviciu.

Normele legale de protecţie a muncii care au fost încălcate ori alte norme prin care se stabilesc măsuri tehnice sau organizatorice privind procesul de producţie, exploatare, întreţinerea utilajelor, instalaţiilor şi maşinilor, condiţiile de aprovizionare cu materiale şi combustibili, trebuie să fie cunoscute pentru o corectă stabilire a răspunderii penale, civile sau administrative.

Principalele cauze ale accidentelor de muncă în domeniul minier pot fi clasificate în:

1 – accidente de muncă în legătură cu deschiderea, săparea şi susţinerea lucrărilor miniere produse prin prăbuşiri, surpări sau căderi de rocă. Printre cauzele acestor accidente se află nerespectarea monografiilor de armare a galeriilor şi a prevederilor proiectului de execuţie a puţurilor; neînlocuirea la timp a susţinerilor căzute, rupte, deteriorate, deplasate sau care nu prezintă siguranţă; încălcarea normelor tehnice de armare; neinstruirea şi nedotarea personalului muncitor cu material adecvat de protecţie.

2 – accidente de muncă în legătură cu circulaţia şi transportul în subteran, determinate de călcarea sau de strivirea victimelor între vagoane şi pereţii galeriilor; căderi de la înălţime, tamponări, electrocutări. Cauzele întâlnite în practică sunt:

- neasigurarea sau neamenajarea spaţiilor de securitate pentru mijloacele de transport şi pentru circulaţia persoanelor ca şi amenajarea unor nişe de adăpost corespunzătoare;

- montarea şi întreţinerea necorespunzătoare a liniilor ferate, a macazurilor şi armăturilor din galeriile de transport;
- neanunţarea mecanicului şi însoţitorului trenului despre felul şi locul lucrărilor executate pe cale;
- cuplarea sau decuplarea din mers a vagoanelor;
- nerespectarea normelor de circulaţie în subteran.

3 – accidente de muncă în legătură cu lucrările, cu materialele explozive, incendiile din subteran şi focurile de mină. Această categorie de accidente, în special cele sub forma exploziilor şi incendiilor creează dificultăţi serioase în cercetare prin modificări majore provocate locului faptei.

La acest gen de accidente au fost identificate următoarele cauze:

– *exploziile* provocate de manipularea neglijentă a lăzilor cu materiale explozive, de nerespectare a vitezei admise în transportul explozivilor, de folosirea unor surse de flacără deschise, precum şi de nerespectarea regulilor de efectuare a puşcărilor;

– *incendiile din subteran* provocate de acţiunea unei surse cu flacără deschisă (chiar şi de o scânteie) şi focurile de mină (incendii endogene) care au drept cauză tendinţa de autoaprindere a cărbunelui ori a rocilor autoinflamabile;

– *intoxicaţiile cu gaze nocive* (gaze rezultate din puşcări sau explozii) sunt determinate de nerespectarea schemei de aeraj, defectarea sau folosirea necorespunzătoare a instalaţiilor şi conductelor de aeraj, neevacuarea la timp a gazelor aflate în concentraţie periculoasă.

Aprecieri victimologice cu privire la accidentele de muncă produse în domeniul petrochimic

Analizând numeroase cazuri întâlnite în practică factorii majori care fac domeniul industriei petrochimice, ca de altfel, şi cel al industriei chimice, mai vulnerabil la incendii şi explozii sunt următorii:

- materialele, substanţele, inclusiv materiile prime ori derivate ale acestora sunt, în majoritatea lor, inflamabile sau explozive;
- procesele fizico-chimice, procedeele tehnologice de prelucrare se desfăşoară la presiuni şi temperaturi ridicate, cu anumită viteză, parametrii ce trebuie ţinuţi sub control;
- în combinatele sau unităţile petro-chimice se află, în permanenţă, depozitată, în curs de prelucrare sau de mişcare o cantitate de produse cu un grad ridicat de inflamabilitate;
- unii salariaţi antrenaţi direct în procesele de producţie, tratează cu superficialitate obligaţiile de respectare a regulilor de exploatare a instalaţiilor, fiind de multe ori, mai „familiarizaţi" cu pericolul, având un impact negativ asupra activităţii lor.

Procesele chimice specifice prelucrării produselor petroliere se desfăşoară în condiţii de temperatură extreme (-150^0 C până la 1100^0 C în cazul pirolizei hidrocarburilor) şi la presiuni

foarte mari care solicită intens instalaţiile. Printre factorii care determină pericolul de incendiu în industria petrochimică au fost identificate procesele chimice şi fizico-chimice, ca de exemplu:

- procesele de descompunere termică aplicate printre altele la piroliza hidrocarburilor şi care servesc la obţinerea de produse lichide, foarte uşor inflamabile, procese ce necesită temperaturi de lucru cuprinse între 400^0 C şi peste 1000^0 C;
- procesele de hidrogenare, utilizate la obţinerea unor carburanţi pentru motoare din păcură sau reziduuri petroliere rămase după hidrocracarea ţiţeiului;
- procesele de oxidare în care materia primă este etilena (folosită, de exemplu, la fabricarea alcoolului etilic sintetic) şi parafina necesară acizilor graşi, au un pronunţat grad de pericol de incendiu;
- procesele de clorurare, tipice pentru fabricarea clorurii de vinil, precum şi la aceea a glicerinei sintetice, substanţele folosite fiind volatile şi inflamabile în condiţiile de presiune ridicată la care se lucrează;
- procesele de polimerizare (procese desfăşurate la presiuni cuprinse între 1500 – 2000 atm);
- un factor semnificativ de pericol îl reprezintă corodarea provocată de elementele chimice şi care poate duce la scăpări de vapori inflamabili ce pot provoca explozii;
- volatilitatea foarte ridicată a unor produse petroliere şi a derivaţilor acestora care poate conduce la formarea unor amestecuri uşor inflamabile sau explozivi de vapori cu aer (etilenă, izopren, benzină etc.);
- încărcarea cu electricitate statică a produselor petroliere prin frecare, la trecerea lor prin conducte, poate provoca descărcări;
- defecţiunile instalaţiilor electrice care pot provoca scurt circuite şi aprinderi;
- scânteile produse de motoarele autocisternelor, ale locomotivelor, cele provenind de la lovirea unor obiecte metalice de pereţii rezervoarelor etc.

Alte cauze producătoare de victime sunt consecinţa unei organizări necorespunzătoare a activităţii la locurile de muncă fiind încălcate cerinţele de securitate împotriva avariilor, exploziilor, incendiilor. În această situaţie putem aminti:

- predarea şi preluarea în mod necorespunzător a schimbului prin preluarea unor instalaţii defecte ş.a.;
- prezentarea la lucru a personalului cu o capacitate de lucru redusă, îndeosebi din cauza stărilor de oboseală, a îmbolnăvirilor, influenţei băuturilor alcoolice.

La acestea se adaugă pregătirea profesională insuficientă, lipsa unor atitudini fizice şi psihice necesare unui anumit loc de muncă, ce impun intervenţii sau decizii prompte calificate.

- lipsa de supraveghere şi control a locurilor de muncă;
- circulaţia personalului muncitor prin anumite zone pentru care nu a fost instruit.

Important este ca la proiecatrea instalaţiilor şi utilajelor, în construirea lor şi amplasarea acestora, să fie luaţi în calcul toţi factorii de pericol previzibili, aplicându-se soluţii tehnice de

prevenire a incendiilor şi exploziilor, de intervenţie rapidă pentru înlăturarea pericolelor. Cu toate acestea, în practică continuă să se producă astfel de evenimente, de avarii soldate cu victime.

Aprecieri victimologice cu privire la accidentele de muncă din domeniul construcţiilor

Faţă de varietatea activităţilor şi, implicit, a lucrărilor efectuate, plecându-se de la frecvenţa cu care se produc, în literatura de specialitate accidentele de muncă din domeniul construcţiilor au fost împărţite în următoarele categorii:

- accidente în legătură cu efectuarea lucrărilor de zidărie;
- accidente în legătură cu nerespectarea regulilor de protecţie a muncii, privind exploatarea macaralelor a altor mecanisme şi utilaje folosite în domeniul construcţiilor;
- accidente în efectuarea lucrărilor de montaje şi terasamente.

Cauzele accidentelor din domeniul construcţiilor sunt:

1) de natură organizatorică, ca de exemplu: controlul necorespunzător al locului de muncă; lipsa sau superficialitatea instructajului de protecţia muncii ş.a.;
2) de natură tehnică, cum ar fi folosirea unor materiale şi utilaje necorespunzătoare din punct de vedere tehnic, depreciate sau uzate; nerespectarea tehnologiei de construcţii ş.a.;
3) datorită nerespectării regulilor de protecţia muncii în activitatea proprie, ca de exemplu, folosirea sau manipularea necorespunzătoare a materialelor, uneltelor, maşinilor, neîntrebuinţarea echipamentului individdual de protecţie (căşti, centuri de siguranţă), consumul de băuturi alcoolice, părăsirea locului de muncă etc.

7.9.2. Victimele accidentelor de circulaţie

Aprecieri victimologice

Accidentul de circulaţie poate fi definit drept un eveniment produs pe drumurile publice, constând în coliziunea a două sau mai multe vehicule ori a unui vehicul cu un alt obstacol, lovirea sau călcarea pietonilor şi având ca rezultat vătămarea integrităţii corporale sau moartea unei persoane, pagube materiale, precum şi stânjenirea circulaţiei.

Victimele accidentelor de circulaţie sunt de câteva ori mai numeroase decât victimele infracţiunilor de omor calificat, atentate sau diverse agresiuni. În transportul rutier, conform statisticilor mondiale mor de trei mai multe persoane decât în celelalte mijloace de transport cumulate (transport aerian, maritim, căi ferate).

Astfel, gradul de periculozitate al accidentelor de circulaţie este ilustrat de faptul că, în întreaga lume, din totalul deceselor şi al rănirilor cu caracter violent, involuntar, peste 30% aparţin accidentelor din domeniul transportului auto, la care se adaugă pagubele materiale considerabile provocate de acest gen de evenimente.

Este o adevărată problemă de sănătate publică având în vedere numărul mare de victime (morţi, mutilaţi sau handicapaţi pe viaţă). De asemenea, repercusiunile socio-economice sunt considerabile.

Referitor la cauzele accidentelor de circulaţie există o bogată literatură de specialitate, în întreaga lume manifestându-se o serioasă preocupare în direcţia prevenirii şi combaterii acestor evenimente.

Potrivit statisticilor O.M.S. anual mor în accidente de circulaţie peste 150.000 de persoane, iar analiza făcută de specialişti în acest domeniu demonstrează că în realitate aceste accidente sunt pe deplin accidentale. Astfel, au fost identificate trei categorii de factori aflaţi în interdependenţă şi care concură la provocarea accidentelor rutiere şi anume: factorul uman, tehnic şi rutier cu următoarele precizări:

1 – accidentele datorate factorului uman

Acestea reprezintă 90% din totalul evenimentelor de trafic. Printre cauzele accidentelor de circulaţie provocate de factorul uman se situează în ordine, excesul de viteză, neatenţia pietonilor, depăşirea neregulamentară şi conducerea sub influenţa băuturilor alcoolice.

Astfel, cauzele sunt multiple mergând de la oboseală sau de la simpla neatenţie până la o conduită sinucigaşă.

S-au identificat la cauzele umane în producerea accidentelor de circulaţie următorii factori:

- Tulburările cognitive întreţinute de erori de judecată (de apreciere, raţionamente), luarea unor decizii eronate, o proastă apreciere a pericolului şi executarea unor manevre periculoase. Neatenţiile în conducerea autovehiculului sunt frecvente şi pot avea consecinţe dramatice;
- Tulburările din anumite sfere afective stau la originea modificărilor emoţionale şi de comportamente. Depresiile sunt întotdeauna într-o relaţie ideomatorie cu reflexiile care sunt direct proporţionale cu intensitatea tulburării psihice. În schimb, hipertiroidienii sau maniacii sunt înclinaţi să se supraaprecieze şi să meargă la risc;
- Tulburările grave de personalitate sunt responsabile de un număr mare de accidente. Ne putem imagina riscul prezentat de un conducător auto suferind de schizofrenie instabilă, un psihotic delirant, un psihopat prezentând tulburări de caracter şi comportament;
- Aptitudinea psihică în conduită este uneori insuficientă. Există pe şosele numeroşi conducători auto bolnavi, care se simt rău, suferinzi de maladia Parkinson, Alzheimer, de epilepsie sau pur şi simplu rătăciţi;
- Luarea unor substanţe toxice de către cei ce conduc o maşină este mai actuală ca niciodată. Astfel o bună parte din conducătorii auto au în sânge o doză de alcool care le alterează capacitatea de percepţie. Din ce în ce mai mulţi şoferi sunt sub influenţa unor medicamente psihotrope, anxiolitice sau ingerează sedaţiile neuroleptice care le scad atenţia;
- Din ce în ce mai mult se produc accidente din cauza folosirii telefonului mobil care distrage atenţia conducătorului auto.

2 – accidente datorate factorilor tehnici cum ar fi defectarea sistemelor de frânare, de direcţie, de rulare şi de semnalizare. Desigur că şi aici nu trebuie neglijat factorul uman în sensul lipsei de preocupare pentru construirea, întreţinerea şi revizia corespunzătoare a autovehiculelor.

3 – accidente datorate factorilor rutieri specifici caracteristicilor constructive şi de amenajare a căilor de comunicaţie publice care înseamnă drumuri, şosele, autostrăzi. Autostrada este mult mai sigură decât un drum comunal sau o şosea şi mult mai rapidă şi de aceea este mai circulată.

Din punct de vedere al cauzelor accidentelor de circulaţie considerăm că starea şoselelor şi autostrăzilor este importantă în sensul că acestea trebuie să fie în bună stare, nici prea alunecoase şi nici prea abrazive, bile iluminate. De exemplu, starea proastă asupra structurii asfaltice fără vizibilitate, podurile înguste, intersecţiile dintre arterele circulate intens, existenţa unor obstacole în imediata apropiere a părţii carosabile sunt surse importante de pericol pentru deplasarea vehiculelor şi pietonilor. În plus, gropile din asfalt sau prezenţa animalelor pe şosele pun în pericol circulaţia vehiculelor, curbele şi pantele măresc riscul pierderii controlului vehiculului; lipsa de vizibilitate datorită vegetaţiei sau panourilor publicitare sunt de natură a contribui la producerea accidentelor.

Prevenirea accidentelor de circulaţie

Aceasta se realizează prin măsuri ce trebuiesc luate în vederea evitării accidentelor (prevenire rutieră), o organizare eficace de securizare şi de respectare a regulilor privind circulaţia rutieră.

În România, circulaţia autovehiculelor pe drumurile publice a fost reglementată prin Decretul 328/1966 căruia i s-au adus o serie de modificări[9] până la apariţia noului cod rutier. În lege sunt prevăzute infracţiuni la siguranţa circulaţiei pe drumurile publice, cum ar fi cele din categoria privind încălcarea dispoziţiilor referitoare la punerea în circulaţie sau conducerea pe drumurile publice fără permis ori fără permis corespunzător, încredinţarea volanului unei persoane care nu are permis de conducere.

Sunt sancţionate încălcările unor reguli esenţiale pentru siguranţa circulaţiei, ca de exemplu, obligaţia de a fi lucid când conduci. Dintre aceste încălcări mai frecvente sunt conducerea cu o îmbibaţie alcoolică ce depăşeşte 0,80 g/l alcool pur în sânge ori cu o concentraţie ce depăşeşte 0,40 mg/l alcool pur în aerul expirat, sau care se află sub influenţa unor sunstanţe ori produse stupefiante sau medicamente cu efecte similare, precum şi sustragerea de la recoltarea probelor biologice pedepsite de leguitor (vezi art. 79 din O.V.G. nr. 195/2002).

Victima accidentului de circulaţie produs prin încălcarea prevederilor Decretului sus-numit este considerată astfel în momentul raportării faptei celui vinovat la instituţiile de drept material, respectiv art. 184 C.p. (vătămare corporală din culpă) şi art. 178 C.p. (uciderea din culpă).

Controlul, supravegherea, răspunderea pentru luarea măsurilor de asigurare a securităţii circulaţiei, potrivit O.V.G. nr. 195/2002 revine organelor de poliţie. Astfel, şi cercetarea

[9] O.V.G. 195/12.12.2002 (intrată în vigoare la 1.02.2003) privind circulaţia pe drumurile publice publicată în Monitorul Oficial nr. 958/28 decembrie 2002 şi care abrogă Decret nr. 328/1966.

accidentelor de circulaţie va fi efectuată de aceleaşi organe care au sarcina de a strânge probele cu privire la existenţa infracţiunii dacă accidentul întruneşte elementele constitutive ale acesteia, la identificarea făptuitorului şi a victimelor, în acest din urmă caz, obligaţia este şi de a acorda victimelor primul ajutor şi trimiterea acestor victime la spital, dacă este cazul pentru intervenţii de specialitate.

În ceea ce o priveşte pe victima accidentului este necesar să se stabilească, în funcţie de calitatea pe care o avea în traficul rutier (pieton, pasager, conducător de vehicule cu tracţiune animală etc.), modul în care s-a comportat înaintea producerii evenimentului şi starea în care se află (de exemplu, mergea pe partea carosabilă, a traversat prin locuri nepermise fără să se asigure, era în stare de ebrietate), aceasta pentru a determina nivelul culpei acesteia în producerea accidentului, aspect contând la instanţa de judecată atât în privinţa întinderii despăgubirilor, cât şi în privinţa pedepsei.

Rapiditatea intervenţiei la accidentul de circulaţie este esenţială pentru reducerea gravităţii şi consecinţele accidentului suferit de victimă.

În mod normal ar trebui să existe şi în România o reţea sanitară de intervenţie de urgenţă aşa cum este în Franţa Serviciul de Asistenţă Medicală de Urgenţă (S.A.M.U.) care acoperă tot teritoriul.

Adică, o echipă medicală care dispune de mijloace de terapie intensivă, este disponibilă la orice oră din noapte şi din zi pentru a interveni în cazul unui accident grav.

Desigur că prevenirea accidentului de circulaţie depinde de conducător, de vehicul şi de infrastructură.

Astfel, în primul rând, conducătorul auto trebuie să fie sănătos şi calm. Facultăţile sale senzoriale, psihice şi fizice trebuie să fie compatibile cu conducerea unui autovehicul. Pentru aceasta legea prevede reanalizarea stării de sănătate a conducătorului auto din 5 în 5 ani. De asemenea, pentru automobile se prevede obligativitatea reviziei tehnice în fiecare an.

Conduita conducătorului auto trebuie să fie una calmă, tolerantă, fără teribilisme, neagresivă, aspecte care ţin de etică, de educaţie şi de civism. „Omul cuminte trebuie să rămână stăpân pe vehiculul său şi pe viteza sa".

În al doilea rând, vehiculele au suferit ameliorări considerabile şi au devenit mai fiabile. S-au perfecţionat elementele de securitate primară care converg în evitarea unui accident (ergonomie, ţinuta la drum, vizibilitate, calitatea frânelor), dar şi elementele de securitate secundară şi care intervin numai în momentul producerii accidentului şi care pot reduce efectele şocului (centura de siguranţă, perna gonflabilă, protecţie suplimentară la scaun, parbriz securizat ş.a.).

Astfel conducătorul auto profită de calităţile ergonomice ale vehiculelor, poziţia adaptată în timpul conducerii, lectura uşoară a cadranului de la bord, comenzi accesibile, vizibilitate bună ş.a.

În caz de şoc totul este făcut să protejeze interiorul şi persoanele din vehicul.

Toate cele de mai sus sunt de natură a contribui la reducerea numărului de accidente de circulaţie şi în consecinţă la reducerea numărului de victime aceasta constituind o prioritate majoră.

Tipologia victimală, comportamente definitorii, conotaţii specifice

8.1. SISTEMATIZĂRI. DEFINIRI TIPOLOGICE. CATEGORII DE VICTIME

Încercările de clasificare a victimelor se lovesc de o multitudine de dificultăţi care pot fi sistematizate astfel:

- marea diversitate a infracţiunilor şi, în consecinţă, a categoriilor de victime;
- practic, victimele aparţin, chiar dacă cu ponderi diferite, tuturor categoriilor de variabile: vârstă, sex, pregătire socio-profesională, pregătire culturală, rol-status social, rol-status economic etc.;
- diferenţele mari interindividuale în grupurile de victime în ceea ce priveşte responsabilităţile şi rolul jucat în comiterea infracţiunii.

Cu toate acestea, diverşi autori s-au străduit să realizeze clasificări în funcţie de o serie de criterii. Un prim criteriu îl constituie, desigur, categoria infracţională, în urma căreia o persoană sau mai multe sunt victimizate. Astfel, putem diferenţia:

a) victime ale infracţiunii de omor;
b) victime ale infracţiunii de vătămare corporală;
c) victime ale infracţiunii lovitură cauzatoare de moarte;
d) victime ale infracţiunii de viol;
e) victime ale infracţiunii de tâlhărie;
f) victime ale infracţiunii de furt etc.

Folosind relativ aceleaşi criterii, **A. Karmen** diferenţiază următoarele categorii de victime:

1) copii dispăruţi;
2) copii maltrataţi fizic şi sexual;
3) persoane în vârstă – victime ale crimei;
4) femei maltratate;
5) victime ale atacului sexual;
6) victime ale şoferilor în stare de ebrietate.

Cele mai multe clasificări însă iau în atenţie *criteriul privind gradul de implicare şi de responsabilitate al victimelor în comiterea infracţiunii*. Astfel, **Mendelsohn** (1956) diferenţiază următoarele categorii:

- complet inocent;
- având o vinovăţie minoră;

- la fel de vinovat ca şi infractorul;
- mai vinovat decât infractorul;
- cel mai vinovat, responsabilitatea totală în comiterea infracţiunii;
- simulant sau confabulator.

După cum se poate observa, această tipologie foloseşte practic o scală gradată privitoare la comiterea infracţiunii. La o extremitate a ei se află nevinovăţia, iar la cealaltă, întreaga responsabilitate a victimei. Este deosebit de interesant, din punct de vedere psihologic şi psihosocial, faptul că pe parcursul scalei se întâlnesc cazuri în care responsabilitatea victimei este „împărţită" cu cea a infractorului, culminând cu situaţia în care, dacă responsabilitatea aparţine în întregime victimei, în mod paradoxal, infractorul apare ca fiind inocent, nevinovat.

În 1967, **Fattah**[1] diferenţiază următoarele categorii de victime, ţinând seama de gradul de participare şi de implicare în comiterea actelor infracţionale:

- non-participare;
- latent;
- predispus;
- provocator;
- participant;
- fals.

Aproximativ tot în baza acestui criteriu, **Lamborn** (1968)[2] evidenţiază câteva categorii de victime, subliniind în special tipuri de „întâlnire" victimă – infractor:

- iniţiere;
- facilitare;
- provocare;
- comitere;
- săvârşire;
- cooperare;
- instigare.

O foarte interesantă clasificare o realizează **Sheley** (1979)[3]:

- infractor activ – victimă;
- infractor activ – victimă semi-activă;
- infractor activ – victimă activă;
- infractor semipasiv – victimă activă;
- infractor pasiv – victimă activă.

Această tipologie scoate în evidenţă mult mai clar care este rolul pe care îl poate juca victima, ca membru al cuplului penal în comiterea infracţiunii.

---

[1] E. Fattah – **Toward a criminological clasification of victims**, in International Criminal Police Review, 209, 1967, pag. 162-169

[2] L. Lamborn – **Toward a victim orientation in criminal theory**, în Rudgers Law Review, 22, 1968, pag. 733-768

[3] J. Sheley – **Understanding crime: Concepts, issues, decisions**, Belmont, C.A., Wadsworth, 1979.

De altfel, încercările de clasificare a victimelor nu sunt foarte noi, ele fiind inițiate chiar de către „părintele" victimologiei, **Hans von Hentig**[4]. Plecând de la diferențierea victimelor înnăscute (born victims), de victimele societății (society – made victims), în ultimele sale lucrări, utilizând drept criterii: factori psihologici, biologici și sociali, conturează 13 categorii de victime:

1. **Victimele nevârstnice**, constituie o categorie care se pune ușor la îndemâna agresorilor. Fiind neevoluați fizic, naivi și fără experiență sub aspect mintal, copiii pot fi ușor victimizați. Printre cele mai frecvente forme de victimizare, Hentig menționează: răpirea lor, mai ales dacă părinții sunt bogați sau dacă au asigurarea de viață; utilizarea lor de către infractori adulți drept complici la diferite infracțiuni; maltratarea și abuzul sexual.

2. **Femeile ca victimă**, apar mai ales în cazul infracțiunilor de ordin sexual. Desigur, această situație este valabilă în primul rând pentru femeile tinere. În cazul femeilor în vârstă, mai ales dacă acestea au un statut economic ridicat, devin victime ale unor acțiuni infracționale motivate material.

3. **Vârstnicii** pot deveni victime ale unor infractori care, pe de o parte, îi bănuiesc că au o anumită avere (bani adunați pentru „zile negre") și pe de altă parte, profită de slăbiciunea lor fizică și de imposibilitatea de apărare.

4. **Consumatorii de alcool și de stupefiante**, față de alte categorii de victime, sunt în cea mai mare măsură expuși. Astfel, autorul arată că, din totalul bărbaților asasinați într-o anumită perioada 66,6% erau alcoolici. Foarte frecvent, consumatorii de alcool, mai ales, sunt expuși acțiunilor victimizante ale hoților de buzunare, cartoforilor etc., iar consumatorii de droguri sunt expuși, în special, pericolului de autovictimizare.

5. **Imigranții** pot să cadă ușor pradă victimizării, deoarece imigrația constituie o reducere temporară – la un grad extrem de neajutorare – în domeniul relațiilor umane vitale. Ignorarea limbii în noua „patrie", lipsa de mijloace materiale, ca și ostilitatea băștinașilor constituie un complex ce reprezintă o atractivitate pentru infractori, care exploatează starea de mizerie și de credulitate a noului venit.

6. **Minoritățile etnice** pot apare în calitate de victime, mai ales datorită activității bazate pe discriminare rasială.

7. **Indivizii normali, dar cu o inteligență redusă**, în concepția lui **Hentig**, sunt înnăscuți spre a fi victime, deoarece stupizenia victimelor și nu mintea briliantă a excrocilor face să se succeadă manevrele lor în fond foarte transparente.

8. **Indivizii (temporar) deprimați**, datorită nivelului scăzut al reactivității fizice și psihice, pot să cadă ușor pradă victimizării.

9. **Indivizii achizitivi**, adică cei care, în orice împrejurare, caută să profite și să-și mărească bunurile. Această tendință însă, nu duce numai la crimă ci, adesea, la victimizare. Astfel, după cum remarcă **Hentig**, cei săraci dar hrăpăreți caută prin câștiguri să-și dobândească o mai mare securitate, hrăpăreții din clasele mijlocii doresc să obțină bunuri de lux, iar bogătașii hrăpăreți sunt foarte dornici să-și mărească averea. Aceștia din urmă sunt cei mai expuși victimizării.

---

[4] T. Bogdan, I. Sântea – **Analiza psihologica a victimei. Rolul ei în procesul judiciar**, M.I., Serv. Editoral și cinematografic, București, 1988, pag. 41-45 – selectiv studenții pot aprofunda contribuția prof.univ.dr. Nicolae Mitrofan și colab. din **Psihologia Judiciară**, Ed. Șansa, București, 1992, pag.69/107.

10. **Indivizii destrăbălaţi şi desfrânaţi** sunt cei care, din pricina indiferenţei şi a disprețului faţă de legi, devin foarte vulnerabili faţă de manevrele iscusite ale infractorilor.

11. **Indivizii singuratici şi cu „inima zdrobită“** sunt vulnerabili la victimizare deoarece cu greu pot suporta singurătatea şi frustrările, mai ales sentimentale, la care i-a supus viaţa. Starea lor psihică generală le conferă o credulitate mărită, expunându-i la multiple pericole de victimizare, precum: furturi, fraude, înşelătorii şi chiar crime.

12. **Chinuitorii** sunt cei care, în urma chinurilor prelungite la care supun unele persoane, mai ales în cadrul familiei, ajung jertfa reacţiilor agresive ale acestora. De exemplu, un tată care, alcoolic fiind, îşi chinuise familia multă vreme până când, în cele din urmă, a ajuns să fie asasinat de propriul său fiu.

13. **Indivizii „blocaţi“ şi cei „nesupuşi“**. Individul blocat este cel încurcat în fel de fel de datorii. Este cazul oamenilor de afaceri sau bancherilor faliţi care nu mai pot face faţă situaţiei lor pe căi legale şi foarte uşor cad victme unor „binevoitori“ care le oferă „soluţii“. În categoria celor nesupuşi intră aceia care, atacaţi fiind, nu se lasă lesne victimizaţi, astfel încât constituie o grupă de *victime dificile* faţă de cei care se lasă victimizaţi cu uşurinţă – *victime uşoare*.

Una dintre clasificările cele mai valoroase şi mai utile din punct de vedere ştiinţific este cea a lui **Stephen Schafer** (1977)[5]. Folosind drept criteriu gradul de participare şi, desigur, de răspundere a victimei în comiterea infracţiunii, Schafer diferenţiază următoarele 7 criterii de victime:

1. **Victime care anterior faptului infracţional nu au avut nici o legătură cu făptaşul**. „Întâlnirea“ dintre victimă şi infractor la locul infracţiunii este totalmente întâmplătoare. Este cazul funcţionarului de la ghişeul unei bănci care cade victimă unui infractor.

2. **Victime provocatoare** sunt celè care, anterior victimizării lor, au comis ceva, conştient sau inconştient, faţă de infractor. Asemenea cazuri pot fi întâlnite atunci când o persoană (victima ulterioară) se comportă arogant faţă de viitorul infractor, sau dacă nu-şi ţine o promisiune dată solemn ori dacă intră în legături amoroase cu iubita infractorului etc.

3. **Victime care precipită declanşarea acţiunii răufăcătorului**. Este cazul persoanelor care, prin conduita lor, influenţează răufăcătorii în a comite infracţiuni, deşi între ei nu a existat niciodată nici o legătură. Astfel, ca exemple, se pot cita: persoana care trânteşte portiera maşinii, dar uită s-o încuie; femeia care umblă seara prin locuri puţin frecventate cu o costumaţie provocatoare etc.

4. **Victime slabe sub aspect biologic**. Este cazul persoanelor ce prezintă slăbiciuni din punct de vedere psihic sau fizic şi, din această cauză, sunt uşor victimizate. Dacă totuşi se pune problema vinovăţiei, răspunderea revine în primul rând persoanelor care sunt obligate să le supravegheze şi să le asigure paza juridică (rude, îngrijitori, surori de caritate etc.).

5. **Victime slabe sub aspect social** sunt acele persoane care aparţin unor grupuri minoritare etnice sau care aparţin unor religii neagreate de către comunitate. Fără să aibă nici un

[5] S. Schafer – **Victimologie**, Reston Publ. Comp. Reston, Virginia, 1977

fel de vină, asemenea persoane pot să cadă frecvent victime agresiunii manifestate de către reprezentanţii comunităţii.

6. **Victime autovictimizante** sunt acele persoane care orientează agresiunea către propria persoană. Drogomaniile, suicidul, cartoforia, inversiunile sexuale etc. sunt acele acte deviante sau chiar criminale în care cel lezat joacă atât rolul de criminal, cât şi pe cel de victimă.

7. **Victime politice** sunt persoanele care au de suferit din cauza convingerilor lor, convingeri care nu trebuie să se materializeze neapărat în acţiuni.

8.2. CATEGORII DE VICTIME. PARTICULARITĂŢI SPECIFICE

A. Victimizarea femeii

Femeia face parte din categoria persoanelor (împreună cu copiii şi cei foarte în vârstă) ce prezintă un grad mare de vulnerabilitate victimală, date fiind caracteristicile sale bio-constituţionale şi psihocomportamentale.* Femeia a trebuit să suporte de-a lungul timpului multe variante de umilire, desconsiderare, şi chiar maltratare şi cu toate acestea ca urmare a unor norme socio-culturale acceptate şi promovate de grupurile şi macrogrupurile de apartenenţă. Formele de victimizare la care a fost supusă femeia au variat de la o cultură la alta, de la o etapă la alta, de la forme mai uşor agresive până la forme violente, fizic şi pshic traumatizante.

Desigur că, de-a lungul timpului, transformările sociale şi modificările în plan etno-cultural au acţionat profund asupra feminităţii şi, respectiv, asupra schimbării rolului femeii în societate, precum şi a raporturilor dintre feminitate şi masculinitate. Cucerirea unor drepturi egale cu bărbatul, accesul femeilor la şcolarizare şi cultură, exercitarea de profesii şi asumarea unor roluri care aparţineau bărbaţilor, au redus distanţele şi divergenţele dintre feminitate şi masculinitate, în sensul că feminitatea a câştigat şi câştigă pe linia unor caracteristici comportamentale: iniţiativă, independenţă, spirit de organizare, îndrăzneală, forţă, atitudini şi aptitudini de conducere etc.

Tendinţa de masculinizare a femeilor care se manifestă în vestimentaţie, mod de exprimare verbală, promiscuitate sexuală etc., consfinţirea legală în multe părţi ale globului a emancipării lor sub aspect juridic, aduce după sine şi schimbări în structura speţelor de infracţiuni comise de femei. Astfel, a crescut numărul femeilor care comit infracţiuni rutiere, care conduc în stare de ebrietate, a celor care comit falsuri în acte publice, precum şi a celor care participă la acte de terorism de mare violenţă şi cruzime.

În cadrul unei cercetări[6] efectuate în ţara noastră s-a plecat de la constatarea că în ultimele decenii s-au produs mutaţii în structura psihocomportamentală a femeilor în sensul creşterii tendinţei lor spre masculinizare. Asemenea tendinţe nevalorizate în suficientă măsură în plan social (cultural-educaţional-productiv) pot favoriza apariţia unor conduite deviante,

---

* N. Mitrofan, **op.cit.**, p78 şi urmat.

[6] N. Mitrofan – **Noi puncte de vedere privind etiologia psihosocială a deviaţiei la femei**, M.I., Buletinul penitenciarelor nr. 3-4, 1985.

inclusiv a celor grave, antisociale. Plecând de la aceste considerații s-a formulat ca ipoteză de lucru existența unei corelații semnificative între criminalitatea feminină și tendințele marcante spre masculinitate.

Acest gen de cercetări atrag atenția asupra faptului că este necesară abordarea cuplului penal infractor-victimă, în care fiecare membru sau amândoi sunt femei dintr-o nouă perspectivă, femeia manifestând un rol mult mai activ în plan social și psihorelațional. De asemenea, trebuiesc reconsiderate modalitățile de evaluare a gradului de răspundere a femeii (ca victimă) în comiterea actelor infracționale.

După definiția dată de **Gustav Nass** (1982), putem vorbi de viol atunci când o persoană, prin aplicarea forței fizice sau a unei presiuni psihice, paralizează capacitatea de apărare a demnității sexuale a altei ființe și prin aceasta face posibilă agresarea sexuală a victimei.

Așadar, violul constituie un raport sexual cu o parteneră, prin constrângere sau profitând de imposibilitatea de a se apăra ori de a-și exprima dorința. În unele cazuri, violul este însoțit de acte de cruzime, ce se încadrează în actele sadice.

Actualmente, violul este considerat infracțiune și se pedepsește conform dispozițiilor Codului penal.

După **Mina Minovici**[7] există patru grupe mari de viol:

1 – **reducerea la neputință a victimei prin forță brutală**. Se ține cont de raportul de forță fizică dintre victimă și agresor. Așa după cum reiese din cazuistica medico-legală, o femeie robustă, sănătoasă nu poate fi violată de un singur bărbat decât în situații speciale, și anume când este atacată prin surprindere, când i se aplică o lovitură puternică, când este sub influența unor substanțe ce induc o îngustare a câmpului conștiinței (alcool, tranchilizante, somnifere etc.) și când violența se face și sub amenințarea unei arme;

2 – **violul prin constrângere morală**;

3 – **violul prin așa-zisele abuzuri de situație**;

4 – **violul la persoanele feminine cu stări patologice fizice și mentale** (afecțiuni neurologice și tulburări psihice ce alterează discernământul). Există și cazuri de viol în somnul hipnotic și somnul natural.

În unele țări violul a fost și este considerat unul dintre cele mai teribile și strict interzise acte personale. Între anii 1930 și 1968, în S.U.A., 445 de bărbați au fost executați pentru acest gen de infracțiune, iar din 1976 închisoarea pe viață a devenit pedeapsă maximă.

În cazul violului, spre deosebire de alte infracțiuni, actul antisocial este subiect de interpretare, in primul rând de către victimă și violator, apoi de către organele judiciare. Violul poate fi comis de către un străin sau de către cineva care s-a aflat înainte de viol într-o relație cu victima (acquitance rape). Astfel, în urma unui studiu efectuat pe parcursul anilor 1982, 1983 și 1984, pe un lot de 500.000 victime, s-au găsit următoarele procente privind tipurile de relație violator-victimă (valoarea procentelor este rotunjită[8]):

---

[7] M. Minovici – **Tratat complet de medicină legală**, Socec, București, 1930

[8] A. Timrots, M. Rand – **BJS Special report: Violent crime by strangers and non-strangers**, Washington, DC, U.S. Department of Justice, 1987

Violatorul nu era un străin (40%):

- rudă	4%
- prieten (iubit)	7%
- prieten	6%
- alte persoane bine cunoscute	6%
- cunoştinţe întâmplătoare	16%

Violatorul era un străin (55%):

- complet necunoscut	49%
- cunoscut numai din vedere	7%

Relaţia nu poate fi precizată (4%)

După cum se poate observa din aceste date, violul comis de străini atinge un procent mult mai mare decât cel comis de persoane cunoscute de către victimă. O explicaţie ar fi aceea că victima unui viol comis de o cunoştinţă este inhibată în a face plângere organelor judiciare.

Într-o altă amplă cercetare[9], efectuată pe un număr total de 1.511.000 victime, din care 479.000 victime ale violului consumat şi 1.032.000 victime ale tentativei de viol, au fost scoase în evidenţă următoarele caracteristici ale celor victimizate (valoarea procentelor este, de asemenea, rotunjită):

În funcţie de vârstă:

- 12 – 15 ani	11%
- 16 –19 ani	25%
- 20 – 24 ani	27%
- 25 – 34 ani	25%
- 35 – 49 ani	7%
- 50 – 64 ani	3%
- peste 65 ani	1%

În funcţie de rasă:

- albă	81%
- neagră	18%
- altele	1%

În funcţie de statutul marital:

- niciodată măritate	35%
- divorţate sau separate	23%
- văduve	3%
- măritate	19%

Din aceste date reiese că cel mai frecvent, violul este comis asupra tinerelor adolescente şi femeilor nemăritate.

[9] P. Klaus, M. Deberry, A. Timrots – **BJS bulletin: The crime of rape**, Washington, D.C., U.S. Department of Justice, 1985

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dincolo de diversitatea de percepţii sociale privind categoriile de acte victimizante comise asupra femeii, în practic toate societăţile care s-au perindat în istoria omenirii o faptă a fost şi este considerată ca fiind cea mai odioasă acţiune agresivă îndreptată împotriva femeii, deşi există unele diferenţe în ce priveşte calificarea juridică, violul este considerat cea mai gravă formă de agresare a femeii. Legea penală română definea violul ca fiind „raportul sexual cu o persoană de sex feminin[10], prin constrângerea acesteia sau profitând de imposibilitatea ei de a se apăra ori de a-şi exprima voinţa" (art. 197 C.pen.). În dreptul românesc, agresiunea sexuală a femeii a fost incriminată încă din primele legiuiri, pedepsele în cazurile respective fiind foarte aspre. Astfel, pravilele lui **Matei Basarab** menţionau ca delicte sexuale: siluirea, „ruşinarea", violul, siluirea se execută asupra fecioarei, atentatul la pudoare se exercită nu atât asupra femeii măritate sau văduvei, cât asupra fecioarei. Siluirea fecioarei era pedepsită foarte dur, „acela ce va face sila vreunei fecioare şi-i va strica fecioria, să-şi piardă jumătate din averea lui, iar de va fi sărac, să-l bată şi să-l izgonească din locul lui". Pravila bisericească spunea: „cel ce va strica o copilă mai înainte până nu va ajunge la vârsta ei pre lege, aceluia să i se taie nasul". Dacă era logodită, pedeapsa creştea, iar dacă violatorul era tatăl fecioarei, ispăşirea pedepsei se făcea prin moartea autorului (1359).

În prezent, violul nu prezintă interes numai pentru ştiinţa penală, ci şi pentru alte ramuri ştiinţifice, aceasta deoarece se încearcă descoperirea cauzelor violului, cercetarea efectelor acestuia, precum şi tratamentul consecinţelor (mai ales psihologice) ale violului.

În ce privesc cauzele violului, acestea pot fi clasificate în două categorii:

1. **cauze exterioare victimei**:
   - ce ţin de persoana agresorului – existenţa unor tulburări psihice de natură patologică sau accidentale, intoxicaţie alcoolică, furie;
   - ce ţin de mediu – locuri pustii sau întunecoase, absenţa forţelor poliţieneşti;
2. **cauze imputabile victimei:**
   - ţinuta provocatoare, ignorarea potenţialului victimizant al unor locuri sau împrejurări, atitudine ofensatoare sau provocatoare etc.

Din acest punct de vedere este posibilă şi o clasificare a victimelor violului[11]:

a) **victima propriu-zisă (total nevinovată)**. Situaţie tip: străin pândind în umbra unei alei întunecate;

b) **victima care consimte (parţial vinovată)**. Situaţie tip: o femeie întâlneşte un bărbat într-un bar, consimte să fie dusă acasă cu maşina, iar apoi declară că a fost violată. Este vorba de aşa-numitul viol „prietenos".

c) **cazul „femeii răzbunătoare"**. Situaţie tip: o femeie plictisită de partenerul său doreşte să „scape" de aceste şi îşi convinge fiica să declare că au fost violate de cel în cauză.

Indiferent de statutul social al victimei sau de nivelul de pregătire al acesteia, violul este resimţit ca o adevărată dramă, în primul rând datorită efectelor traumatizante ale faptei antisociale. Efectele violului pot fi cuprinse în 3 categorii:

---

[10] Legea 197/200 – modifică articolul 197 în sensul că raportul sexual în orice mod este înţeles a fi „cu orice persoană" a se înţelege că victima violului poate fi nu numai femeia ci şi persoana de sex masculin, bărbatul.

[11] C. Bohmer – „Judicial attitudes toward rope victims" în „Foreible Rope, **The crime, the victims and the offender**, Chappell D., Geis R., (Ed.) Columbia University Press, New York, 1977, pag. 164-165

1. Efecte biologice:

• **moartea victimei** – aceasta poate rezulta fie ca o consecinţă directă a agresiunii, dacă aceasta a fost comisă cu violenţă, fie ca un efect tardiv sub forma suicidului, victima neputând să învingă trauma psihică consecutivă violului;

• **instalarea stării de graviditate** – violatorii nu folosesc mijloace anticoncepţionale; victima ezită în aplicarea unor mijloace contraceptive;

• **producerea unui avort accidental**;

• **prezentarea unor leziuni corporale** (escoriaţii, hematoame, contuzii) în situaţia în care victima a opus rezistenţă sau violatorul a folosit mijloace pentru a reduce capacitatea de apărare a victimei.

2. Efecte sociale:

• **reacţia socială în legătură cu persoana agresorului**. În marea majoritate a cazurilor, grupul social va manifesta reacţii de respingere, declarat punitive (mai ales când, de exemplu, victima face parte din categorii limită de vârstă – foarte tinere sau foarte bătrâne) sau reacţii de teamă (când, de exemplu, se comit aşa-numitele violuri „în serie" cu autor necunoscut);

• **reacţie socială în legătură cu victima** – în majoritatea situaţiilor, grupul social se va solidariza cu victima solicitând alături de aceasta descoperirea şi pedepsirea aspră a violatorilor. În cazuri puţin numeroase, grupul social va manifesta o atitudine indiferentă faţă de situaţia victimei (atunci când aceasta este cunoscută ca având o viaţă mai puţin „onorabilă": consumatoare de alcool, frecventează baruri etc.) sau chiar o reacţie de respingere a victimei (când, de exemplu, este notorie practicarea anumitor „profesii": prostituţie, animatoare etc.).

3. *Efecte psihologice la nivelul persoanei victimei*, în principiu, consecinţele psihologice ale victimizării prin viol pot fi cuprinse în două mari categorii:

• **consecinţe pe termen scurt** – anxietate, depresie, sentimente de furie sau teamă, insomnie. În general, tulburările psihice cu durată scurtă sau medie pot fi introduse în categoria tulburărilor efective, având o intensitate mare, dar cu o perioadă de vindecare mai redusă;

• **consecinţe pe termen lung** – manifestarea unui comportament simulat, reacţii isterice, modificarea pragurilor emoţionale, sentimente de autoacuzare în legătură cu comiterea faptei, sentimente de teamă şi furie, dorinţa de răzbunare, misondrie, subapreciere, tulburarea modului de relaţionare socială, instalarea unor complexe. Un studiu efectuat asupra victimelor violului a relevat următoarele[12]: sindromul traumatic post-victimal este faza acută şi procesul îndelungat de reorganizare ce se petrece ca urmare a unui viol comis cu violenţă sau a unei tentative de viol brutal. Acest sindrom, alcătuit din diverse reacţii comportamentale, somatice şi psihologice este, de fapt, o reacţie acută de stres la o situaţie de viaţă ce comportă un pericol. Acest sindrom cuprinde două faze:

1– faza acută de dezorganizare, în ea întâlnindu-se următoarele tipuri de reacţii:

[12] W.A. Burges, I. Holmstrom – **Rape trauma syndrome** în „Forcible Rape", pag. 319-327

a) *reacţia de impact*, cu cele două tipuri ce-i aparţin:

- **stilul exteriorizat** – în acest caz sunt manifestate sentimente de teamă, mânie şi nelinişte ce pot apărea în crize de plâns nejustificat, crize de suspine fără motiv aparent, zâmbete necontrolate, nervozitate şi încordare;
- **stilul controlat** – în acest caz sentimentele sunt mascate sau ascunse sub un pretins calm ori victima încearcă să reprime trăirile emoţionale;

b) *reacţia somatică*, aceasta cuprinzând o serie de manifestări fiziologice:

- **existenţa unor traume sau leziuni corporale**;
- **tensiune nervoasă**, migrene şi oboseală, rigiditate corporală sau tensiune musculară vizibilă, acestea determină tulburarea somnului, victima ţipă, se trezeşte la ora la care s-a comis violul, are coşmaruri şi refuză să doarmă. Victima devine iritabilă şi dă replici tăioase la situaţii-stimul normale;
- **iritabilitate gastro-intestinală** ce determină lipsa apetitului, hrana pare fără gust, apariţia unor senzaţii de greaţă similare celor provocate de anticoncepţionale;
- **tulburări genito-urinare** – scurgeri vaginale, senzaţii de mâncărime şi arsură la micţiune, precum şi durere generalizată, apariţia unor infecţii vaginale cronice, persistenţa unor dureri anale în cazul unor raporturi sexuale atipice.

c) *reacţie emoţională* manifestată prin: teamă, sentimente de umilire, reacţii de stânjeneală în cazul discuţiilor violente, dorinţă de răzbunare şi autoacuzare, teama de violenţă fizică şi moarte, victima îşi doreşte să fi fost ucisă în urma violului, instalarea unui sentiment accentuat de vină.

2 – ***faza de reorganizare (de lungă durată)***, aceasta fiind însoţită de o serie de manifestări şi tulburări ca:

a) *modificarea activităţii de deplasare*, schimbarea reşedinţei, a numărului de telefon, victima fiind urmărită de teama că violatorul ar putea reveni, uneori constatându-se reîntoarcerea la sprijinul membrilor familiei;

b) *apariţia unor coşmaruri* cu două tipuri de vise:

- victima vrea să facă ceva, dar se trezeşte înainte de a acţiona;
- după trecerea unei perioade de timp, victima luptă cu agresorul sau se trezeşte ţipând sau plângând, fără să cunoască motivul;

c) *apariţia unor fobii diverse*, în aceste cazuri fobia reprezentând o reacţie de apărare la circumstanţele violului. Astfel de traumatofobii sunt:

- claustrofobia, intervine în cazul femeilor atacate în timp ce dormeau;
- agrofobia, intervine în cazul femeilor atacate în afara locuinţei;
- teama de a nu fi singure, în cazul femeilor atacate când erau singure, nevenindu-le nimeni în ajutor;
- teama de mulţimi, femeia respingând ideea de a fi în locuri aglomerate sau în mijlaoce de transport în comun;
- teama de urmăritor, apare dacă victima a fost atacată pe neaşteptate de la spate;

- temeri (obsesii) sexuale, pentru femeile fără o viaţă sexuală activă, incidentul este în mod special traumatizant. Pentru victimele active în planul vieţii sexuale, teama intervine când sunt confruntate cu soţul sau prietenul lor, victima şi partenerul său întâmpinând greutăţi în reglarea vieţii sexuale.

În ce priveşte momentele imediat următoare comiterii agresiunii, sentimentele victimei sunt cele de şoc, neîncredre, iar mai apoi teamă şi nelinişte.

Din cele prezentate rezultă că violul reprezintă o categorie de acte victimizante cu implicaţii grave şi multiple atât asupra persoanei victimei, cât şi în ce priveşte desfăşurarea relaţiilor sociale ale acesteia, în primul rând al relaţiilor familiale. Din acest punct de vedere un efect secundar al violului îl reprezintă destrămarea familiei, soţul victimei considerând în unele cazuri că femeia violată nu mai prezintă suficiente garanţii pentru continuarea unei vieţi conjugale normale, punând în sarcina victimei vina (nejustificată) de a fi provocat violul.

O altă formă frecventă de victimizare a femeii o constituie **maltratarea** şi chiar **uciderea femeii de către soţ**. Cauzele pot fi multiple: conflicte intraconjugale, infidelitatea soţiei sau suspiciuni ale soţului privind fidelitatea conjugală, gelozia, soţ alcoolic sau bolnav psihic (psihopat, psihotic). În unele cazuri, ca urmare a frecventelor ameninţări şi agresiuni fizice, soţiile pot comite ele însele infracţiuni, inclusiv crime (omucidere) asupra soţilor. Iată, spre exemplu, o situaţie comparativă privind omuciderile comise de soţi asupra soţiilor şi de către soţii asupra soţilor pe parcursul unui număr de 9 ani:

După cum se poate observa, femeile sunt în mult mai mare măsură victimizate (ucise) de către soţi, deşi numărul crimelor comise de soţii este destul de mare. Şi în ce priveşte soţiile, motivele sunt diverse. Cea mai dificilă situaţie o prezintă cauzele în care soţiile victimizate (maltratate) mai mult ajung, la rândul lor, să victimizeze (să-şi ucidă soţii). Asemenea cazuri par a fi paradoxale: victima iniţială apare în calitate de infractor (criminal). Stabilitatea gradului de vinovăţie a celor doi membri ai cuplului penal este extrem de dificilă. Până la comiterea crimei, soţul şi-a victimizat soţia, dar este posibil ca aceasta să-l fi provocat continuu, prin diferite acte comportamentale, iar, după un timp, soţia, nemaiîndurând tratamentul violent aplicat de către soţ, răspunde prin violenţă şi îl ucide.

Anul	Soţii ucise de soţi		Soţi uciºi de soţii	
	% din numărul total al crimelor	Numărul de cazuri	% din numărul total al crimelor	Numărul de cazuri
1990	4,7	1028	3,6	787
1991	4,8	963	3,8	762
1992	4,8	935	3,4	662
1993	5,5	1027	3,9	728
1994	5,2	868	3,2	526
1995	5,3	930	3,0	526
1996	4,8	924	2,7	520
1997	5,2	1045	2,7	543
1998	5,2	1075	2,3	475

În stabilirea responsabilităţii victimei este necesar să fie cunoscută „istoria" relaţiei interpersonale, intramaritale în primul rând, frecvenţa şi evoluţia conflictelor conjugale, în

vederea evaluării potenţialului conflictogen al diadei maritale, stabilirea răspunderilor fiecăruia privitoare la distorsiunile funcţionalităţii cuplului conjugal. Victimizarea soţiei poate fi datorată în întregime conduitei ostile şi agresive a soţului, dar, totodată, poate să existe şi o contribuţie mai mare sau mai mică a conduitei soţiei, în sensul că ea poate provoca, direct sau indirect, prin răspunsurile sale comportamentale, actele victimizante ale soţului său.

B. Victimizarea copilului

Copilul face parte, de asemenea, din categoria persoanelor cu o vulnerabilitate victimală crescută, datorită particularităţilor psihocomportamentale şi de vârstă specifice: lipsit aproape complet de posibilităţi fizice şi psihice de apărare, capacitate redusă de anticipare a unor acte comportamentale proprii sau ale altora, în special a adulţilor, capacitatea redusă de înţelegere a efectelor, a consecinţelor unor acţiuni proprii sau ale altor persoane, capacitatea redusă empatică, imposibilitatea lor de a discerne între intenţiile bune şi rele ale altor persoane, nivelul înalt de sugestibilitate şi al credulităţii, sinceritatea şi puritatea sentimentelor, gândurilor şi intenţiilor etc.*

Datorită acestor caracteristici, ei pot fi uşor antrenaţi în acţiuni victimizatoare pentru ei, pot fi manevraţi, minţiţi, determinaţi să comită acte ale căror consecinţe negative pentru alţii şi pentru ei nu pot să le prevadă.

Fiind uneori în imposibilitate de a rezista unor promisiuni, recompense etc., oferite, mai ales, de către persoanele adulte, care aparent le inspiră încredere şi securizare emoţională, pot să cadă uşor pradă unor infractori veroşi care nu se abţin de la cele mai abominabile fapte (furt, jaf, viol asupra fetiţelor, crime).

Formele foarte grave de victimizare a copilului se întâlnesc, din nefericire, în cadrul familiei, cum ar fi **bătaia** şi **incestul**, cu consecinţe extrem de nefavorabile asupra procesului de dezvolatre şi maturizare psihocomportamentală a acestuia.

În ceea ce priveşte bătaia, cei mai ardenţi „teoreticieni" susţin că această metodă are o dublă valoare: *retroactivă* – durere fizică şi morală resimţită pentru o conduită greşită şi *provocativă*, adică inhibarea pentru viitor a unor asemenea acte comportamentale.

Violenţa manifestată în cadrul familiei şi mai ales asupra copiilor a atras mai demult atenţia specialiştilor care, la rândul lor, au încercat să evidenţieze structurile de personalitate specifice celor ce maltratează copiii, mecanismele şi dispozitivele motivaţionale care susţin asemenea forme de conduită, consecinţele imediate şi de perspectivă asupra sănătăţii fizice şi psihice a copiilor supuşi unui asemenea tratament. Astfel, autorii s-au străduit să evidenţieze şi să sintetizeze trăsăturile particulare ale grupurilor de părinţi care folosesc bătaia ca un mijloc de puternică agresare fizică asupra copiilor[13]. De exemplu, **Spineta** şi **Regler** (1972)[14], precum şi **Gelles** (1973)[15] au evidenţiat următoarele tipuri de caracteristici:

1. **Caracteristici demografice** – Cea mai mare frecvenţă o deţin părinţii care au un mariaj instabil, care au divorţat şi cei care s-au separat în fapt. De asemenea, copilul bătut este

---

* N. Mitrofan, **op.cit.**, pag.84 şi următ.

[13] H. Toch – **Psychology of Crime and Criminal Justice**, Waveland Press Inc., Prospect Heights, Illinois, 1986

[14] J. Spineta, D. Regler – **The child-abusing parent**, în Psychological Bulletin, 1972, pag. 296-304

[15] R. Gelles – **Child abuse as psychopathology**, în American Journal of Orthopsychiatry, 1973, pag. 611-621

acela care este rezultatul unei naşteri nedorite şi cea mai periculoasă perioadă pentru astfel de copii este perioada primilor trei ani de viaţă.

2. **„Istoriei" propriei vieţi a părinţilor.** Cei mai mulţi dintre părinţi ce-şi maltratează copiii au fost ei înşişi, la rândul lor, supuşi unui tratament similar de către proprii lor părinţi sau au fost în cea mai mare măsură neglijaţi emoţional de către aceştia.

3. **Atitudini parentale în raport cu creşterea copiilor.** Părinţi abuzivi în a utiliza mijloace de sancţiune fizică privesc copilul ca pe o modalitate de a-şi satisface propriile lor nevoi, solicitându-i în a întreprinde acţiuni ce depăşesc posibilităţile şi abilităţile psihice şi fizice.

4. **Tulburări psihologice şi psihiatrice.** Destul de frecvent se constată că părinţii care-şi maltratează fizic copiii prezintă diverse tulburări psihologice şi psihiatrice. Impulsurile agresive ale unor părinţi se pot datora stresului zilnic al vieţii, sentimentelor lor puternice de inadecvenţă în adoptarea şi exercitarea rolului de părinte, inteligenţei scăzute sau unei structuri imature a personalităţii.

O altă încercare de tipologizare a părinţilor abuzivi în utilizarea agresiunii fizice asupra copiilor şi care a influenţat multe alte încercări mai recente aparţin lui **Merrill** (1962)[16]. În viziunea acestui autor există patru tipuri de asemenea părinţi:

Tipul I – ***Părinţi ce se caracterizează printr-un înalt grad de agresivitate,*** ce se manifestă continuu, uneori fiind clar concentrată şi focalizată, alteori însă nu. Supărarea şi enervarea lor scapă controlului, fiind nevoie de o minimală acţiune stimulativă iritativă.

Tipul II – ***Părinţii sunt rigizi, compulsivi, reci afectiv*** şi, după modul în care procedează în interacţiunea cu copiii, pledează mai mult pentru propriile lor drepturi.

Tipul III – ***Părinţii sunt persoane pasive şi dependente.*** Ei sunt oameni modeşti şi reticenţi şi, totodată, şovăielnici în a exprima sentimentele şi dorinţele lor. Aparent apar ca fiind foarte neagresivi, dar adesea intră în competiţie cu copiii pentru a câştiga atenţia soţului, fiind de obicei depresivi, imaturi şi capricioşi.

Tipul IV – ***Aceşti părinţi sunt persoane frustrate,*** de obicei taţi foarte tineri, fie oameni inteligenţi, dar care au anumite dizabilităţi fizice care-i împiedică în a sprijini propria familie.

Autorii menţionaţi s-au ocupat mai ales de părinţii care realmente exagerează în utilizarea mijloacelor agresive, punând în pericol, în mod incontrolabil, sănătatea fizică şi psihică a copiilor. Deşi mijloace punitive, inclusiv bătaia, sunt larg utilizate de către părinţi, există diferenţe în ceea ce priveşte modul concret de aplicare a acestor mijloace de către mamă sau de către tată. Şi unii şi alţii pot folosi modalităţi sancţionatorii, dar ponderea referitoare la încărcătura emoţională, pozitivă sau negativă, care însoţeşte asemenea conduite poate fi diferită. De altfel unii autori, ţinând seama atât de variabila afectivitate, cât şi de variabila forţă de coerciţie manifestată, diferenţiază două categorii mari de metode destinate a asigura controlul asupra conduitei copilului[17]:

---

[16] E. Merrill – **Physical abuse of children** în Francis, V. (Ed.), Protecting the ballered child, Denver: Americane Human Association, 1962

[17] J.J. Bigner – **Parent-child relations**, Macmillan Publishing Company, New York, 1989, cap.2.

a) metode bazate pe dragoste;

b) metode coercitive, bazate pe putere.

Urmări deosebit de grave asupra personalității copilului (fetiței) îl are incestul, asemenea cazuri fiind, din nefericire, foarte frecvente. Abuzurile sexuale comise de tată asupra fiicei minore fac parte din categoria mai largă a molestării sexuale a copilului care poate fi considerată ca o formă a violului deoarece victimele sunt foarte tinere și legal nu sunt capabile să-și dea consimțământul.

La întrebarea „Care sunt caracteristicile psihocomportamentale ale celor ce recurg la molestarea sexuală a copiilor?", **Alex Thio** încearcă să contureze un profil, comparativ cu cei ce comit violuri.

- Ei sunt mult mai în vârstă decât violatorii, având în medie vârsta de peste 35 de ani, pe când violatorii sunt sub 20 de ani;
- Sunt mult mai inhibați sexual sau mai puțin agresivi sexual: ei încep prin a se masturba și se angajează în a realiza contacte sexuale mai târziu în viață;
- Sunt, în general, blânzi, amabili și pasivi, în timp ce violatorii sunt mult mai duri și mai agresivi;
- Spre deosebire de violatori sunt mult mai incapabili în a întreține relații cu persoane de sex opus, fiind mult mai anxioși și mai puțin abili în comunicarea cu acestea;
- Cei mai mulți comit infracțiuni asupra aceluiaș copil pe o perioadă mai lungă de timp, pe când violatorii atacă diferite victime;
- Cei mai mulți își recunosc vinovăția, spre deosebire de violatori care resping orice acuzație;
- Homosexualii (cei care molestează băieții) recunosc mult mai ușor fapta decât heterosexualii (cei care molestează fete).

Deși sunt unele studii care arată că molestarea sexuală a copilului nu lasă urme peste timp asupra personalității acestuia, totuși, cele mai multe dintre ele subliniază faptul că asemenea fapte afectează în mod indubitabil evoluția normală a victimei, și anume:

- cei victimizați, spre deosebire de non-victimizați, suferă într-un grad înalt de anxietate și depresie;
- prezintă nivele foarte scăzute privind autoestimarea sexuală (de exemplu, sunt insatisfăcuți după actul sexual sau adesea se află în situații penibile);
- pentru victimele masculine molestate de bărbați, crește de 4 ori probabilitatea de a deveni homosexuali.

Victimizarea copiilor cuprinde o arie largă de acțiuni, prin care se include:

– agresiunea fizică;
– agresiunea sexuală;
– agresiunea psihică;
– neglijarea;
– răniri cauzate de neglijența părinților;
– agresiuni fizice fără urmări vizibile.

În funcţie de natura agresiunii şi a modului de exercitare, agresiunile pot fi clasificate astfel:

Natura agresiunii Moduri de agresare	Fizică	Psihică	Sexuală
Activ	Loviri	Agresiune emoţională	Incest
	Otrăviri	Denigrare	Viol
Pasiv	Rele tratamente	Neglijare	Lipsit de protecţie
	Lipsire de îngrijire medicală	Lipsa de afecţiune	

În funcţie de raporturile existente între copil şi agresor, agresiunile pot fi clasificate în:

- agresiuni în cadrul familiei;
- agresiuni săvârşite de cunoscuţi;
- agresiuni săvârşite de străini.

Una din formele victimizării este, aşa cum am văzut, victimizarea în cadrul vieţii de familie. Agresiunea din partea membrilor familiei poate consta fie în acţiuni, fie în inacţiuni, astfel:

A. Acţiuni agresive

a) *agresiuni fizice* în majoritatea legislaţiilor naţionale nu există prevederi care să incrimineze pedepsele fizice asupra copiilor din partea părinţilor (excepţie fac ţările scandinave). Totuşi legea şi politica socială încearcă să determine diferenţele dintre violenţa „normală", acceptabilă şi violenţa „abuzivă", inacceptabilă. Modalităţile prin care membrii unei familii agresează copii sunt numeroase, astfel încât ne vom opri doar asupra câtorva:

- rele tratamente aplicate minorului, acesta îşi subsumează diferite moduri de agresare, fapte comise sau omise. Codul penal roman incriminează relele tratamente, ca infracţiune în art. 306. Agresiunile fizice pot consta în loviri cu o gravitate mai mare sau mai mică, uneori soldându-se cu decesul victimei (mai ales în cazul în care lovirile sunt aplicate în zona craniană);
- fratricidul este o formă agravată a omorului, incriminat ca omor calificat (art. 175 lit. c) şi d) C.pen.);
- infanticidul este fapta părintelui de a-şi ucide copilul. Este incriminat ca omor calificat în Codul penal (art. 175 lit. c) şi d)).

b) *agresiuni sexuale* – acestea include o serie de acţiuni care cuprind implicarea copiilor impuberi şi adolescenţilor într-o activitate sexuală pe care nu o înţeleg în întregime şi asupra căreia ei nu sunt capabili să-şi dea un consimţământ neviciat sau care violează convenţiile sociale ale rolurilor familiale (**Schechter**, 1976). O caracteristică a agresiunii sexuale a copiilor este faptul că agresorul se află într-o poziţie de putere sau autoritate. Agresiunile sexuale asupra copiilor pot îmbrăca mai multe forme:

- atingeri;
- penetrare vaginală;
- penetrare anală;

- cunillingus şi fellatio;
- masturbare;
- altele.

Ca manifestări aberante ale vieţii de familie, agresiunile sexuale ale copiilor cunosc două forme mai grave:

1. incestul – definit ca relaţiile sexuale dintre tată şi fiică ori cele dintre fraţi şi surori. Această faptă este incriminată ca infracţiune în art. 203 C.pen.
2. perversiunile sexuale (art. 202 C.pen.). Acestea reprezintă modalităţi anormale, aberante de satisfacere a dorinţelor eretico-sexuale. Perversiunile sexuale exercitate de către părinţi sau rude în vârstă asupra copiilor prezintă o gravitate cu atât mai mare cu cât posibilităţile reale de sancţionare a faptelor şi de tratament a victimelor sunt foarte reduse.

B. Inacţiuni agresive

Deşi existenţa acestor tipuri de victimizare este neîndoielnică, calificarea faptelor omisive ca infracţiuni, precum şi aprecierea gravităţii acestora este foarte dificilă. Totuşi, datorită generalităţii lor pot fi distinse câteva astfel de infracţiuni:

- rele tratamente aplicate minorului (art. 306 C.pen.). În cadrul acestei infracţiuni pot fi incluse o multitudine de fapte omisive cu caracter victimizant asupra copilului (refuz de a asigura cele necesare pregătirii şcolare, refuzul hranei şi a îmbrăcămintii, refuzul micilor plăceri ale copilăriei, neacordarea dreptului de întâlnire cu prietenii şi dreptul la joacă etc.);
- abandonul de familie (art. 305 C. pen.) ca formă infracţională cuprinde lăsarea fără ajutor a minorului, neîndeplinirea obligaţiilor de întreţinere etc.

Dincolo de consacrarea legală a unor asemenea fapte profund antisociale, în practică se pot întâlni şi o serie de alte infracţiuni cu efect victimizant:

- avitaminoza efectivă, deprivarea afectivă sau lipsa de afectivitate în cadrul micromediului psihosocial al copilului mic;
- neglijarea poate consta în atenţia disproporţionată acordată unuia sau mai multor copii, în familiile în care se află mai mulţi;
- lipsirea de protecţie, părintele manifestând indiferenţă faţă de agresiunile exercitate de alte persoane asupra copilului propriu etc.

La rândul lor, toate aceste forme de victimizare a copiilor sunt urmarea unor cauze sociale sau individuale diverse.

Efectele victimizării sunt multiple şi variate, cu întindere în toate planurile psihice şi cu remanenţă temporală notabilă. Toate evenimentele cu încărcătură afectogenă semnificativă pentru copil contribuie la formarea acestuia ca adult, viitor membru activ al societăţii. În cazurile în care impactul afectogen asupra psihicului copilului este negativ, aceasta se va reverbera până în viaţa adultului, de multe ori ducând la apariţia unor stări psihice patologice cu grave disfuncţii în plan atitudinal şi comportamental.

În plan anatomo-fiziologic, victimizarea copiilor se poate solda cu fracturi, arsuri, diferite alte leziuni (tăieturi, contuzii etc.). Din punct de vedere statistic agresiunile asupra copiilor se pot solda cu:

– 11% dintre victime au decedat;
– 28% dintre copii agresaţi au prezentat leziuni ale masei cerebrale;
– 20% copii au prezentat paralizii cerebrale dobândite ca urmare a agresiunii;
– 10% dintre copii au acuzat disfuncţii neurologice grave;
– 15% disfuncţii neurologice uşoare.

Dacă aceste leziuni, traumatisme au gravitate clinică redusă, în general, nu vor exista sechele. În schimb, leziunile produse la nivelul cutiei craniene şi, în general, al sistemului nervos central au o gravitate foarte mare, deoarece ca urmare a caracteristicilor nivelului de dezvoltare biologică la vârsta preadolescentă, leziunile respective se vor repercuta asupra posibilităţilor intelectuale şi psihice ale victimelor. În general, dezvoltarea fizică insuficientă se asociază cu probleme comportamentale sau de dezvoltare psihică. Dezvoltarea fizică insuficientă a fost deseori asociată cu agresiunea asupra copiilor.

O altă consecinţă a victimizării copilului o reprezintă retardarea individuală. Aceasta se manifestă prin dificultăţi de vorbire, scăderea coeficientului de inteligenţă, aceste dificultăţi persistând până în perioada vieţii adulte.

Nu în ultimul rând, agresarea copiilor are drept efect apariţia unor disfuncţii în dezvoltarea afectivă a victimelor. Astfel, copiii tind să devină provocatori, agresivi, cu manifestări antisociale. Acestea sunt cu atât mai grave cu cât persistenţa lor în timp este mare, păstrându-se până în cursul vieţii adulte şi căpătând noi valenţe odată cu dezvoltarea posibilităţilor de înţelegere a regulilor sociale. Din fericire, aceste situaţii nu sunt foarte numeroase, în majoritatea cazurilor, copii reuşind să depăşească dificultăţile majore izvorâte din trecut şi să devină adulţi normali din punct de vedere psihic.

Unii autori consideră ca victimizarea copilului poate avea drept consecinţe:

- dificultăţi în capacitatea de autoapărare, în raport cu ceilalţi şi cu sine;
- anxietate;
- timiditate excesivă;
- sentimente de inferioritate şi subapreciere;
- modificarea expectaţiilor pentru viitor;
- reducerea capacităţii voliţionale (ambiţia);
- tulburări de relaţionare cu sexul opus;
- tulburări sexuale;
- fundamentarea unei personalităţi autodistructive etc.

Aşa cum teoria socială a învăţării afirma, copii agresaţi şi neglijaţi prezintă diverse tipuri de comportament social deviant, există o probabilitate mare ca aceştia să manifeste un comportament agresiv, iar copii neglijaţi să prezinte în general o rată scăzută de interacţiune cu cei de aceeaşi vârstă. Cercetări recente tind însă să modifice concluziile obţinute până acum (izolare în cadrul copiilor agresivi, agresivitate în cadrul copiilor neglijaţi). Copii victimizaţi se caracterizează ca fiind timizi şi inhibaţi în contactele interumane şi neîncrezători în propriile forţe, precum şi în capacitatea de recepţie şi exprimare verbală. Probele demonstrează că minorii maltrataţi se izolează social încă de la vârste foarte mici, până la

vârsta şcolară, înţelegând greu rolurile sociale complexe şi evoluează la fel de greu sentimentele şi motivaţiile celorlalţi (dificultate empatică).

Autorii citaţi consideră că victimizarea copilului poate avea ca urmări:

- agresivitatea;
- un slab control al impulsurilor primare;
- un nivel scăzut de toleranţă la frustrare;
- izolare socială;
- o rată mai amre a delincvenţei juvenile.

O altă categorie de efecte constă în modificarea performanţelor şcolare ale copiilor victimizaţi, în sensul micşorării acestor performanţe, precum şi în ce priveşte dezvoltarea socio-afectivă normală. Rezultatele statistice evidenţiază diferenţe notabile între performanţele şcolare ale copiilor victimizaţi comparativ cu copii neagresaţi, precum şi în ce priveşte dezvoltarea socio-emoţională a acestor două categorii de copii.

O formă deosebită a victimizării copilului o reprezintă agresiunea sexuală. Aceasta se poate solda cu o serie de consecinţe atât în plan fiziologic, cât şi în ce priveşte componenta psiho-comportamentală a individului uman:

1. Consecinţe anatomo-patologice:

- deflorare;
- frigiditate (în cazul perceperii exagerate a actului victimal, actul sexual fiind traumatizant în tot cursul vieţii);
- incapacitate biologică de procreere (leziuni ale aparatului genital);
- anorgasmie;
- impotenţă sexuală;
- contaminare venerică sau virală (sifilis, SIDA, etc.);
- disfuncţii sexuale variate etc.

2. Consecinţe psihologice:

- sentimente de subapreciere;
- autoînvinovăţire cronică în privinţa agresiunii;
- depresie cronică sau temporară;
- izolare externă;
- o capacitate traumatizantă de a se angaja în relaţii interumane semnificative;
- relaţiile cu ceilalţi sunt caracterizate de un sentiment de neputinţă şi neajutorare;
- sentimente profunde şi adesea copleşitoare de furie şi pierdere;
- instalarea unor complexe (Oedip, Electra, Cain, de castrare, de culpabilitate, de inferioritate, de superioritate);
- tulburări ale comportamentului sexual (homosexualitate, onanism, fobii sexuale).

Caracteristic tuturor acestor efecte ale victimizării este rezistenţa lor la trecerea timpului. Dacă în cazul celorlalte forme de victimizare, efectele sunt în majoritatea cazurilor de scurtă durată, în cazul agresiunilor sexuale asupra copiilor efectele psihologice asupra acestora se prelungesc de-a lungul întregii vieţi adulte a individului, gravitatea lui fiind mărită de faptul că se pot sublima în tulburări psiho-comportamentale mult mai grave ajungându-se uneori la cazuri patologice.

Din formele victimizării copilului o gravitate deosebită prezintă victimizarea în cadrul vieţii de familie. În funcţie de tipul familiei şi neglijării copilului distingem:

1. Familia agresivă:
- copiii sunt dificili şi răzvrătiţi sau prudenţi, supuşi şi inhibaţi;
- copiii capătă convingerea că supunerea reduce riscul agresiunii;
- inversarea de roluri (feminitate şi masculinitate) survine frecvent în cazul copiilor supuşi;
- dezvoltarea psihică şi fizică precoce sau, dimpotrivă, retardarea mintală şi imaturitate psiho-fizică;

2. Familia neglijentă:
- pasivitate extremă în perioada preşcolară şi şcolară;
- pe măsura înaintării în vârstă intervine o instabilitate psihică şi motorie accentuată, copilul devine foarte activ;
- capacitate limitată de înţelegere a comportamentului altor persoane;
- retardare semnificativă a dezvoltării fizice şi psihice;

3. Familie agresivă şi neglijentă:
- copii imposibil de controlat;
- copiii neglijaţi nu pot învăţa să-şi „manipuleze" părinţii;
- copiii agresaţi nu pot să-şi ignore părinţii fără teama de a fi descoperiţi;
- numeroase anomalii fizice, emoţionale şi comportamentale;

4. Familia marginalizată:
- copiii sunt dezorganizaţi, neliniştiţi, dificil de supravegheat;
- copii plângăreţi, dependenţi şi certăreţi;
- nesupuşi la şcoală şi acasă.

Domeniul protecţiei drepturilor copilului este reglementat legal încă din 1997 prin Ordonanţa de Urgenţă nr.26/1997 privind protecţia copilului aflat în dificultate aprobată prin Legea nr. 108/1998 (M.Of. 205/06.02.19980.

Acest act normativ a creat, pentru prima dată, structuri specializate în acest domeniu atât de sensibil, pentru care România a fost criticată de Comunitatea Europeană.

În sensul legii, prin **„copil"** se înţelege persoana care nu a împlinit 18 ani şi nu are capacitate deplină de exerciţiu.

Copilul se află în „dificultate" în situaţiile în care dezvoltarea sau integritatea sa, fizică sau morală este periclitată (art.1, alin.1). Responsabilitatea pentru asistenţa copilului aflat în dificultate aparţine, în primul rând, colectivităţii locale din care acesta face parte şi care este sprijinit de stat.

Pentru prima dată, statul garantează protejarea copilului împotriva oricăror forme de violenţă, inclusiv sexuală, vătămare ori abuz fizic sau mintal, de abandon sau neglijenţă, de rele tratamente sau exploatare în timpul cât se află în îngrijirea părinţilor ori a unuia dintre ei, a reprezentantului său legal sau a oricărei alte persoane (art.3, alin.1 indice 2).

Iată deci că garanţia statului se realizează nu numai prin tragere la răspundere penală ci şi prin instituţii specializate, destinate, în primul rând, prevenirii oricărui abuz îndreptat împotriva unui copil. Acest act normativ completează fericit legea penală şi creează un sistem instituţional specializat pentru protecţia adecvată a drepturilor copilului.

Acest sistem este format din:

a) Comisia pentru Protecţia Copilului ce funcţionează în subordinea Consiliilor Locale Judeţene şi ale Sectoarelor Municipiului Bucureşti.

b) Serviciul public specializat pentru protecţia copilului înfiinţat prin hotărâre a Consiliului Judeţean sau Local de Sector şi având personalitate juridică.

Ambele structuri pot lua măsuri de protecţie a copilului prevăzute în art.7 din lege şi pot avea calitate procesuală activă şi pasivă atunci când instanţa de judecată este chemată să se pronunţe asupra unor masuri luate de ele. Aceste organisme specializate pot interveni inclusiv pentru a înlătura, temporar sau definitiv (prin solicitarea, la instanţa competentă, a decăderii din drepturile părinteşti), drepturile părinţilor copilului, dacă aceştia pun în pericol securitatea, dezvoltarea sau integritatea morală a acestuia, prin exercitarea în mod abuziv a drepturilor părinteşti sau prin neglijenţă gravă în îndeplinirea obligaţiilor de părinte.

De la înfiinţarea sa, în 1997, acest sistem s-a perfecţionat şi specializat permanent izbutind ca, prin efortul colectivităţii locale sprijinite de stat să prevină încălcarea drepturilor copilului şi să asigure protecţia acestor drepturi într-o perioadă în care pauperizarea, consumul de alcool şi droguri, violenţa au mărit considerabil pericolele la care este expusă personalitatea în formare a copilului.

Prin Legea nr.217/2003 pentru prevenirea şi combaterea violenţei în familie (M.Of. nr.367/29.05.2003) se creează un cadru instituţional din care fac parte Agenţia Naţională pentru Protecţia Familiei, asistenţi familiali precum şi centrele pentru adăpostirea victimelor violenţei în familie.

Legea instituie măsuri efective de protejare a victimelor violenţei în familie: „În cursul urmăririi penale sau al judecăţii, instanţa de judecată, la cererea victimei sau din oficiu, ori de câte ori există probe sau indicii temeinice că un membru de familie a săvârşit un act de violenţă cauzator de suferinţe fizice asupra unui alt membru, poate dispune, în mod provizoriu, una din măsurile prevăzute la art.113 şi 114 din Codul penal precum şi măsura interzicerii de a reveni în locuinţa familiei" – art.26, alin.1.

Sistemul instituţional arătat mai sus nu funcţionează încă şi urmează a-şi dovedi eficacitatea pentru îndeplinirea scopului pentru care a fost creat, respectiv stăvilirea prin forme specifice a violenţei crescânde din cadrul familiei.

C. Victimizarea persoanelor în vârstă

Persoanele în vârstă prezintă, de asemenea, un grad înalt de vulnerabilitate victimală. Bătrâneţea, etapă finală a vieţii omului, care începe aproximativ pe la vârsta de 65-70 de ani, cuprinde următoarele etape[18]:

- între 65-70 de ani: perioada de trecere şi adaptare;
- între 70-80 de ani: bătrâneţea propriu-zisă;
- între 80-90 de ani: bătrâneţea avansată;
- după 90 de ani: marea bătrâneţe.

[18] * N. Mitrofan, **op.cit.**, pag.90 şi următ.

Spre deosebire de perioadele de vârstă anterioare, bătrâneţea prezintă o serie de caracteristici specifice:

– predominarea proceselor involuntive, reducerea treptată a potenţialului energetic şi a capacităţii vitale, adaptative;

– diminuarea capacităţii de efort fizic, a rezistenţei la suprasolicitare şi la acţiunea factorilor perturbatori din mediul extern;

– accentuarea fenomenelor de sclerozare, scăderea labilităţii funcţionale a organelor de simţ şi a sistemului nervos, a mobilităţii şi rapidităţii mişcărilor.

Din punct de vedere psihologic, bătrâneţea prezintă dezorganizări mai puţin ample decât cele în plan bio-fiziologic, şi aici, mai ales, în cadrul funcţiilor ce sunt direct legate de caracteristicile bio-fiziologice ale sistemului neuroendocrin.

Între vârsta cronologică şi cea psihologică, la bătrâneţe nu există întotdeauna o coincidenţă, procesul de bătrâneţe este puternic individualizat, fiind influenţat de o multitudine de factori, precum: factori bio-constituţionali, regimul de viaţă, factori stresanţi, raportul general între reuşită şi eşec în întreaga viaţă.

Bătrânii pot să trăiască separat de urmaşii lor, având casă şi bunuri proprii sau pot să locuiască împreună cu alte persoane, fie descendenţilor, fie persoane ce nu se află în rudenie cu ei, dar care îi îngrijesc. Procesul de victimizare poate avea loc în cadrul mediului familial de apartenenţă, cei care îi victimizează fiind rude sau persoanele străine ce le poartă de grijă, sau în afara acestuia, iniţiatorii acţiunii victimizante fiind de cele mai multe ori infractori. Aceştia din urmă, profitând de capacitatea redusă a bătrânilor de a se apăra, precum şi de alte caracteristici psihocomportamentale specifice ale acestora (credulitate, neglijenţă, uitare, confuzie etc.), pot comite acte infracţionale grave, inclusiv crime. Printre cele mai frecvente motive se numără jaful. În unele situaţii infractorii cunosc direct sau indirect bunurile şi valorile pe care le posedă unii bătrâni, în altele ei acţionează în baza presupunerii că aceştia deţin bani sau bunuri adunate pe parcursul vieţii sau păstrate pentru asigurarea traiului în ultimii ani de viaţă şi chiar pentru înmormântare, cazuri mai frecvent întâlnite fiind în mediul rural, unde persoanele în vârstă îşi pregătesc din timp tot ce este necesar, inclusiv bani.

În ultimii ani, cercetătorii insistă tot mai mult privind departajarea a două categorii de victimizare a persoanelor în vârstă[19]:

a) crime de stradă, comise de persoane total străine;

b) maltratarea bătrânilor de persoane cunoscute.

În prima categorie regăsim infracţiunile de **furt şi tâlhărie**, având ca obiectiv principal jefuirea victimei.

În a doua categorie intră diferite forme de maltratare a bătrânilor, de altfel, cea de-a treia formă de violenţă manifestată în familie (primele două fiind maltratarea soţiei şi copilului).

D. Victimizarea străinilor

Prin **străin** înţelegem fie persoana aflată temporar pe teritoriul unui stat şi venită cu diferite scopuri (turism, afaceri, vizite), fie persoana intrată pe teritoriul unui stat străin cu

[19] A. Karmen – **op.cit.**, pag. 236

scopul de a-şi stabili acolo reşedinţa şi de a desfăşura o activitate cu caracter oneros (nu are importanţă dacă intrarea este sau nu legală).

Din însăşi definiţia pe care o dăm, rezultă principalele caracteristici – cauze ale victimizării străinilor:

- caracterul temporar al şederii pe teritoriul altui stat;
- atenţia concentrată maximal spre îndeplinirea anumitor scopuri;
- concurenţa pe care o exercită asupra forţei de muncă indigene.

La aceste cauze se adaugă şi[20]:

- slaba cunoaştere a limbii şi obiceiurilor locale;
- sumele destul de mari de bani aflate asupra lor, de obicei sub formă de valută forte;
- lipsa timpului necesar pentru a rezolva problemele legate de victimizare;
- posibilităţile reduse de a colabora în mod eficient cu forţele de ordine pentru a-şi asigura protecţia sau pentru a ajuta la prinderea şi pedepsirea agresorilor.

Modalităţile de victimizare sunt dintre cele mai diverse:

- furturi şi tâlhării;
- agresiuni fizice şi verbale;
- violuri;
- escrocherii şi înşelăciuni;
- diverse fraude, având ca autori în multe situaţii, tocmai pe reprezentanţii forţelor de ordine sau ai diverselor organe statale.

Consecinţele victimizării sunt, în general, comune cu cele ale victimizării în statele de origine. Unele nuanţări sunt totuşi posibile în ce priveşte consecinţele psihologice:

- modificarea modului de receptare a calităţii şi defectelor proprii membrilor unei naţiuni, de obicei în sens negativ („sunt nişte hoţi, nişte tâlhari");
- sentimente de teamă, ură şi dispreţ faţă de reprezentanţii naţiunilor în cauză (o notă aparte trebuie făcută în legătură cu reprezentanţii naţiunilor ce trăiesc ca minorităţi pe teritoriul statului victimei);
- inducerea unor sentimente de inferioritate sau superioritate vis-à-vis de calităţile morale ale membrilor naţionalităţior respective.

O statistică realizată în Franţa în legătură cu victimizarea şi riscul victimal al unei populaţii specifice (imigranţi) relevă următoarele[21]:

Repartiţia după cauză (în %) a deceselor marocanilor din Marsilia, sub 25 ani născuţi în afara Franţei:

Cauza	Bărbaţi (%)	Femei (%)
Sinucideri	0,1	0,0
Alte morţi violente şi traumatisme	0,7	0,7

Repartiţia după cauză (în %) a deceselor marocanilor din Marsilia, de 25 de ani şi peste, născuţi în afara Franţei:

[20] N. Mitrofan – **op.cit.**, pag. 71

[21] **Revue de science criminelle et de droit penal compare** nr. 4, Paris, 1992, pag. 33

Cauza	Bărbaţi (%)	Femei (%)
Sinucideri	0,8	0,3
Alte morţi violente şi traumatisme	0,4	0,9

Riscul de victimizare a marocanilor sub 25 de ani născuţi în afara Franţei, referitor la întreaga Franţă, în funcţie de cauză (în %):

Cauza	Bărbaţi (%)	Femei (%)
Sinucideri	0,56	0,45
Alte morţi violente şi traumatisme	0,82	0,86

Riscul de victimizare a marocanilor de 25 de ani şi peste, născuţi în afara Franţei, referitor la întreaga Franţă, în funcţie de cauză (în %):

Cauza	Bărbaţi		Femei
	Brut	Corectat	
Sinucideri	0,32	0,31	0,36
Alte morţi violente	0,24	0,61	0,68

Din analiza datelor statistice rezultă că predicţiile se pot dovedi false dacă se face o raportare a acestora (calculate pentru o populaţie extinsă) la informaţiile obţinute prin centralizarea datelor referitoare la o populaţie dintr-un areal determinat mai restrâns.

E. Victimizarea specifică conflictelor militare, etnice şi stării de război

Deşi victima ca obiect de studiu al psihologiei judiciare, cunoaşte un interes mai restrâns, ar fi greşit să nu ne aplecăm şi asupra victimei – grup uman. Aceasta deoarece este cunoscut faptul că existenţa unor situaţii conflictuale la nivel social influenţează în mod definitoriu victimiarea indivizilor.

În legislaţiile penale din majoritatea statelor lumii sunt incriminate o serie de fapte antisociale de o gravitate maximă, a căror pedepsire este posibilă indiferent dacă sunt comise în timp de pace sau pe timp de război. În pofida acestei realităţi, numai istoria ultimei jumătăţi de veac vine să infirme intenţiile statelor de a eradica flagelul războiului şi crimele comise folosind starea de război ca paravan.

Poate cea mai gravă dintre infracţiunile ce pot fi săvârşite este genocidul care, „comis în timp de pace cât şi în timp de război, este o crimă de drept internaţional" (art. 1 al Convenţiei pentru prevenirea şi reprimarea crimei de genocid)[22]. Aceeaşi Convenţie, în art. 2 prevede că genocidul se referă la oricare dintre actele de mai jos, comis cu intenţia de a distruge, în totalitate sau numai în parte, un grup naţional, etnic, rasial sau religios, cum ar fi:

- omorârea membrilor unui grup;

[22] G. Diaconescu – **Genocidul**, Ed. Militară, Bucureşti, 1991, pag. 167

- atingerea gravă a integrităţii fizice sau mentale a membrilor unui grup;
- supunerea intenţionată a grupului la condiţii de existenţă care antrenează distrugerea fizică totală sau parţială;
- măsuri ce vizează scăderea natalităţii în sânul grupului;
- transferarea forţată a copiilor dintr-un grup în altul.

Sub paravanul unor pretinse intenţii legitime, în perioada 1945-1988, autorităţile statale au ordonat reprimarea unor grupuri sau colectivităţi umane astfel încât şi-au pierdut viaţa între 7-16 milioane de oameni, adică tot atâţia cât au murit în cursul războaielor în aceeaşi perioadă.

O altă formă de activităţi criminale ce îşi află sursa tot în existenţa unei conjuncturi conflictuale internaţionale sau interetnice o reprezintă terorismul definit ca o „strategie persistentă şi sistematică de utilizare a violenţei de către un stat sau un grup politic împotriva altui stat sau grup politic cu scopul de a realiza obiective politice prin constrângerea determinată de declanşarea unei stări de teroare şi intimidare colectivă"[23].

Acţiunile criminale subsumate terorismului s-au soldat, pentru a da un exemplu minor, cu peste 60 de morţi în primul trimestru al anului 1996, numai în Israel.

Dacă faptele la care ne-am referit constituie potrivit legii penale infracţiuni, fiind incriminate şi pedepsite ca atare, starea de război nu reprezintă prin ea însăşi o acţiune criminală cu caracter infracţional. Dar cu toate că efectuarea unor statistici exacte este practic imposibilă, se recunoaşte că în vreme de război, rata infracţionalităţii şi, implicit, a victimizării creşte în mod semnificativ. Astfel, într-un recent raport al UNICEF se releva faptul că în perioada 1985-1995 victimele – copii ale diferitelor conflicte includ[24]:

- 2 milioane ucişi;
- 4-5 milioane au căpătat diverse infirmităţi fizice;
- 12 milioane au rămas fără cămine;
- peste un milion au rămas orfani sau au fost despărţiţi de părinţi;
- aproximativ 10 milioane au suferit traume psihice.

Aceste cifre nu spun prea mult despre numărul copiilor victimizaţi consecutiv unor acte infracţionale, dar faptul că, în general, zonele ocupate de civili sunt evacuate înainte de apropierea liniei frontului sau cel puţin civilii se adăpostesc în locuri ascunse şi protejate, aceste împrejurări, deci, ne înclină să credem că, de fapt, victimele nu se datorează acţiunilor de luptă propriu-zise, ci atrocităţilor comise în spatele liniei frontului[25].

Legătura dintre starea de război şi infracţionalitate constă în aceea că starea de război măreşte „apetitul" infracţional al unor indivizi prin:

- crearea unor condiţii de mediu favorabile comiterii faptelor antisociale;
- îngreunarea posibilităţii de acţiune a forţelor poliţieneşti;
- îndreptarea atenţiei societăţii spre probleme considerate mai grave decât infracţiunile, cum ar fi: asigurarea hranei, urmărirea situaţiei pe linia frontului etc.

---

[23] G. Nistoreanu, C. Paun – **Criminologie**, Ed. Didactică şi Pedagogică R.A., Bucureşti, 1995, pag. 322
[24] **The State of the World's Children 1996**, Oxford University Press for UNICEF, pag. 13
[25] **Ibidem**, pag. 18-19

Pe de altă parte, persoanele cu risc victimal crescut vor avea un grad de securitate mult mai scăzut.

Dacă creşterea ratei infracţiunilor împotriva integrităţii fizice a persoanelor poate fi considerată, cumva, normală, creşterea numărului infracţiunilor ce afectează un număr mai mare de persoane concomitent este mai evidentă şi în acelaşi timp mult mai gravă, reprezentând un factor agravant al victimizării individului. Astfel, activitatea de contrabandă, infracţiunile pe tărâm financiar, infracţiunile cu incidenţă la regimul armelor şi, nu în ultimul rând, infracţiunile îndreptate împotriva integrităţii şi siguranţei statului, au un impact psihologic de masă agravat în comparaţie cu cel existent în timp de pace[26].

Starea de război creează tensiuni în sânul societăţii, tensiuni repercutate la nivel grupal (în sens socio-psihologic) şi, bineînţeles, la nivel individual. Astfel, în cazul unui război civil, etnic sau religios, unele grupuri vor fi sau se vor considerea victime în raport cu altele, iar membrii celor dintâi vor suporta un acut sentiment de insecuritate personală. Grupul minoritar, din dorinţa de autoprotejare, se va manifesta violent în faţa oricărei atitudini ce poate fi suspectată de imixtitudine în viaţa sa.

Deşi, în general, este puţin luată în considerare, victimizarea la nivel de grup este atât un efect al războiului, cât şi o cauză majoră a victimizării individului. Astfel, un membru al unui grup – victimă va comite fapte antisociale îndreptate împotriva grupului agresor mânat de motivaţii şi mobiluri dintre cele mai diverse, dar toate subordonate unor imperative cu o percepere denaturată, cum ar fi „justiţionarul" sau „răzbunătorul".

Dacă unele din aceste fapte antisociale nu sunt prevăzute de legislaţiile penale ale diferitelor ţări, totuşi, majoritatea acestor fapte sunt considerate infracţiuni, crime ori delicte. Aşa sunt: omorul, lipsirea de libertate, vătămările corporale, tâlhăriile, furtul, violul.

Aşa cum spuneam, o mare parte din aceste fapte au drept victime nu persoanele, privite ca individualităţi, ci grupurile umane. Astfel, putem avea: lipsirea de libertate a unui grup uman şi suprimarea vieţii mai multor persoane prin atentate săvârşite cu arme de foc diverse (ce sunt clasificate ca atentate teroriste) ş.a.m.d.

Gravitatea multor din aceste acte antisociale constă în aceea că sunt săvârşite pe teritoriul altor state decât cele de origine ale autorilor, chiar în marea liberă sau spaţiul aerian nesupus jurisdicţiei vreunui stat. Prin urmare, vor fi diferite încadrările juridice sau chiar, foarte rar, aceste încadrări juridice vor lipsi, mai des în lipsa unor norme juridice elaborate pe plan internaţional.

La nivelul victimelor – popoare, victimizarea acestora putându-se datora unor factori discriminatori ca:

- conformismul social şi nevoia de omogenitate;
- nevoia omului de a-şi satisface fondul sau de agresivitate;
- nevoia privilegiaţilor de a justifica privilegiile lor;

[26] G. Pele, I. Hurdubaie **Interpolul şi criminalitatea internaţională**, Serviciul editorial şi cinematografic al Inspectoratului General de Miliţie, Bucureşti, 1983, pag. 54-102

- complexul de superioritate al marilor naţiuni;
- complexul de inferioritate al micilor şi marilor naţiuni;
- teoriile rasiale şi neorasiale.

Complexitatea fenomenelor psihologice de masă şi legătura lor cu psihicul individului fac dificilă găsirea unor algoritmi de analiză şi a soluţiilor de prevenire a efectelor victimizante cu impact asupra grupurilor umane.

„Intervenţia în favoarea victimelor războiului trebuie să permită ca, în acelaşi timp, ele să primească atât asistenţă medical, cât şi protecţie faţă de pericolele care prelungesc sau agravează suferinţele lor"[27].

Pe plan internaţional s-a încercat găsirea unor mijloace de prevenire sau înlăturare a consecinţelor pe care le pot avea stările conflictuale la nivel naţional sau internaţional:

Recomandarea nr. R(91)11 a Comitetului de Miniştri aparţinând statelor membre ale Consiliului Europei, asupra exploatării sexuale, pornografice, prostituţiei, ca şi asupra traficului de copii şi tineri adulţi (9 septembrie 1991);

Declaraţia principiilor fundamentale ale justiţiei referitoare la victimele criminalităţii şi la victimele abuzului de putere (O.N.U. – 29 noiembrie 1985);

Convenţia Naţiunilor Unite privitoare la represiunea şi abolirea comerţului cu fiinţe umane şi a exploatării prostituţiei altei persoane (1950);

Convenţia Naţiunilor Unite privitoare la drepturile copilului (1989);

Convenţia de la Geneva privitoare la protecţia persoanelor civile în timp de război (12 august 1949);

Protocoalele adiţionale (1 şi 2) la Convenţiile de la Geneva din 12 august 1949 (8 iunie 1977);

Convenţia de la Geneva cu privire la prevenirea şi reprimarea crimei de genocid (9 decembrie 1948).

[27] C. Sommaruga – Asistenţa pentru victimele conflictelor în **Revista română de drept umanitar** nr. 1/1993, pag. 2

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Capitolul 9

Victima din perspectiva gestului suicidar* (propriovictimizare). Agresivitatea introproiectată

9.1. DEFINIRI, PUNCTE DE VEDERE, CLARIFICĂRI CONCEPTUAL TERMINOLOGICE

O categorie de victime sunt persoanele care orientează procesul victimizării către sine, acesta devenind, de fapt, proces de autovictimizare. Forma tipică şi cea mai gravă, o constituie suicidul. Sinuciderea fiind un act nenatural, mulţi consideră că cel ce se sinucide este anormal, bolnav mintal. În realitate însă nu este aşa.

Majoritatea definiţiilor date suicidului scot în evidenţă elementul intenţional, faptul că persoana în mod conştient îşi suprimă propria voinţă. Astfel, **Gunter Kaiser** (1986) arată că **„suicidul este o acţiune voluntară îndreptată conştient spre scopul suprimării propriei vieţi"**. Această definiţie scoate în evidenţă elementele caracteristice suicidului (acţiune voită a subiectului, starea sau nivelul de conştientizare a scopului, orientarea acţiunii de distrugere către sine, către propria persoană în vederea suprimării vieţii) care poate fi diferenţiat de alte situaţii, cum ar fi, accidentul sau o crimă mascată.

Alex Thio (1988) diferenţiază 3 categorii de suicid, şi anume:

- suicid-ameninţare;
- suicid-tentativă;
- suicid reuşit.

a) **Suicidul ameninţare** – Indivizii care ameninţă cu suicidul vor mai mult să trăiască decât să moară, iar ameninţările lor sunt folosite drept mijloace de atingere a anumitor scopuri în viaţă. Aceasta nu înseamnă însă că ei nu vor pune în aplicare ameninţările lor, mai ales atunci când există în mod real pericolul de a nu-şi atinge scopurile propuse. Unele studii arată că, în cel puţin 40% din cazuri, indivizii au serioase tentative de a se sinucide în trecut[1].

b) **Suicidul tentativă** – Spre deosebire de cei care ameninţă, care în mod clar vor mai mult să trăiască decât să moară, cei care încearcă (tentativa) să se sinucidă, sunt mult mai ambigui în intenţia lor. Ei pot numai să arate altora cât sunt de depresivi sau că nu pot dormi, dar evitând utilizarea cuvântului suicid. De aceea, cei mai mulţi dintre ei nu reuşesc în comunicarea intenţiilor lor către alte persoane. Metodele pe care le folosesc pentru sinucidere sunt cele care reprezintă, în mod implicit, apelul lor la ajutor din partea altora. Cele mai frecvente metode sunt: tăiatul venelor, înghiţirea unei cantităţi mari de pastile de somn sau

---

* Tudorel Butoi, V. Iftene, **Sinuciderea un paradox**, Ed. Şt. Medicală, Bucureşti 2000, selectiv şi **Femei ucigaşe**, Ed. Phobos, 2003

[1] J. Wilkins – **Suicidal Behavior**, în American Criminological Review, 32 (April 1967), pag. 204

asfixierea cu gaz în casă sau în maşină. Deşi aceste metode pot fi letale, ele mai reprezintă însă o „speranţă" faţă de metodele ce asigură suicidul reuşit, cum ar fi, împuşcarea sau spânzurarea. De aceea, cele mai multe tentative de suicid se petrec în locuri sau conjuncturi în care salvarea este posibilă, probabilă sau chiar inevitabilă.

c) **Suicidul reuşit** – Aproximativ 2/3 din cei care se sinucid sunt cunoscuţi a fi având cel puţin o tentativă suicidară în perioade anterioare. De asemenea, cei mai mulţi dintre ei au comunicat, direct sau indirect, ideea lor suicidară altor persoane. De altfel, sinucigaşii reuşiţi sunt o categorie mixtă, ce cuprinde acele persoane care, încercând să se sinucidă au fost salvate la timp, precum şi acele persoane care au fost în mai mare măsură hotărâte să moară.

9.2. TEORII EXPLICATIV-ETIOLOGICE
(demers cauzal, tipologii secundare)

A – Teorii psihiatrice

Psihanaliştii au susţinut că omul s-a suprimat cândva, nesuportând problemele de onoare, un motiv în plus fiind atunci când situaţiile privilegiate au fost acceptate într-o manieră ilicită. Deci, un sentiment de culpabilitate împinge fiinţa umană spre propria-i pedepsire. Psihiatrii explică, în general, sinuciderea ca rezultat al unei stări de supremă angoasă sau precum un fapt al acelor ciclotimici care oscilează între exaltările euforice şi depresiunile nervoase. Conform acestor teorii, după care sinuciderea e o boală, candidaţii la sinucidere sunt adoptaţi de către societate ca nişte oameni fericiţi, care sunt astfel scutiţi de toate responsabilităţile morale[2]. Din punct de vedere al teoriilor psihiatrice, semnificaţia suicidului, natura acestuia, pot fi:

a) suicidul poate constitui singura manifestare clinică a unei psihoze cu evoluţie infraclinică, deci singurul simptom al unei psihoze aparent asimptomatice;

b) suicidul apare ca un simptom care prin realizare (prin manifestarea sa reală) a anulat o fenologie clinică potenţială, fiind prim şi unic simptom;

c) suicidul poate fi întâlnit ca un epilog tardiv al unei boli psihice;

d) suicidul poate apare ca expresie a unei stări psihotice (depresive sau schizofrenice) se manifestă sub aparenţa unei fenomenologii clinice somatice.

B – Teorii sociologice

Autorii acestor teorii consideră că principala cauză a sinuciderii nu o reprezintă trăsăturile de personalitate ale individului, ci modul de relaţionare al acestuia cu societatea, astfel, una din primele teorii sociologice asupra actului sinucigaş a fost elaborat de Emile Durkheim, acesta în debutul studiului său efectuează o clasificare a sinuciderilor în funcţie de sănătatea mintală a autorilor[3]:

a) sinuciderea maniacală – datorită halucinaţiilor sau concepţiilor delirante;

b) sinuciderea melancolică – determinată de o depresie extremă, de o tristeţe exagerată;

c) sinucidere obsesivă – cauzată doar de ideea fixă a morţii, fără să existe un motiv determinant;

d) sinuciderea impulsivă sau autonomă – este rezultatul unui impuls brusc şi irezistibil.

---

[2] V.V. Stanciu – **La criminalite a Paris**, CNRS, Paris, 1968, pag. 318

[3] E. Durkheim – **Despre sinucidere**, Institutul European, Iasi, 1993, pag. 28-30.

După ce face o analiză a factorilor ereditari şi de rasă care ar putea determina actul suicidului, **Durkheim** concluzionează „sinuciderea este (...) posibilă doar acolo unde constituţia individului îi este proprice. Dar starea care îi este favorabilă nu ţine de o tendinţă anume şi automată (decât în cazul alienaţilor), ci constă într-o aptitudine vagă şi generală, susceptibilă de a lua forme diverse, după împrejurări. Această aptitudine permite sinuciderea, dar nu o determină în mod obligatoriu, deci nu o poate explica"[4].

Excluzând dintre cauzele principale, determinante ale sinuciderii, factorii cosmici şi imitaţia, **Durkheim** consideră drept cauze principale ale actului suicidar, factorii de ordin social. În analiza sa, autorul elaborează trei „propoziţii"[5]:

1. „sinuciderea variază invers proporţional cu gradul de integrare a societăţii religioase";
2. „sinuciderea variază invers proporţional cu gradul de integrare a societăţii domestice";
3. „sinuciderea variază invers proporţional cu gradul de integrare a societăţii politice".

În cele din urmă, autorul concluzionează că există trei tipuri mari de sinucidere[6]:

1 – **sinucidere egoistă** – cauzată de o individualizare excesivă;

2 – **sinucidere altruistă** – determinată de o individualizare insuficientă, aici **Durkheim** distingând două tipuri:

- sinucidere altruistă obligatorie (sinucidere luată ca datorie);
- sinucidere altruistă facultativă (în situaţii conjuncturale deosebite sau de „salvare a onoarei");

3 – **sinucidere anomică** – apărută din suferinţa oamenilor, datorată dereglării activităţii lor.

Clasificând tipurile sociale de suicid, în funcţie de etiologia şi morfologia acestora, Durkheim distinge[7]:

Formele individuale pe care le îmbracă:			
Caracteristici fundamentale		**Genuri secundare**	
Tipuri elementare	Sinucidere egoistă	Apatie	Melancolie leneşă, mulţumită de ea însăşi
	Sinucidere altruistă	Energie pasională sau voluntară	Cu sentimentul calm al datoriei Cu entuziasm mistic Cu curaj senin
	Sinucidere anomică	Iritare	Acuzaţii violente asupra vieţii în general
		Dezgust	Acuzaţii violente asupra unei persoane în particular (crima-suicid)
Tipuri mixte	Suicid ego-anomic		Amestec de agitare şi apatie, afecţiune şi visare
	Suicid anomic-altruist		Efervescenţă şi disperare
	Suicid ego-altruist		Melancolie temperată de o oarecare fermitate morală

[4] **Ibidem**, pag. 68.
[5] **Ibidem**, pag. 163.
[6] **Ibidem**, pag. 171-209.
[7] **Ibidem**, pag. 239.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În ce privește etiologia sinuciderii, trebuie făcută o distincție în funcție de vârsta victimelor. Astfel, în perioada infantilă, pubertate și adolescență pot reprezenta cauze favorizante ale sinuciderii, următoarele[8]:

1. evoluția concepției despre moarte la copil;
2. evenimentele intervenite în timpul perioadei de structurare a personalității;
3. joaca (sinuciderea ludică);
4. ascetismul și intelectualizarea:
5. cauze sexuale:
   - violul;
   - incestul;
6. cauze psihologice:
   - sindromul de abandon;
   - comportamentul narcisistic;
   - manifestările isterice;
   - dizarmoniile evolutive ale adolescenței (fizice sau psihologice);
   - anxietatea, frustrarea;
   - refulările;
   - stresul afectiv;
7. fenomene de inadaptabilitate:
   - inadaptabilitate școlară;
   - delincvența juvenilă;
8. diverși factori de mediu (biotipologici, psihosociali și psihofamiliali).

La vârsta matură, etiologia sinuciderii poate avea în vedere o serie de cauze favorizante ca[9]:

1. ereditatea;
2. sexul (în cazul femeilor poate fi considerat cauza principală);
3. vârsta – sinuciderea prezintă un vârf până la 20 de ani în cazul femeilor și între 20-30 de ani la bărbați;
4. ocupația;
5. starea civilă – se înregistrează o rată mai mare a sinuciderii la femei față de bărbați luând în vedere celibatul, divorțul și separarea;
6. anturajul de cameră/sociabilitatea;
7. gradul de cultură;
8. locul nașterii și apartenența la teritoriu;
9. condițiile de viață;
10. tipul constituțional;
11. religia;
12. data suicidului;

---

[8] B.V. Delavrancea – **Anatomia și independența conștiinței și raporturile ei cu actul sinucigaș**, Ed. Transcedent, Brașov, 1992, pag. 30-50

[9] **ibidem**, pag. 103-172

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

13. factorii climatici:
    - gradul de nebulozitate;
    - umiditatea aerului;
    - presiunea atmosferică;
    - temperatura;
    - mişcările coloanelor de aer;
14. funcţiile endocrine:
    - caracteristicile ciclului menstrual;
    - faza ciclului menstrual;
    - etapele dezvoltării endocrine, pubertate, meno-andropauza;
    - afecţiuni endocrine, degenerescenţă, îmbătrânire, stigmate congenitale;
15. stigmate lombroziene – (nu prezintă interes în etiologia actului autolitic);
16. educaţia familială;
17. tulburări în relaţiile familiale;
18. afecţiuni neuropsihice;
19. alcoolismul;
20. tipul de sistem nervos;
21. comportamentul şi personalitatea;
22. angrenarea cu mediul social şi/sau mediul familial;
23. defecte organice sau funcţionale;
24. facultăţile orgastice;
25. ideea de „lest" familial sau social;
26. instinctul de conservare.

Aceste cauze favorizante ale actului suicidal pot fi multiplicate şi diversificate, aşa cum, în funcţie de modul de efectuare al studiilor, pot prezenta diferenţe valorice de la un studiu la altul. Tocmai de aceea, în analiza sinuciderii sunt avute în vedere mai ales[10]:

1. cauza principală a sinuciderii (cauza pivot obsesivă şi impulsionantă):
   a) cauze sexuale:
      - deflorare;
      - tocirea personalităţii sexuale;
      - frigiditate;
   b) cauze nesexologice:
      - ideea obsesivă a inferiorităţii sociale la bolnavii incurabili (epileptici, canceroşi, tuberculoşi etc.);
      - teama de răspundere penală pentru delicte;
2. cauza declanşantă a actului sinucigaş (în funcţie de reliefare):
   a) bine reliefată – în 82% din cazuri;
   b) reeditare sau numai amintire a cauzei pivot – în 51% din cazuri;
   c) fără legătură cu cauza de bază – în 49% din cazuri.

[10] **Ibidem**, pag. 173-187

CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

În studiul la care ne referim[11], se consideră că sinuciderea poate avea un scop (în funcţie de importanţă şi natura acestuia):

- sacrificiul;
- autodistrugerea;
- agresiunea sau răzbunarea;
- autopuniţia;
- joaca;
- apărarea inferiorităţii.

În funcţie de mijlocul de realizare, suicidul poate fi:

- prin mijloace traumatice (defenestare şi împuşcare);
- prin mijloace asfixice (inhalarea de gaze, submersie, spânzurare);
- prin mijloace toxice (ingestie de substanţe, deseori medicamente neuroleptice).

Efectele sinuciderii sunt, de cele mai multe ori, de natură fizică (decesul victimei sau, în funcţie de mijlocul folosit, pot să apară diferite leziuni posttraumatice cum ar fi: arsuri chimice, fracturi, distrucţii ale masei cerebrale etc.). În ce priveşte consecinţele psihologice ale actului suicidal, acestea se diferenţiază astfel:

- consecinţe asupra autorului tentativei de sinucidere – în majoritatea cazurilor victima va încerca să-şi ia din nou viaţa, nereuşita întărindu-i sentimentul de neputinţă, de incapacitatea de a finaliza ceva început. În unele situaţii, când autorul este normal din punct de vedere psihic, sinuciderea poate reprezenta un îndemn de a încerca să lupte cu evenimentul – cauză determinantă;
- consecinţe asupra grupului social de apartenenţă sau asupra societăţii, în general – actul suicidal (tentativa ori sinucidere reuşită) generează în majoritatea cazurilor un sentiment de nedumerire în legătură cu justificarea gestului autorului. Spre deosebire de situaţiile în care victima a fost heteroagresivă, în cazul sinuciderii, persoanele apropiate victimei vor avea de învins un sentiment de vinovăţie, considerându-se responsabile pentru a nu fi prevăzut şi împiedicat comiterea gestului final.

Se impun a se face două menţiuni în legătură cu:

- sinucigaşul bolnav psihic – în multe situaţii, bolnavul va recurge la gestul autolitic, după ce va suprima viaţa persoanelor apropiate, caracteristic atât heteroagresiunilor, cât şi autovictimizărilor fiind cruzimea deosebită a modalităţilor de aducere la îndeplinire a intenţiilor agresive. Dintre principalele cauze psihopatologice pot fi enumerate: epilepsia, psihoza Krsakov, psihoza alcoolică, psihozele afective (hipomanie, melancolie, depresie), schizofrenia etc[12].
- sinuciderea colectivă – aceasta poate avea la bază motivaţii diverse, dintre acestea remarcându-se convingerile religioase şi culturale. Sinuciderea colectivă are loc printr-un fenomen de inducţie, fiind iniţiată de un individ suferind de o psihoză

[11] **Ibidem**, pag. 204-209
[12] G. Scripcaru – **Medicina legală**, Ed. Didactică şi Pedagogică R.A. Bucureşti, 1993, pag. 365-383

BCU MEDICINA LIBRARY

depresivă sau de schizofrenie paranoidă, considerat suicidar pasiv, acesta fiind urmat, imitat de alte persoane, suicidari pasivi. Fenomenul sinuciderii colective prezintă o gravitate deosebită datorită consecinţelor fizice şi materiale pe care le antrenează (sinucigaşii kamikaze), precum şi sentimentelor de groază şi repulsie pe care le pot genera (sinuciderea colectivă a membrilor sectei „Templul popoarelor" din Guyana, 1978, sinuciderea unor membri ai sectei „Templul soarelui" în Elveţia, 1995).

Gravitatea actului autolitic a determinat căutarea unor modalităţi eficiente de profilaxie şi prevenire a acestuia. Dar, aşa cum spunea **V.V. Stanciu**, „cunoscând factorii suicidogeni, este uşor de a prescrie mijloace de prevenire. În acelaşi timp realizarea practică a acestui (deocamdată) deziderat este dificilă".

Deşi până în prezent, au fost elaborate multe teorii privind etiologia acţiunilor suicidare, ele pot fi împărţite în două mari categorii, şi anume:

I. Teorii psihiatrice;

II. Teorii sociologice.

Diferenţa esenţială între cele două grupe de teorii constă în faptul că, în timp ce teoriile psihiatrice presupun, în general, că există ceva rău cu persoanele care se sinucid, teoriile sociologice presupun că nu există nimic rău cu acestea.

Teoriile sociologice susţin, pe de altă parte, că principala cauză a sinuciderii nu este legată de individ, ci mai mult de grupul de apartenenţă. Astfel, **Durkheim**[13] arată că există două cauze majore ale sinuciderii:

a) integrarea socială;

b) reglarea socială.

Integrarea socială se referă la ataşarea voluntară a indivizilor în grupul sau societatea de care aparţin, iar reglarea socială presupune intervenţia coercitivă (restrângerea, constrângerea, controlul) a grupului sau societăţii asupra comportamentului membrilor.

Durkheim susţine că indivizii care se caracterizează printr-un grad prea mare sau prea mic de integrare socială, pot în mai mare măsură să comită suicidul decât cei care se caracterizează printr-un nivel moderat de integrare socială. Pe de altă parte, cei care sunt supuşi unui nivel prea scăzut sau prea înalt al reglării sociale pot să recurgă la suicid în mai mare măsură decât cei supuşi la un nivel moderat. **Durkheim** susţine că există o relaţie curbiliniară între integrarea şi reglarea socială, pe de o parte, şi rata suicidului, pe de alta. În consecinţă, el diferenţiază 4 tipuri de suicid:

1. **suicidul egoist** – tipul cauzat de nivelul prea scăzut al integrării sociale;
2. **suicidul altruist** – datorat nivelului prea înalt al integrării sociale;
3. **suicidul anomic** – generat de nivelul prea redus al reglării sociale;
4. **suicidul fatalist** – produs de nivelul prea înalt al reglării sociale.

[13] E. Durkheim – **Suicide**, New York: Free Press, 1951

Victima în dinamica infracţională (cuplul penal victimă-agresor)

10.1. POTENŢIAL DE RECEPTIVITATE VICTIMALĂ

Prin **victimă** înţelegem **„orice persoană umană care suferă direct sau indirect consecinţele fizice, materiale sau morale ale unei acţiuni sau inacţiuni criminale“**[1].

După cum reiese din această definiţie, precum şi din precizările altor autori, victima înseamnă întotdeauna fiinţă umană, deşi este necesar să se facă o serie de precizări şi în acest sens. Astfel, dacă este clar că nu pot fi considerate drept victime obiecte distruse de răufăcători sau instituţiile prejudiciate de activităţile acestora, în ceea ce priveşte persoana victimizată (victima propriu-zisă), trebuie să o diferenţiem de alte cazuri de persoane care, de asemenea, pot fi lezate în urma unor acţiuni infracţionale sau de altă natură. **Victima** este persoana care, **„fără să-şi fi asumat conştient riscul, deci fără să vrea, ajunge să fie jertfită în urma unei acţiuni sau inacţiuni criminale“**[2]. De aceea, nu pot fi considerate victime cazuri precum:

- poliţişti care, în îndeplinirea misiunilor, sunt răniţi sau îşi pierd viaţa;
- luptători în confruntări militare;
- iniţiatorul acţiunii criminale care îşi pierde viaţa;
- infractorul ce-şi pierde viaţa în cazul legitimei apărări.

Din punct de vedere istoric, rădăcinile academice ale victimologiei sunt legate de o serie de lucrări apărute în perioada anilor 1940 şi 1950. S-a considerat că victimele sunt elemente valoroase de studiu, deoarece apar ca jumătate a „diadei“ (perechi). Printre primii oameni de ştiinţă care s-au considerat ei înşişi „victimologi“ se numără: **Mendelsohn** (1940), care a examinat rezistenţa oferită de victimele violului; **von Hentig** (1948), ce s-a ocupat de vulnerabilitatea presupusă a unor categorii de indivizi cum ar fi cei foarte tineri, cei foarte bătrâni, imigranţii recenţi, membrii unor grupuri minoritare, cei cu tulburări mintale; **Wolfgang** (1958) care a studiat unele categorii de indivizi, luând în atenţie factori precum: vârsta, sexul, rasa etc., ale căror acţiuni au contribuit la moartea lor violentă.

În perioada anilor 1960 şi 1970 criminologii şi reformatorii au argumentat că înşişi infractorii au fost victime ale sărăciei, pregătirii şcolare insuficiente, lipsei locurilor de muncă, discriminării, relaţiilor familiale dezorganizate şi altor injustiţii sociale. Începând cu anul

---

[1] T. Bogdan şi colab. – **Comportamentul uman în procesul judiciar**, M.I., Serviciul editorial şi cinematografic, Bucureşti, 1983, pag. 93

[2] **Ibidem**, pag. 93

1970, victimologia devine tot mai mult o arie de specializare, iar astăzi ea este studiată în S.U.A., în peste 150 de colegii şi universităţi.

Deşi există multe aspecte ce ţin de relaţia infractor-victimă de care se interesează victimologii, cel mai important dintre ele se referă la faptul dacă acţiunile pot să nu se împartă într-o anumită măsură responsabilitatea cu infractorii ce comit acte de natură antisocială împotriva lor. O asemenea întrebare nu este desigur nouă, ea fiind întâlnită încă din antichitate dar, mai ales în cadrul lucrărilor reprezentanţilor şcolii pozitiviste italiene (**Lombroso, Garofalo, Ferri**). Într-un mod mult mai clar această problemă apare în lucrarea lui **Hans von Hentig** *„Criminalul şi victima sa"* (1948), în care sunt evidenţiate posibilităţile de interacţiune dintre infractor şi victimă, cu efecte victimizante asupra oricăruia dintre cei doi parteneri ai cuplului interpersonal.

Introducând noţiunea de „victimă activantă", prin care înţelege rolul jucat de victimă în declanşarea mecanismelor latente ale infractorilor, **von Hentig** ajunge la concluzia că, direct sau indirect, şi victima poartă o parte din vină în desfăşurarea acţiunii infracţionale. Pe linia susţinerii ideii că victima poartă o anumită răspundere în desfăşurarea activităţii infracţionale a apărut şi conceptul de *„potenţial de receptivitate victimală"*, propus de **B. Mendelsohn** (1956)[3], care înseamnă gradul de vulnerabilitate victimală a unui individ, acesta fiind condiţionat de o multitudine de factori, precum: vârsta, sexul, aspect bio-constituţional, pregătire socio-culturală, Q.I., caracteristici psihocomportamentale. De exemplu, neglijenţa, superficialitatea, exagerarea eului etc., pot corela cu valori crescute ale nivelului vulnerabilităţii victimale.

Studiile şi cercetările efectuate au scos în evidenţă o multitudine de aspecte care conduc la concluzia că raportul infractor-victimă este mult mai complex, fiind necesară analiza mecanismelor şi pârghiilor de ordin psihologic şi psihosocial din cadrul structurii relaţiei interpersonale, care ajută mult mai bine la evidenţierea situaţiei reale decât operarea disjunctivă din perspectivă strict juridică.

Iată, spre exemplu, câteva rezultate ale studiilor statistice:

- peste tot în lume numărul victimelor este mai mare decât al infractorilor, ceea ce înseamnă că un infractor este capabil să facă mai multe victime; riscul victimal (riscul de a fi victimizat) în cazul infracţiunilor comise cu violenţă (răniri grave, omucideri, lovituri cauzatoare de moarte etc.) este sensibil mai mare la bărbaţi decât la femei;
- în 80% (după **S. Schaffer**) din omuciderile sau rănirile grave, criminalul şi victima au fost fie rude, fie cunoştinţe apropiate şi numai în 20% terţe persoane sau persoane străine;
- cei care ucid, de regulă, sunt cu 5-10 ani mai tineri decât victimele lor (după **Marvin Wolfgang**, 1967);
- în ceea ce priveşte vârsta victimelor, la femei rata cea mai mare a victimizării apare la 20-29 de ani, iar la bărbaţi, la 30-39 de ani;

[3] B. Mendelsohn – **La victimologie et les besoins de la societe actuelle**, în Sociological abstracts, 1973, December, suppl. 38.

– în cazurile de omucidere şi a altor infracţiuni grave, violenţe, 50% din victime au avut antecedente penale.

În ceea ce priveşte evaluarea procesului de victimizare la nivel social, unii autori arată că este posibil să se utilizeze procedee de calcul a ratelor victimizării. Acestea pot fi calculate, construind un raport ce are la numărător numărul de persoane din cadrul statului. Rezultatul este apoi multiplicat cu 1000. La rândul ei, rata victimizării poate fi calculată pentru fiecare categorie de infracţiuni.

Tot pe linia posibilităţilor de evaluare şi măsurare, unii autori şi-au exprimat speranţa că va fi posibil, într-un viitor apropiat, să se calculeze indexul vulnerabilităţii în vederea prezicerii posibilităţii ca un individ dat să devină victima unei anumite categorii de infracţiuni. Acest calcul ar ţine seama de caracteristici precum sexul, vârsta, rasa, venitul, ocupaţia, statutul marital, localitatea etc., deoarece aceşti factori au dovedit a fi corelaţi cu ratele victimizării.

Până a se găsi însă modalitatea de calcul, gradul de vulnerabilitate victimală poate fi precizat prin intermediul a două categorii de factori:

a) **factori personali**: retardaţii mintal sau cei normali, dar cu o valoare mai scăzută a Q.I., imigranţii noi, indivizi cu achiziţii modeste pe linie educaţională sau cei cu o redusă experienţă socială şi interacţională pot fi uşor victimizaţi de infractori care folosesc minciuna şi frauda; indivizii care sunt handicapaţi fizic, persoanele foarte în vârstă sau fragile, minorii, femeile, este posibil, de asemenea, ca ei să fie destul de frecvent ţinta actului infractorilor violenţi;

b) **factori situaţionali**: unii indivizi sunt în mai mare măsură susceptibili de a fi victimizaţi decât alţii la anumite perioade de timp sau când se află în anumite situaţii. De exemplu, turiştii constituie un grup vulnerabil, infractorii atacându-i fără teamă, ştiind că datorită unor consideraţii legate de timp, bani etc., puţini dintre aceştia sunt dispuşi să participe la rezolvarea cazurilor de sistemul judiciar.

10.2. CUPLUL PENAL VICTIMĂ – AGRESOR (victima postvictimizare)

Unii indivizi, spune **Mendelsohn**, în decursul vieţii lor suferă o serie întreagă de accidente mai mult sau mai puţin importante şi au o înclinaţie permanentă spre suferinţă. Acest lucru se referă nu numai la indivizi de tip „masochist", ci la toţi aceia care sunt intermediari între normali şi masochişti.

De asemenea, autorul consideră necesitatea introducerii termenului de **„complex criminogen"** care s-ar compune parte din studiul criminalului, parte din studiul victimei.

O altă noţiune introdusă de **Mendelsohn** este cea de „cuplu penal". Aceasta este compusă din cuplul antagonist „criminal-victimă" în permanent conflict şi adversitate. Cuplul penal are două aspecte:

a) **în faza preinfracţională**, elementele cuplului sunt sau indiferente (majoritatea cazurilor) sau se atrag reciproc (crima pasională, excrocheria, bigamia);

b) **în faza postinfracţională**, cele două elemente ale cuplului se resping reciproc, devenind elemente antagoniste.

Fără existenţa acestui cuplu antagonist nu poate exista nici un proces.

Mendelsohn afirmă că e totalmente greşită ideea că problema crimei poate fi soluţionată numai prin studiul delincventului. Separarea delincventului de victimă este o eroare. Şi această eroare se comite cu atât mai frecvent cu cât criminalul este studiat multilateral ştiinţific, iar victima este privită exclusiv empiric.

Autorul subliniază că „victima este o realitate vie", o personalitate tot aşa de interesantă ca şi delincventul. Victima are o fizionomie specifică: una biologică, psihologică şi socială. Autorul deşi recunoaşte că „în principiu" oricine poate deveni victimă, totuşi există oameni predispuşi în mod special pentru a deveni victime.

Din punct de vedere psiho-social, corelaţia dintre delincvent şi victimă are patru aspecte:

a) **Victima este cauza delictului** (cazul unei infracţiuni comise de unul dintre soţi când constată adulterul în flagrant delict);

b) **Victima este pretextul infracţiunii** (cazul excrocheriilor);

c) **Victima este rezultatul unui consens între ea şi delincvent** (cazul sinuciderii în doi);

d) **Victima este rezultatul unei coincidenţe** (cazul când infractorul pândind o persoană, loveşte pe alta).

Cea mai surprinzătoare teză a lui Mendelsohn o constituie afirmaţia că există o „receptivitate victimală". Din tezele lui Mendelsohn reiese că în orice acţiune criminală există acel „cuplu penal" prin care se leagă activitatea infractorului de cea a victimei.

Această teză e eronată, spune **T. Bogdan**, căci presupune o victimă personală în orice infracţiune sau mai clar, presupune că oricărui act atipic antisocial îi corespunde o persoană fizică care suferă consecinţele actului. Dar se ştie că numai o parte din infracţiuni au această caracteristică – cele îndreptate împotriva persoanei. Infracţiunile împotriva bunurilor sunt lipsite de o victimă personală.

Pe de altă parte, nu orice „victimă" sau acţiune care produce victime poate fi socotită ca fiind voit provocată din partea altei persoane ce ar putea fi considerată drept infractor. Unele cazuri de sinucidere şi accidente, provoacă dispariţia victimei, fără ca aceasta să fie o urmare a unei acţiuni (sau inacţiuni) din partea altei persoane.

În consecinţă, există deci acţiuni infracţionale fără victimă personală, precum există şi victime fără infractori şi, ca atare, întâlnirea dintre victimă şi infractor, formează o categorie de cazuri speciale şi nu constituie cazul general.

Aşa după cum s-a văzut în capitolul destinat clasificării victimelor este foarte greu de operat cu diferenţieri clare pe linia responsabilităţii celor doi membri ai cuplului penal (infractor şi victimă) în comiterea infracţiunii.

Din punct de vedere strict juridic, precizarea statutului celor doi membri ai cuplului se face atât în baza stabilirii iniţiativei în a comite o faptă antisocială, cât şi în baza efectelor acesteia. Persoana ucisă, vătămată corporal, violată etc., apare în calitate de victimă, iar cea care a ucis, a vătămat corporal sau a violat, apare în calitate de infractor.

Deşi există şi cazuri în care între infractori şi victimă nu a existat nici un fel de legătură anterioară, considerăm că, privind din perspectivă strict psihologică, nici o victimă nu poate fi absolvită integral de o anumită răspundere legată de actul infracţional. Victima unui viol într-un parc în timpul nopţii, poartă vina ignorării pericolelor posibile atunci când încearcă să se plimbe singură prin parc la ore târzii. Poştaşul cu bani mulţi asupra sa nu se asigură deloc şi este atacat în scop de jaf. Victima unui atac nocturn la domiciliu se poate face vinovată de „publicitatea" exagerată privind achiziţionarea unor bunuri de valoare.

Chiar şi în cazul unor minori, victime ale unor infracţiuni, un anumit grad de vinovăţie aparţine părinţilor sau persoanelor ce-i au în pază juridică (cadre didactice, personal de îngrijire).

În cazul în care între victimă şi infractor există anumite legături anterioare, plecându-se de la cunoaşterea victimei (modul său de viaţă, preferinţe, habitudini, trăsături psihomorale şi psihocomportamentale) se poate „reconstitui" fizionomia particulară a relaţionării interpersonale infractor – victimă şi, în felul acesta, se poate identifica cel ce a comis fapta criminală.

Această situaţie este valabilă pentru cazul în care victima este o persoană decedată. În cazul în care victima nu decedează, apare problema măsurii în care ea este dispusă, voluntar sau involuntar, să-l demaşte pe infractor. Dacă teama de reacţiile acestuia este extrem de mare, este posibil să evite complet în a-l demasca sau este posibil să încerce să găsească alte „explicaţii" sau pur şi simplu să nege comiterea infracţiunii. În toate aceste cazuri, modul de reacţie al victimei, psihologia ei vor „informa" asupra unor caracteristici psihice şi comportamentale ale infractorului.

Desigur, există foarte multe variante posibile ale relaţiei infractor – victimă în special în cazul infracţiunilor cu violenţă. Având în vedere poziţia şi situaţia victimei după comiterea infracţiunii, putem diferenţia mai multe variante posibile, precum:

a) – **victime dispărute**, sesizarea fiind făcută de persoane cunoscute şi nu de puţine ori, chiar de către infractor, cum ar fi cazul soţului ucigaş;

b) – **victime ce nu supravieţuiesc agresiunii** (decedate) care „oferă" în principal informaţii asupra infractorului, plecând de la modul în care a procedat acesta (în ce loc, cu cruzime sau fără, încercând sau nu să acopere urmele, jefuind sau nu victima etc.);

c) – **victime ce supravieţuiesc agresiunii dar nu pot identifica infractorul din motive obiective** (fapta s-a comis pe întuneric, infractorul era mascat, victima a fost mai întâi legată la ochi prin surprindere etc.). În asemenea cazuri, victima poate oferi informaţii în legătură cu unele caracteristici fizice sau psihice ale infractorului (eventual vocea, aspectele vestimentare – haină aspră sau lucioasă, nervozitate, precipitare etc.);

d) – **victime care supravieţuiesc agresiunii şi care cunosc infractorul însă nu-l denunţă din motive ce ţin de teama de răzbunare a acestuia** (de exemplu, victima cunoaşte ameninţarea infractorului că, în cazul în care va fi denunţat, se răzbună pe copii);

e) – **victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul însă nu-l denunţă din motive ce ţin de viaţa lor particulară** (de exemplu, agresorul este concubinul victimei căsătorite);

f) – **victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul dar care, în loc să-l denunţe, încearcă să ofere alte explicaţii,** inclusiv autoacuzându-se, protejându-l deliberat pe infractor (este cazul, desigur mai rar, a victimei care, în acest fel, consideră că oferă „dovezi de dragoste" infractorului pe care-l iubeşte);

g) – **victime care supravieţuiesc agresiunii şi care, deşi cunosc infractorul adevărat, acuză o altă persoană pe care vrea să se răzbune;**

h) – **victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul adevărat, însă profitând de situaţie, încearcă să pună în seama acestuia şi fapte pe care nu le-a comis** (de exemplu, declară dispariţia unor lucruri de valoare sau bani pe care în mod real infractorul – care s-a rezumat numai la violarea ei – nu şi le-a însuşit);

i) – **victime care profită de o anumită situaţie reclamând o „infracţiune" comisă asupra sa cu intenţia de a sancţiona o persoană sau de a profita de pe urma ei** (de exemplu, simularea voluntară şi regizarea corespunzătoare pentru a transforma o relaţie sexuală în viol).

Desigur, practica judiciară este mult mai complexă, ceea ce face ca eforturile noastre de sistematizare să nu-i corespundă întru-totul.

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Victima din perspectivă preventiv-protectivă

11.1. VICTIMELE SOCIETĂŢII

Viaţa omului într-o societate în demnitate şi fără violenţă este situaţia ideală spre care tindem în civilizaţie. Familia, colegii de şcoală, de muncă, de sport, prietenii, constituie anturajul de convieţuire al individului modern, care nu poate trăi izolat, ci doar în acest mediu caracterizat prin conversaţie şi dialog. Acest dialog a devenit o necesitate a omului modern pentru că nu se poate trăi fără să înţelegi intenţiile interlocutorului.

Societatea ne învaţă arta de a negocia, de a polemiza şi de a media fără violenţă cu ambiţia pozitivă de a progresa.

Chiar dacă la început am încercat să definim victima, până în prezent nu există o definiţie unanim acceptată; pentru ea au apărut în literatura de specialitate mai multe definiţii propuse.

Oricum, în momentul judecăţii, victima, pentru care s-a creat procesul penal, beneficiază de solidaritatea grupului ei social. Practic, societatea care a făcut victima să sufere, tot ea ajută victima să uite (dacă este posibil) după pedepsirea celui care se face vinovat de crearea conflictului social respectiv.

Chiar dacă criminalul este figura centrală a procesului, victima trebuie să aibă un rol judiciar egal cu al inculpatului.

Prostituţia, violul, agresiunile sexuale, homosexualitatea sunt forme de manifestare, specifice convieţuirii în grup şi anturajului social.

Aceste fenomene criminogene nu pot fi stinse decât prin intervenţia factorilor instituţionali care trebuie să pună diagnosticul şi să facă terapia crimei pentru ca aceasta să nu distrugă şi ultima celulă sănătoasă a societăţii: familia.

Factorii de risc familial într-o societate sunt binecunoscuţi ca creatori de situaţii criminogene şi astfel producători de victime: promiscuitatea, mizeria socială, antecedente de violenţă în familie, maladiile psihice, toxicomania, alcoolismul, factorii externi de stres (stau la baza suicidului în familie), şomajul, degradarea serviciilor şi criza economică etc.

Faţă de cele de mai sus, un lucru sigur îi leagă pe oameni: solidaritatea şi cultura.

De asemenea, au apărut diferite asociaţii de ajutorare a victimelor: Crucea Roşie, Securitatea populară, biserica, Medicii fără frontiere etc.

Orice stat de drept, democratic, trebuie să se preocupe de protecţia individului şi de respectarea a ceea ce este legiferat de statele civilizate: „Drepturile omului".

11.2. ASISTENŢA VICTIMIARĂ

În cadrul legislaţiei noastre, atât în Codul penal, cât şi în Codul de procedură penală, referitor la raportul infractor – victimă, figura centrală o reprezintă cel ce săvârşeşte fapta antisocială şi o foarte mică atenţie se acordă celui ce suportă efectele directe ale comiterii infracţiunii, mai ales în cazul infracţiunilor de violenţă (omor, lovituri cauzatoare de moarte, viol, tâlhărie).

Dacă la un moment dat accentul se punea pe resocializarea delincventului ca obiect al solicitudinii publice, astăzi apare proeminent interesul pentru diminuarea consecinţelor delictului asupra persoanelor victimizate.[1]

Unii cercetători în victimologie (**Cressey**, 1987) tind să definească şi să identifice ca victimă orice individ şi orice grup ale cărui drepturi de fiinţă umană au fost violate. Sunt considerate astfel victime şi acele persoane care sunt private de viaţa lor, de libertate, de speranţa în mai bine, persoane care nu au asigurate condiţiile minimale de trai, victimele poluării mediului, grupurile minoritare, femeile, negrii, evreii, lumea a treia.

Un alt aspect al cercetării vizează victima indirectă a criminalităţii. Este vorba de faptul că unii oameni obişnuiţi sunt cotidian afectaţi la nivel psihologic de teama de a fi atacaţi de delincvenţi. De exemplu, femeile resimt un sentiment de insecuritate pe stradă, mai ales noaptea, ceea ce le determină fie un comportament pre-victimiar, fie unul de renunţare.

Teama de delincvenţă e tratată de către unii victimologi ca o formă particulară de victimizare. Aceştia consideră că statul trebuie să reducă aceste sentimente negative prin programe punitive, concepute pentru a diminua rata infracţionalităţii, înlocuindu-se astfel teama de delincvenţă cu teama faţă de stat. Dacă delincvenţii ar avea într-adevăr de suferit în urma sancţiunii penale, atunci ar fi descurajaţi să mai comită astfel de acte. Reducerea ratei infracţionalităţii ar avea ca efect diminuarea fricii, deci ar influenţa valoarea victimizării.

Având în vedere aspectele prevăzute de legi prin victimă se înţelege orice persoană care, în urma unui act condamnabil/pedepsibil a suferit vătămări materiale sau morale.

Consecinţele procesului de victimizare se pot manifesta instantaneu (şoc, panică, rănire etc.) sau în termen lung, cu repercursiuni durabile (de exemplu, deteriorarea sănătăţii). **Agresiunea**, ca act generator al vicitimizării, poate fi fizică sau simbolică, instantanee sau permanentă, şi nu întotdeauna o victimizare puternică este rezultatul unui traumatism vizibil şi important cantitativ.[2]

O completare a portretului victimiar se obţine prin inventarierea trebuinţelor şi aşteptărilor specifice persoanelor victimizate. Se pot delimita **trebuinţe imediate** (de a fi ascultată, de a fi tratată cu respect, fără etichetări şi fără prejudecăţi, de a fi recunoscută ca victimă, trebuinţa de securitate, de discreţie etc.) şi **de durată** (trebuinţa de a i se rezolva cazul, trebuinţa de prevenire a repetării victimizării, trebuinţa unui statut în sistemul penal etc.).

---

[1] Bocancia Cristian, Neamţu George – **Elemente de asistenţă socială**, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, pag.209

[2] Bocancia Cristian, Neamţu George, **op.cit.**, pag.211

Cea mai mare parte a trebuinţelor specifice pot fi îndeplinite de poliţie în contactul direct care se stabileşte între această instituţie şi persoanele agresate.

Reacţia victimei va fi negativă dacă personalul de primire îi banalizează situaţia (A, eşti a nu ştiu câta persoană cu asemenea problemă!) sau minimalizează situaţia (Vă daţi seama ce se putea întâmpla dacă vă mai şi lovea!) sau chiar o culpabilizează de ceva (Nu se întâmpla asta dacă eraţi mai prevăzătoare!). Victima îşi pierde astfel încrederea în justiţia abilitată să intervină, pe lângă faptul că colaborarea acesteia cu factorii de resort va avea de suferit.

Nevoia de discreţie are în vedere particularizarea situaţiei (într-un fel se comportă personalul cu o persoană ce doreşte un certificat şi în cu totul alt mod cu o persoană violată/ pentru asta este necesar un loc de primire separat, la adăpost de curiozitatea publicului sau a colegilor).

Asigurarea discreţiei contribuie la îndeplinirea altei trebuinţe, aceea de securitate.

Victima are, de asemenea, şi trebuinţa legitimă de a cunoaşte traseul judiciar al cazului său. Are dreptul la o reparaţie şi speră că sistemul penal va contribui la găsirea autorului şi redobândirea unor drepturi materiale.

Nevoia de informare a victimei se referă la:

- demersurile administrative ce trebuie efectuate, mai ales atunci când efectele victimizării sunt grave (de exemplu, pierderea capacităţii de muncă);
- posibilitatea acordării asistenţei juridice în sistemul penal;
- cunoaşterea mijloacelor adecvate de protecţie pentru viitor;
- posibilitatea acordării de despăgubiri de tip material sau moral (reparaţia este deseori concretizată prin procedură juridică sau prin negociere directă cu agresorul);
- posibilităţile de ajutor specializat referitoare la indicarea şi chiar contactarea unor servicii specializate, care să-i acorde ajutor în soluţionarea cazului, dar şi în evoluţia ulterioară.

O mare parte din aceste trebuinţe pot fi îndeplinite de către poliţist, îndeosebi la prima întâlnire (trebuinţa de a fi crezut, de exemplu, care poate deveni un obstacol foarte serios dacă nu este realizată), altele reprezintă obiectul activităţii altor specialişti (asistenţi sociali, psihologi, avocaţi, procurori, judecători, medici).

Consecinţele victimizării

Acestea pot fi materiale şi financiare, fizice, psiho-sociale.

Consecinţele materiale şi financiare se referă în mod direct la pierderi, deposedări, distrugeri de obiecte, bani sau alte valori care, pentru persoanele defavorizate, în special, pot avea rezultate dramatice, atunci când pierderea riscă să fie definitivă, fără posibilitatea unei compensaţii sau recuperări.

Sub aspect financiar, pierderile pot fi şi indirecte, în sensul că repararea efectului produs de victimizare necesită cheltuieli neprevăzute şi nerecuperabile (spitalizare, medicamente, transport, cheltuieli pentru avocat, înlocuirea unor sisteme de siguranţă etc.).[3]

[3] Bocancia Cristian, Neamţu George – **Elemente de aistenţă socială**, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, pag.213

Victimele unor acte de violenţă suportă efecte fizice, atunci când vătămările sunt corporale (traumatism, intervenţii chirurgicale). De asemenea, trebuie să avem în vedere problemele psiho-somatice care urmează actului agresor: probleme digestive, cefalee, tulburări ale somnului, hipertensiune, reacţii alergice etc.[4]

Consecinţele psihice sunt mai puţin vizibile la exterior: stres post-traumatic, amintiri neplăcute, vise ce afectează echilibrul, o emotivitate ridicată, scăderea interesului pentru unele activităţi, sentimentul de înstrăinare şi izolare, alterarea memoriei, atenţiei, dificultăţi de concentrare, evitarea unor activităţi, culpabilizare excesivă, agravarea unor simptome.

În plan social se pot manifesta perturbări la nivel relaţional; victima devine după un anumit timp un „respins", observând la ceilalţi o reţinere în a stabili relaţii. Nici în situaţia inversă, victima nu se va simţi mai bine atunci când diverse persoane încearcă să afle cât mai multe detalii, încercând să-şi apere spaţiul personal apelând la diverse soluţii (refuzul de a comunica, schimbarea domiciliului şi a locului de muncă, evitarea unor cunoscuţi, consum de alcool etc.).

Însăşi trecerea victimei prin sistemul penal poate conduce la prejudicii indirecte (financiare, psihologice, sociale), justiţia fiind o reacţie faţă de delincvenţă şi nu o soluţie.

Se apreciază că victima suferă în domeniul penal un proces de victimizare secundară, prin faptul că are loc un nou traumatism cauzat de reiterarea evenimentului iniţial în context psiho-afectiv.

Previzibilitatea victimizării

În faţa victimizării nu suntem egali. Unii indivizi au o mai mare posibilitate de a fi victima unei infracţiuni (de exemplu, şoferii de taxi – prin natura activităţii lor; copii, bătrânii, persoanele cu handicap – datorită mijloacelor reduse de apărare), în timp ce alţii datorită potenţialei reacţii mai adecvate, vor fi mai protejaţi.

Esenţa politicii actuale de prevenţie socială şi penală se referă la creşterea posibilităţilor de reacţie faţă de eventualele tentative de delict.

Reacţia depinde de factori relativ uşor de identificat, pe care-i putem clasifica în:[5]

1. **factori prezenţi înaintea victimizării**, care se referă la:
   - personalitatea victimei;
   - aspectul demografic: vârstă, sex;
   - stil de viaţă: celibatar, familist;
   - aspectul biografic: posibile relaţii cu agresorul, starea de sănătate;
2. **factori de context**, ce vizează următoarele aspecte:
   - tipul de relaţie dintre agresor şi victimă: cunoaştere, necunoaştere;
   - natura delictului;
   - interpretarea subiectivă a victimei faţă de factorii obiectivi;

[4] Bocancia Cristian, Neamţu George – **Elemente de aistenţă socială**, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, pag.213

[5] Bocancia Cristian, Neamţu George, **op.cit.**, pg.215

3. **factori după victimizare:**
   - percepţia a ceea ce s-a întâmplat (culpabilitate, reproş etc.);
   - structura cognitivă (semnificaţia dată);
   - participarea la procesarea juridică;
   - reacţia anturajului/ grupului de apartenenţă.

Fiecare individ posedă un tip de toleranţă şi rezistenţă la fiecare factor în parte. Prin cumularea mai multor fapte penale se poate depăşi acest prag de siguranţă şi aceasta conduce la adoptarea unui comportament ce declanşează comportamentul pre-victimiar.

Din perspectiva victimei, noile politici de prevenţie ar trebui să cuprindă elemente cum ar fi:

- asistenţă oferită victimei, începând cu primele momente ale victimizării. Procedurile penale trebuie să acorde un rol mai mare victimei, în vederea protejării acesteia, ajungându-se chiar la forme de colaborare cu asociaţiile ce apără interesele victimelor.
- crearea unor servicii speciale pentru victime şi asociaţii care să le reprezinte şi care să urmărească modul în care sunt respectate trebuinţele şi drepturile specifice acestora;
- descurajarea tuturor formelor şi grupurilor ce ar încerca să se substituie organelor specializate în menţinerea ordinii publice şi în stabilirea dreptăţii prin justiţie; autoapărarea şi autoprotecţia trebuie să se desfăşoare fără a prezenta pericol pentru ceilalţi membrii ai grupurilor sociale;
- poliţia trebuie să-şi creeze servicii specializate, cu cadre cu pregătire specifică lucrătorilor sociali, care să ofere o asistenţă victimiară în concordanţă cu principiile acestui tip de activitate.

11.3. VICTIMA DIN PERSPECTIVĂ PREVENTIV-PROTECTIVĂ

Ideal ar fi ca, într-o societate liberă, echilibrată, armonioasă, să nu existe nici un fel de pericol de victimizare, fiecare individ fiind deplin securizat că niciodată şi nicăieri nu-l pândeşte vreo primejdie, indiferent de statutul său social, profesional, economic, pe linia vârstei, sexual etc.

Din nefericire, însă, fiecare societate se confruntă cu fenomenul infracţional care, cel puţin în ultimul timp, manifestă o accentuată tendinţă de creştere. Din punct de vedere psihologic şi psihosocial, creşterea ratei criminalităţii determină intensificarea sentimentului de insecuritate resimţit în general, de către indivizi, dar, mai ales, de către cei care prezintă un mai mare risc victimal sau un grad mai mare de vulnerabilitate victimală (copii, femei, persoane în vârstă, handicapaţi). Uneori, instinctiv sau deliberat, unele persoane îşi iau măsuri de prevenire pentru a evita orice risc de victimizare (asigurarea întăririlor de locuinţe şi imobile, evitarea locurilor periculoase, evitarea companiilor dubioase, evitarea reclamei şi publicităţii legate de anumite bunuri şi câştiguri de valoare etc.). Cu toate acestea, în realitate, măsurile de autoprotecţie[6] sunt total insuficiente în raport cu riscul victimal. Motivele sunt multiple şi diverse, cele mai multe fiind de natură psihologică şi psihosocială:

[6] Vezi în Nicolae Mitrofan, **Psihologia judiciară**, capitolul Victimă şi victimologie, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992

a) consumul de alcool ce determină dezinhibarea conduitei şi limitarea posibilităţilor de anticipare a consecinţelor unor acţiuni;

b) infatuarea, aroganţa, exacerbarea eu-lui, trăsături care conduc la supraestimarea imaginii de sine şi a posibilităţilor proprii fizice şi mentale; asemenea persoane, prin contrast, subevaluează pericolul şi devin, adesea, victime ale diferitelor tipuri de agresiuni;

c) neglijenţa şi indiferenţa, trăsături care duc la ignorarea totală, de cele mai multe ori involuntară, a pericolelor de victimizare. Asemenea persoane nu dau importanţă măsurilor de asigurare (lasă sau uită uşile deschise, bunuri expuse etc.), nu manifestă grijă în raport cu sine sau cu alţii (lasă copiii nesupravegheaţi în totalitate);

d) credulitatea sau nivelul de influenţare, trăsături care permit infractorului stimularea şi atragerea unei persoane în acţiuni victimizante (cazul infractorului escroc ce promite, în schimbul unei mari sume de bani, să-i facă un serviciu de mare valoare sau cazul fetiţei care, dând crezare promisiunilor făcute de a primi lucruri de valoare, devine victima unui viol colectiv);

e) stările de izolare, frustrare şi de complexare ce pot fi abil exploatate de către infractor;

f) nivelul modest sau redus al capacităţilor psihointelectuale care limitează foarte mult posibilităţile persoanei de a înţelege şi decodifica intenţiile infractorului potenţial;

g) nivelul de tulburare şi dezorganizare psihică (forme delirante, halucinatorii etc.) pot, de asemenea, să fie speculate de către infractori.

Aşadar, măsurile ce se pot lua şi care trebuie să fie luate în vederea evitării riscurilor victimale pot fi clasificate în:

1. măsuri de protecţie socială;

2. măsuri de autoprotecţie.

1. **Măsurile de protecţie socială** revin, în special, organelor judiciare responsabile socialmente cu prevenirea infractorilor, sancţionarea infractorilor şi pedepsirea lor. Existenţa organelor judiciare, a normelor juridico-penale, a sistemului de judecată şi pedepsire a făptaşilor inhibă, în mare măsură, reactivitatea infracţională potenţială. Acţiunile de pază, de anticipare şi prevenire a infracţiunilor, ale organelor de poliţie, promtitudinea şi eficienţa lor în descoperirea infractorilor, aplicarea corectă a normelor de drept penal în raport cu situaţia specifică diferitelor infracţiuni sunt, direct sau indirect, măsuri sociale de protecţie împotriva victimizării.

Aşa cum afirma **Wrightsman**[7], deţinerea infractorilor deosebit de periculoşi în instituţiile speciale asigură un nivel mai înalt de securizare psihologică a cetăţenilor.

2. **Măsurile de autoprotecţie** sunt cele ce revin în sarcina persoanelor particulare care, de fapt, sunt şi trebuie să fie rodul unor influenţe organizate în vederea evitării riscului victimal şi al victimizării.

---

[7] S.L. Wrightsman – **Psychology and the Legal System**, Brooks/Cole/Publishing Company Montery, California, 1987

Examinând prevenirea într-o accepţiune restrânsă la identificarea şi predicţia victimelor potenţiale, care sunt susceptibile, prin conduita lor să favorizeze mai mult sau mai puţin săvârşirea unor infracţiuni, **T. Bogdan**[8] propune ca aceasta să urmărească următoarele obiective mai importante:

- educarea moral-juridică a cetăţenilor pe baza cunoaşterii legilor şi a formării convingerilor necesare respectării lor neabătute;
- pregătirea antiinfracţională a populaţiei pentru a cunoaşte normele de convieţuire socială, cerinţele, comportamentele generale de evitare a situaţiilor ori circumstanţelor în care cetăţenii ar putea deveni victime ale unor infracţiuni;
- sfătuirea şi îndrumarea individuală a cetăţenilor privind conduita ce se recomandă a fi urmată – în cazuri concret determinate – pentru a împiedica evoluţia negativă a unor stări de lucruri şi ajungerea lor în poziţie de victime;
- identificarea din timp a unor victime potenţiale – îndeosebi prin posibilităţile de cunoaştere ale organelor judiciare – şi promovarea unor măsuri de protecţie sau autoprotecţie a acestora.

De altfel, în ceea ce priveşte prevenirea şi evitarea riscului victimizării, unii autori au încercat să formuleze o serie de recomandări înzestrate în diferite strategii, programe, tactici etc. Atfel, *strategiile evitării*, după **Furstenberg**[9] sunt acţiunile indivizilor care au scopul de a limita expunerea lor în raport cu persoanele periculoase sau cu situaţiile ameninţătoare. De exemplu: sunt noaptea acasă, evitarea introducerii străinilor în casă, ignorarea pietonilor ce încearcă să angajeze o conversaţie, mai ales în locurile retrase.

Tacticile de depăşire a situaţiilor de risc, arată **Skogan şi Maxfield**[10], sunt folosite pentru a minimiza pericolul de victimizare, când expunerea la risc este de neevitat. De exemplu: plimbarea în compania altuia şi evitarea plimbărilor singulare, evitarea implicării neînarmate în anumite situaţii periculoase.

Prevenirea crimei prin proiectarea mediului înconjurător, accentuează asupra importanţei creării „spaţiului de apărare" **(Newmann)** prin „îngreunarea atingerii ţintelor" (Imbunătăţirea mijloacelor de închidere şi asigurare a intrărilor şi ieşirilor, înălţarea gardurilor şi menţinerea supravegherii). Acţiunile de reducere a riscului sunt fie *individuale*, fie *colective* (în colaborare cu alte persoane).

Toate aceste strategii şi tactici însă nu pot fi evaluate cu uşurinţă privind eficacitatea lor, deoarece este dificil de identificat situaţiile particulare în care ele ar putea preveni acţiunile victimizante. Anumite strategii de reducere a riscului pot fi eficiente până la un nivel clar observabil, dar care nu poate fi prompt cuantificabil. Un bun exemplu îl oferă ratele scăzute ale victimizării femeilor în raport cu bărbaţii sau persoanelor în vârstă faţă de cei mai tineri. Această situaţie poate fi explicată prin faptul că atât femeile şi peroanele în vârstă include strategii de

---

[8] T. Bogdan si colab. – **op. cit.**, pag. 174

[9] F. Furstenberg – **Fear of crime and its effect on citizen behavior**, în Biderman, A. (Ed.), Crime and Justice, New York: Justice Institute, pag. 52-65

[10] W. Skogan, M. Maxfield – **Coping with crime: Individual and neinghborhood reactions**, Beverly Hills, C.A., Sage, 1981

prevenire a riscului în cadrul stilului lor de viaţă. De exemplu, un bărbat tânăr care bea noaptea într-un local mărginaş pare ceva normal faţă de cazul unei femei sau a unui bătrân neînsoţit.

La fel se poate explica şi situaţia femeilor divorţate, separate sau nemăritate care prezintă rate mult mai mari de victimizare decât femeile măritate. Acestea din urmă, graţie îndatoririlor preponderent orientate către familie, precum şi prezenţei companiei sociale sunt expuse mult mai puţin riscului de victimizare.

11.4. PSIHOLOGIA ŞI PREVENIREA EFECTELOR VICTIMIZANTE ALE ACŢIUNILOR OMENEŞTI

Transgresând sfera de interes a legii penale care reprezintă manifestarea în plan juridic-normativ a reacţiei societăţii la comiterea unor fapte îndreptate împotriva valorilor sale fundamentale, psihologia este chemată ca prin modalităţile specifice de acţiune să prevină şi să combată efectele negative ale unor acte antisociale.

În plan naţional se resimte o nevoie acută de specialişti şi centre specializate în domeniul psihicului uman, precum şi necesitatea existenţei unor modalităţi de tip mass-media prin intermediul cărora fiecare individ să fie informat în legătură cu:

- modelele de evitare a unor situaţii conflictuale (de exemplu, evitarea zonelor necunoscute sau lipsite de vizibilitate pe timp de noapte, adoptarea unor atitudini, gesturi şi mimici care să descurajeze pasiv un eventual agresor, prudenţă manifestată la contactul cu persoane necunoscute sau cu înfăţişare „dubioasă");
- mijloace de apărare şi autoapărare în caz de agresiune;
- tipare mentale care să ajute la îndepărtarea tensiunilor acumulate la nivel psihic ca urmare a desfăşurării unui conflict (verbal sau fizic) (de exemplu: evaluarea obiectivă a valorii emoţionale a conflictului, tehnici de relaxare psihică etc.).

Pe plan internaţional statele, organismele internaţionale existente, sunt datoare să-şi asume responsabilităţi crescute pentru a îmbunătăţi raporturile bilaterale şi multilaterale create între acestea şi, totodată, să acorde un sprijin mult mai larg specialiştilor din domeniul psihologiei, asistenţei sociale, pedagogiei etc., în activităţile academice sau practice pe care le desfăşoară aceştia. Deşi progresele ştiinţei sunt în general sprijinite şi mediatizate, totuşi cercetările în domeniul psihicului uman sunt marginalizate, creându-se o situaţie dificilă în această arie de cuprindere a cunoaşterii.

Referindu-ne strict la domeniul psihologiei, aceasta, prin metodele proprii poate să contribuie în mod decisiv la prevenirea faptelor criminale şi, implicit, a urmărilor acestora. Prin urmare, accentul trebuie pus nu pe efect, ci pe cauză, deoarece, ca şi în medicină, este mai uşor să previi decât să vindeci. Dar fiindcă este practic imposibil ca fiecare individ să aibă acces la cunoştinţele şi posibilităţile unui psiholog, apare cu puterea evidenţei rolul major al psihologiei sociale în prevenirea acţiunilor umane victimizante. Dacă, totuşi, astfel de acţiuni au loc, psihologia individului devine ţinta atenuării efectelor traumatizante ale răului produs.

11.5. ABORDAREA PREVENTIV-PROTECTIVĂ INDIVIDUALĂ

Dacă prevenirea victimizării rămâne, încă, un deziderat, profilaxia efectelor acesteia este nu numai posibilă, ci şi necesară. La nivel individual, psihologia este în măsură să contribuie alături de alte discipline medicale sau ştiinţifice la îndepărtarea sau minimizarea efectelor negative pe care le-a produs o agresiune asupra psihicului unei persoane.

Referindu-ne la profilaxia efectelor negative post-victimale, „terapia ar trebui oferită copiilor, victime ale agresiunii, adică orientată spre îndepărtarea traumei produsă de agresiune sau spre îndepărtarea răului efectiv cauzat de agresiunea sexuală, neglijenţă sau crimă"[11]. Cu cât intervenţia terapeutică are loc mai aproape de momentul producerii unor traumatisme psihice, cu atât cresc sansele ca intervenţia în cauză să producă maximum de efecte.

Atâtă vreme cât personalitatea individului se află încă în formare, cheltuielile cerute de aplicarea unor mijloace curative vor fi mai reduse, în schimb fiind maximizate rezultatele pozitive ale acestora. Dar de cele mai multe ori, copiii victimizaţi manifestă reacţii interiorizate faţă de agresiune, efectele negative ale acesteia făcându-se resimţite mult mai târziu, în timpul vieţii adulte. Astfel, o situaţie de acest gen se întâlneşte în cazul suportării de către copil a unor agresiuni sexuale.

În cazul agresării sexuale a femeii, tratamentul reacţiilor post-agresive poate avea în vedere:

1 – ***tratamentul sindromului traumatic postviol*** – acesta cuprinde o serie de atitudini şi comportamente ale terapeutului, set atitudinal care să corespundă manifestărilor victimei:

- violul trebuie să fie considerat o criză în viaţa femeii;
- victima trebuie privită ca o femeie normală, cu o viaţă normală înainte de incident;
- consilierea în caz de criză reprezintă un model de abordare al posibilităţilor de reîntoarcere al femeii la viaţa anterioară cât mai repede posibil;
- contactarea victimei în spital sau prin telefon pentru a interveni înainte de folosirea metodelor tradiţionale;

2 – ***tratamentul reacţiilor disimulatorii şi simulatorii*** – acest tratament poate interveni în cazurile în care femeile prezintă traumatisme şi dificultăţi fizice, psihice şi sociale, trecute sau prezente, ca urmare a unui viol anterior (sindromul traumei). Aceste femei necesită un tratament special, prezentând simptome suplimentare ca: depresie, comportament psihotic, tulburări psihosomatice, comportament suicidal sau exhibiţionist asociat cu alcoolism, consum de droguri şi activitate sexuală exagerată. Alături de prezenţa psihologului este necesară uneori, intervenţia medicului, psihiatrului sau asociaţiilor specializate şi a consilierului în caz de criză;

3 – ***tratamentul reacţiilor introvertite*** (viol trecut sub tăcere) – această modalitate terapeutică intervine când victima nu a mărturisit nimănui ce i s-a întâmplat, nu s-a hotărât încă în privinţa atitudinii pe care s-o ia referitoare la viol şi în consecinţă poartă o „povară" psihologică. Acest din urmă simptom este agravat dacă victima a fost violată sau molestată în copilărie sau adolescenţă. Sindromul „tăcerii" constă în următoarele manifestări:

[11] D.M. Cooper, D. Bail – **Abuzul asupra copilului**, Ed. Alternativa, 1993, pag. 94

- şi simplu evită relaţiile cu aceştia ori îşi schimbă comportamentul sexual;
- pierderea constantă, permanentă, de încredere în sine, o subapreciere vădită, atitudini autoacuzatoare, reacţii paranoice, prezenţa unor coşmaruri şi/sau a unor vise violente.

În timpul desfăşurării terapiei, pacienta manifestă nelinişti din ce în ce mai numeroase şi mai grave, precum şi intervale lungi de tăcere, blocaj al asociaţiilor de idei, bâlbâieli uşoare, inconfort vizibil.

În anamneza sindromului, pacienta va putea releva existenţa de reacţii fobice neaşteptate (teama de singurătate, de a ieşi în oraş neînsoţită sau de a rămâne singură acasă).

Tratamentul reacţiilor traumatice postviol poate cuprinde o serie de măsuri şi acţiuni ca[12]:

- angajarea unor discuţii pe tema violului, specialistul trebuind să dea dovadă de căldură, calm empatic şi fermitate. În acest fel, victima va fi ajutată să-şi reconsidere poziţia faţă de viol, minimizându-I importanţa afectogenă;
- anunţarea familiei şi/sau prietenului despre începerea terapiei, astfel încât aceştia să poată contribui la aceasta fie participând în mod direct, fie abordând o atitudine care să nu contracareze eforturile specialistului;
- consultarea psihiatrului atunci când se apreciază că tulburările psihice au dobândit un caracter patologic, astfel încât intervenţia psihiatriei să aibă loc la începutul bolii, crescând şansele de cindecare;
- contactarea unor diverse organisme şi instituţii care pot contribui la integrarea socială a victimei.

În profilaxia şi tratamentul sinucigaşilor se va avea în vedere ca sub aspect subiectiv[13], demersul sinuciderii ilustrează, de regulă trei etape:

1. **Suicidaţia** – este faza de incubaţie, faza mentală de cercetare a motivaţiei, în cursul căreia subiectul îşi pune problema morţii şi a necesităţii de a muri;

2. **Suicidacţia** – faza de trecere de la imaginile abstracte, conflictuale, la etapa pregătirilor concrete, prin căutarea formelor şi a metodelor de conduită autodistructivă. Este momentul în care individul adoptă decizia „înfăptuirii suicidului";

3. **Traumatizaţia** – este faza de punere în practică a modalităţilor autodistructive preconcepute, urmată sau nu de reuşită, adică de moarte.

Profilaxia şi tratamentul sinucigaşilor cuprinde două seturi de metode apte să influenţeze rata mortalităţii prin acte autolitice[14]

1. tratamentul preventiv – acesta constă în:

- educaţia în familia copilului – în sensul lămuririi întrebărilor pe care acesta şi le poate pune în legătură cu sensul morţii şi al vieţii. În perioada preşcolară şi la vârsta şcolară mică se asigură evitarea confruntării directe a copilului cu împrejurări legate de moartea altor persoane, şi se va insista asupra faptului că viaţa şi moartea sunt etape ale aceluiaşi proces biologic, fiecare din ele fiind

---

[12] S. Sutherland, D. Scherl – **Crisis intervention with victims** în „Forcible..", pag. 231-240

[13] V. Zdrenghea, T. Butoi, N. Mitrofan – **op.cit.** pag. 117

[14] B.V. Delavrancea – **op.cit.**, pag. 30-50

guvernată de legi proprii, moartea fiind momentul final al unei vieţi trăite pe deplin şi în conformitate cu solicitările biologice şi sociale;

- educaţia sexuală a copiilor – va fi centrată asupra precizării rolurilor sexuale ale fiecărui individ şi asupra scopurilor şi sensurilor diferenţierii sexuale între indivizi;
- educaţia şi instruirea generală – are drept finalitate afirmarea finalităţii vieţii, faptul că aceasta trebuie trăită astfel încât individul să se afirme ca membru responsabil şi indispensabil evoluţiei societăţii, aceasta la rândul ei oferindu-i motivaţia integrării sociale;
- supravegherea medicală – familia va interveni în situaţiile în care sunt constatate conduite dizarmonice sau deviante, încercându-se aplanarea unor posibile conflicte intrafamiliale;
- depistarea proceselor sau a stărilor nevrotice – aceasta trebuie să se facă cât mai repede cu putinţă, în faza de debut a unor astfel de procese psihice dizarmonice, astfel încât terapia să aibă un înalt grad de eficienţă;

2. tratamentul curativ – acesta poate îmbrăca două forme:

a) tratamentul psihoterapeutic, analitic ce cuprinde mai multe metode şi tehnici:

- psihoterapia, ce poate fi:
  - psihoterapie de dezbatere;
  - metoda interviurilor negrăbite;
  - psihoterapie de întreţinere, de suport;
  - psihoterapia manevrată;
  - psihoterapie de lămurire;
- autopsihoterapia;
- psihopedia;

b) tratamentul psihoterapeutic neanalitic. Poate fi efectuat prin:

- ergoterapie;
- terapia de şoc;
- utilizarea placebo-ului;
- tratamentul alcoolismului;
- tratamentul chimioterapic.

La modul general, pot fi utilizate în tratamentul psihologic al victimelor şi alte metode ca:

1 – **psihanaliza** – Această metodă terapeutică poate fi utilizată mai ales în cazul nevrozelor, dar şi al psihozelor. Ea cuprinde mai multe faze:

- faza de debut – are la bază tendinţa inconştientă a pacientului de a confunda terapeutul cu una sau mai multe persoane importante sau cunoscute, transferul cauzelor nevrozei în planul conştientului provocându-se datorită tendinţei la repetiţie, un tip de regresie ce provoacă retrăirea frustrărilor traumatizante din trecut, în speranţa rezolvării lor favorabile în prezent;
- nevroza de transfer – are loc cu ajutorul interpretării şi al manevrării transferului, terapeutul „demascând" în faţa conştiinţei pacientului semnificaţia conduitelor nevrotice prin care acesta îşi exprima conflictele intrapsihice;
- lichidarea transferului – în această fază, regresia pacientului se reduce, trecându-se de la relaţia pacient – terapeut, la o relaţie adult – adult.

Printre criteriile ce pot indica succesul psihanalizei, se pot aminti:

– dispariţia amneziei infantile;
– capacitatea de satisfacere genitală heterosexuală;
– capacitatea de a suporta frustrările libidinale fără apărare agresivă şi fără anxietate;
– capacitatea de a munci şi de a suporta timpul liber;
– capacitatea de a suporta pulsiunile agresive faţă de sine sau faţă de alţii, fără culpabilitate şi fără ca acestea să ducă la pierderea obiectului dragostei;
– capacitatea de a suporta doliul.

2 – **consilierea psihologică în forma consilierii terapeutice** – Aceasta ocupându-se de „problemele afective, atitudinale şi relaţiile interpersonale, problemele adaptative în general". Pot fi utilizate următoarele metode:

- dirijarea discretă a subiectului pentru ca acesta folosind resursele psihice proprii să înlăture „blocajele" psihologice şi să găsească soluţia problemelor sale de ordin afectiv şi adaptativ;
- psihologul consilier nu se implică afectiv (empatie redusă) în problematica pacientului, ci doar reformulează unele afirmaţii ale acestuia cu scopul de a clarifica, astfel încât, fără să primească sfaturi, subiectul îşi va lămuri singur problemele afective, sentimentale.

11.6. ABORDAREA PREVENTIV-PROTECTIV COLECTIVĂ

Dincolo de mijloacele care pot fi utilizate în terapia individuală sau/şi în acelaşi timp cu acestea, efectele psihologice negative ale victimizării pot fi înlăturate şi prin utilizarea unor metode de terapie aplicabile la nivel social, fără a disocia individul de grup.

Astfel prin utilizarea unui model de terapie psihosocială a victimelor violului s-a constatat că[15] „o majoritate a pacientelor au raportat sentimente de izolare mai puţin accentuate, optimism mai crescut, o mai mare autoacceptare, precum şi o acceptare a violului şi expectaţii mai înalte privind relaţiile proprii cu ceilalţi. Un mare număr de paciente au divorţat sau au limitat drastic contactele lor cu familiile de origine în care au fost victimizate. În sfârşit, un număr de paciente au iniţiat alte schimbări constructive în vieţile lor cum ar fi reîntoarcerea la şcoala sau asumarea unei slujbe".

Alte metode care pot fi utilizate în terapia socială a persoanelor victimizate sunt:

1 – **socioterapia familială** (alături de precizarea diagnosticului psihiatric). Aceasta se deosebeşte de „psihiatria familială" prin aceea că îşi subsumează necesitatea precizării aspectelor socio-economice, socio-culturale, socio-educaţionale şi de ordin psihosocial ce caracterizează starea familiei pacientului, evenimentele şi situaţiile mai deosebite cu care s-au confruntat, ecourile acestora asupra stărilor şi tipurilor de interrelaţii în interiorul familiei, modul de inserţie al familiei în marele grup comunitar social etc.;

---

[15] **Us of Support groups with adult female survivars of child sexual abuse**, în „Social Work", May 1990, nr.3, vol. 35, pag. 206

2 – **psihoterapie de familie.** Spre deosebire de psihiatrie care are în vedere în principal, aspecte patologice şi individuale, în special, în psihoterapia de familie, îşi focalizează investigaţiile şi acţiunile atât asupra aspectelor restant-îndemne ale personalităţii pacientului, cât şi asupra membrilor sănătoşi ai familiei;

3 – **psihodrama.** Este o tehnică a psihoterapiei de grup (iniţiată de **J.L. Moreno**), ce se bazează pe jocul dramatic liber al grupului de subiecţi, cu participarea psihoterapeuţilor conducători de joc[16]. Esenţa acestei metode constă în faptul că permite exteriorizarea, la modul ludic, al gândurilor şi atitudinilor subiectului în cursul improvizaţiilor scenice, plecând de la o temă dată şi analiza lor de către psihoterapeut care organizează şi conduce jocul. Această metodă are un efect compensator asupra subiectului, de uşurare, de eliberare, de descărcare (chatarsis).

---

[16] T. Butoi – Consideraţii psihologice cu privire la detensionarea personalităţii deţinutului – şi de ce nu şi personalităţii victimei, prin psihodramă – seminar UNITER, 29/30 aprilie 1996.

Intuită de J.L. Moreno încă din 1912, detensionarea prin personificarea dramatică nu numai că rămâne o formă inedită de psihiatrie shakespeariană (vezi G. Ionescu – **Tratat de psihologie medicală şi psihoterapie**, Ed. Asklepios, Bucureşti, 1996), dar evoluează perpetuum în contemporaneitate, vorbindu-se pur şi simplu despre "teatrul pus în slujba psihoterapiei şi a prelucrării relaţiilor umane.

De altfel, în acest sens, cred că se poate interpreta şi definiţia lui J.L. Moreno care, înţelegea prin psihodramă "dezvoltarea" unui sistem de metode ce permit medicului şi Ego-urilor auxiliare să pătrundă în universul pacientului în încercarea de a-l popula cu imagini interiorizate, care au avantajul de a nu fi total iluzorii şi de a nu aparţine total realităţii.

Referindu-ne la detenţia penitenciară (prizonierea prin închisoare), universul deţinutului (pacient, deci) se caracterizează prin consecinţe şi conduite tipice începând cu criza de detenţie de la închiderea în carapacea tăcerii, până la comportamente agresive şi autoagresive (sinucideri, autoflagelări etc.).

Privarea de libertate, fie că suntum de acord sau nu, păstrează deocamdată consecinţe absolute, între care:

- Înlăturarea simbolurilor exterioare ale personalităţii (uniformă, tunsoare, absenţa accesoriilor, bijuterii etc.);
- Standardizarea modului de viaţă (mediu închis, activităţi monotone etc.);
- Restrângerea acută a libertăţii individuale şi a timpului liber;
- Sărăcirea vieţii de relaţie interpersonală şi informaţii (profesie, familie sau contactelor fizie etc.);
- Restrângerea spaţiului fizic (cu dese manifestări de apărare agresivă a habitatului teritorial);
- Imprimarea barierelor psihosociale între personalul penitenciarului şi deţinuţi;
- Interiorizarea legităţilor informale şi uzanţelor culturii de penitenciar (legea celui mai tare, tovărăşia de pachet, argoul, calificarea modurilor de operare, homosexualitatea, jocurile de noroc, lesbianismul etc.).

Impactul detenţiei asupra individului, dincolo de dimensiunile normale ale izolării, constrângerii, poartă cu sine fără îndoială, valenţele frustrării şi atingerii integrităţii persoanei.

La toate acestea se adaugă o valenţă individualizată prin maniera absolut personală în care fiecare deţinut îşi interiorizează imaginea proprie în raport cu fapta comisă: tâlhărie, viol, jaf, crimă etc., şi în raport cu care gama sentimentelor se întinde de la satisfacţie până la suferinţa culpabilă a regretului laic sau căinţei în sens religios.

Aşa stând lucrurile, nimic nu ni se pare mai nimerit ca psihodrama în demersul psihanalitic de exploatare a conflictelor şi problemelor emoţionale ale deţinutului, oferind regizorului (terapeutului) informaţii asupra situaţiilor, evenimentelor, gândurilor şi sentimentelor, ca şi asupra simptomelor pe care le consideră necesare spre a fi supuse spre interpretarea protagonistului (deţinutul actor), psihodramatizează propriul Ego în raporturile sale cu Ego-urile auxiliare, reactualizând în jocul dramatic situaţii prezente, trecute sau chiar viitoare.

Un alt mijloc prin care societatea poate uşura situaţia postagresivă a victimei o reprezintă constituirea unor asociaţii şi servicii de asistenţă a victimelor. În unele ţări (Canada, Marea Britanie, Franţa, Germania, Italia, Danemarca, Portugalia, Belgia etc.) au fost constituite astfel de asociaţii, fie prin iniţiativa unor organisme statele, fie pe baza voluntariatului. Din păcate, numărul victimelor care s-au adresat direct unor astfel de servicii de asistenţă este foarte scăzut (sub 1%).

Totuşi, efectul general al existenţei unor asociaţii şi servicii de asistenţă a victimelor este pozitiv, statele fiind interesate atât în crearea acestora, cât şi în sprijinirea lor. De exemplu, In Franţa din 1992, prin iniţiativa Ministerului Justiţiei au fost create servicii descentralizate pentru ajutorarea victimelor infracţiunilor. Aceste servicii au menirea să asculte dorinţele şi

---

Spre deosebire de teatrul propriu-zis, în care actorului i se cere sacrificarea Eu-lui propriu spre a putea prezenta mai autentic rolul care i s-a dat spre interpretare, în psihodrama deţinutului i se cere să fie el însuşi. Astfel, deţinutul cu cât este mai angajat în rolul său, cu atât se simte mai puţin cenzurat, exteriorizând într-o mai mare măsură aspecte ale propriului inconştient.

În sistemul detenţiei, protagonistul condamnat pentru jaf sau crimă îşi psihodramatizează Ego-ul, reactualizându-şi evenimentul infracţional, aflat în acut conflict emoţional-frustrant pe care-l conştientizează, reaşezându-l în conotaţii şi raporturi noi, inducând o expectaţie de transfer în rândul deţinuţilor spectatori prin identificarea acestora cu protagonistul, sporind detensionarea grupului (şi, totodată, repulsia într-un mecanism complex de interiorizare a unor conduite frenatorii mental inhibitive activate în condiţii similar repetitive).

Invitând în psihodramă şi alţi deţinuţi interpretând Ego-uri auxiliare, protagonistul joacă un reper al vieţii sale pe coordonate reale şi concrete care conferă dramatism situaţiilor prezente sau poate crea situaţii noi semnificative pentru protagonişti. Astfel, Ego-urile auxiliare determină exprimarea sentimentelor necunoscute şi a gândurilor nerostite pe care două persoane legate în interpretarea dramatică a unor situaţii concrete le completează prin reciprocitate, integrând tabloul reprezentării unuia în mintea celuilalt.

Recurgând la elementele specifice psihodramei cum este dublura ca Ego auxiliar care interpretează ce gândeşte sau simte pacientul, aceasta îi minimează comportamentul, pătrunzând mai profund în problematica psihologică a pacientului, ajutându-l să-şi sesizeze şi să conştientizeze propriile probleme. Pe aceeaşi direcţie, considerăm că oglinda, ca element specific de diminuare a rezistenţei protagonistului de a intra în propriul rol, prin posibilităţile de a-i prezenta propriile sentimente, atitudini şi trăiri, contribuie la stimularea, abandonarea posibilităţii şi corecţiei interpretării în sensul fidelităţii gândirii şi simţirii sale.

Deosebit de important, între alte procedee specifice psihodramei, alături de interpretarea de rol care readuce la lumina conştiinţei, fapte din trecutul infracţional al deţinutului până atunci refulate sau reprimate, mi se pare a fi inversarea de roluri, consider că inversarea de roluri, mai ales în cuplul penal autor (agresiv) - victimă, o dată cu reactualizarea trăirilor propriilor fapte îl pun pe deţinut în situaţia de a adopta modelul comportamental al celuilalt, constatându-se în mod surprinzător cum un protagonist inflexibil poate deveni chiar opusul său, în urma interpretării rolului persoanei cu care era în conflict.

Personal consider că inversarea de roluri este modalitatea cea mai penetrantă şi apropiată scopurilor psihoterapeutice corectoare ale psihodramei, realizând prin excelenţă aducerea la suprafaţă şi conştientizarea conflictelor emoţionale a distorsiunilor percepute interpersonal şi a refulărilor neconştientizate.

Din perspectivă psihanalitică metoda inversării de rol constituie o încercare de a-l pune pe agresor să se exteriorizeze liber faă de victima sa retrăind spontan şi autentic dramatismul faptelor comise faţă de victimă şi invers proiectându-se în personalitatea victimei, agresorul poate pătrunde în psihismul celuilalt interiorizându-şi experienţa interioară simulată a două roluri opuse cu o mare valoare detensionată catharsică.

roblemele victimelor şi să le îndrume spre autoritatea competentă. Există trei tipuri de astfel e servicii:

- asociaţii create special pentru ajutorarea victimelor infracţiunilor, create prin iniţiativa unor juriști sau lucrători sociali;
- asociaţii preexistente, dar care şi-au diversificat serviciile şi în ce privesc problemele victimelor infracţiunilor;
- birouri municipale instalate de primari cu rol de releu pentru reţeaua de voluntari angajaţi în efortul de ajutorare a victimelor.

*

* *

Şi pentru că ne aflăm, iată în România, locul în care părintele psihodramei J.L. Moreno a văzut lumina zilei n 1898, îndrăznesc să supun aprecierii dvs. pentru prima dată în lumea ştiinţifică, următoarea idee:

– aceea de a deplasa intenţia utilizării psihodramei de la autor la victimă în sensul victimologiei moderne.

Desigur, victimele există izolat în societate, diluate în marea masă a cetăţenilor.

Faptul că nu există laolaltă, similar deţinuţilor din penitenciare, le fac să fie ţinute în afara conului de lumină l intervenţiei şi protecţiei sociale fără să mai vorbim de diminuarea solidarităţii sociale şi a coeziunii de grup cu cestea.

Cu ocazia acestui atelier UNITER, v-aş ruga pentru o clipă să ne imaginăm că am putea strânge laolaltă victimele atâtor violuri, omoruri, tâlhării, jafuri etc. Numărul lor ar fi indiscutabil mai mare decât al infractorilor, valorile sociale lezate ar fi dincolo de orice preţ, iar frustrarea pierderilor suferite incomparabil mai profundă... Ce se face pentru victime în sens colectiv?... Nimic psihoterapeutic, nimic psihanalitic? Ce se face în sensul protecţiei sociale pentru aceste fiinţe psihotraumatizate al căror vaiet ar putea aminti de vaietul tragediilor antice?... Absolut nimic!...

Invit aşadar către „Psihodrama victimală", concept născut „hic et nunc" la a cărei fundamentare să contribuim cu toţii: psihologi, regizori, actori, sociologi, crimonologi etc.

Cred cu tărie în această nouă direcţie a psihodramei. Catharsiul victimal nu este numai o realitate ştiinţifică, ar el se impune mai ales ca o obligaţie deontologică, căci nu este onest a interveni prin psihodramă în intenţia orectivă-catharsică, exclusiv la nivelul deţinutului şi a neglija victima acestuia, profund traumatizată şi neglijată e nedrept...

Şi ca o incursiune în tragedia greacă,valenţele psihodramei ar creşte la parametrii nebănuiţi, dacă aceasta ar trata o categorie victimală distinctă, şi anume, victimele destinului... Victimele atâtor catastrofe aeriene şi maritime, atâtor războaie şi confruntări etnice etc.

Renumite după ani de la producerea evenimentului, într-o solidaritate umană a unui nefericit destin, victimele ar putea să-şi retrăiască îndoielile, culpele, pasivităţile etc., care în viziunea lor au făcut ca destinul să se finalizeze.

Nu sunt om de teatru, dar îl iubesc, am încredere în forţa lui vie şi nesecată. Teatrul este suflet, iar sufletul este obiectul preocupărilor mele... Întreb, realizaţi cât de cutremurător este efectul sub aspectul psihodramei al gestului lui Cezar, cărui destinul îi spusese să nu urce treptele Senatului ... şi totuşi le-a urcat ...

La fel se retrăieşte dramatismul soţiei care i-a spus pilotului pe cursa Bucureşti - Frankfurt să nu piloteze acea cursă deoarece avusese un coşmar. Si totuşi l-a pilotat...

Ori, stimaţi prieteni, Cezar ca piesă există.

Drama de la Baloteşti este o realitate.

Vă urez succes şi sunt alături de voi.

11.7. POTENȚIALUL JUSTIȚIEI RESTAURATIVE ÎN SISTEMUL PENITENCIAR [17]

Una din problemele cheie ale societății contemporane este că trebuie să începem, o dată și o dată, să conștientizăm faptul că relațiile sociale reprezintă unul dintre elementele principale ale vieții noastre. Societatea, în ansamblul său, se transformă într-o structură tot mai complexă, astfel încât trebuie să încetăm să mai considerăm viața doar din punct de vedere individual. Totuși, o mare parte din legile noastre continuă să considere că numai indivizii contează. Acest lucru se observă cel mai evident în modul în care legea tratează relațiile interpersonale care dau naștere la conflicte.

În mod tradițional, procedurile judiciare consideră că scopul lor este de a discerne faptele care sunt legate de o anumită situație conflictuală particulară și apoi să identifice legea care se aplică acestor fapte. Procesul penal contemporan are două caracteristici principale: este adversial și privește doar în trecut. El nu face decât să producă învingători și învinși. Majoritatea problemelor societății noastre se pot potrivi în acest model numai dacă sunt forțate, dar și atunci potrivirea este imperfectă. În mod frecvent, în conflict sunt implicate mai multe părți, iar problemele care disting părțile sunt multiple și complexe. În același sens, remediile pe care le iau în considerare părțile aflate în conflict nu se referă neapărat numai la repararea răului produs cuiva sau la restaurarea situației anterioare conflictului: adeseori părțile caută transformarea relației care s-a deteriorat.

Limitele justiției penale au fost clar demonstrate de cercetători și teoreticieni. Un efort internațional deosebit a fost depus pentru a găsi alternative la pedeapsa penală și la încarcerare ca modalități de reabilitare a infractorilor. Dar ideea în sine nu este doar de a găsi cât mai multe și mai eficiente alternative la pedeapsa cu privare de libertate. Acestea există – cu trecerea timpului apărând noi și noi alternative – , sunt folosite pe o scară tot mai largă și cu rezultate destul de consistente. Lumea penală caută însă să găsească o altă abordare a fenomenului infracțional, care să recunoască disfuncționalitățile și contradicțiile ce se nasc în interiorul oricărui sistem penal tradițional și, cu atât mai mult, în interiorul oricărei închisori din oricare parte a lumii. Trebuie să găsim o soluție pentru profunda insatisfacție pe care o resimte societatea față de un sistem care, de multe ori, pare a fi deasupra oricărei înțelegeri umane, ceea ce produce în permanență o imagine deformată a instituției penale în ansamblul său și a celei penitenciare în particular. Există oare un mod de abordare a fenomenului infracțional care să aibă sens și să ofere victimei cu adevărat satisfacția că „s-a făcut dreptate" și care să încerce să sădească în infractor nu numai un sincer sentiment de vinovăție, dar și unul de responsabilitate pentru toate acțiunile lui viitoare?

Conceptul de justiție restaurativă reprezintă o promițătoare perspectivă pentru reașezarea

---

[17] Sinteză preluată integral din prelucrările în materie aparținând distinsului nostru coleg maior prof. Andrei Pașcu – Centrul de reeducare minori Găiești, care valorifică experiența politicilor penale și penologice anglo-saxone.

legii penale, încercând să ofere o nouă modalitate de abordare şi înţelegere a tuturor conceptelor cu care lucrează profesioniştii din domeniul sistemelor penale: infracţiune, infractor, victimă, proces penal, pedeapsă penală, închisoare etc.

Pe plan mondial, justiţia restaurativă este caracterizată de o puternică dezvoltare, care o face să fie tot mai mult acceptată în interiorul sistemelor penale. Foarte multe ţări nu numai că au demarat experimentarea practicilor specifice justiţiei restaurative în paralel sau în cadrul proceselor penale şi pe parcursul executării pedepselor, ci au elaborat şi adoptat prevederi legislative care să susţină dezvoltarea ulterioară a conceptului şi a procedurilor particulare.

Conceptul şi practicile pe care le implică şi-au demonstrat din plin viabilitatea, astfel încât consider că nu trebuie să mai aşteptăm pentru a adapta şi adopta justiţia restaurativă în practica penală şi execuţional penală românească. În acest sens, scopul lucrării de faţă este de a vă prezenta conceptul de justiţie restaurativă, practicile pe care le foloseşte pentru atingerea obiectivelor şi câteva variante în care acest concept ar putea fi folosit de şi în sistemul românesc de justiţie penală. Sper ca această prezentare să fie destul de incitantă pentru a da naştere unor variante autohtone capabile să conducă la dezvoltarea unui **sistem restaurativ de justiţie penală** în România. În acest fel, ţara noastră se va situa în topul mişcării mondiale de reformă a sistemelor de justiţie, oferind un model viabil care să fie folosit de sistemele penale şi execuţional penale din alte ţări.

Conceptul de Justiţie Restaurativă

Evaluările pe plan modnial a nenumăratelor încercări ale sistemelor penale de a stopa fenomenul infracţional şi a reduce recidiva – au condus la concluzia că acestea încă au găsit reţeta optimă pentru rezolvarea situaţiei. Astfel, a apărut ideea că un răspuns viabil ar putea fi oferit de justiţia restaurativă şi, în baza experimentelor practice, ideea s-a transformat într-o tot mai puternică convingere.

Ce reprezintă, de fapt, această **justiţie restaurativă**? Ea constituie o redescoperire şi o rafinare a practicilor specifice „actelor de justiţie" care se regăsesc în istoria nu foarte îndepărtată a comunităţilor şi societăţilor. Este vorba de acele timpuri în care interesul „comunităţii" prima în faţa celui „individual" şi când „răufăcătorul" şi „păgubitul" veneau în faţa colectivităţii – a „sfatului bătrânilor" sau cel al „înţelepţilor" – şi îşi prezentau punctele de vedere referitoare la „situaţia conflictuală" care a intervenit între părţi înaintea, în timpul sau după comiterea unei fapte care contravenea „regulilor de convieţuire" stabilite de acea colectivitate. De cele mai multe ori, „sfatul" asculta părerile tuturor părţilor implicate, lua act de răul, moral sau material, care a fost produs şi „procesul" se încheia prin rezolvarea situaţiei create pe calea dialogului şi a negocierii dintre părţi, cu participarea tuturor celor ce au fost afectaţi, direct sau indirect, de conflict. Astfel de practici se regăsesc în istoria tuturor popoarelor, fie că este vorba de celţii, geţii, francii sau alte popoare europene, fie de maorii din Noua Zeelandă sau aborigenii din Australia, fie de amerindienii nord-americani sau alte popoare a căror existenţă este menţionată

de istoria mondială. Regăsirea acestor practici tradiţionale la toate popoarele, nu numai în ţările unde a apărut acest concept în epoca modernă, conferă justiţiei restaurative o trăsătură de universalitate, care o face atât de uşor de adoptat şi de adaptat, cu toate diferenţele care separă, mai mult artificial, diferitele grupuri ale speciei umane.

Termenul de **„justiţie restaurativă"** îşi are originile în limba engleză, ceea ce demonstrează originile anglo-saxone ale conceptului. Într-adevăr, aplicarea practică a noului concept s-a născut în ţările aflate în zona de influenţă a dreptului anglo-saxon: Australia, Canada, Marea Britanie, Noua Zeelandă şi Statele Unite ale Americii. Cu toate că abordări asemănătoare se regăsesc în istoria popoarelor din întreaga lume, mişcarea contemporană pentru conceptualizarea şi dezvoltarea justiţiei restaurative ca modalitate inovatoare prin care se caută să se dea un răspuns viabil şi eficient infracţiunii şi conflictului, s-a aplicat practic pentru întâia dată în anul 1974. Doi canadieni, **Mark Yantzi** şi **Dave Worth**, au rugat un judecător din Kitchener, Ontario, să le permită să încerce o abordare diferită în intervenţia justiţiei asupra a doi tineri infractori arestaţi pentru distrugerea de bunuri. Ideea a fost de a permite victimelor şi infractorilor să joace rolurile principale în luarea deciziei referitoare la cea mai adecvată metodă de răspuns faţă de răul produs. De atunci încoace, a cescut continuu utilizarea justiţiei restaurative şi acest concept s-a deplasat de la periferia politicilor penale spre o zonă centrală, fapt ce i-a conferit un binemeritat loc în cadrul practicilor penale.

Pe continentul european termenul este mai puţin cunoscut în forma sa anglo-saxonă – aceea de justiţie restaurativă –, dar acest lucru nu înseamnă că nu există o fundamentare similară: dezbaterile teoretice asupra modului în care pot fi rezolvate consecinţele infracţiunilor de către cei direct implicaţi, au început să se facă simţite în Europa încă de la sfârşitul anilor 1960. În acea perioadă au fost formulate propuneri concrete de proiectare inovatoare în diferite ţări europene şi, mai mult de atât, multe iniţiative din S.U.A. şi Canada au fost influenţate de lucrările teoretice şi gândirea academică europeană.

Una dintre cele mai complete definiţii ale conceptului de Justiţie Restaurativă este cea a dr. **Mark S. Umbreit** (Universitatea Minnesota – S.U.A.): **„Justiţia Restaurativă este un răspuns dat infracţiunii care oferă oportunităţi celor care sunt cei mai afectaţi de aceasta – victima, infractorul, familiile acestora şi comunitatea – de a fi direct implicaţi în a răspunde răului produs de comiterea infracţiunii. Justiţia Restaurativă se bazează pe valori care accentuează importanţa oferirii posibilităţii de implicare mai activă în procesul de: oferire de suport şi asistenţă victimelor infracţiunilor; responsabilizarea infractorilor faţă de persoanele şi comunităţile cărora le-au făcut rău; restaurarea pierderilor emoţionale şi materiale ale victimelor (în limita posibilului; oferirea unei game mai largi de oportunităţi de dialog şi de rezolvare a problemelor între victime, infractori, familii şi alte persoane; oferirea infractorilor de posibilităţi crescute de dezvoltare corectă şi reintegrare în viaţa comunitară; şi întărirea siguranţei publice prin construcţie comunitară".**

În anul 1996, criminologul britanic **Tony Marshall** a oferit lumii o definiție procedurală a conceptului, definiție recunoscută ca fiind valabilă de întreaga mișcare mondială din domeniul Justiției Restaurative: „Justiția Restaurativă este un proces prin care toate părțile implicate într-o anumită infracțiune se adună la un loc pentru a decide în mod colectiv modul cum trebuie rezolvate consecințele infracțiunii și implicațiile viitoare".

Canadianca **Susan Sharpe** în lucrarea „Justiția Restaurativă: O Viziune pentru Vindecare și Transformare" (Edmonton, Alberta: Edmonton Victim Offender Mediation Society, 1998) a propus **cinci principii** cheie care ajută la clarificarea definiției lui Marshall.

Primul este că Justiția Restaurativă **invită la o participare totală și la consens.** Acest lucru se traduce prin fapul că sunt implicate atât victimele cât și infractorii, dar că se oferă posibilitatea de a participa și altor persoane care au fost, direct sau indirect, afectate de infracțiune – familii, prieteni, vecini etc. Caracteristica principală este că participarea tuturor este voluntară.

Al doilea arată că Justiția Restaurativă **caută să vindece ceea ce a fost stricat.** Întrebarea centrală a oricărui proces restaurativ este „De ce are nevoie victima pentru vindecare, recuperare și recâștigarea sentimentului de siguranță?".

Cel de-al treilea se referă la **asumarea deplină și directă a responsabilității.** Această asumare a responsabilității nu înseamnă doar că infractorul recunoaște că a încălcat legea: el trebuie să se confrunte cu cel/cei cărora le-a făcut un rău și să vadă cum acțiunea lui i-a lezat pe toți ceilalți; el trebuie să-și explice comportamentul astfel încât victima și comunitatea să-i găsească acestuia un sens; și trebuie să își recunoască obligația de a repara răul făcut.

Al patrulea face trimitere la **încercarea de a reuni ceea ce a fost divizat**: una dintre cele mai grave consecințe este că infracțiunea provoacă rupturi între oameni și comunități. Procesele restaurative încearcă o reconciliere a victimei cu infractorul și reintegrarea ambilor în comunitate. Din perspectiva Justiției Restaurative victima și infractorul nu trebuie să aibă roluri permanente ci doar temporare, oferindu-se posibilitatea ca în viitor să se poată rupe de trecutul lor și să nu mai fie definiți în funcție de răul pe care l-au suferit sau l-au provocat cândva.

În fine, cel de-al cincilea reprezintă **încercarea Justiției Restaurative de a ajuta comunitatea în prevenirea unor acțiuni infracționale viitoare**: infracțiunea produce pagube, dar ea poate și să scoată la iveală injustiții deja existente caracteristice unei mai vechi „dispute" între „infractor" și „victimă" și care au culminat cu comportamentul infracțional. Poate fi vorba de inegalități economice sau etnice care, cu toate că nu scuză infractorul, pot ajuta comunitatea să le rezolve și să devină, astfel, un loc pentru o viață mai sigură și mai liniștită.

Pentru a înțelege corect acest concept trebuie să plecăm de la a da răspuns unei întrebări pe cât de simple pe atât de importante pentru întreaga societate modernă: **De ce pedepsim?** Căutarea răspunsului la această întrebare a făcut să curgă râuri de cerneală, umplând tomuri întregi, scrise de cei mai mari criminologi, sociologi, psihologi și penologi ai lumii. Esența

problemei constă în interpretarea pe care societatea o dă, la un moment dat, conceptului de pedeapsă. De-a lungul evoluţiei societăţii umane, pedepsele au cunoscut diferite aspecte, de la cele mai violente la cele mai blânde... Unde este ascuns adevărul? Iată o întrebare care trebuie să frământe nu numai lumea cercetătorilor, teoreticienilor şi a celor care îşi desfăşoară activitatea în interiorul unui sistem penal. Ea trebuie să fie o provocare pentru toţi membrii unei societăţi deoarece, direct sau indirect, atât infracţiunile cât şi modul de pedepsire şi de executare a pedepsei are impact asupra noastră a tuturor.

Mileniul II a fost marcat în permanenţă de profunde revoluţii în toate domeniile vieţii: social, politic şi economic. Căutând cu înverşunare răspunsul cel mai viabil la întrebarea „Cum să pedepsim?", penologia, ca ştiinţă cu serioase implicaţii sociale, a trecut şi ea prin destule „cutremure" care au produs modificări în mentalităţi, în reguli şi clasificări, în mijloacele şi metodele de lucru. Întreaga evoluţie modernă a penologiei s-a desfăşurat pe o traiectorie direcţionată spre găsirea unor sancţiuni penale mai umane, dar şi mai eficiente. Din păcate, de cele mai multe ori mişcările reformatoare au fost puternic influenţate de diferite interese politice şi sociale, conceptul de pedeapsă suferind o lentă dar constantă transformare care a pornit de la **pedeapsa – mijloc de educare** şi a ajuns la **pedeapsa – scop în sine**.

Justiţia restaurativă nu este o mişcare paralelă sau împotriva sistemelor actuale de justiţie penală. Tot mai multe voci se fac auzite în susţinerea integrării acestei abordări în sistemele de justiţie penală în scopul modificării fundamentelor, modurilor de operare şi rezultatelor obţinute de acestea. A devenit tot mai clar că „justiţia restaurativă" nu înseamnă doar o anumită metodă, tehnică sau program, ci că acest concept este *un anumit mod de abordare şi o viziune globală*. Aşa cum şi-a intitulat **Howard Zehr** cartea scrisă în 1990, este vorba de o „schimbare a lentilelor".

Toate facilităţile pe care le oferă societatea modernă produc, încet, încet, o „atomizare" a acesteia, reducând întreaga viaţă la mica „sferă" a individului: fiecare individ îşi construieşte „micul imperiu", un spaţiu propriu, intangibil şi inalienabil, uitând că dincolo de perete, la numai câţiva centimetri, trăieşte un alt suflet, la fel de singur şi supus acestei inumane „robotizări" a producţiei, consumului şi informaţiei. Ne întâlnim unii cu alţii, pe scară sau în ascensor, ne dăm, eventual „bună ziua" din fugă sau trecem indiferenţi unii pe lângă ceilalţi, alergând cât mai repede pentru a ne închide în propriul „turn de apărare" în care trăim cu iluzia siguranţei şi de unde, cuprinşi de amorţeală declarăm arareori şi patetic: „ce pot să fac eu, sunt mic şi neputincios!".

Oare prin atitudinea noastră nu demonstrăm că am început să uităm că OMUL este prin excelenţă o fiinţă socială? Oare nu am început să uităm cât de frumoasă şi importantă este o familie, un grup de prieteni, o colectivitate care împărtăşeşte în comun necazuri şi bucurii şi în care toţi sar în ajutorul celui aflat în dificultate? Oare această uitare (sau încercare de a ignora?) nu este un prim semn al unui sumbru viitor, în care îi vom privi pe ceilalţi, în cel mai bun caz, cu indiferenţă? Oare toată educaţia acumulată de milenii va ajunge să fie diluată într-un ocean de egoism şi răutate? Oare bunătatea, iubirea aproapelui, iertarea, mila şi bunul simţ

să reprezinte doar nişte concepte utopice, rezultat al fanteziei unor „frumoşi nebuni"? Oare să nu fi învăţat nimic din atât de zbuciumata istorie a omenirii? Oare totul să fi fost în zadar?

Dacă vrem să fim consideraţi şi respectaţi ca oameni, suntem obligaţi să redescoperim, numele moralei pentru care au luptat şi s-au sacrificat atâtea generaţii, că ceea ce de fapt ne deosebeşte total de celelalte vieţuitoare este umanismul! Cred că este momentul să ne reconsiderăm poziţia faţă de noi înşine şi faţă de semenii noştri şi să nu uităm nici o clipă că, atât ei cât şi noi, suntem oameni, iar a fi om înseamnă, înainte de orice, a fi moral! Încă nu este prea târziu...

Daţi-mi voie să încep cu o scurtă istorisire...

Un imobil liniştit, pe o stradă liniştită, dintr-un cartier liniştit al unei liniştite localităţi. Nimeni nu bănuieşte neplăcerile care vor urma. Viaţa decurge normal, locatarii nebănuind furtuna care se apropie. Dar iată că într-o zi, din cauze ignorate de locatari, într-un geam al clădirii apare o mică fisură. Totuşi, această mică fisură ar trebui să fie un semnal că „lucrurile nu mai stau aşa cum au fost până mai ieri", că s-a întâmplat ceva şi nimeni nu întreprinde nimic... Dar egoismul îşi pune în continuare amprenta pe atitudinea indivizilor, prezenţa acestei fisuri nefiind înregistrată decât, în cel mai bun caz ca un fapt divers... „Asta e situaţia, nu avem ce să facem...".

Însă timpul, acest „inamic public", nu iartă şi, într-o zi, geamul se sparge... Îl urmează alte geamuri slăbite de intemperii şi de indiferenţa locatarilor. Încet, totul se transformă în cioburi... În acest moment lumea începe să se impacienteze, să se întrebe ce este de făcut, dar, din păcate, este prea târziu: vântul, ploaia, frigul şi soarele arzător şi-au făcut din plin datoria distrugând, încet-încet, chiar şi ceea ce mai putea fi recuperat. Cei cu posibilităţi încep să părăsească, unul după altul, clădirea, plecând spre alt imobil liniştit, de pe altă stradă liniştită... Cei care rămân, fără posibilităţi de subzistenţă, nu au decât să se descurce cum pot! „Nu e treaba noastră...!".

Şi astfel, clădirea va fi invadată de cei fără nici un fel de resurse materiale, care caută doar un acoperiş deasupra capului şi nimic mai mult. Viaţa va începe să decurgă în promiscuitate, tot mai degradată şi mai degradantă, singurul gând al locatarilor fiind ... astăzi („mâine vom vedea ce va fi"), insensibili la alte dureri care se fac auzite de dincolo de pereţi, din alte unghere, la fel de întunecate şi insalubre... Imobilul liniştit a devenit un bastion al durerii şi neputinţei... Invariabil, vine o zi când cineva crede că a descoperit cea mai bună soluţie şi în faţa imobilului se opreşte un buldozer.

Maşinăria îşi face datoria fără nici o remuşcare: din imobil nu mai rămâne decât un mare nor de praf care dă iluzia că locul a fost, în sfârşit, asanat... Societatea şi-a făcut „datoria"... Din păcate nu toţi au avut timp să fugă şi mulţi au sfârşit striviţi de ruine... Pentru cei care au pierit, nevăzuţi din cauza prafului, oare nu este nimeni responsabil? Să fie aceasta varianta de „ideal social" în care dorim să trăim şi să o lăsăm moştenire copiilor noştri? Eu unul nu pot accepta aşa ceva!

Parabola „Geamurilor Sparte" aparţine sociologilor americani **Kelling şi Wilson** (Broken Windows, 1982). Pentru a-şi demonstra teoria, ei au efectuat câteva experimente, în diferite oraşe din Statele Unite, urmărind, în paralel, indiferenţa şi violenţa destructivă a fiinţei umane, care se ascund atât de perfid sub masca sociabilităţii. Rezultatele pe care le-au obţinut şi concluziile la care au ajuns cei doi sociologi sunt pe cât de neşteptate, pe atât de tulburătoare.

Ei au lăsat o maşină, care dădea impresia a fi abandonată, într-un cartier rău famat din New-York. Observând de la distanţă locul respectiv, **Kelling şi Wilson** au constatat că în trei ingzile de la „abandonarea" ei, maşina era total dezmembrată. Constatarea a fost privită ca un fapt „normal", având în vedere „renumele" de care se bucura cartierul respectiv. Dar experimentul a fost continuat în arhicunoscutul cartier Beverly Hills din Los Angeles: într-o parcare publică, unul dintre cei doi sociologi a trecut la distrugerea unei maşini sport nou nouţe, folosind o bâtă de baseball... Rezultatul? În mai puţin de 30 de minute i-au „sărit în ajutor" şi s-au angrenat în distrugerea maşinii aproape toţi trecătorii din zonă... Şi se ştie foarte bine din ce categorii sociale fac parte cei ce locuiesc în Beverly Hills! Nimeni nu şi-a pus o clipă întrebarea de ce este distrusă acea maşină şi nici cine este proprietarul... „Broken Windows", teorie care oglindeşte într-un mod cât se poate de fin o situaţie sumbră, încercând să deschidă ochii omenirii asupra unuia dintre cele mai teribile flageluri ale societăţii moderne, care tinde să cuprindă tot mai mult comunităţile umane: **indiferenţa socială**.

Pe zi ce trece, pe fiecare dintre noi îl interesează tot mai mult propria persoană, devenind tot mai indiferenţi faţă de cei şi ceea ce ne înconjoară: orice lucru şi orice acţiune porneşte de la şi susţine numai şi numai prosperitatea propriului EU, lovind, din păcate de prea multe ori, alte entităţi umane, care se prăbuşesc în abis, uitate de semeni şi cu tot mai puţine şanse de a fi recuperate. Stau şi mă întreb cum de există asemenea situaţii într-o societate care flutură în permanenţă stindarde inscripţionate cu „Drepturile Omului", „Democraţie", „Bunăstare socială", „Demnitate Umană" şi alte asemenea slogane? A venit momentul să ne preocupe cu adevărat – nu numai declarativ şi demagogic – ce trebuie să facem în mod concret pentru a opri declinul moral şi social care a început să se facă simţit odată cu (re)descoperirea atâtor drepturi şi libertăţi, a căror cunoaştere şi aplicare au fost, pentru o lungă perioadă de timp interzise.

Orice „geam spart" trebuie să incite la o acţiune concretă a tuturor factorilor responsabili, pentru o reechilibrare rapidă a situaţiei. Un simplu „geam spart" este indiciul că „se întâmplă ceva", este primul semn al degradării unui spaţiu, situaţie care, dacă nu este rezolvată la timp, oferă posibilitatea unei singure concluzii: controlul societăţii nu se mai desfăşoară cu eficienţa necesară. S-a petrecut ceva, nimeni nu ştie ce şi nu se observă nici un semn al vreunei intervenţii care să restabilească ordinea recunoscută, până la acea dată, ca fiind valabilă, intangibilă, indestructibilă...

Cei care au puterea de a decide soarta celorlalţi, necercetând natura fiinţei umane şi legăturile stabilite de aceasta (morale, sociale, economice), folosesc din plin buldozerele.

Astfel, totul a început să cadă într-un mare nor de praf, chiar şi ceea ce mai avea şansa de a fi recuperat. Închizând tot mai multă lume vom fi oare mai în siguranţă? Şi dacă da, până când?

Trăim vremuri de mari şi rapide schimbări sociale. O mare parte din aspectele vieţii noastre economice, sociale şi geopolitice se mişcă cel mai adesea în direcţii imprevizibile. În paralel cu aceste schimbări are loc şi o foarte importantă şi periculoasă evoluţie care este mult prea puţin dezbătută şi analizată şi care, din nefericire, nu preocupă foarte multă lume. Este vorba de creşterea masivă a utilizării încarcerării, care riscă să treacă aproape nebăgată în seamă. Totuşi, cifrele sunt alarmante, iar implicaţiile sociale şi economice sunt deosebit de importante.

Încarcerarea masivă ca răspuns sau ca soluţie pentru rezolvarea tuturor problemelor sociale poate avea consecinţe dintre cele mai grave. Prin crearea unei tot mai numeroase clase alienatate, antisocială, ostilă valorilor sociale şi înregimentată în viaţa infracţională, societatea se expune tot mai mult unui serios pericol la adresa securităţii publice. Gândind la atât de mulţi oameni care îşi leagă prieteniile în închisoare, care îşi afirmă acolo valorile şi îşi constituie reţele de afaceri cu foşti tovarăşi de detenţie, imaginea pe care o putem obţine este doar una a unei lumi deosebit de periculoase. Tot mai mare minoritate de tineri care au învăţat în timpul detenţiei să privească societatea ca fiind inamicul lor nr. 1 va deveni, odată procesată de sistemul închisorilor, o ameninţare şi mai mare decât a reprezentat-o fiecare dintre aceştia la începutul carierei infracţionale.

De asemenea, trebuie să ne întrebăm câte locuri de deţinere îşi poate permite o societate? Ce va fi sacrificat pentru a avea un procentaj tot mai mare de dependenţi instituţional? Care domeniu, dintre cele de care depinde bunăstarea socială, va fi lăsat fără resurse pentru a putea susţine financiar creşterea numărului locurilor de deţinere şi al deţinuţilor? Nu este oare un pericol chiar şi pentru democraţie în sine dacă securitatea celor mulţi nu se poate obţine altfel decât privând de libertate o atât de importantă masă de oameni? Dacă nu analizăm consecinţele, dacă nu luăm în considerare argumentele şi dacă nu evaluăm costurile, ne îndreptăm spre un alt fel de societate, o societate în care vom închide o tot mai mare minoritate din populaţie pentru a oferi celeilalte părţi o pace instabilă şi o ordine efemeră. O perspectivă sumbră care, sper totuşi din tot sufletul, nu va fi atinsă niciodată.

Dar ideea nu este doar de a găsi cât mai multe şi mai sigure alternative la pedeapsa cu închisoarea. Acestea există – cu trecerea timpului apărând noi modalităţi de executare a măsurilor şi sancţiunilor penale – şi sunt folosite pe o scară tot mai largă. Nu se pune nici problema ca închisorile să dispară. Ele vor rămâne încă mult timp pe poziţie, fiind foarte clar tuturor că există şi vor exista întotdeauna infracţiuni şi infractori faţă de care nu se poate lua o altă măsură în afara privării de libertate. Totuşi, cu toată dezvoltare neîncetată a metodelor şi mijloacelor de pedepsire, pare nefirească şi ilogică lipsa de interes a societăţii pentru ceea ce se întâmplă în viitor cu cei care au fost, la un moment dat, condamnaţi. Cu foarte mici excepţii, condamnaţii de azi se vor reîntoarce mâine în comunitate... Cu ce sentimente, cu ce perspective, cu ce abilităţi, cu ce dorinţe, cu ce posibilităţi?

Trebuie să găsim o modalitate capabilă să recunoască şi să elimine, pe cât posibil, disfuncţionalităţile, contradicţiile şi ineficienţa care, din păcate, caracterizează justiţia penală în ansamblul său şi, cu precădere, sistemul execuţional penal. Trebuie să găsim o soluţie pentru profunda insatisfacţie pe care o resimte societatea faţă de un sistem care pare a fi deasupra oricărei fiinţe umane şi care scârţâie asemeni unei maşinării îmbătrânite. Trebuie să căutăm ceva care să aibă într-adevăr sens atât pentru societate, dar mai cu seamă pentru infractori şi, în special, pentru victimă.

Executarea pedepselor a avut o evoluţie agitată în decursul istoriei umane, căutându-se în permanenţă găsirea celei mai eficiente modalităţi de intervenţie pentru atingerea deziderateloг majore ale Justiţiei Penale: prevenirea dezvoltării fenomenului infracţional şi stoparea/reducerea recidivei. În acest scop, mintea omenească a inventat tot felul de mijloace, de la tortură şi exterminarea fizică, trecând prin munca silnică şi deportare, ajungând la formele carcerale moderne şi oprindu-se pentru moment, în zilele noastre, la tratamentul penitenciar direcţionat spre reabilitarea şi resocializarea infractorilor. Cu toate că închisoarea s-a dovedit a fi, în general, cel mai eficient mijloc de pedepsire dintre cele încercate până acum, efectul puternic desocializant al acesteia nu poate fi mascat sau ignorat, iar tot mai puţinele rezultate pozitive obligă la concluzia că şi acest mijloc de pedepsire, în forma utilizată în perioada contemporană nouă prezintă riscul de a se îndrepta, încet dar sigur, spre eşec. Această afirmaţie este susţinută de faptul că, în pofida tuturor intervenţiilor specializate sau semispecializate – de natură psihologică, socială şi/sau educaţională – şi a programelor tot mai diversificate utilizate pentru a încerca, în limitele condiţiilor oferite de situaţia obiectivă a sistemului penitenciar, activarea funcţiei educative a pedepsei, numărul recidiviştilor creşte în mod constant, demonstrând că, încă de la începutul procesării individului de către sistemul penitenciar, stigmatizarea, marginalizarea, desocializarea şi integrarea în sistemul de valori a ceea ce numim „subcultură carcerală" sunt atât de puternice încât tot mai puţini dintre cei care trec pragul închisorilor – şi tot mai greu – reuşesc să îşi refacă viaţa cu adevărat atunci când se reîntorc în societate.

„Geamuri sparte", edificii umane în ruină, comportamente deviante ale unor personalităţi aflate în derivă... Ele nu reprezintă o nouă categorie socială şi nu ţin de o nouă patologie. Această titulatură nu face altceva decât să unifice sub un singur spectru o multitudine de vechi apelative care, în fond, ţin în totalitate de un singur aspect: **lipsa de educaţie**. Istoria inadaptatului se defineşte prin atitudinile şi reacţiile pe care societatea le încearcă în faţa unor anumite comportamente care se manifestă, în special, începând cu vârsta adolescenţei. Acesta este momentul în care tânărul interpelează în forţă societatea adultă: *„Ce aţi făcut pentru mine, unde este locul meu, cum mă primiţi printre voi, de ce îmi aplicaţi reguli diferite de cele pe care vi le-aţi aplicat vouă înşivă? Îmi cereţi respect? Dar pe mine cine mă respectă?"*.

Educaţia morală este cea care stă la baza respectului de sine şi de alţii. Împotriva tuturor încercărilor de a demonstra contrariul, este evident că nici un copil nu se naşte infractor şi că toţi purtăm în noi o trăsătură agresivă, indiferent de mediul familial din care provenim.

„Infractor", „delincvent", „criminal", „puşcăriaş"... Caracteristici înnăscute? Nu, acestea reprezintă concepte create artificial în decursul evoluţiei sociale. Infractorii nu se nasc infractori, criminalii nu se nasc criminali: modul nostru de a gândi, modul nostru de a ne organiza, sistemele sociale şi penale pe care le-au creat generaţiile anterioare şi pe care ne străduim zilnic să le „perfecţionăm" – iată cauzele apariţiei acestor adevărate categorii sociale faţă de care ne construim o permanentă teamă care ne alimentează din plin sentimentul de insecuritate. În final, totul depinde numai de noi.

Fiecare dintre noi purtăm la naştere o coroană de prinţ. Dar viaţa ne îmbrânceşte, ne răsuceşte, ne scutură şi ne trânteşte în permanenţă şi în aşa hal încât riscăm ca acea minunată coroană să cadă în ţărână. Dar ea nu este definitiv pierdută... Trebuie să găsim puterea să ne oprim un moment din vâltoarea vieţii, să o căutăm la marginea drumului, să o găsim şi să o purtăm din nou cu demnitate... Dar nu toţi pot face acest lucru numai cu forţele proprii. Cine poate da o mână de ajutor?

În caz de nevoie fiecare dintre noi solicităm ajutorul celor mai apropiaţi, respectiv familiei. În linia a doua a acestui front comun împotriva degradării se situează şcoala, rudele apropiate şi prietenii. Din nefericire, nu rare sunt cazurile în care toţi aceşti factori responsabili sunt caracterizaţi de o indiferenţă înfricoşătoare sau, şi mai rău, acţiunile lor sunt total defavorabile recuperării, fiind cu pregnanţă a- sau anti-sociale.

În acest context, „geamurile" încep să se spargă unul câte unul, „edificiul" ajungând în scurt timp într-o stare deplorabilă... Este momentul producerii inevitabilului: individul cade în mlaştina comportamentului infracţional... Aceasta este faza în care trebuie să intervină ultimul factor care ar mai putea să remedieze situaţia: Justiţia. O ultimă „speranţă" de ajutor pentru cei care, într-un moment al existenţei lor, au făcut o greşeală... Închisoarea...? Buldozer eficient pentru moment, dar în perspectiva reducerii recidivei apărând aproape total ineficient, putând spune chiar falimentar...! Şi astfel, acest minunat edificiu numit **fiinţă umană**, care ar putea fi restaurat printr-o muncă, e drept migăloasă şi de durată, riscă să se transforme într-un mare nor de praf! Cioburile rămase? Ascunse undeva, cât mai departe de ochii lumii... În urma acestei acţiuni destructive, privită de mentalităţile conservatoare şi închistate drept „benefică", din ceea ce se putea numi cândva fiinţă umană nu mai rămâne decât o amintire, o fişă, un număr.. Cazuri recuperate? Din nefericire rare, mult prea rare...

Traiectoria evolutivă a inadaptatului depinde în foarte mare măsură de răspunsul pe care societatea este capabilă să i-l ofere şi de atitudinea pe care aceasta o demonstrează în relaţia sa cu persoana respectivă. Dar, în general, societatea se „apără" în faţa unor astfel de manifestări pe care nu le înţelege sau nu vrea să le înţeleagă, înfiinţând numeroase locuri de pedepsire, de izolare sau de „protejare". Sunt acestea destul de eficiente? Se poate uşor constata că reţeta nu a fost prea bine aleasă, recidiva „înflorind" pe zi ce trece! Nu trebuie, oare, să folosim alte metode şi mijloace, cu o mai mare suplеţe în individualizarea aplicării şi executării diferitelor sancţiuni? Nu trebuie, oare, să reanalizăm scopurile Justiţiei şi ale sistemelor execuţional penale, încercând să ne edificăm exact asupra a ceea ce urmărim de fapt? **A PEDEPSI** sau **A**

RECUPERA? Ce este de făcut? Trebuie să... redescoperim America: să ne (re)amintim de adevăratele funcţii ale pedepsei – cea morală şi cea pedagogică!

Realitatea ne obligă să constatăm că persoanele care prezintă grave lacune educaţionale, în marea lor majoritate tineri, îşi caută refugiul în comportamente deviante, cum ar fi consumul abuziv de alcool, toxicomania, prostituţia, violenţa verbală şi fizică şi, în ultimă instanţă, delincvenţa. Intoleranţa, adeseori nejustificată, pe care societatea o are faţă de aceste persoane, fără a se interesa de adevăratele cauze ale acestor comportamente, este cea care favorizează folosirea adeseori excesivă a măsurilor de izolare de îndată ce teama şi sentimentul de insecuritate pune stăpânire pe restul cetăţenilor care se consideră – total fals – imuni faţă de „virusul delincvenţei": „Mie nu mi se poate întâmpla niciodată"?!

Prin cercetarea tuturor laturilor naturii umane, ştiinţele specializate au adus multe date preţioase în favoarea conştientizării cauzelor apariţiei sentimentului de insecuritate, permiţând o profundă reflecţie asupra fenomenului şi găsind răspunsuri viabile la întrebările care încep cu „de ce", „cum", „unde" şi „ce". Toate aceste date au fost transpuse în diferite demersuri pentru găsirea unor noi şi eficiente practici de „tratare" a individului delincvent. Foarte multe dintre acestea şi-au demonstrat viabilitatea. Găsirea acestor noi metode de „tratare" a delincvenţei reprezintă una dintre cele mai frumoase provocări pe care evoluţia comunităţilor umane o pune în faţa instituţiei abilitate în luarea unor decizii de care atârnă viitorul multor membrii ai societăţii: Justiţia. Provocare? Da, deoarece trebuie să găsim voinţa necesară pentru a ne ajuta concetăţenii să se elibereze din sfera fenomenului infracţional: nu numai să declarăm că trebuie, ci şi să trecem la fapte, chiar dacă pentru a reuşi trebuie să „rănim" pe unii răsturnând mentalităţi, ierarhii, atitudini, clasificări, mijloace sau modalităţi de abordare.

În **sistemul tradiţional de justiţie penală** victima este, în cel mai bun caz, folosită ca martor al Statului în încercarea procurorului de a stabili vinovăţia infractorului şi de a cere condamnarea acestuia, iar infractorul, reprezentat de avocatul care vorbeşte în numele său, se luptă să îşi dovedească nevinovăţia şi nu să îşi asume responsabilitatea consecinţelor faptei comise. Totul lasă impresia de artificial, chiar şi, sau mai bine spus cu atât mai mult încheierea procesului în care, aproape invariabil, infractorii anunţă judecătorul că regretă fapta şi lasă la latitudinea instanţei luarea unei decizii. În majoritatea cazurilor, atât infractorul cât şi victima părăsesc sala de judecată cu un puternic sentiment de insatisfacţie: infractorul deoarece consideră pedeapsa, aproape invariabil, ca fiind prea dură, iar victima deoarece nimeni nu a întrebat-o care sunt adevăratele sentimente pe care le nutreşte, care sunt adevăratele probleme care „îi ard sufletul". **Nici infractorul şi nici victima nu participă activ la un proces în care, totuşi, viaţa lor este subiectul principal.**

Spre deosebire de justiţia retributivă – concept caracteristic sistemelor penale contemporane – care priveşte infracţiunea ca o violare a legilor Statului şi în care se stabileşte vinovăţia şi se administrează pedeapsa în cadrul unei adevărate competiţii între infractor, pe de o parte, şi Stat, de cealaltă parte, în baza conceptului de justiţie restaurativă infractorul şi victima sunt încurajaţi spre o implicare directă în rezolvarea conflictului prin dialog şi

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

negociere, în prezenţa familiei infractorului, familiei victimei şi a altor persoane care pot oferi un suport activ acestui adevărat proces **de reconciliere.**

Din punct de vedere filosofic, justiţia restaurativă încearcă o redefinire a infracţiunii, privind-o nu atât ca o încălcare a legilor sau ca o crimă împotriva Statului, ci ca un rău sau o pagubă produsă unei alte persoane. În teoria justiţiei restaurative, infracţiunea este considerată ca lipsă de respect a infractorului faţă de o altă fiinţă umană şi neasumarea de către infractor a responsabilităţii pentru consecinţele acţiunii întreprinse. În acest context, actul de justiţie nu trebuie să reprezinte doar un act de stabilire a vinovăţiei şi de impunere a unei pedepse, ci trebuie privit şi aplicat în primul rând ca un act moral de reparare a răului făcut, de restaurare emoţională şi materială a triadei infractor-victimă-comunitate. În concepţia justiţiei restaurative, îndeplinirea actului de justiţie – în care este absolut necesar ca atât infractorul cât şi victima să fie părţi active şi nu doar reprezentate – trebuie să fie benefică atât pentru infractor – care ajunge să înveţe că trebuie să îşi respecte semenii, să îşi asume responsabilitatea acţiunilor şi să înţeleagă gravitatea şi consecinţele nefaste ale acestuia – şi pentru întreg ansamblul comunitar – care, prin participarea activă în acest proces, reuşeşte să reîntărească legăturile dintre membrii săi, sporind astfel sentimentul de securitate publică.

Întrebarea majoră este dacă justiţia restaurativă deţine suficiente argumente care să ne ofere certitudinea, sau măcar şanse mai mari pentru atingerea unor rezultate de o calitate mai bună şi să reuşim o schimbare radicală de atitudine atât a infractorului, cât şi a victimei şi a comunităţii faţă de funcţia şi rolul pe care trebuie să îl joace Justiţia Penală? Pentru a răspunde, voi folosi o prezentare comparativă, preluată şi adaptată după dr. Howard Zehr:

Paradigmele justiţiei

Justiţia Retributivă:

1 – Infracţiunea atacă Statul şi legile acestuia.

2 – Se pune accentul şi se concentrează pe stabilirea vinovăţiei astfel ca dozele de durere şi suferinţă aplicate prin pedeapsă să poată fi măsurate.

3 – Actul de justiţie este înfăptuit printr-un conflict între avocat şi procuror, infractorul şi victima fiind pasivi şi chiar ignoraţi.

4 – Infractorul este tras la răspundere prin pedeapsă şi reacţia este concentrată asupra unui comportament din trecut.

5 – Un proces strict raţional, dependent de reguli şi intenţii care influenţează şi direcţionează rezultatele în direcţia dorită de Stat: o parte câştigă şi cealaltă pierde.

Justiţia Restaurativă

1 – Infracţiunea este un rău făcut oamenilor şi relaţiilor dintre aceştia.

2 – Încearcă să identifice drepturile, nevoile şi obligaţiile infractorului şi victimei.

3 – Se pune accent pe rezolvarea problemei astfel încât situaţia creată să poată fi îndreptată şi răul produs să poată fi reparat, infractorul şi victima având roluri active şi principale.

4 – Infractorul dă socoteală demonstrând empatie şi ajutând direct la repararea răului făcut, reacţia fiind concentrată asupra consecinţelor comportamentului infracţional.

5 – Permite exprimarea liberă a emoţiilor şi sentimentelor, implică pe toţi cei care au fost afectaţi – direct sau indirect – de infracţiune, se asumă responsabilităţi, sunt satisfăcute nevoile şi este încurajată vindecarea atât a victimei, a infractorului şi a comunităţii, cât şi a relaţiilor dintre aceste părţi.

Nevoia ca acest concept să fie aplicat pe o scară tot mai largă este foarte bine cuprinsă într-o singură frază, enunţată de **Mick Brown**, preşedinte al unei instanţe pentru minori din Noua Zeelandă: **„Într-o societate atât de preocupată de pedepsire, infractorii sunt „ascunşi" şi nu sunt responsabilizaţi pentru acţiunile lor, iar victimele sunt, pur şi simplu, uitate".** Iată exprimarea convingerii că pedeapsa – în special pedeapsa penală – s-a transformat, în decursul istoriei, dintr-un mijloc de acţiune într-un scop în sine, justiţia devenind tot mai impersonală şi dând impresia unei maşinării artificiale al cărei singur obiectiv îl reprezintă pedepsirea. Prin utilizarea conceptului justiţiei restaurative chiar şi acţiunea de pedepsire primeşte o puternică încărcătură morală, prin toate activităţile desfăşurate cu persoanele condamnate urmărindu-se atingerea unor obiective ca: **responsabilizare, respect, reconciliere, reintegrare, reparaţie, evitarea etichetării** etc. Chiar şi pentru cei care nu au cunoştinţe despre funcţionarea sistemului tradiţional de justiţie penală şi, cu atât mai mult, pentru practicienii acestui sistem, simpla prezentare de mai sus cred că este edificatoare pentru a înclina balanţa în favoarea justiţiei restaurative, concept în baza căruia infractorul şi victima sunt încurajaţi să rezolve împreună situaţia conflictuală şi profund traumatizantă ce s-a creat odată cu comiterea infracţiunii.

Orice „proces" de justiţie restaurativă începe în momentul în care infractorul recunoaşte sau, în cel mai rău caz, nu neagă comiterea infracţiunii şi îşi exprimă în mod voluntar dispoziţia de a se întâlni cu victima. Numai după obţinerea acordului infractorului, este contactată victima pentru ca aceasta, la rândul său, să se decidă dacă doreşte să se întâlnească cu infractorul. Acest mod de abordare este extrem de important deoarece, dacă s-ar contacta la început victima şi s-ar obţine consimţământul acesteia, iar ulterior nu s-ar obţine consimţământul infractorului, victimele ar putea trăi un puternic sentiment de revictimizare datorită, în primul rând, faptului că şi-au construit speranţe pentru rezolvarea problemelor şi au fost respinse – cu alte cuvinte infractorul ar câştiga din nou. Atât decizia infractorului, cât şi cea a victimei, trebuie să fie la libera alegere a acestora, fără nici o presiune, morală sau materială, din partea mediatorului. În continuare, mediatorul va avea o serie de întâlniri separate cu victima şi cu infractorul. Rolul acestor întâlniri este, în principal, acela de a explica părţilor ce se urmăeşte prin procesul de mediere infractor-victimă şi care este modul de desfăşurare a întâlnirii.

În cadrul întâlnirii iniţiale cu infractorul, mediatorul caută, în primul rând să stabilească o punte de încredere şi credibilitate, care să facă infractorul să fie cât mai sincer şi deschis în

cadrul procesului ce urmează a se desfăşura. Mediatorul urmăreşte îndeplinirea următoarelor sarcini: să asculte punctul de vedere al infractorului referitor la comiterea infracţiunii şi consecinţele acesteia, să înţeleagă emoţiile şi sentimentele pe care acesta le încearcă, să ofere informaţii şi să răspundă întrebărilor care, cu siguranţă, nu vor fi puţine. Prin discuţiile purtate în cadrul întâlnirilor, mediatorul ajunge să cunoască şi să înţeleagă realităţile trăite de infractor, iar acesta reuşeşte să îşi ventileze emoţiile şi sentimentele astfel încât să dobândească un tot mai puternic sentiment de încredere şi siguranţă. În urma întâlnirilor, infractorul trebuie să fie informat despre natura şi rolul programului de mediere, despre relaţia acestuia cu sistemul de justiţie, despre drepturile sale şi despre resursele şi opţiunile pe care le are la dispoziţie. Există o mare probabilitate ca infractorul să ceară diferite informaţii despre victimă şi atitudinea acesteia. Este interzis ca mediatorul să ofere informaţii fără acordul prealabil al victimei. La dorinţa infractorului, sau în urma consideraţiilor mediatorului se pot desfăşura mai multe asemenea întâlniri, atâtea câte se consideră necesare pentru ca, în final, infractorul să dorească sincer să se întâlnească cu victima şi să îi fie foarte clare riscurilor şi beneficiile participării la întâlnirea de mediere.

În paralel, dar numai după ce a obţinut acordul infractorului de a participa la întâlnirea de mediere, mediatorul se întâlneşte cu victima. Această întâlnire trebuie, în principiu, să se desfăşoare acasă la victimă, cu excepţia cazurilor în care victima propune un loc de întâlnire. În toate cazurile victima este cea care decide asupra locului şi momentului pe care le consideră convenabile pentru a se întâlni cu mediatorul. Scopul acestei întâlniri este de a stabili o relaţie de credibiltate şi încredere astfel încât victima să se simtă cât mai în siguranţă în derularea întregului proces de mediere. Identic cu cele prezentate mai sus, mediatorul are sarcina să asculte punctul de vedere al victimei referitor la comiterea infracţiunii, să înţeleagă consecinţele acesteia asupra vieţii victimei, să cunoască emoţiile şi sentimente pe care le trăieşte victima, să ofere informaţii şi să răspundă întrebărilor care frământă victima. Mediatorul trebuie să ofere victimei informaţii referitoare la rolul programului de mediere, la modul de desfăşurare a întâlnirii propriu-zise, la participanţi şi orice alte informaţii solicitate de victimă. Este foarte probabil ca aceasta să solicite informaţii referitoare la infractor: este interzis mediatorului a oferi asemenea informaţii fără acordul prealabil al infractorului. Victima trebuie ajutată să îşi ventileze emoţiile şi sentimentele şi să simtă că ea reprezintă o prioritate. În acest sens, mediatorul trebuie să ofere victimei posibilitatea de a alege locul şi momentul întâlnirii – cu condiţia ca să nu existe alte impedimente obiective care să oblige la un anumit loc şi o anumită oră –, să decidă dacă întâlnirea va începe cu povestea sa sau dacă vrea să înceapă infractorul, dacă doreşte participarea unor anumite persoane oficiale, etc. Totodată, mediatorul trebuie să asigure victima că poate întrerupe oricând întâlnirea, dacă nu se simte în siguranţă sau dacă încearcă un sentiment de revictimizare.

În momentul în care mediatorul constată că atât victima, cât şi infractorul sunt deplin pregătiţi pentru a se putea întâlni, va face preparativele necesare şi va informa părţile asupra locului şi orei de începere. Întâlnirea propriu-zisă începe cu reamintirea de către mediator a

regulilor de desfăşurare care trebuie respectate de toţi participanţii. În încheierea introducerii, mediatorul prezintă faptele aşa cum sunt ele cuprinse în actele oficiale – rechizitoriu, sentinţă etc. – după care dă cuvântul victimei sau infractorului – aşa cum s-a stabilit în întâlnirile prealabile – pentru a-şi expune punctul de vedere. Acest lucru se petrece sub formă narativă, cealaltă parte ascultând fără să intervină. După epuizarea fazei narative, mediatorul va încuraja dialogul dintre părţi şi va permite intervenţiile – directe sau indirecte – ale celorlalţi participanţi. Atât faza narativă, cât şi cea de dialog trebuie să beneficieze de o durată nelimitată în timp: pauzele şi momentele de tăcere trebuie respectate şi trebuie lăsat timp suficient exprimării părerilor sau derulării dialogului, cu condiţia ca acesta să nu degenereze. Oricare dintre părţi poate solicita şi obţine întreruperea întâlnirii dacă va considera că nu este în siguranţă sau că această întâlnire nu îşi mai are rostul. Mediatorul nu poate întrerupe întâlnirea decât dacă există riscul ca discuţiile să degenereze în violenţă şi, în acest caz, va discuta din nou separat cu cele două părţi. Dacă acestea doresc să continuie dialogul, dorinţa lor trebuie satisfăcută, dar numai după ce mediatorul îşi ia toate măsurile pentru desfăşurarea întâlnirii în condiţii de siguranţă.

La dorinţa uneia sau ambelor părţi, concluziile şi rezultatele întâlnirii de mediere pot fi cuprinse într-o înţelegere scrisă, astfel încât întâlnirea să primească o şi mai mare încărcătură morală prin încheierea unui act. Copii ale documentului se remit părţilor, mediatorului şi, după caz, judecătorului sau procurorului.

După cum se poate observa, schema de desfăşurare a procesului este destul de simplă. Infractorul îşi asumă responsabilitatea acţiunilor şi conştientizează consecinţele produse asupra celor din jurul său – apropiaţi sau străini. Acest fapt se petrece de faţă cu familia sa şi cu persoanele, la început total necunoscute, care vin în sprijinul victimei. Relaţia infractor-victimă, la început conflictuală şi tensionată se modifică în timpul procesului, atunci când infractorul ia act direct de sentimentele victimei, iar aceasta din urmă realizează dorinţa infractorului de a căuta iertarea pentru faptele sale şi de a găsi soluţii pentru comportamentul viitor. Centrul de greutate al relaţiei se deplasează astfel de la o iniţială blamare a infractorului spre dorinţa victimei, infractorului şi a comunităţii de a găsi soluţii pentru viitor. Schimbul de opinii, de informaţii, cunoaşterea mai bună a unuia de către celălalt, acceptarea responsabilităţii şi a obligaţie morale de reparare a răului făcut, permit părţilor să considere infracţiunea ca un fapt aparţinând trecutului şi să-şi concentreze atenţia asupra consecinţelor pe care le va avea pe viitor de înfruntat, de această dată, infractorul şi a beneficiilor care pot apărea pentru victimă şi comunitate. O consecinţă logică a acestei acţiuni este conştientizarea de către infractor a faptului că ajutarea victimei şi a comunităţii nu reprezintă un act de slăbiciune, ci o dovadă de umanism şi că este nu numai în beneficiul acestora, ci şi al propriei persoane a infractorului.

În urma „procesului" de justiţie restaurativă infractorul trage multe şi profunde învăţăminte din „confruntarea" directă cu victima. Pus faţă în faţă cu o victimă plină de mânie pentru tot ceea ce s-a întâmplat, orice infractor „normal" trăieşte un sentiment de jenă. Faptul că întâlnirea are

loc în prezenţa familiei sale şi a mai multor persoane străine face ca acest sentiment de jenă să se transforme într-un sentiment de ruşine. Iar acest sentiment de ruşine reprezintă primul pas pe calea „restaurării", pe calea unei evoluţii pozitive în procesul de reintegrare socială a infractorului. Mulţi dintre infractorii care au trăit experienţa unor astfel de întâlniri – acolo unde acestea se practică pe o scară tot mai largă – au afirmat că preferau să nu fie „obligaţi" să facă faţă acestei încercări şi că era mai bine dacă „judecătorul s-ar fi ocupat singur de problemă". Aceste întâlniri au un puternic impact asupra infractorilor: cuvintele victimei dor, indiferent de tonul folosit, consecinţele faptei comise le explodează în faţă, iar ei sunt obligaţi să accepte această confruntare şi să-şi asume direct şi de faţă cu martori responsabilitatea pentru fapta comisă. **Pe acest gest se clădeşte ulterior întregul eşafodaj al reintegrării sociale.**

Practicile specifice conceptului de justiţie restaurativă

Pe plan mondial sunt puse în aplicare o diversitate de practici născute în baza principiilor acestui nou concept, dar se poate stabili un set de practici care sunt comune, fiind utilizate cu succes peste tot în lume:

a – **Medierea directă Victimă/Infractor** – reprezintă modelul clasic de „proces restaurativ", în care victima şi infractorul se întâlnesc faţă în faţă, în prezenţa unui mediator. Este cea mai delicată metodă de abordare, mediatorul necesitând aptitudini deosebite pentru pregătirea şi desfăşurarea întâlnirii. Concluziile la care ajung, de comun acord, părţile participante fac cel mai adesea obiectul unei înţelegeri scrise.

b – **Medierea indirectă Victimă/Infractor** – este o metodă folosită în cazurile în care una dintre părţi, cu toate că îşi afirmă dorinţa de a participa la o activitate restaurativă, are motive temeinice să evite întâlnirea directă. În acest caz, mediatorul alege fie o „navetă" ca mesager între victimă şi infractor, fie propune şi supraveghează desfăşurarea unei corespondenţe între părţile implicate.

c – **Întâlniri Familiale Victimă/Infractor** – sunt caracterizate de o deosebit de puternică încărcătură emoţională şi moralizatoare. În acest tip de întâlniri, victima şi infractorul sunt însoţiţi de familiile acestora şi de alte persoane apropiate afectate indirect de comiterea infracţiunii, care iau atitudine şi îşi exprimă punctele de vedere referitor la situaţia creată. La aceste întâlniri, alături de mediatori pot participa şi profesionişti din domeniul justiţiei penale.

d – **Întâlniri Comunitare Victimă/Infractor** – acest tip de întâlniri sunt cele mai apropiate de practicile ancestrale care fundamentează conceptul modern de justiţie restaurativă: întreaga comunitate poate participa, alături de victimă, infractor şi familiile acestora, la găsirea celor mai adecvate soluţii pentru îndepărtarea cauzelor care au condus la comiterea infracţiunii şi la rezolvarea consecinţelor provocate de această situaţie. Întâlnirile sunt conduse, în general, de un mediator, dar există multe practici în care acestea sunt conduse chiar de un judecător.

e – **Grupuri Victime/Infractori** – această metodă este utilizată în cazul în care infractorii nu au fost descoperiţi sau dacă una dintre părţi refuză să participe la orice fel de

acţiune restaurativă. În asemenea situaţii se formează grupuri care sunt constituite din infractori şi victime care nu au o legătură directă dar care au comis sau au suferit acelaşi tip de infracţiune. Este o metodă prin care se reuşeşte o ventilare a sentimentelor şi se obţine stabilitatea emoţională necesară recuperării.

f – **Mediere Surogat Victimă/Infractor** – există cazuri în care una dintre părţi refuză participarea la o acţiune restaurativă, iar cealaltă este prea timidă sau vulnerabilă pentru a participa la o întâlnire de grup. În aceste situaţii se asigură o întâlnire faţă în faţă dar se face apel la o victimă sau un infractor surogat – o persoană care a suferit sau a comis acelaşi tip de infracţiune şi se află în aceeaşi situaţie de refuz sau vulnerabilitate.

Chiar dacă prezentarea de mai sus este scurtă, cred că se poate obţine imaginea diversităţii şi multitudinii de practici care pot fi imaginate şi utilizate pentru a obţine rezultate care să satisfacă victimele şi comunitatea şi care să aibă efectul moralizant atât de necesar asupra infractorilor. În evoluţia sa, conceptul de justiţie restaurativă nu se rezumă la aplicarea acestor practici specifice, ci s-a dezvoltat cuprinzând şi metodele tradiţionale ale justiţiei penale, cu deosebirea că impune şi urmăreşte atingerea unor rezultate cu adevărat restaurative. În acest sens, au fost reconsiderate scopurile pentru care se impun şi modalităţile prin care se aplică compensaţiile financiare/materiale, repararea directă sau simbolică a pagubelor, munca în folosul victimelor sau a comunităţii, planurile de acţiune pentru obţinerea modificărilor comportamentale în viaţa infractorilor. De asemenea, practicile restaurative, atât cele specifice cât şi cele cu scop restaurativ, sunt folosite în orice moment al „circuitului penal": poliţie, parchet, instanţă de judecată, în timpul executării pedepsei, în perioada dinaintea punerii în libertate a deţinutului şi chiar şi în perioada post-penală.

Au fost scrise tomuri întregi şi vor mai fi încă multe scrise pentru a analiza şi îmbunătăţi conţinutul teoretic şi practic al acestui concept astfel încât voi încerca doar o rezumare a opticii restaurative:

Esenţa infracţiunii o reprezintă agresiunea sau răul produs: victimelor, comunităţii şi infractorilor.

Scopul justiţiei este de a identifica nevoile şi de a oferi o „vindecare a rănilor" produse victimelor, comunităţii, infractorilor şi relaţiilor dintre aceste părţi.

Derularea procesului de înfăptuire a actului de justiţie implică activ victimele, infractorii şi comunitatea în găsirea soluţiilor şi maximizează schimbul de informaţii între cele trei părţi.

Tuturor părţilor li se oferă posibilitatea pentru a-şi exprima emoţiile şi sentimentele şi a conştientiza fapta şi consecinţele acesteia, a decide ce trebuie făcut pentru „a îndrepta lucrurile" şi a discuta despre intenţiile şi comportamentele viitoare.

Înţelesul restaurativ al responsabilităţii recunoaşte că agresiunea creează obligaţii: obligaţia principală este a infractorilor pentru a conştientiza consecinţele şi a-şi asuma responsabilitatea răului produs victimei – dar şi societatea este responsabilă faţă de victimă şi faţă de infractori.

Totul se reduce la a face pace în viețile și lumile noastre. Acest lucru nu necesită o modificare a naturii umane ci doar de o recunoaștere că absolut toți, indiferent de proveniență sau de comportamentul afișat la un moment dat, suntem caracterizați și de o latură bună și că putem în orice moment recanaliza energiile dinspre violență înspre blândețe.

Învățăm să respectăm dacă suntem respectați și nu dacă suntem tratați fără pic de respect. **O justiție care vindecă este o justiție care respectă.**

În concluzie, ce așteaptă cu adevărat societatea de la actul de justiție și de la pedeapsă? Toată lumea este de acord că scopul urmărit este acela de a îi face pe infractori să înțeleagă gravitatea acțiunii întreprinse și să reducă riscul ca aceștia să recidiveze. Dorim ca, în și prin executarea pedepsei, infractorii să învețe să facă alegeri corecte și cinstite în viață, să dobândească sentimentul de valoare personală dat de unicitatea și irepetabilitatea ființei umane, să recunoască și să respecte faptul că și cei din jurul lor au aceleași drepturi și libertăți care nu trebuie încălcate, să conștientizeze consecințele grave, directe sau indirecte, pe care actul infracțional le are asupra unei multitudini de persoane – victima și familia acesteia, propria persoană și propria familie, comunitatea în ansamblul ei –, să înțeleagă și să învețe că a-ți păsa de ceilalți și a-i respecta nu reprezintă un semn de slăbiciune ci unul de forță, să învețe să își asume responsabilitatea propriilor acțiuni, să își dezvolte acele aptitudini și abilități care să îi ajute să ducă o viață normală, cu respectarea legilor, în societatea liberă. Oare nu acestea sunt adevăratele scopuri ale pedepsei? Pedepsim doar pentru a crea suferință fizică și morală sau pentru a încerca să îi responsabilizăm, să demonstreze respect pentru propria persoană și, implicit, pentru cei din jur? Dar ce reușim să realizăm? Nefiind o caracteristică specifică doar sistemului penitenciar românesc, îmi permit să citez o prezentare făcută de dl **Dennis Challeen,** judecător în Wisconsin, S.U.A.:

„Vrem ca ei să aibă stimă și valorizare de sine...
Așa că le distrugem stima de sine.
Vrem ca ei să fie responsabili...
Așa că le luăm orice responsabilitate.
Vrem ca ei să fie parte a comunității...
Așa că îi izolăm de comunitate.
Vrem ca ei să gândească pozitiv și constructiv...
Așa că îi înjosim și îi facem nefolositori.
Vrem ca ei să nu fie violenți...
Așa că îi punem într-un loc unde sunt înconjurați de violență.
Vrem ca ei să fie oameni blânzi și iubitori...
Așa că îi supunem urii și cruzimii.
Vrem ca ei să nu mai fie niște duri...
Așa că îi punem acolo unde numai durii sunt respectați.
Vrem să nu se mai întovărășească cu ratații...
Așa că punem toți ratații sub același acoperiș.

Vrem ca ei să nu ne mai exploateze...
Aşa că îi punem acolo unde toţi se exploatează unii pe alţii.
Vrem ca ei să-şi controleze propriile vieţi şi probleme, să nu mai fie paraziţi...
Aşa că îi facem să devină total dependenţi de noi."

Justiţia Restaurativă în sistemul penitenciar

Asemenea tuturor sistemelor penitenciare de pe plan mondial, nici în România închisorile încă nu au reuşit să îşi demonstreze eficienţa pe care societatea o aşteaptă de la ele, numărul recidiviştilor crescând în mod constant: la 30 iunie 2000 în penitenciarele româneşti exista un procent de recidivişti de 39,61%, dar logica ne obligă ca la acest procent să adăugăm şi pe cei cu antecedente penale (18,05%), ajungând astfel la rezultatul că 57,66% dintre deţinuţi au avut contact, într-un fel sau altul, cu sistemul de justiţie penală, faţă de 30%, respectiv 49% în anul 1995.

Similar cu principiile şi modelele aplicate pe plan mondial în anumite etape ale procesului penal, şi în interiorul locurilor de deţinere utilizarea modelului de justiţie restaurativă implică nevoia de **a restaura relaţia dintre victimă, infractor şi comunitate**, a cărei natură şi stabilitate a fost cel puţin „deranjată" prin comiterea infracţiunii. Introducerea principiilor şi practicilor justiţiei restaurative în modul de organizare şi funcţionare a aşezămintelor penitenciare reprezintă un ideal al întregii mişcări mondiale creată pentru susţinerea implementării noului concept în sistemele de justiţie penală. Un ideal, deoarece acest fapt înseamnă că în interiorul uneia dintre cele mai stricte instituţii se va produce o reorientare a culturii penale spre rezolvarea tuturor stărilor conflictuale prin comunicare şi consultare între părţi, cu luarea în considerare a nevoilor şi aşteptărilor acestora. Acest pas înseamnă foarte mult atât pentru societate şi sistemul justiţiei penale în ansamblu – aşa cum am văzut din prezentarea conceptului de justiţie restaurativă – dar şi pentru instituţia penitenciară, deoarece aplicarea acestor noi principii şi metode nu se adresează doar triadei victimă – infractor – comunitate, ci şi relaţiilor stabilite între personalul penitenciar şi deţinuţi şi relaţiile profesionale şi personale dintre lucrătorii din penitenciar.

Folosind un model de justiţie restaurativă vom putea utiliza perioada privativă de libertate pentru a oferi posibilitatea confruntării deţinutului cu consecinţele acţiunilor sale astfel încât acesta să îşi asume responsabilitatea atât pentru el, cât şi faţă de victimă şi comunitate. Acest lucru înseamnă şi implicarea deţinutului, ori de câte ori este posibil, în acţiuni directe pentru a oferi victimei şi comunităţii repararea răului produs. **Obiectivul principal îl constituie ajutarea deţinutului să îşi abandoneze rolul său pasiv.**

Acest obiectiv este deosebit de important deoarece un lucru este evident în contextul penitenciar actual:"*Închisorile încurajează negarea şi permit infractorilor să-şi împărtăşească unii altora această negare. Negarea în grup dă forţă, întăreşte. În acest cadru remuşcările şi bunăvoinţa sunt virtual inexistente. În schimb, un sistem care permite victimei să-şi exprime durerea resimţită personalizează infracţiunea şi obligă infractorul să asculte şi să conştien-*

tizeze. Negarea este dificilă şi acceptarea responsabilităţii e singura posibilitate logică. Infractorul înţelege şi conştientizează direct, în mod participativ, consecinţele faptelor sale şi nu prin intermediul unei bucăţi de hârtie, fie ea proces-verbal sau rechizitoriu, sau a unei terţe persoane". (**Helen Bowen** – „Justiţie Restaurativă – Teme şi Practici Contemporane").

Câteva din avantajele oferite de această nouă abordare sunt evidente din rezultatele intermediare ale experimentelor aflate încă în faze iniţiale de desfăşurare în acest moment la nivel european, respectiv în sistemele penitenciare din Belgia şi Anglia, singurele care au trecut la implementarea conceptului de justiţie restaurativă în executarea pedepselor cu privare de libertate:

1 – Dezvoltarea în interiorul închisorilor a unei culturi bazate pe respect, prin dezvoltarea structurilor pentru o consultare eficientă între diferitele servicii ale penitenciarelor şi sensibilizarea tot mai puternică a personalului penitenciar faţă de principiile justiţiei restaurative.

2 – Oferirea posibilităţii de comunicare directă sau indirectă între infractori şi victime prin:

- stabilirea unor **structuri consultative** între serviciile interne şi cele externe;
- **conştientizarea şi sensibilizarea deţinuţilor** faţă de problemele victimelor şi faţă de conceptul de justiţie restaurativă;
- **conştientizarea şi sensibilizarea victimelor şi comunităţilor** faţă de problemele infractorilor, de rolul pedepselor privative de libertate şi faţă de conceptul de justiţie restaurativă.

Pentru a putea stabili modul şi domeniile în care principiile şi practicile specifice justiţiei restaurative pot fi aplicate în interiorul sistemului penitenicar trebuie, înainte de toate, să definim scopul privării de libertate. Într-adevăr, **scopul principal al privării de libertate a infractorilor este acela de a proteja comunitatea de acţiunile acestora.** Dar această protecţie nu înseamnă doar una pe termen scurt (separarea, izolarea infractorului într-o instituţie penitenciară), ci în special o protecţie pe termen lung, care nu poate fi atinsă decât printr-o eficientă reintegrare socială. Acest lucru înseamnă acţiuni care să ajute infractorul să se decidă să nu mai recidiveze şi să ducă o viaţă cu respectarea legilor. În penitenciare, programele adresate resocializării se bazează de cele mai multe ori numai pe eforturile şi energia unui foarte mic, mult prea mic număr de persoane. Aceasta se întâmplă în pofida **Regulii 65 din Standardele Minime pentru Tratamentul Deţinuţilor** (O.N.U., 1984) unde se afirmă că: *„Tratamentul persoanelor condamnate la închisoare sau la măsuri similare trebuie să aibă ca obiectiv, atât cât permite durata sentinţei, sădirea în acestea a dorinţei de a duce o viaţă cu respectarea legilor după punerea în libertate şi a-i învăţa cum să facă acest lucru. Tratamentul trebuie să încurajeze respectul de sine şi să le dezvolte simţul responsabilităţii".*

Acest aspect primeşte o nouă dimensiune prin aplicarea principiilor justiţiei restaurative în instituţiile penitenciare, fapt care ar conduce la o eficientizare a programelor desfăşurate în perspectiva resocializării deţinuţilor. Cum poate fi atins acest obiectiv?

În primul rând este nevoie de elaborarea unei strategii naţionale în care prioritatea să o reprezinte schimbarea mentalităţii prevalente în instituţiile noastre, datorată în mare parte faptului că închisoarea, în mod tradiţional, este percepută ca o instituţie care trebuie să aibă un control total, fizic şi psihic, asupra tuturor acelora care trăiesc sau muncesc perioade mai lungi sau mai scurte de timp în interiorul zidurilor. Din păcate, aceasta nu este numai percepţia „societăţii libere", ci şi a personalului propriu. Schimbarea mentalităţii trebuie să înceapă cu acceptarea realităţii că deţinuţii sunt persoane care se află doar pentru moment în custodia noastră, că orice om poate greşi, dar şi că orice om poartă în el o sămânţă de bunătate şi se poate schimba, că pedeapsa privativă de libertate nu înseamnă altceva decât privare de libertate şi că penitenciarele sunt instituţii sociale menite să construiască personalităţi şi caractere care să fie folositoare societăţii după momentul punerii în libertate. Pentru realizarea acestei schimbări trebuie pornit de la introducerea în programele de învăţământ – atât ale Şcolii Naţionale de Administraţie Penitenciară, cât şi în cadrul pregătirii periodice a personalului – a unei noi materii care să ofere posibilitatea acumulării de cunoştinţe teoretice şi practice în domeniul justiţiei restaurative.

Pregătirea personalului nostru în această direcţie trebuie dublată de aplicarea principiilor justiţiei restaurative în activitatea cotidiană desfăşurată cu deţinuţii, fapt pentru care aceste principii trebuie să se regăsească atât în reglementările privind aplicarea regimului penitenciar, cât şi în atitudinea adoptată de toate cadrele, indiferent de funcţie sau loc de muncă, în timpul executării serviciului. În acest fel, fiecare lucrător de penitenciar va reprezenta un model educaţional pozitiv pentru deţinuţii cu care lucrează, asigurându-se prelungirea intervenţiilor socio-educative specializate şi după terminarea orelor alocate acestor activităţi prin crearea şi menţinerea în permanenţă a unui climat restaurativ în întreg spaţiul de deţinere, pe întreaga durată a unei zile. În acest sens, consider că este necesară formarea câte unui lucrător de penitenciar în fiecare instituţie care să deţină calitatea de consultant al directorului/comandantului de penitenciar pentru aplicarea conceptului şi utilizarea practicilor justiţiei restaurative. Acest cadru, membru al serviciului/biroului socio-educativ din unitatea respectivă va putea, pe lângă calitatea de consultant, să deţină şi funcţia de mediator al conflictelor care apar între deţinuţi, între aceştia şi lucrătorii de penitenciar sau chiar între lucrătorii din penitenciar şi, cu atât mai important, în situaţii de criză: revolte individuale sau de grup, luări de ostateci etc.

Un al doilea pas îl reprezintă elaborarea şi desfăşurarea de activităţi prin care să se caute obţinerea unor rezultate restaurative. Asemenea rezultate se concretizează prin:

- asumarea sinceră a responsabilităţii pentru acţiunile trecute, dar mai ales pentru cele viitoare;
- ruşine pentru acte sau acţiuni care contravin normelor şi valorilor sociale;
- compasiune pentru victimă şi dorinţa de a îndrepta, moral sau material, răul produs;
- adoptarea unui comportament pro-social nedisimulat;

- dorinţa de reconciliere cu victima şi cei apropiaţi acesteia;
- reconcilierea cu propria familie şi cu societatea în ansamblul acesteia.

Aceste rezultate pot fi obţinute fie prin utilizarea metodelor specifice conceptului de justiţie restaurativă, fie prin adaptarea la noile cerinţe a metodelor utilizate în intervenţiile socio-educative tradiţionale, urmărind cu prioritate obţinerea de efecte restaurative. Printre acestea pot fi enumerate, fără o prezentare limitativă:

- medierea infractor-victimă;
- grupuri de reconciliere familială;
- grupuri de reconciliere comunitară;
- comunitatea terapeutică în spaţiul de deţinere;
- consiliere individuală şi de grup;
- munca în folosul victimelor;
- programe educaţionale în domeniul relaţionării şi comunicării;
- programe pentru control temperamental şi rezolvarea conflictelor;
- programe de alfabetizare, şcolarizare şi calificare profesională;
- programe pentru ridicarea nivelului de cultură şi educaţie morală;
- planificarea executării pedepsei cu participarea directă şi activă a deţinuţilor;
- programe speciale de pregătire pentru punerea în libertate, cu participarea activă a deţinutului, a familiei şi a comunităţii în care acesta se va reîntoarce.

Adoptarea metodelor de lucru specifice justiţiei restaurative, adaptarea metodelor deja tradiţionale pentru a obţine rezultate restaurative, implicarea activă a victimelor şi comunităţilor în procesul de resocializare a deţinuţilor şi deschiderea instituţiilor penitenciare spre societatea liberă – în special prin intermediul serviciilor/birourilor socio-educative – va produce cu siguranţă emulaţia necesară nu atât schimbării percepţiei pe care societatea o are referitor la instituţiile noastre, cât mai ales pentru atingerea obiectivului atât de important reprezentat de „reducerea riscului de recidivă printr-o eficientă reintegrare socială a infractorilor".

Un punct extrem de important îl reprezintă faptul că, indiferent cât de profunde sunt intervenţiile socio-educative pe perioada detenţiei, rezultatele obţinute în timpul executării pedepsei ar fi total şi definitiv anulate fără o urmărire a comportamentului ulterior punerii în libertate şi fără o sprijinire a eforturilor foştilor deţinuţi de a se reintegra în societatea liberă. În acest sens, este absolut necesară unificarea activităţilor desfăşurate de serviciile socio-educative penitenciare şi serviciile de reintegrare socială şi supraveghere. Pentru a oferi eficienţa dorită acestor intervenţii la nivelul întregii ţări şi asupra tuturor infractorilor – sau cel puţin a unei cât mai mari majorităţi a acestora, consider ca fiind importantă nu numai simpla colaborare, ci unificarea instituţională a acestor servicii.

Pentru a asigura o implementare eficientă a conceptului de justiţie restaurativă în sistemul penitenciar românesc, propun **elaborarea unui plan naţional de acţiune**, cu următoarele etape:

1 – Desfăşurarea de programe experimentale, în 3-4 unităţi penitenciare (printre care obligatoriu un Centru de Reeducare a Minorilor), cu o durată de 6-12 luni şi care să aibă următoarele faze:

a – selecţionarea şi pregătirea consultanţilor;

b – instruirea generală a lucrătorilor de penitenicar şi specifică a membrilor serviciilor/birourilor socio-educative;

c – adaptarea programelor socio-educative tradiţionale;

d – introducerea treptată a metodelor de lucru cu deţinuţii specifice justiţiei restaurative (în special medierea victimă-infractor şi grupurile de reconciliere familială şi comunitară);

2 – Evaluarea rezultatelor obţinute în programele experimentale;

3 – Selecţionarea şi pregătirea consultanţilor în domeniul justiţiei restaurative pentru fiecare unitate penitenciară;

4 – Desfăşurarea de cursuri de specialitate pentru utilizarea metodelor practice specifice conceptului de justiţie restaurativă;

5 – Introducerea justiţiei restaurative ca materie de bază în pregătirea lucrătorilor de penitenciar;

6 – Elaborarea de propuneri legislative şi reglementări penitenciare bazate pe aplicarea principiilor conceptului de justiţie restaurativă.

Punerea în aplicare a programelor experimentale nu implică resurse umane şi costuri suplimentare. Din cele prezentate mai sus se poate observa că, în general, activitatea serviciilor/birourilor socio-educative nu se modifică într-un mod radical. Singurul aspect de noutate este că în fiecare serviciu/birou va trebui special pregătită o persoană, din rândul personalului existent, care să elaboreze programe restaurative de intervenţie şi să pună în aplicare, în calitate de mediatori, a practicilor specifice noului concept. Ceilalţi membrii ai serviciului/biroului socio-educativ vor desfăşura în continuare activităţile tradiţionale, cu specificaţia că se va urmări cu prioritate obţinerea unor rezultate restaurative. Deţinuţii care vor fi cuprinşi în desfăşurarea programelor experimentale vor fi atent selecţionaţi, în baza unor criterii clare – domiciliul în zonă şi participare voluntară atât a deţinutului cât şi a victimei, comportament corespunzător etc.

Cu siguranţă că derularea unui program experimental de justiţie restaurativă în sistemul penitenciar va avea rezultate pozitive. Iar dacă are rezultate pozitive în sistemul penitenciar, cu siguranţă rezultatele vor fi şi mai bune în momentul extinderii programului la nivelul comunităţii locale.

Un asemenea mod de abordare a actului de justiţie va fi benefic pentru o schimbare majoră nu numai a atitudinii comunităţii faţă de instituţiile justiţiei penale, ci şi a membrilor comunităţii unii faţă de alţii, ajutând astfel la crearea unor comunităţi mai sigure, mai interesate şi mai responsabile de soarta „aproapelui", mai deschise spre rezolvarea comună a

problemelor sociale şi mai oneste. Dacă vom avea suficientă voinţă să recunoaştem că fiecare om are în el o sămânţă de bunătate, atunci fără îndoială că vom reuşi să construim comunităţi în care să putem trăi în siguranţă şi în pace unii cu alţii.

Pe plan mondial, conceptul de justiţie restaurativă câştigă tot mai mult teren, fiind aplicat cu rezultate deosebite atât în rezolvarea conflictelor, cât şi, cu precădere în ultimii ani, în procesele penale şi în executarea pedepselor.

Şi pentru Justiţia din România a venit momentul să-şi analizeze poziţia, atât faţă de victime cât şi faţă de infractori, care trebuie priviţi ca fiind membri ai societăţii şi un produs al acesteia: indiferent de fapta comisă şi de pedeapsa aplicată, mai devreme sau mai târziu aceştia se vor întoarce în societate. Cum? Depinde numai de noi, ceilalţi membri ai societăţii! Creşterea eficienţei reacţiei sociale faţă de criminalitate – respectiv sancţiunea penală ca efect al acesteia – constă în atingerea unei finalităţi viabile. Această finalitate nu poate fi, în nici un caz, eliminarea sau exterminarea fizică sau excluderea socială a individului respectiv. Gândindu-ne că, prin simpla ei aplicare, o sancţiune penală duce invariabil la apariţia unor mari probleme sociale pentru individ – dintre care etichetarea ca puşcăriaş şi criminal are efecte nebănuite – înfăptuirea actului de justiţie trebuie să acorde delincventului, ca finalitate, posibilitatea de a duce în viitor o viaţă socială decentă şi acceptabilă atât pentru el, cât şi pentru societate, odată sancţiunea fiind executată.

În acest context, Justiţia trebuie să-şi reconsidere atitudinea faţă de triada infractor-victimă-societate şi să-şi extindă cât mai mult posibil contactele cu comunitatea pe care o deserveşte, la rândul ei societatea fiind obligată să-şi asume responsabilitatea atât pentru sancţionarea, cât şi pentru recuperarea delincventului: comunitatea joacă un rol deosebit de important în „tratarea" comportamentelor recunoscute ca fiind antisociale. În acest sens nu trebuie să ne gândim numai la sistemul execuţional penal, ci la Justiţie în ansamblul său: revenirea la Curţile cu Juri reprezintă numai un exemplu prin care s-ar produce nu numai o responsabilizare a societăţii, ci şi modificarea imaginii pe care comunităţile o au referitor la actul de justiţie în sine.

În ceea ce priveşte aplicarea sancţiunilor, obiectul acestora nu mai trebuie să îl constituie exclusiv fapta, ci trebuie luat în considerare delincventul ca fiinţă umană, cu o anumită personalitate, cu un comportament datorat unor cauze specifice, cu aptitudini, nevoi şi trebuinţe, cu un anumit nivel de cultură, educaţie şi calificare profesională. În ultimă instanţă, delincventul nu este altceva decât un membru al societăţii care, într-un anumit context socio-pisihologic, a încălcat normele stabilite pentru o viaţă normală în colectivitate. Adeseori acestea sunt prezentate ca „norme ale celor puternici, pentru cei slabi!". Într-adevăr ele sunt norme impuse de cei care au puterea să treacă peste greutăţile vieţii cotidiene şi care sunt aplicate celor ce nu pot singuri să facă acest lucru. norme care vor fi mereu încălcate de cei slabi, care nu au educaţia şi aptitudinile necesare supravieţuirii şi care vor fi întotdeauna pedepsiţi. Dar cei puternici nu trebuie doar să pedepsească, ci trebuie să şi ajute.

Convingerea mea este că modul de viaţă delincvent se învaţă, iar noi, cei care am avut „şansa" să fim educaţi pentru a duce o viaţă cu respectarea semenilor şi a legilor, suntem obligaţi din punct de vedere moral să îi ajutăm pe cei cărora viaţa nu le-a oferit această şansă sau care nu au avut puterea să profite de ea... Numai în acest fel vom putea demonstra că modul nostru de a fi este cel corect! Numai aşa vom putea lupta pentru şi vom putea visa la atingerea idealului oricărei societăţi civilizate: reducerea, dacă nu chiar eradicarea delincvenţei! Ideal poate mult prea îndepărtat, dar pentru atingerea căruia merită să facem eforturi, indiferent cât de mari! Ce este de preferat: un individ pierdut, fizic şi/sau moral, pentru societate, sau un individ recuperat?

Pentru ca Justiţia să fie cu adevărat utilă societăţii, ea trebuie să înţeleagă care este adevăratul său rol: nu acela de a elimina indivizii indezirabili, ci de a recupera membrii societăţii!

Consider că pentru sistemul penal românesc, implementarea acestui nou concept ar reprezenta un pas important în direcţia alinierii la standardele europene, iar sistemul penitenciar, prin aplicarea practică a acestui concept pentru prima dată în România, s-ar constitui din nou într-un exponent al reformei penale din ţara noastră.

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BIBLIOGRAFIE

Alexandru M. – *Violenţa intrafamilială*, Analele Academiei de Poliţie „Al.I.Cuza", an 2, Bucureşti, 1994

Bocancia Cristian, Neamţu George – *Elemente de existenţă socială*, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.

Bogdan T. – *Probleme de psihologie judiciară*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1994

Bogdan T. – *Comportamentul uman în procesul judiciar*, M.I. – Serviciul editorial şi cinematografic, Bucureşti, 1983

Bogdan T., Sântea I. – *Analiza psihologică a victimei. Rolul ei în procesul judiciar*, M.I. – Serv. Editorial şi cinematografic, Bucureşti, 1988

Boişteanu P. – *Alcoolism şi comportament*, Ed. Moldova, Iaşi, 1992

Banciu D., Rădulescu S. – *Corupţia şi crima organizată în România*, Ed. Continent XXI, Bucureşti, 1994

Mitrofan N., Butoi T., Zdrenghea V. – *Psihologia judiciară*, Ed. Şansa S.R.L., Bucureşti, 1992

Dongoroz V. – *Tratat de drept penal*, Ed. Academiei R.S.R., Bucureşti, 1939

Diaconescu G. – *Genocidul*, Ed. Militară, Bucureşti, 1991

Durkheim E. – *Despre sinucidere*, Institutul European, Iaşi, 1993

Delavrancea B.V. – *Anatomia şi independenţa conştiinţei şi raporturile ei cu actul sinucigaş*, Ed. Transcedent, Braşov, 1992

Dragomirescu V.T. – *Psihosociologia comportamentului deviant*, Ed.Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976

Fattah E. – *Toward a criminological clasification of victims*, International Criminal Police Review, 1967

Hurdubaie I., Pele G. – *Interpolul şi criminalitatea internaţională*, Serviciul editorial şi cinematografic al I.G.M., Bucureşti, 1983

LeBon G. – *Psihologia maselor*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1991

Mitrache C-tin – *Drept penal. Partea generală*, Ed. Şansa S.R.L., Bucureşti, 1995

Molnar I. – *Protecţia victimei prin justiţia penală*, Analele Academiei de Poliţie „Al.I.Cuza", an 2, Bucureşti, 1994

Mitrofan N. – *Noi puncte de vedere privind etiologia psiho-socială a deviaţiei la femei*, M.I. – Buletinul penitenciarelor nr. 3-4, Bucureşti, 1985

Minovici M. – *Tratat complet de medicină legală*, Ed. Atelierele Grafice SOCEC, Bucureşti, 1930

Nistoreanu G., Păun, G. – *Criminologie*, Ed. Didactică şi Pedagogică R.A., Bucureşti, 1995
Neagu I. – *Drept penal procesual*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1988
Neagu I. – *Tratat de procedură penală,* Editura Pro, Bucureşti, 1997
Neagu I. – *Drept penal*, Tratat, Ed. Global Lex, Bucureşti, 2002
Oancea I. – *Probleme de criminologie*, Ed. ALL, Bucureşti, 1995
Quinney R. – *Criminology*, 2nd edition, Little Brown & Co., Boston, 1979
Stănoiu R. – *Tranziţia şi criminalitatea*, Ed. Oscar Print, Bucureşti, 1994
Scripcaru G. – *Medicină legală*, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1993
Sheley J. – *Understanding crime: Concepts, issues, decisions*, Belmont C.A., Wadsworth, 1979
Stanciu V.V. – *La criminalite a Paris*, CNRS, Paris, 1968
Tănăsescu Ioncu, *Criminologie,* Editura INS Brâncuşi, Craiova, 1995
Timrots A, Rand M. – *BJS Special report: Violent crime by strangers and non-strangers*, Washington D.C., U.S.Department of Justice, 1987
*** **Revista de ştiinţă penitenciară nr. 5**, Direcţia Generală a Penitenciarelor, Bucureşti, 1995
*** **Crimes and victims. A Report on the Dayton San-Jose Pilot. Survey of Victimization**, U.S. Dept. of Justice, Washington D.C., 1977
*** **The State of the World's Children**, Oxford University Press for UNICEF, 1996

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAZUL RÎMARU – Carte document

Autor: Comisarul Traian Tandin

preț 99.000 lei

Carte-document – prezintă drumul sinuos parcurs de polițiști pentru identificarea și prinderea criminalului care a îngrozit, în 1971, populația capitalei, precum și abordarea psihologică a comportamentului deviant al criminalului. Romanul este însoțit de fotografii-document, care nu au mai fost publicate până în prezent.

SOLDAȚII ULTIMEI ȘANSE

Autor: Ion Aramă

preț 69.000 lei

O carte extrem de bine documentată despre controversatele evenimente de la 23 august 1944 și participarea armatei române la cel de-Al Doilea Război Mondial.

VÂNĂTOARE DE HOȚI – Cine-roman policier

Autor: Tudorel Butoi-Severin

preț 69.000 lei

Cazuistică exemplificativă rezolvată cu ajutorul poligrafului (mijloc tehnic de identificare a comportamentului simulat) de către cel mai bun psiholog-criminalist român. Cartea se adresează în principal studenților și specialiștilor din domeniul psihologiei judiciare.

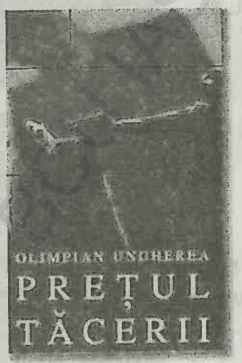

PREȚUL TĂCERII

Confesiunile criminalistului Andrei Zavera

Autor: Olimpian Ungherea

preț 69.000 lei

Senzaționale cazuri de crimă din lumea interlopă de lux a Bucureștiului.

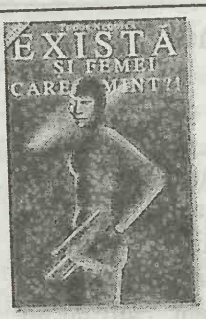

EXISTĂ ȘI FEMEI CARE MINT?!

Autor: Tudor Negoiță

preț 69.000 lei

O cuceritoare carte SF în care mafiei interplanetare îi vine de hac un inspector de poliție cibernetic, excelent pregătit, incoruptibil și incapabil, ca orice android, să mintă.

FRATE CU DRACU'

Autor: Nicolae Rotaru

preț 59.000 lei

Un roman inedit, scris de un autor prolific al genului, un „oștean al limbii române cu șanse de a-i fura bastonul de mareșal" (Nichita Stănescu).

JOCURI INTELIGENTE PENTRU MICI ȘI MARI

Autor: Raluca Mocanu

preț 35.000 lei

Povești ilustrate prin rebusuri și labirinturi ce stimulează memoria și dezvoltă gândirea logică.

JOCURI HAZLII PENTRU COPII

Autor: Anina Bădescu, Cleopatra Mihăilescu, Tudora Pițilă

preț 35.000 lei

Veți găsi în această carticica joculețe care vă vor pune istețimea la încercare și care vă vor amuza.

PUMNUL DE FIER

Autor: Dan Gîju

preț 149.000 lei

KURSK, cea mai mare bătălie de tancuri din istorie, relatată de Gheorghe Cojocea, fost *leutnant* în Wehrmacht.

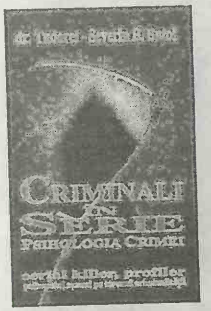

CRIMINALI ÎN SERIE
– psihologia crimei –

Autor: Tudorel Butoi-Severin

preț 129.000 lei

Lucrarea se adresează în primul rând studenților dar și specialiștilor (psihologilor, medicilor legiști, polițiștilor, magistraților, avocaților, criminologilor), pentru studierea comportamentului deviant și în special al psihopatului sexual pe terenul criminalității.

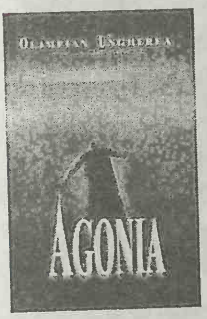

AGONIA

Autor: Olimpian Ungherea

preț 99.000 lei

O lume de ticăloși, corupți și asasini, prin care viața noastră se scurge către orizontul speranței, adică acolo unde vom ajunge după ce vom citi o carte palpitantă: AGONIA.

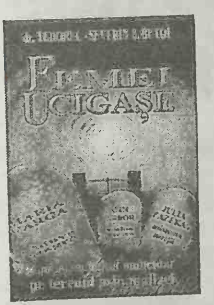

FEMEI UCIGAȘE
Psihanaliza crimei

Autor: Tudorel Butoi-Severin

preț 129.000 lei

Introspecție în comportamentul omucidar feminin pe terenul psihanalizei.

TRATAT UNIVERSITAR DE PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

Autor: Tudorel Butoi, Ioana Teodora Butoi

preț 300.000 lei

Lucrare fundamentală ce se adresează, in primul rând studenților, dar și specialiștilor (psihologilor, medicilor legiști, polițiștilor, magistraților, avocaților, criminologilor).

MISTERELE TEMPLULUI MASONIC

Autor: Olimpian Ungherea

preț 199.000 lei

Olimpian Ungherea ne invită – generos – să pătrundem, prin porțile înțelepciunii, într-un loc unde guvernează principiul divin al iubirii de oameni: TEMPLUL MASONIC.

CLUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

NU SE TIMBREAZĂ

CORESPONDENŢĂ
RĂSPUNS
C.R.
SE TAXEAZĂ LA DESTINAŢIE

PHOBOS®
PUBLISHING HOUSE
WORD KEEPER

Bucureşti, Bd. Iuliu Maniu nr. 152A, bl. K, sc. A, ap. 10, sector 6
Tel./Fax; (021) 769.68.72; 0724.56.98.99
editura_phobos@yahoo.com

TALON DE COMANDĂ

Depuneţi talonul de comandă, completat conform dorinţei dumneavoastră, în cea mai apropiată cutie poştală!

• NU AVEŢI NEVOIE DE TIMBRU •
• TALONUL POATE FI FOTOCOPIAT •

EXPEDITOR: (vă rugăm să completaţi cât mai citeţ posibil)

Numele şi adresa (persoană fizică) _____

_____

_____

Telefon _____ E-mail _____ Profesia _____

Numele şi adresa (persoană juridică) _____

_____

Cod fiscal _____

Telefon _____ E-mail _____

Numele persoanei de contact _____

Plata va fi achitată de: ☐ (persoană fizică) ☐ (persoană juridică)

DESTINATAR
EDITURA PHOBOS
Bucureşti, O.P. 76, C.P. 101

Livrarea se va face în limita stocului disponibil, iar plata ramburs (la primirea coletului poştal)
Taxele poştale de expediţie sunt suportate de editură

REDUCERE 10 %

pentru orice carte comandată pe adresa editurii

Titlu/Autor	Preţ (lei) preţul conţine TVA	Număr exemplare comandate
CAZUL RÎMARU – Traian Tandin	99 000	
SOLDAŢII ULTIMEI ŞANSE – Ion Aramă	69 000	
VÂNĂTOARE DE HOŢI – Tudorel Butoi	69 000	
PREŢUL TĂCERII – Olimpian Ungherea	69 000	
EXISTĂ ŞI FEMEI CARE MINT?! – Tudor Negoiţă	69 000	
FRATE CU DRACU – Nicolae Rotaru	59 000	
JOCURI HAZLII PENTRU COPII – Colectiv	35 000	
JOCURI INTELIGENTE PENTRU MICI ŞI MARI – Raluca Mocanu	35 000	
TRATAT UNIVERSITAR DE PSIHOLOGIE JUDICIARĂ – Tudorel Butoi-Severin	300 000	
AGONIA – Olimpian Ungherea	99 000	
FEMEI UCIGAŞE – Tudorel Butoi-Severin	129 000	
PUMNUL DE FIER – Dan Gîju	149 000	
CRIMINALI ÎN SERIE – Tudorel Butoi-Severin	129 000	

REDUCERE 10 %

pentru orice carte comandată pe adresa editurii

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

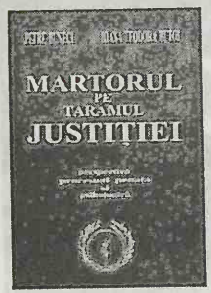

MARTORUL PE TĂRÂMUL JUSTIȚIEI

Autor: Petre Buneci, Ioana Teodora Butoi

preț 149.000 lei

Lucrarea se adresează predilect studenților în drept, științe polițienești, investigațiilor private de tip detectivistic și nu în ultimă instanță judecătorilor, procurorilor și avocaților.

METODICA PREDĂRII LIMBII ȘI LITERATURII ROMÂNE

Autor: Mariana Volintiru, Elena Mițoi

preț 99.000 lei

Cartea este structurată în două mari capitole: unul cuprinde elemente teoretice, în care sunt cuprinse informații de didactică, celălalt tratează elemente ale predării limbii și literaturii române, oferind modele raportate la cele patru mari concepte ale învățării limbii în general: a asculta, a vorbi, a citi, a scrie.

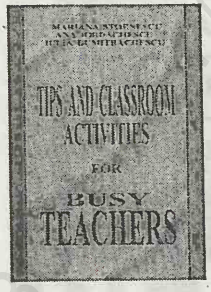

TIP AND CLASSROOM ACTIVITIES FOR BUSY TEACHERS (Metodica predării limbii engleze)

Autor: Mariana Stoenescu, Ana Iordăchescu, Iulia Dumitrăchescu

preț 99.000 lei

Lucrarea pornește de la obiectivele prevăzute de Curriculum-ul Național privind predarea limbii engleze în învățământul primar oferind soluții practice pentru cadrele didactice, având în vedere atât clasele în care limba engleză este curs opțional, cât și cele în care aceasta este disciplină obligatorie.

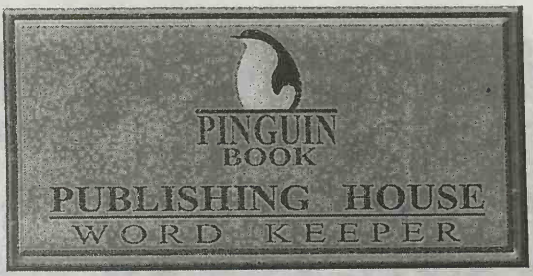

NU SE TIMBREAZĂ

CORESPONDENŢĂ
RĂSPUNS

C.R.

SE TAXEAZĂ LA DESTINAŢIE

Bucureşti, Bd. Iuliu Maniu nr. 152A, bl. K, sc. A, ap. 10, sector 6
Tel./Fax; (021) 769.68.72; 0724.56.98.99
editura_pinguinbook@yahoo.com

TALON DE COMANDĂ

Depuneţi talonul de comandă, completat conform dorinţei dumneavoastră, în cea mai apropiată cutie poştală!

• NU AVEŢI NEVOIE DE TIMBRU •
• TALONUL POATE FI FOTOCOPIAT •

EXPEDITOR: (vă rugăm să completaţi cât mai citeţ posibil)

Numele şi adresa (persoană fizică) _____

_____

_____

Telefon _____ E-mail _____ Profesia _____

Numele şi adresa (persoană juridică) _____

_____

Cod fiscal _____

Telefon _____ E-mail _____

Numele persoanei de contact _____

Plata va fi achitată de: ☐ (persoană fizică) ☐ (persoană juridică)

DESTINATAR
EDITURA PINGUIN BOOK
Bucureşti, O.P. 76, C.P. 104

Livrarea se va face în limita stocului disponibil, iar plata ramburs (la primirea coletului poştal)

Taxele poştale de expediţie sunt suportate de editură

REDUCERE 10 %

pentru orice carte comandată pe adresa editurii

Titlu/Autor	Preţ (lei) preţul conţine TVA	Număr exemplare comandate
VICTIMOLOGIE – colectiv (coord. Tudorel Butoi)	149 000	
MARTORUL PE TĂRÂMUL JUSTIŢIEI – Petre Buneci, Ioana Teodora Butoi	149 000	
METODICA PREDĂRII LIMBII ŞI LITERATURII ROMÂNE – Mariana Volintiru, Elena Miţoi	99 000	
TIP AND CLASSROOM ACTIVITIES FOR BUSY TEACHERS (Metodica predării limbii engleze) – Mariana Stoenescu, Ana Iordăchescu, Iulia Dumitrăchescu	99 000	
AVENTURILE LUI VIRGULICI – gramatica pentru cei mici – Nicu Ploscariu	99 000	

REDUCERE 10 %

pentru orice carte comandată pe adresa editurii

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Autorii îşi încheie demersul prezentului curs universitar cu certitudinea că tenta aplicativ pragmatică a incursiunilor teoretice suscită interesul vectorilor de decizie în materia politicilor penale vis-á-vis de cuplul victimă-agresor.

Valorificând nu numai experienţa şi ideile proprii dar şi inspirându-se, selectând sau preluând din opera scrisă a altor specialişti ai domeniului, Tiberiu Bogdan şi colaboratorii, Petre Pandrea, Vasile Stanciu, Nicolae Mitrofan şi colaboratorii, Rodica Stănoiu şi colaboratorii, Gheorghe Florian, Gheorghe Nistoreanu, Iancu Tănăsescu, Bujor Florescu, Tudor Amza, Costică Păun, alţi penalişti, psihologi şi criminologi din spaţiul românesc şi străin, autorii consideră că prezentul curs universitar serveşte magistraţilor de mâine (studenţilor noştri de azi) ca argumentaţie a segmentului „de lege ferenda" dedicat protecţiei reale a victimei în legislaţiile viitoare.

Cursul se adresează cu predilecţie studenţilor în drept, medicină legală, psihologie, sociopsihologie, ştiinţe poliţieneşti şi detectivilor privaţi.

De altfel însăşi tematica şi problematicile prezentului curs se regăsesc în numeroasele iniţiative ale merituoşilor noştri studenţi Ionică Pârvu, Cătălina Roxana Duşan, Popova Victoria (juriști), Milea Ştefan (psiholog) şi alţii alături şi împreună cu care parte dintre autori au finalizat în calitate de coordonatori de proiecte interesante teze de licenţă (parţial valorificate în prezenta operă) în materia cuplului penal victimă-agresor.

Tuturor acestora le mulţumim! Bătălia pentru emanciparea juridică şi reconstrucţia personalităţii victimei în dimensiunile ei juridice, psihologice şi moral etice continuă.

973-86722-0-1
9 789738 672208
PINGUIN BOOK
PUBLISHING HOUSE
WORD KEEPER